

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI**

**NAVOIY VILOYATI XALQ TA'LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
HUDUDiy MARKAZI**

**“TA'LIMDA INNOVATSIYALAR, INVESTITSİYALAR VA
INTELLEKTUAL SALOHİYAT: MUAMMOLAR,
TAHLILLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI**

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

T O ' P L A M I

Ta'limda innovatsiyalar, investitsiyalar va intellektual salohiyat: muammolar, tahlillar va istiqbollar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati XTXQTMOHM nashri, 2021. 236 b.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 2-martdagi "2021-yilda respublika miqyosida o'tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi" 78-F-son Farmoyishi asosida tashkil etilgan "Ta'limda innovatsiyalar, investitsiyalar va intellektual salohiyat: muammolar, tahlillar va istiqbollar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plamida uzluksiz ta'lim tizimida tadqiqot olib borayotgan mutaxassis-olimlar, mustaqil izlanuvchilar ilmiy-nazariy izlanishlarining amaliy tadbirlari keltirilgan. Raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish borasidagi tajribali pedagoglarning taklif va tavsiyalari, umumta'lim fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ta'lim, fan, xalqaro aloqalar va boshqaruv faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish hamda "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" Davlat dasturida belgilangan vazifalar doirasida bajarilayotgan izlanishlarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari yoritilgan.

Konferensiya materiallaridan oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, akademik litsey va umumta'lim maktablari o'qituvchilari, magistrantlar va iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

TAHRIR HAY'ATI

<i>Ro'ziqulov F.R.</i>	- psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.
<i>Pulotov A.M.</i>	- pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
<i>Suvonov O.O.</i>	- texnika fanlari nomzodi, dotsent.
<i>Pulatov J.N.</i>	- falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
<i>Shomiyev G'.O'.</i>	- iqtisod fanlari nomzodi, dotsent.
<i>Safarov D.X.</i>	- psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
<i>Usmonova R.M.</i>	- katta o'qituvchi.
<i>Boboqulov J.Q.</i>	- UKTTE bo'limi boshlig'i.

Texnik muharrir:

Axmedov S.T.

Maqolalar mazmuni va ma'lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas'ul.

Konferensiya materiallari to'plami Navoiy viloyati XTXQTMOHM Ilmiy-metodik kengashi (2021-yil 26-oktyabr, 6-sonli) qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

1-SHO'BA: TA'LIMDA INNOVATSION ISHLANMALAR VA TEKNOLOGIYALAR: IMKONIYATLAR, TAHLILLAR VA ISTIQBOLLAR.

ЁШ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШДА УЛАР ХУЛҚИДАГИ ДЕВИАНТЛИК ҲОЛАТЛАРИНИ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТДАН ЎРГАНИШ

Рўзикулов Ф.Р.,

Навоий вилояти ХТХҚТМОХМ директори

Жамият тараққий эта борган сари, ундаги ижтимоий меъёрлар ва тартиботлар танимсиз ўзгариб, сайқаллаша бориши, унга бевосита боғлиқ девиантлик тушунчасини мазмун ва моҳиятини изоҳлашга бўлган уринишларни, таълимотларни ҳам ўзгаришига, ривожланишига замин яратди. Инсон ўзи яшаётган жамиятнинг ижтимоий меъёрлари ва бойликларини кадрига етгандагина ўзининг ижтимоий статусга эгалик даражасини англаб етади. Жамиятдаги ижтимоий меъёрлардан оғиш хулқи, маънавий-ҳуқуқий меъёрлардан чекиниш бунга мисол бўла олади. Умуман олганда кейинги пайтларда девиантлик ва девиантликка хос бўлган ҳолатлар ҳақида ёндашувлар турли-туман кўринишларда ифода этилмоқда. Масалан, девиантлик ёки девиант хулқ-атвор тушунчаси билан ёнма-ён ҳолатда деликвентлик, адекватлик, асоциал хулқ, ижтимоий девиантлик, ноижтимоий ҳолатлар, ғайриижтимоий ҳолатлар каби кўринишларда намоён бўлмоқда. Илмий адабиётларда келтирилишича, хулқий оғиш муаммосини таснифлашни шартли равишда уч асосий йўлини ажратиш мумкин: ижтимоий-ҳуқуқий, клиник ва психологик.

Хулқ-атвордаги оғишларни таснифлашга бўлган кўпгина уринишларга қарамай тадқиқотчилар ягона мукамал таснифни тузишга ҳозирча ҳали муваффақ бўлишгани йўқ. Батафсил баён қилиш бир талай қийинчиликларни келтириб чиқариши мумкин. Девиант хулқ-атвор муаммосида интизомий характер асосий сабаб сифатида белгиланади. Афсуски шахсдаги девиант оғишлар ҳақидаги ягона мукамал таъриф йўқ. Ушбу тушунчанинг мураккаблиги шундаки, у фанлараро характерга эга бўлиб кўпгина фанлар томонидан ўзига хос мазмун нуктаи назаридан ўрганилади. Ҳозирги вақтда ушбу ибора асосан икки хил маънода қўлланилади. Жумладан, расман ўрнатилаган (белгиланган) ёки мавжуд жамиятда юзага келган, шаклланган нормаларга мутлоқ мос келмайдиган “хатти-ҳаракат, инсон ҳаракати” яъни девиант хулқ-атвор. Бу тушунча психология, педагогика ва психиатриянинг предмети сифатида қўлланилса, иккинчидан жамиятда расман белгиланган ёки шаклланган нормаларга мутлоқ мос келмайдиган, нисбатан оммавий ва барқарор шаклда бўлган инсон фаолиятининг ифода этувчи “ижтимоий ҳодиса” сифатида у (яъни девиант хулқ атвор) ҳам қўлланилади.

Девиант хулқ-атвор ижтимоий ҳодиса сифатида ўрганилар экан, уни бир неча асосларга кўра гуруҳларга бўлиш мумкин:

- оммавий ва индивидуал боғлиқлик кўламини ажратиш;
- позитив ва негатив (кишини ғашини келтирадиган ёмон натижа ва яширин, аммо юзага чиқиши мумкин бўлган хавфни туғдириш) ҳолатларнинг оқибатларига эътибор бериш;
- субъектга кўра – равшан оғиш қиёфаси, норасмий гуруҳлар (масалан, босқинчилик тўдаларидаги фаолият), расмий тизимлардаги фаолият, шартли ижтимоий гуруҳлар (ичкиликбозлик);
- объектга кўра – иқтисодий, маиший, мол-мулкка оид қоидаларни бузишлар ва бошқалар;

- даврийлигига кўра – бир мартали ва узоқ муддатли;

- меъёрларни бузиш тартибига кўра – жиноятчилик, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, ўз жонига қасд қилиш, ахлоқсизлик, дайдилик, фошиҳабозлик, безорилик, текинхўрлик, коррупция, бюрократизм, терроризм, расизм, геноцид, тузумга қарши муносабат.

Олимларнинг фикрича, шахс хулқ-атвори жамият билан муносабатларда қуйидаги тўрт хил кўринишда намоён бўлиши мумкин: меъёрий хулқ-атвор, ижтимоий-психологик кўникиш, девиант хулқ-атвор ва ҳуқуқбузарлик.

Шунингдек, девиантлик икки йирик гуруҳга ажратиб ҳам кўрсатилади:

1. Психик носоғлом кўринишдаги хулқ-атвор, унда яққол ёки яширин шаклда руҳий носоғломлик мавжуд бўлади. Бу гуруҳга астеник (жисмоний ва руҳий заиф одам), характерида шизофрея ва тутқанокнинг мавжудлиги кўринишлари киради.

2. Инсоният ҳамжамиятига мансуб бўлган ижтимоий-ахлоқий меъёрлардан оғиш хулқ-атворини ижтимоий патологиянинг турли кўринишларида намоён бўлиши–ичкиликбозлик, наркомания, фошиҳабозлик ва бошқа кўринишларидир. Бундай хулқ атвор ножўя ва жиноий хатти-ҳаракатларда кўзга ташланади. Бундан ташқари девиантликнинг муқаррар кўринишларини жиноятчилик, ичкиликбозлик, наркомания, фошиҳабозлик, ўз-ўзини ўлдиришга ажратиш мумкин. Илмий адабиётларда девиант хулқ-атвор ностандарт (ижтимоий андозалар доирасидан чиққан ҳолда фикрлаш ва фаолият) ва деструктив хулқ-атворга, ижтимоий меъёрларни (ҳуқуқий, ахлоқий, маданий) бузилиш йўналишига кўра, шунингдек шахснинг жамиятдан ажралиб қолиши ва таназзулига ажратилади.

Ижтимоий психологик тадқиқотларга кўра, девиант хулқ-атворли болалар ўз ота-оналарининг ҳам индивидуал-ҳаётий, касбий фаолиятларига салбий таъсир кўрсатади. Девиант хулқ-атворли бола нафақат ўзигина меъёрларга мослаша олмайди, балки ўзи англамаган ҳолда ижтимоий нормаларга, меъёрларга мослашган ота-оналари, яқинлари фаолиятини ижтимоий меъёрлардан оғишига сабаб бўлмоқда.

Девиант хулқ-атворли болалар яшаётган оилалардаги психологик муҳитни ўрганиш натижаларининг кўрсатишича, бу оилаларда ота-оналар кўпинча салбий эмоционал-ҳиссий ҳолатларни бошларидан кечирадилар, тушкун кайфиятда юрадилар, келажакка умидсизлик билан қарайдилар, характерларида қўполлик, қайсарлик, ўзгаларга яхшиликни раво кўрмаслик каби салбий сифатлар акс эта бошлайди. Ўз-ўзидан маълумки, бундай кайфиятдаги ота-она девиант хулқ-атворли боласини муваффақиятли ижтимоийлаштиришга қодир эмас. Аввало, бундай ота-оналарнинг ўзлари ижтимоий психологик ёрдамга муҳтождир.

Тадқиқотларда қуйидаги кризисли ҳолатлар босқичлари аниқланган (одатда, бу ҳолатлар ота-оналарда босқичма-босқич рўй беради, аммо пайдо бўлиш ва ўтишлари ҳаммада ҳар хил):

1. Ота-оналар болаларидаги девиант хулқ-атворларни тан олгилари келмайди, далилларни ёшликка, тажрибасизликка йўйишади. Муаммони тўғридан-тўғри инкор этадилар, аммо шубҳа пайдо бўлади. Салбий эмоционал-ҳиссий ҳолат юзага келди, у кундан-кунга кучайиб бормоқда.

2. Девиант хулқ-атвор далиллари инкор қилиб бўлмаслик даражасига етади. Ота-онадаги салбий эмоционал-ҳиссий ҳолат юқори депрессив даражага етади. Иложсизлик, нажотсизлик ҳолати содир бўлади, ғайритабиий, мўъжизавий чора-тадбирлар ҳаёлга кела бошлайди.

3. Вазиятдан чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида фикрлаш бошланади (мана шу босқичда ота-онага психологик ёрдам керак).

4. Вазият қабул қилинади, мутахассисларга мурожаат қилиш энг тўғри йўл эканлиги тан олинади ва бу йўлда ҳаракат бошланади.

5. Девиант хулқ-атворли боласига ота-она бутун эътиборини, фаолиятини боғлаб, атрофидаги касбий, ижтимоий муносабатларини узиб қўйиши мумкин.

6. Психолог ота-онага девиант хулқ атворли болани даволаш, ижтимоийлаштириш билан бирга ўзларининг ҳам касбий, ижтимоий, индивидуал ҳаётлари билан яшашлари кераклигини уқдириб боради.

Оилада психокоррекцион ишларни олиб боришда қуйидаги ўзаро таъсир усулларидан фойдаланиши лозим:

- оилага ижтимоий-психологик хизмат уюштириш;
- фарзандларга психологик хизматни жорий этиш;
- ота-она ва фарзандлар учун тиббий-психологик-педагогик маслаҳатлар бериш;
- хулқий оғишлар бўйича аниқ психодиагностика ва психологик коррекцияси дастурини ташкил қилиш;
- профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш;
- оила ва фарзандлар ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг таъсирчан усулларини қўллаш.

Нотинч оилалар билан иш олиб боришда оиланинг болага муносабати ва носоғлом муҳитни юзага келиши ўрганилади. Ота-оналарга фарзанд тарбияси юзасидан психологик-педагогик маслаҳатларни бериб борилади. Психологик саводхонлик даражасини кўтариш мақсадида психологик тренинглар ўтказилади.

Шундай қилиб, жамиятда девиант хулқ-атворли бола тўла ижтимоийлашиб кетиши, ота-оналарнинг индивидуал, ижтимоий, касбий ҳаётларини тўла, нормал сақланиб қолиши чораларини кўриш ва уларга кўмаклашиш учун ҳар бир шахс масъулиятлидир.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ДИФФЕРЕНЦИАЛ ТЕНГЛАМАЛИ МОДЕЛ ЁРДАМИДА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

**Сувонов О.О.,
Навоий вилояти ХТХКТМОХМ доценти,
Журакулов Т.Т.,
НавДПИ ўқитувчиси**

Таълим назарияси маълум бир йўналиши тараққиётининг мақсади, дидактик жараён, яъни “Ўқитувчи-ўқувчи” тизими сифатида қаралса, унинг ҳолати ўзгаришини таҳлил қилиш, жараённинг турли параметрлари ўзгаришини инобатга олувчи кўпгина ҳисоблаш тажрибаларини ўтказиш билан бевосита боғлиқдир.

Ўқувчининг ўзлаштириш параметрлари ва ўқитувчининг талаб даражаси параметрларини ўзгартириб, тизим ривожланиши тадқиқ қилинади. Бунда дискрет ва шунингдек, узлуксиз моделлардан фойдаланилади [1].

Ўқувчи мураккаб масалани ечишда ўзини эҳтимолли автомат(ЭА) сифатида тутади, яъни $\Omega = \{S_1, S_2, \dots, S_n\}$, баъзи бир тўпламнинг у ёки бу кетма-кет оперцияларини бажарувчи сифатида [2].

Таълим жараёни узлуксиз моделини яратишда, таълим олаётган ўқувчи (ёки талаба)нинг ўзлаштириш ва унутиш коэффициентлари (α ва γ) билан характерланади. Ўқитувчи томонидан қўйиладиган талаб $U = U(t)$ билимни ўсиш

тезлиги ўқувчи билим даражаси Y нинг $b(0 \leq b \leq 1)$ даражаси ва M мотивацияга кўпайтмасига тўғри пропорционал:

$$dY / dt = \alpha \cdot M \cdot Y^b.$$

Ўқувчи қанча кўп билса, у шунча осонлик билан ўзаро боғлиқ янги билимларни ўзлаштиради. Ўқувчини билим даражаси қанча паст бўлса, у шунча кам куч F сарфлайди ва шунча паст билиш тезлиги бўлади. Унутиш тезлиги ўқувчида мавжуд бўлган билимга пропорционал: $dY / dt = \alpha Y$. Натижада шунга эга бўламизки билимни ўсиш тезлиги қуйидаги тенглама билан ифодаланади,

$$dY / dt = \alpha F Y^b - \alpha Y,$$

бунда α ва γ лар аниқ ўқувчининг билиш ва унутиш коэффициентлари, b эса эга бўлган билимнинг янги тушунчани ўзлаштиришга таъсир даражасидир. Ўқувчи билимини ўсиш тезлиги:

$$\frac{dy}{dt} = \begin{cases} \alpha Y^b (U - Y) - \gamma Y, & U \leq Y + C, \\ -\gamma Y, & U > Y + C. \end{cases}$$

Таклиф этилаётган модел ёрдамида ўтказилган ҳисоблаш тажрибаларидан маълум бўлдики, агар Y кичик бўлса, билимни ўсиш даражаси тезлиги юқори эмас, чунки тушунчаларнинг биргаликдаги алоқадорлигини ташкил этилмаганлиги сабаб Y нинг ўсишига боғлиқ ҳолда ўсиш даражаси ошади. Билим даражасини ошириш учун Y ва U ларни орасидаги фарқ жуда катта бўлмаслигини таъминлаш зарур.

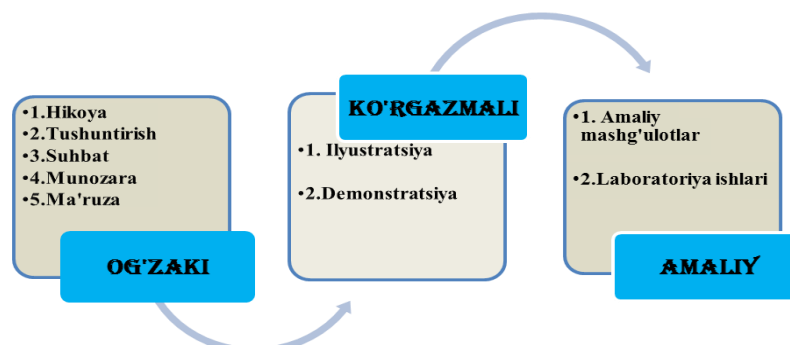
Фойдаланилган адабиётлар

1. Добрынина Н.Ф. Математические модели распространения знаний и управления процессом обучения студентов. – Фундаментальные исследования. – 2009 - № 7.
2. Найниш Л.А., Тишина Е.М. Использование математической модели для повышения эффективности учебного процесса. // Искусственный интеллект в XXI веке. Решение в условиях неопределенности: Сборник статей V Всероссийской научно-технической конференции. Пенза ПГТА, АНОО «Поволжский Дом знаний», 2007. С. 14-18.

KIMYO DARSLARI O'QITISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Xasanova X.N.,
Navoiy viloyat XTXQTMOHM dotsenti

Ta'limiy metodlar deganda o'quvchilar va o'qituvchining birgalikdagi faoliyati natijasida muammoning yechimini topishga qaratilgan faoliyat usulini tushunamiz. Pedagogik jarayonda qo'llaniladigan metodlarni shartli ravishda asosan quyidagi 3 turga bo'la olamiz:

1-rasm. Metodlarning klassifikatsiyasi

Yuqorida ko'rsatilgan metodlar orasida qo'llanilish doirasining kengligi bilan ajralib turadigan, bir vaqtning o'zida katta hajmdagi zaruriy axborotlarni yetkazib bera olishga imkon beradigan, o'qituvchi va o'quvchi orasida jonli muloqotni amalga oshirishga ko'maklashuvchi og'zaki metodning ahamiyati katta ekanligini ta'kidlamaslikning imkoni yo'q.

Ko'rgazmali metod esa og'zaki va amaliy metodlarga uyg'un tarzda qo'llaniladigan quyidagi qo'shimcha vositalardan foydalanishga asoslangan metoddir:

1. Rasmlar, chizmalar, jadvallar, ko'rinishida namoyish qilish.

2. Animatsiyalar, videolar va taqdimotlar ko'rinishida tushuntirish.

Bu metoddan samarali foydalanish uchun tanlangan ko'rgazma turi o'quvchi yoshiga mos kelishini inobatga olish, undan faqat darsning muayyan qismidagina kerakli vaqtda foydalanish, ko'rgazma namoyishi vaqtida aytiladigan fikrlar oldindan rejalashtirilishi lozim. Metodning samaradorligini yanada yaxshilash uchun zaruriy ma'lumotlarni topishda o'quvchilardan foydalanilsa yanada yaxshiroq bo'ladi.

Amaliy metodlar olingan nazariy materillarni amaliyotda qo'llab ko'rishga asoslangan. Ularni amaliy mash'ulotlar va laboratoriya ishlari ko'rinishida amalga oshirish mumkin. Amaliy mashg'ulotlarni kimyo fanidan masalalar yechish ko'rinishida yoki tajribalar bajarish orqali amalga oshirish mumkin. Masalalar yechish orqali bajarganda o'quvchilarning mustaqil ishlash, matematik savodxonlik, tushuntirib bera olish kabi qobiliyatlari rivojlanib boradi.

Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar esa kimyoviy jarayonlarni bevosita amalda kuzatish, kuzatuvlar natijasida olingan tahlil natijalari asosida kerakli xulosalarni qila olish ko'nikmalari shakllanadi. Bunda o'quvchi kimyo xonasida reaktivlar va laboratoriya jihozlaridan foydalanish ko'nikmasi shakllanadi. Bu jarayonda o'qituvchining asosiy vazifasi mashg'ulotni to'g'ri tashkil qilish, bajariladigan ishlar yuzasidan kerakli instruksiyani o'quvchilarga oldindan taqdim qilish, jarayon bosqichlarining to'g'ri ketma-ketlikda bajarilishini nazorat qilishdan iborat.

O'quv-tarbiya jarayonining amalga oshirilish sharoiti va shartlaridan kelib chiqqan holda o'qituvchi mavzusi va sinf jamoasining bilim darajasiga asosan muayyan metodlardan birini tanlaydi. Ta'lim jarayonida metod tanlashda quyidagi jarayonlarga alohida ahamiyat berish lozim:

- Zamonaviy didaktik jarayon talablari va darsning maqsadining uyg'unligiga;
- O'qitilayotgan fanning o'ziga xos jihatlariga;
- Dars mashg'uloti uchun ajratilgan vaqtning davomiyligiga;
- O'quvchilarning yosh xususiyatlariga.

Dars jarayonida qanday metod tanlanishidan qat'iy nazar o'qituvchining jarayonga qo'yadigan asosiy talabi fanni o'quvchiga yetarli darajada tushunarli qilib yetkazib bera olishidadir. Yetarlicha tajribaga ega bo'lgan o'qituvchi bu jarayon hech qanday murakkablikni yuzaga keltirmaydi. Darslarda bir xil monoton usullardan muayyan vaqt oralig'ida foydalanish natijasida o'quvchilarning qiziqishlarining pasayishiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Shuning uchun darslarda kreativ, yangicha g'oyalarni vaqti-vaqti bilan qo'llash natijasida ularning diqqatini yana jamlashga erishish mumkin bo'ladi.

ЎҚУВЧИЛАР КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ТЕНГЛАМАЛАРНИ НОСТАНДАРТ УСУЛЛАР БИЛАН ЕЧИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Қурбонов М.И.,

Навоий вилояти ХТХҚТМОХМ катта ўқитувчиси,

Юсупова Н.Х.,

Томди тумани 8-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Умумий ўрта таълим мактаби ўқувчилари тест-синов топшириқларини берилган вақт ичида муваффақиятли топширишлари учун фақат дарслик билан чегараланиб қолмасдан, қўшимча адабиётлардан фойдаланган ҳолда айрим мисол ва масалаларни ечишнинг ностандарт усулларини ўзлаштириши мақсадга мувофиқдир.

Тенгламаларни, мисолларни ечишда нималарга эътибор бериш керак:

-тенгламани иккала томонини бирорта функцияга кўпайтиришни топа олиш;

-номаълум коэффициентлар методидан ўринли фойдалана олиш;

-тенгламани ечишда янги параметр кирита олиш;

-янги номаълум кирита олиш;

-турли усулларнинг комбинацияларидан фойдаланиш;

-тенгламани бирорта ечимини топа олиш;

-функциялар суперпозициясидан (функциялар суперпозицияси—функция аргументи ўрнига бошқа функция ёки бошқа ўзгарувчилар қўйиш) фойдаланишни билиш;

-модул белгисини очишни ўрганиш;

-абсолют қиймат хоссаларидан фойдаланишни ўрганиш;

-тенглама даражаларини пасайтиришни ўрганиш;

-баъзи тенгламалари ечишда унга янги ўзгартувчи киритиш ёрдамида берилган тенгламани янги ўзгарувчига нисбатан тенгламалар системасининг ечимига келтириш;

-функция графигидан фойдаланишни ўрганиш.

Тенгламани иккала томонини бирорта функцияга кўпайтиришни топа олиш.

1. Тенгламани ечинг.

$$x^8 - x^6 + x^4 - x^2 + 1 = 0 \quad (1)$$

Ечиш.

Тенгламани иккала томонини $x^2 + 1$, га кўпайтирамиз.

$$(x^2 + 1)(x^8 - x^6 + x^4 - x^2 + 1) = 0 \quad (2)$$

$$x^{10} + 1 = 0 \quad (3)$$

Кўриниб турибдики, (1) тенглама ечимга эга эмас. Номаълум коэффициентлар методидан фойдаланиш.

1. Кўпхадни кўпайтувчиларга ажратинг:

$$x^3 - 5x^2 + 7x - 3$$

Ечиш. Борингки, кўпайтувчиларни $x - \alpha$ ва $\beta_1 x^2 + \beta_2 x + \beta_3$ кўринишда излайлик, у ҳолда қуйидаги айният ҳосил бўлади:

$$x^3 - 5x^2 + 7x - 3 = (x - \alpha)(\beta_1 x^2 + \beta_2 x + \beta_3) \quad (1)$$

Тенгликнинг ўнг томонини шу кўринишда ёзиш мумкин:

$$\beta_1 x^3 + (\beta_2 + \alpha \beta_1)x^2 + (\beta_3 - \alpha \beta_2)x + \alpha \beta_3.$$

Номалум коэффициентлар методидан фойдаланиб тенгликдаги

коэффициентларни тенглаштирак, $\alpha, \beta_1, \beta_2, \beta_3$; ларнинг қийматини топишимиз мумкин:

$$\begin{cases} \beta_1 = 1, \\ \beta_2 - \alpha \beta_1 = -5, \\ \beta_3 - \alpha \beta_2 = 7, \\ \alpha \beta_3 = 3. \end{cases}$$

Бу системани ечиб $\beta_1 = 1, \beta_2 = -2, \beta_3 = 1, \alpha = 3$ ларни топамиз.

Демак, топилганларни ўрнига қўйсак, $x^3 - 5x^2 + 7x - 3$ кўпхадни $x - 3$ ва $x^2 - 2x + 1$ ларнинг кўпайтмасидан иборат эканлигини аниқлаш мумкин.

2. Тенгламани ечинг: $6x^3 - x^2 - 20x + 12 = 0$ (4)

Ечиш. Тенгламани иккала томонини $x + \frac{1}{2}$ га кўпайтирсак, берилган тенглама қайтма тенгламага айланади.

$$6x^4 + 2x^3 - \frac{41x^2}{2} + 2x + 12 = 0 \quad (5) \quad \text{тенгликнинг иккала томонини } 2x^2 \text{ га}$$

$$\text{бўлсак, } 3x^2 + \frac{1}{x^2} + x + \frac{1}{x} - \frac{41}{4} = 0 \quad (6) \quad \text{кўринишдаги қайтма тенгламага айланади.}$$

$$y = x + \frac{1}{x}, y \in \mathbb{R} \text{ деб белгиласак,}$$

$$3y^2 + y - \frac{65}{4} = 0 \quad (7) \quad \text{тенглама ҳосил бўлади.}$$

$$y_1 = -\frac{5}{2}, \quad y_2 = \frac{15}{13}$$

Бу тенгамани ечимлари:

Бундан:

$$x + \frac{1}{x} = \frac{15}{6},$$

$$x + \frac{1}{x} = -\frac{5}{2}.$$

Бу квадрат тенгламаларни ечиб,

$$x = \frac{2}{3},$$

$$x = \frac{3}{2},$$

$$x = -2,$$

$$x = -\frac{1}{2}.$$

Текшириб кўриб, $x = -\frac{1}{2}$ ни чет илдиз эканлигини аниқлаймиз.

Жавоб: $-2; \frac{2}{3}; \frac{3}{2}$

Янги параметр киритиш усули.

Баъзан кўпхадларни кўпайтувчиларга ажратишда янги параметр киритишга тўғри келади. Буни қуйидаги мисолда кўришимиз мумкин.

Мисол. $x^3 - (\sqrt{3} + 1)x^2 + 3$ кўпхадни кўпайтувчиларга ажратинг.

Ечиш. Кўпхадни a параметр билан қарайлик:

$$x^3 - (a + 1)x^2 + a^2,$$

$a = \sqrt{3}$ да, a га нисбатан $a^2 - ax^2 + (x^3 - x^2)$ учхадга айланади.

Бу a га нисбатан квадрат учхаднинг илдизлари $a_1 = x$ ва $a_2 = x^2 - x$

бўлиб, $a^2 - ax^2 + (x^3 - x^2) = (a - x)(a - x^2 + x)$ тенглик ҳосил бўлади.

Демак, кўпхадни юқоридаги белгилашлардан фойдаланиб, қуйидагича кўпайтувчиларга ажратамиз:

$$x^3 - (\sqrt{3} + 1)x^2 + 3$$

$$\sqrt{3} - x \quad \text{ва} \quad \sqrt{3} - x^2 + x$$

$$x^3 - (\sqrt{3} + 1)x^2 + 3 = (x - \sqrt{3})(x^2 - x - \sqrt{3})$$

O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA JAHON ADABIYOTIDAN FOYDALANISH

Azizova S.T.,

Navoiy viloyati XTXQTMOH katta o'qituvchisi

Jahon adabiyoti o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini o'stirishning eng qulay, ta'sirchan va samarali vositalaridan biridir. Aslida badiiy asarni o'qish va uni tahlil qilish jarayoni bevosita nutqiy jarayonlar olamida yashashning o'zidir. Xuddi shuning uchun ham unda mana shu olam xususiyatlarini o'quvchilarga yetkazish imkoniyati beqiyos. Ushbu imkoniyatlardan foydalanish, ularni bor ko'lami bilan yuzaga chiqarish esa faqat o'quvchining o'ziga emas, balki adabiyot o'qituvchisining shaxsiy fazilatlariga, undagi pedagogik mahoratning darajasiga ham bog'liq.

O'quvchilar milliy adabiyotning, shuningdek, jahon adabiyotining eng sara namunalarini o'qish va tahlil qilish asosida ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik, go'zallik haqidagi xilma-xil talqinlarga duch kelishadi. Bu jarayonlarga ongli va jonli

munosabat bildirishadi, shular asosida o'zlaridagi axloqiy-ma'naviy fazilatlar majmuining shakllanishi va rivojiga imkon topishadi. Ularga nisbatan ochiq hayotiy munosabatlarning aks ettirish zaruriyati esa o'quvchilarning og'zaki hamda yozma nutqlarining rivojidadagi muhim omil vazifasini ado etadi.

O'zbek adabiyoti o'qituvchisi jahon adabiyoti asarlarini sinfda o'rgatar ekan, o'zbek va jahon adabiyoti o'rtasiga chegara qo'yishga urinishi to'g'ri emas. Aksincha, o'zbek adabiyotining eng nodir asarlari jahon adabiyoti xazinasidan munosib o'rin olishga haqli ekanini ta'kidlashi kerak. Jumladan, Rabg'o'ziy, Navoiy, Abdulla Qahhor, Xudoyberdi To'xtaboev asarlari dastur bo'yicha o'rganiladigan jahon adabiyoti namunalaridan qolishmasligini, hatto, o'rni kelganda, ulardan badiiy jihatdan ustun ekanligini ta'kidlash, misollar bilan isbotlash yaxshi natija beradi.

Xullas, umumiy o'rta ta'limda adabiyot fani bo'yicha o'qitiladigan jahon adabiyoti namunalarining har biri o'ziga xos yondashishni, o'qituvchidan o'z vazifasiga mas'uliyatli bo'lishni talab etadi.

O'quvchilarning ijtimoiy-estetik ongini, ularning dunyoqarashini shakllantirishda, o'quvchilarning vatanparvarlik, axloqiy-ma'naviy, badiiy-estetik tarbiyasida, yuksak insoniy fazilatlarni egallashlarida adabiyot beqiyos o'rin tutadi. Adabiyot fani o'quvchilarning boshqa fanlarni puxta o'zlashtirishlariga ham katta imkoniyatlar yaratadi. Badiiy adabiyot ta'lim bosqichlarida ham san'atning bir turi, ham o'quv predmeti sifatida o'rganiladi. Shunga ko'ra o'quvchilar badiiy adabiyotning so'z san'ati sifatida o'ziga xosliklari, uning yashash tarzi, namoyon bo'lish shakllari, rivojlanish qonuniyatlari ularning yosh xususiyatlarini e'tiborga olgan holda o'rgatiladi. Bunda o'quvchilarning badiiy adabiyotdagi asosiy mazmun va mohiyatni, ularda aks etgan nafosatni his etishiga alohida urg'u beriladi.

Adabiyot fani o'quvchilarning boshqa fanlarni puxta o'zlashtirishlariga ham katta imkoniyatlar yaratadi. Badiiy adabiyot ta'lim bosqichlarida ham san'atning bir turi, ham o'quv predmeti sifatida o'rganiladi. Shunga ko'ra o'quvchilar badiiy adabiyotning so'z san'ati sifatida o'ziga xosliklari, uning yashash tarzi, namoyon bo'lish shakllari, rivojlanish qonuniyatlari ularning yosh xususiyatlarini e'tiborga olgan holda o'rgatiladi. Bunda o'quvchilarning badiiy adabiyotdagi asosiy mazmun va mohiyatni, ularda aks etgan nafosatni his etishiga alohida urg'u beriladi.

O'quvchilar jahon adabiyotini o'rganish orqali turli davr va mamlakatlarda, turlicha dunyoqarash va e'tiqodlarni aks ettirgan badiiy asarlarning eng yuksak namunalari bilan tanishib boradilar. Shular asosida ularda olam va odamlarning rang-barangligi, ularning takrorlanmasligi, ayni paytda olamning, butun bashariyatning bir butunligi haqidagi tasavvur va qarashlar shakllanib, kengayib, mustahkamlanib boradi. Alohida olingan bitta odamning butun insoniyat oldidagi, yer yuzi oldidagi burchi va mas'uliyatini teranroq anglash tuyg'ulari shakllanadi. Eng muhimi, u olam va odamga tegishli bo'lgan barcha hodisalarga hissiy munosabat bildiradi oladigan darajaga ko'tariladi, dunyoqarashlar, nuqtai nazarlar xilma-xilligini kuzatish imkoniga ega bo'ladi.

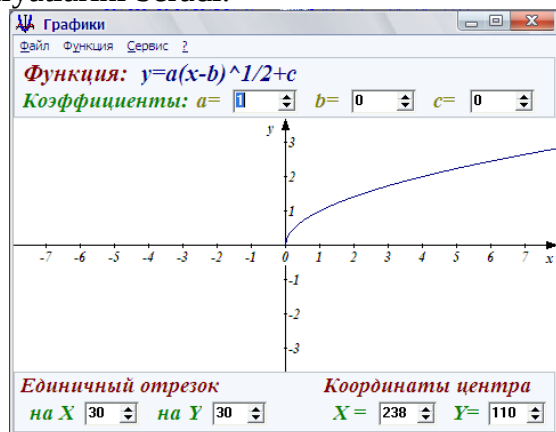
KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDA MATEMATIK PAKET DASTURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

*Xoliqova G.T.,
Navoiy viloyat XTXQTMOHM katta o'qituvchisi*

Kompyuter texnologiyalarining matematik paketlaridan "Grafiçe", "Maple", "Mathcad", "MicroSoft mathematics", "Master funksiya", "Matematikam", "Geogebra"

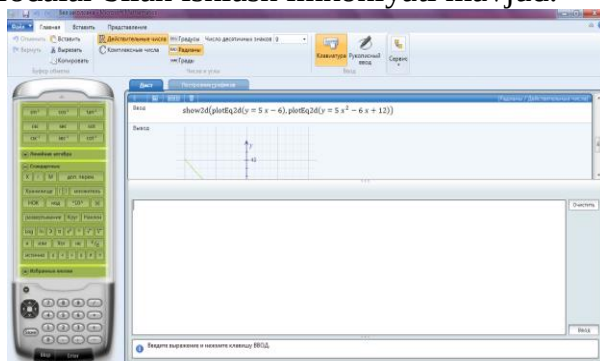
kabi dasturlaridan foydalanish tasvirlarni aniq koordinatalar o'qida ko'rsatish, o'zgartirishlar kiritish, tahlil qilish va ko'proq misol va masalalarni yechish hamda grafiklari bilan ishlash imkoniyatini beradi. Bu esa o'quvchilarni texnik vositalardan oqilona foydalanishga yo'naltirib bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishga erishish mumkun.

Matematik grafiki amaliy dasturi: bu amaliy dastur berilgan fiunksiyalarini dekart koordinatalar sistemasida grafikini korsatish va ularni kattalashtirish, kichiklashtirish imkoniyatlarini beradi.

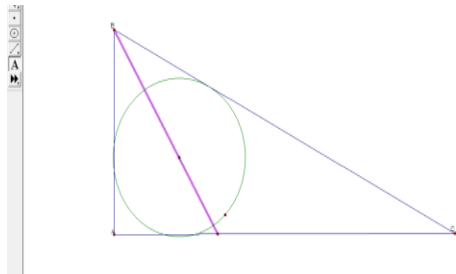
Microsoft Matematica amaliy dasturi

Bu dastur barcha ta'lim muassasalarida matematika mashg'ulotlarida foydalanish imkoniyati mavjud bo'lib foydalanishda "Glavnaya" menyusidan List-ishchi maydoniga sonli ifodalar bilan ishlash imkoniyati mavjud.

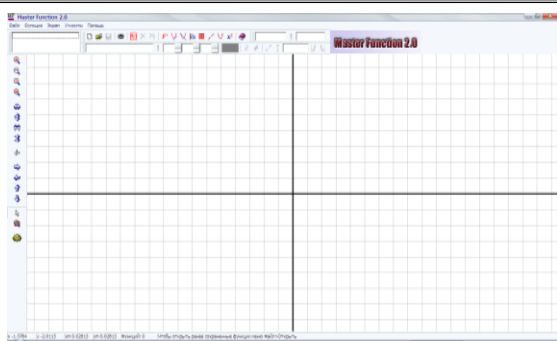

Postroyeniye grafikov-ishchi maydonida funksiyalar (ikkita yoki uchta funksiya) kiritiladi va ularning koordinatalar o'qida grafigi hamda kesishish nuqtalari ko'rsatadi.

Jivaya Geometriya-Chertej dasturi: Geometrik tasvirlar yaratish va ularni har tomonlama ko'rish imkonini beradi.

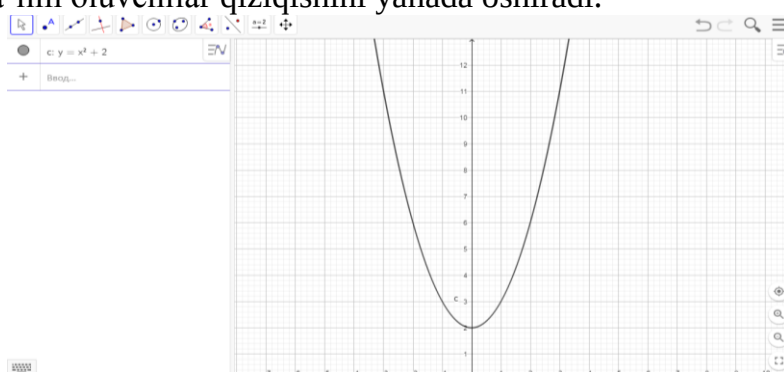

Matematika mashg'ulotlarida "Master Function" dasturidan foydalanish o'quvchilarda funksiyaning grafigini aniq koordinatalar o'qida tasvirlab berish va berilgan funksiyaning qiymatlarini aniqlash imkonini beradi.

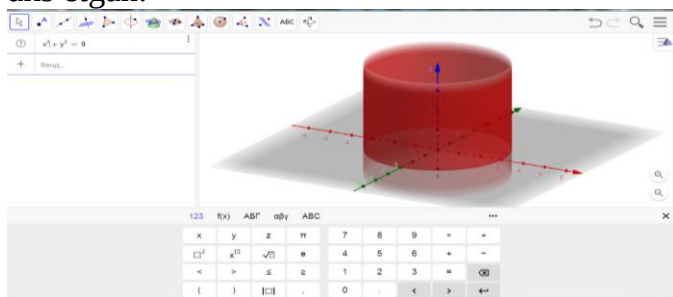

GeoGebra – geometriya va algebra fanlarini o'rganish va o'qitish vositasi sifatida maxsus mo'ljallangan dastur. Geometrik grafiklarni ikki va uch o'lchovli fazoda joylashtirib ko'rish imkonini beradi.

Misol. $y=x^2+2$ funksiyani garafini yasang. Bizda bu dastur kompyuterimizda o'rnatilgan va undan foydalanishni bilamiz. GeoGebra dasturiga kirib, menyular qatoridan grafk chizish operatsiyasini tanlaymiz va kerakli joyiga funksiya ko'rinishini yozsak hech bir qiyinchiliksiz grafini chizib beradi. Bu dasturdan foydalanish ham vaqtdan tejashni ham ta'lim oluvchilar qiziqishini yanada oshiradi.

Yana bir misol, endi fazoviy jism grafini kuramiz. Kurib turganingizdek chizmada silindr aks etgan:

O'qituvchining vazifasi har bir ta'lim oluvchini mustahkam bilim hamda ularning ko'nikmalarni shakllantirish, mustaqil va erkin fikrlash, bilimlarini amalda tatbiq etishga o'rgatish, iroda va xulq-atvorini shakllantirishdan iborat. Shu jumladan Matematika fanini o'qitishda masalaning ahamiyati juda katta bo'lib, bunda o'quvchilarda matematikaga bo'lgan qiziqishni orttirish, tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta'lim jarayonida amaliy va nostandart xarakterdagi masalalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday masalalarni yechish o'quvchilarda analiz, sintez, analogiya, umumlashtirish, deduksiya va induksiya kabi mantiqiy mushohada yuritish faoliyatini, intuitsiya, egiluvchanlik va moslashuvchanlik kabi fazilatlarini rivojlantirib, o'quvchilarni olingan natijalar ustida tanqidiy fikrlashga o'rgatadi.

Demak, darslarda axborot kommunikatsiya texnologiyalari yordamida olib borish o'quvchilarni darsda befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi, kompyuter savodxonligini oshishiga, adabiyotlar o'qishiga, qiyin o'zlashtiruvchi

o'quvchilarning kamayishiga hamda o'zi tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish orqali egallanishi lozim bo'lgan bilimlar hajmining oshishiga olibkeladi.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНТЕРАКТИВ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

*Джурсаева Д.,
Навоий вилояти ХТХҚТМОҲМ ўқитувчиси,
Раунова З.,
Кармана тумани 2-сонли ДМТТ тарбиячиси*

Сўнгги йиллардаги таълим-тарбия мазмуни, шакли, восита ва методларини янгилашга эътибор бериш, мактабгача таълимга оид инновацияларни излаш, уни таълим-тарбия жараёнига, тарбиячиларнинг педагогик фаолиятига киритиб боришда малака ошириш тизимининг аҳамияти каттадир. Айниқса, педагогик жараёнга илғор педагогик технологияларни татбиқ этиш, инновацияларни жорий этиш, ўқитувчи ва тарбиячиларни замонавий усуллардан фойдаланиш, кўникма ва малакалари билан қуроллантириш малака ошириш тизими олдида қўйилган вазифалар замирида амалга оширилмоқда. Педагогика йўналишида татбиқ қилиниши лозим бўлган муҳим масала борки, у ҳам бўлса тарбиячиларнинг педагогик жараёнига замонавий усуллар асосида мақсадли, тизимли ва натижаларни башорат қила олиш орқали методик жиҳатдан тўғри ташкил этишларини таъминлашдир. Интерактив усуллар ҳозирги кунда таълим ислохотларидаги устувор жиҳати ва педагогик муаммоларни ҳал этишдаги роли, таълим самарадорлигини таъминловчи муҳим омиллардан эканлигини эътироф этиш жоиздир.

Педагогик технология назариясининг муҳим жиҳати ҳар бир педагогнинг ўз имконияти даражасида, шунингдек, турли ёшдаги таълим олувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, ўқув фаоллигини ошириш мақсадида таълим жараёнида интерфаол методлардан самарали фойдалана олиш билан белгиланади. Ҳозирги вақтда дунё психологлари таъкидлаганидек, «индиго» болалар дунёда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларни катталарданда тез сезмоқдалар. Шунинг учун бугунги кун тарбиячилари олдида бир қатор долзарб вазифалар турибди. Шулардан бири таълим жараёнида интерактив усуллардан фойдаланишдир.

Тарбиячиларни интерактив усуллардан оқилона, мақсад ва шароитга мувофиқ тарзда дидактик тамойилларга асосланган ҳолда фойдаланишга ўргатиш бугунги кунда замонавий педагогиканинг муҳим масалаларидан бири ҳисобланади. МТТ тарбиячилари ўз фаолиятларига замонавий усулларни мактабгача таълимга оид илмий мақолалар, рисоалар, маҳаллий илғор тажрибаларни ўрганиш орқали татбиқ этиб келмоқдалар. Баъзан, интерактив усулларнинг моҳияти ва мақсадини тўлиқ англамаган ҳолда қўлламоқдалар. Шунинг учун малака ошириш жараёнининг ўзида интерактив ўқув муҳити яратилиб, тарбиячилар унинг бевосита иштирокчисига айлансалар, яъни ҳар бир интерактив усулни бевосита ўзларидан ўтказиб ўзлаштирсалар, ушбу усулларни мактабгача таълимга мослаштириб, амалиётга татбиқ этишлари шунчалик осон ва қулай кечади.

Мактабгача таълим ташкилотларида интерактив усуллардан «Ақлий ҳужум», «Ролли ўйин», «Кичик гуруҳларда ишлаш», «Баҳс-мунозара», «Галереяга сайр», «Кластер», «Бумеранг», «Энержайзерлар»дан фойдаланиш мумкин. Тарбиячи машғулот ўтказиш жараёнида машғулотнинг боши ва охирида мавзу юзасидан

болаларнинг тушунчаларини аниқлаш ҳамда олган билимларини мустақамлаш учун ақлий ҳужум усулидан фойдаланиши мақсадга мувофиқ. «Кичик гуруҳларда ишлаш» болаларнинг ўзаро мулоқот ва фикр алмашувига асосланади. Бунда гуруҳда таҳлил қилиш, текшириш асосида берилган мавзу ишлаб чиқилади. «Ролли ўйинлар»да болаларга бирор муаммоли вазият берилади. Болалар бу метод ёрдамида реал ҳаёт ҳолатларини жонлантирадилар. Баҳс-мунозара методида болаларга бир кун олдин мавзу берилади. Болалар саволларга ота-оналаридан сўраб жавоб топиб келадилар ҳамда берилган саволларга жавоблар «баҳсмунозара» асосида олиб борилади. Ҳозирги кунда педагогик технология ҳақидаги аниқ тушунча ва тасаввурлар бор бўлсада, мактабгача таълим муассасалари педагогларида технологияни методикадан фарқлай олмаслик каби муаммолар учрайди. Ваҳоланки, улар орасида жиддий фарқлар мавжуд бўлиб, қуйида улар ҳақида назарий маълумотлар берилган. Педагогик технология – болани мустақил ижод қилиш, билим олиш, фикрлашга ўргатишни кафолатлайдиган жараёндир.

Методика – педагогнинг билими, кўникмаси, маҳорати, шахсий сифатлари, темпераментига боғлиқ бўлиб, маълум шахс, педагог учун қулай бўлган ўқитиш усуллари ва йўллари мажмуидир. У алоҳида методикаларга ажратилади. Педагогика фани маълум ўқув фанларини ўқитиш қонуниятларини тадқиқ қилади. Масалан, тиллар методикаси, арифметика методикаси ва шу кабилар. Методиканинг педагогик технологиядан фарқини тушуниш ва амалда ҳар иккисидан унумли фойдалана билиш талаб этилади. Юқорида келтирилган интерактив усуллар ва методлардан фойдаланиш мактабгача таълим сифати ва самарадорлигига эришишда муҳим аҳамият касб этади. Узлуксиз таълим тизимининг дастлабки босқичи бўлган ва унинг пойдеворини ташкил қилувчи мактабгача таълим ҳозирги кунда таълим сифати ва самарадорлигини белгилашда асосий ўрин эгаллайди. Шу сабабли мактабгача таълим замонавий талаблар асосида бўлиши жиддий аҳамиятга эга.

ВИРТУАЛ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ЎҚИТУВЧИЛАР КОМПЕТЕНТЛИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ ВА ДАСТУРИЙ ВОСИТАЛАРИ

Оқназаров Т.Ж.,

Самарқанд вилояти ХТХҚТМОХМ ўқитувчиси

Таълим тизимининг ўқув жараёнини лойиҳалаштиришда ўқитиш мазмунини, мақсадини, таълим методлари ва шакллари ҳамда воситаларини тўғри танлаш, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини баҳолашни аниқ мезонларини олдиндан ишлаб чиқиш, машғулотга ажратилган вақт ичида кўзланган натижага эришиш ўқув жараёнининг асосий мақсади ҳисобланади. Ўқитувчидан кафолатланган таълим жараёнини ташкил этиш катта меҳнат ва машаққатни талаб этади, аммо замонавий виртуал таълим технологияларга асосланиб ишлаб чиқилган электрон ўқув материаллари фандаги билимларни ўқувчига турли усуллар орқали етказиш ва ўқув жараёнини одатдаги таълим усулига нисбатан самарали ташкил этиш учун хизмат қилади.

Виртуал таълим технологиялар дунёда бир неча йиллардан бери фойдаланишда бўлсада, бизнинг Республикамизда энди таъсис этилмоқда. Ваҳоланки таълимнинг бу тури иқтисодий жиҳатдан энг кам харажат талаб этувчи ва талабгорларнинг кўплиги билан бошқаларидан ажралиб туради.

Таълимда виртуал таълимни ташкил этиш ва ундан фойдаланиш асосан қуйидаги муаммоларни қисман бартараф этишда кўмаклашади:

- ўқувчининг мустақил таълим соатларини пухта ўзлаштириши;
- таълим олишда масофа ва вақт чегаралари бўлмаслиги;
- ўқувчи учун виртуал таълим одатдагидан кўра қизиқарлилиги;
- виртуал таълимдан фойдаланиш учун алоҳида дастурий воситаларнинг мавжудлиги.

Бу жараёни амалга ошириш учун ўқитувчиларда виртуал таълим технологияларидан фойдаланиш компетенцияларини ривожлантириш керак бўлади.

Бу жараёни амалга ошириш жараёнини iSPRING дастурини ўрганиш мисолида қараб чиқамиз. Бу қуйидаги босқичларда амалга оширилади.

1-босқич. iSPRING Free дастури .PPT, .PPTX, .PPS, .PPSX форматдаги файлларни Flash (.SWF) ва HTML5 форматида конвертациялаш имкониятини берадиган муаллифлик дастури ҳисобланади.

Дастур орқали фойдаланувчилар Flash - роликлар ва YouTube-видео ресурсларни Power Point тақдимот слайдларига жойлаштиришлари мумкин.

Хусусан:

- Яратиладиган электрон ўқув контентларни SCORM ва TinCan тизимларга ўтказиш имкониятини беради, бу эса ихтиёрий LMS (Learning management system) билан интеграциялаштириш мумкин дегани.

- Power Point дастурида яратилган тақдимот файлининг ҳажмини 97% гача сиқиш имконияти мавжуд.

- Power Point дастурида яратилган тақдимот файлининг ҳимояланишини таъминлайди.

Ушбу пакет ўз ичига 3 та дастурий модулни олади. Улар ёрдамида аудио, видео, интерактив элементлар ва тестлар билан бойитилган онлайн тақдимот материаллари ва ўқув курслари, ҳар хил сўровномалар, анкеталар, интерактив тестлар, 3D китоб каби бир қанча электрон нашрлар ташкил этиш имконияти мавжуд.

Дастур бошқа электрон тестлар яратиш дастурларидан қуйидаги хусусиятлари билан ажралиб туради:

- дастурнинг ишчи файли ихтиёрий компьютерга кўчириб қўйилиши ва ишлаши мумкин;

- жуда кам амаллар кетма кетлиги бажарилади;

- махсус билимлар талаб этилмайди;

- тестларнинг 11 хил турини яратиш мумкин;

- тест саволлари ва жавобларига расм, формула ва видео жойлаштириш мумкин;

- тест натижалари тўғридан тўғри электрон почтага жўнатилади;

- дастур лицензияга эга ва очиқ калитли эканлиги.

Ўрганилаётган мавзу бўйича ишни бажаришга қаратилган топшириқ юзасидан йўриқнома ўқитувчиларнинг қизиқишини уйғотишдан бошланади, чунки уларнинг қизиқиш ва эътибори ўрганилаётган нарсага қаратилиши керак.

Компьютерга iSpringSuite дастурлар пакети ўрнатилгач, Ispring Quiz Maker блоки ёрдамида электрон тестлар тузиш имконияти мавжуд. Тестлар базаси яратилгач, дарснинг қайси қисмида фойдаланишига қараб тестлар сони ва тест ўтказиш вақти белгиланади. Интерфейс кўринишини фойдаланувчи ихтиёрига кўра ўзгартириш мумкин. Тайёр тестлар базасини яратиш бўлгач, уни локал тармоқ учун,

глобал тармоқ учун, ҳужжат шаклда (MS Word) ёки LMS тизими учун сақлаш имконияти мавжуд

2-босқич. Амалиёт ўқитувчиси тушунтирган тест турларини ўзи бажариб, намоиш қилиб кўрсатади. Бунинг учун у аввал керакли иш ўрнини пухталиқ билан тайёрлаб қўйган бўлади ва ўша иш ўрнида намоишни ўтказади. Ишни бажариш учун керакли барча инструментлар хом ашёлар ва иш режаси ҳамда керак бўлса, тегишли шароит тайёрлаб қўйилган бўлиши керак.

Намоиш қилаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ўқитувчиларнинг диққат билан кузатиб туришларини таъминлайди. Ҳар бир ҳаракатни 3 мартадан намоиш қилиб кўрсатиш тавсия этилади. Улар қуйидагича бажарилади:

- намоиш оддий тезликда ўтказилади, ўқитувчиларда касбий ҳаракатнинг амалда қандай бажарилиши тўғрисида тўла ва ҳақиқий тасаввур пайдо бўлиши учун.

- намоиш атайин секин тезликда ўтказилади, ҳар бир босқични алоҳида ва ўзига хос хусусиятларини яхшироқ кўрсатиш ҳамда меҳнат хавфсизлиги қоидаларини тушунтириш учун.

- намоиш оддий тезликда ўтказилади, ишни бажариш ҳаракати кўникмасини яна бир марта тўла равишда кўрсатиш ва ўқитувчиларда «ички суръат» яъни, ҳаракатни бажариш усули, тартиби, кетма-кетлиги, тезлиги тўғрисида аниқ тасаввур пайдо бўлиши учун. Намоиш қилаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ҳар бир ҳаракатини изоҳлаб боради. Шундан сўнг бевосита инструктаж қисми тугайди.

Тестлар базасига барча саволларни киритиб бўлинганидан сўнг, бажарилган ишни электрон шаклда сақлаш керак бўлади. Тайёр бўлган электрон тестни сақлашдан олдин айрим соғлашларни бажариш керак. Чунки бу соғлашлар электрон тестдан фойдаланилаётган вақтда катта аҳамиятга эга.

Юқорида яратилган тестлар базаси шуни кўрсатадики, анъанавий тестларга қараганда бу тестда бир хиллик бўлмайди ва ўқитувчиларга бирмунча қизиқарлироқ бўлади.

Ундан ташқари бу интерактив тестларни расм, овоз ва формулалар ёрдамида бойитиш имконияти мавжудлиги уларни янада қизиқарли ва ўқитувчини катта иштиёқ билан ишлашга чорлайди. Оддий тестлардан фойдаланиш саволлари тузишда маълум бир чегарани ҳосил қилади. Масалан, мусиқа фани ўқитувчиси фақат назариядан саволлар тузиши мумкин, бу дастур ёрдамида бирор бир мусикадан парча қўйиб саволлар тузиш имкониятини яратади. Бошқа йўналишлар масалан, математика, физика, биология, география каби фан ўқитувчилари ҳам жуда қизиқ, интерактив тестлар тузиш имконияти мавжуд.

Бундан ташқари тестни компьютер тармоқлари орқали ҳам ўтказиш имконияти ва электрон почта орқали юбориш каби имкониятларининг мавжудлиги ҳозирги замонавий таълим талабларига ҳам жавоб бера олади.

Шу пайтда у ўзининг амалий иш тажрибасидан келиб чиқиб, мавзуга доир барча ўқув-дидактик материаллардан, масалан, чизмалар, иш режалари, эксплуатация бўйича инструксиялар, инструментлар ва хом ашёлардан кўргазмали материаллар сифатида фойдаланиши мумкин.

3-босқич. Кўрсатилган тарзда қайтариш–таклид (имитация). Бу поғонада ўқитувчиларнинг ҳар бири амалиёт ўқитувчисининг ҳаракатларини у кўрсатган тарзда қайтаришлари керак. Ўқитувчилар ишлаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ўз фикрини билдиради, яхши ишни мактаб ёмон ишни танқид қилади ва нима қилишни яна бир марта кўрсатади. Ҳамма ўқитувчилар иш жараёнини тушунганлигини кўрганидан кейин амалиёт ўқитувчиси машқ қилишни бошлашга рухсат беради.

4-босқич. Машқ қилиш – ўқитувчилар кўплаб марта такрорлаш орқали инструмент ва ускуналар билан бажариладиган иш жараёнлари бўйича касбий ҳаракатларни тўғри бажаришни машқ қилишлари учун амалиёт ўқитувчиси уларга етарлича хом ашёлар бериб қўяди. Ҳар бир ўқитувчи ўзи ишлайди ва бир хил ишлаш усуллари кўллайди. Агар иш натижаларининг сифати мақбул натижа стандартига (олдиндан белгиланган сифат мезонларига – аниқ мақсадларга) жавоб берса, иш тугатилиши мумкин. Амалиёт ўқитувчиси бу ерда назоратчи вазифасини бажаради.

Хулоса шуки, таълим тизимида ўқитишнинг самадорлигини, кафолатини таъминлашнинг ягона йўли таълим бурувчининг виртуал таълим технологияларидан фойдаланиш компетентлиги, шахсий фаоллиги, ижодкорлигига эришишдир. Бунга эришиш таълим-тарбия жараёнида виртуал таълим технологияларини самарали қўллаш орқали амалга ошади, яъни ўқувчи нафақат ўқитилади, балки мустақил таълим олишга ҳам ўргатилади. Ўқувчига билимлар тайёр ҳолда берилмайди, уни билимларни манбалардан мустақил равишда ола билишга ўргатилади.

O'QUVCHI-YOSHLARNI INSONPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Ikromova Sh.R.,

Axtamova D.U.,

Navoiy shahar 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashda bir qator tarbiya vositalari mavjud bo'lib, ular sirasiga uzluksiz ta'lim, ommaviy axborot vositalari, adabiyot va san'at, sport va mediya kabilarni kiritish mumkin. Bu tarbiya vositalaridan foydalanishning yaxlit tizimga solingan ko'rinishi Sh.M.Mirziyoyev asarlarida konseptual jihatdan asoslanib, ulardan foydalanishning samarali va foydali yo'llari ko'rsatib berilgan. Barkamol avlodni tarbiyalashga asos bo'ladigan, ajoyib axloq-odob qoidalari ma'naviy-estetik sifat va fazilatlar asrlar osha avloddan-avlodga singdirib kelingan.

Yangi O'zbekiston III-renesansga qadam qo'yar ekan insoniyat taraqqiyoti yangi davrga o'tib, Mamlakatimizning eng muhim ustuvor vazifalaridan biri sifatida yoshlarning kelajagi, ularning ta'lim – tarbiyasiga alohida ahamiyat berila boshladi. Bugungi axborot almashinuvi davrida internet tarmog'i mafkuraviy tahdid ob'ekti sifatida yoshlar ma'naviyatiga tahdid solmoqda dunyo xalqlarining ko'p asrlik ma'daniyatiga, qadriyatlariga turli yot g'oya va oqimlarning rahna solayotgani "ommaviy ma'daniyat" niqobi ostida g'ayri ma'naviy, g'ayri axloqiy tushunchalarning jamiyat hayotiga kirayotgani sir emas. Internetda uyushgan jinoiy guruhlar va terorchi tashkilotlarning saytlari mavjudki, ular orqali nafaqat axborot almashinuvi, balki yoshlarning turmush tarziga, urf-odatlarimizga mutlaqo to'g'ri kelmaydigan yot, buzg'unchi g'oya va mafkuralar targ'ib qilinmoqda. Bugungi kunda mediya olami yoshlarni juda keng qamrovda o'ziga jalb etib kelmoqdaki, yoshlar mediya olamida hatto me'yor nimaligini unutib qo'yish darajasiga yetib kelmoqda. Bu esa o'z navbatida biz pedagoglarni tashvishga solib yoshlarning mafkuraviy xavsizligini ta'minlash masalasini muhim ustuvor vazifa sifatida ma'naviy hayotning dolzarb muammosi sifatida qaralmoqda.

Yoshlarga bo'lgan etibor va ularning kelajagini belgilash davlatimiz siyosati darajasiga ko'tarilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106-son, 2017 yil 7 fevraldagi

“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli farmonlariga muvofiq Mamlakat maktablari, akademik litseylari, kollejlari, oliy ta‘lim muassasalari, yoshlar tashkilotlari, kutubxonalar, muzeylar hamda boshqa ilmiy-ta‘lim, ilmiy va madaniy-ma‘rifiy muassasalarini xalqaro axborot tarmoqlariga, shu jumladan INTERNET tarmog‘iga ulash, raqamli texnologiyalarni yanada rivojlantirish masalasi bugungi kunimizning dolzarb vazifasiga aylandi. Xususan ta‘lim muassasalarida bir million dasturchi loyihasi asosida ishlarni tashkil etish, o‘quvchi yoshlarni zamonaviy texnologiyalarga bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshirishning o‘zi esa bugungi davr talabi yordamida yoshlarni sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirish jarayonlarini takomillashtirishda sharq halqlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ota-oanlar, jamoatchilik, pedagoglar yoshlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanishi, buning natijasida qat‘iyat, vatanga sodiqlik, fidoyilik singari mavzular bilan boyitish va ularni zamonaviy yangi ta‘lim texnologiyalari yordamida yoshlarimizda shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Yoshlar tashkilotlari, kutubxonalar, muzeylar hamda boshqa ta‘lim, ilmiy va madaniy-ma‘rifiy muassasalardagi foydalanuvchilarga bepul xizmat ko‘rsatiladi.

Foydalanuvchi imkoniyatlari:

- Ro‘yxatdan o‘tgan foydalanuvchiga rubrika, sayt va bloklarni yaratish va olib borish hamda pochmani boshqarish huquqlarini berish;
- Portaldagi ma‘lumotlarning ko‘rinish turlarining foydalanuvchi tomonidan sozlanishi;
- Ommabop yangiliklar tasmalarining qulay ko‘rinishi (RSS-tasma);
- Turli servislar uchun yagona usulda mualliflashtirish.

Sog‘lom avlod g‘oyasi asosida amalga oshirilgan barcha tadbirlar mohiyatan yoshlar salomatligi va ijtimoiy faolligini kuchaytirishga qaratirilgandir. Hammamizga ma‘lumki o‘spirinlik davri – inson umrida eng nozik, eng murakkab davrdir. Shu davrda inson ongi, xulqi va axloqi, ma‘naviy qiyofasi to‘liq shakllanadi. Bu davrda o‘spirinlarni o‘z holiga qo‘ysak, tarbiyasi, ilmi va ma‘naviyati bilan shug‘ullanmasak, kelajakda ularni barkamol insonlar bo‘lib yetishmog‘iga putur yetishi mumkin.

Hozirgi kunda o‘zining fidokorona mehnati bilan yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash sifatini oshirishga katta hissa qo‘shayotgan ijodkor o‘qituvchilar soni yil sayin ortib bormoqda. Malakali o‘qituvchilarni aniqlash uchun o‘tkazilayotgan tanlovlar ana shu yutuqlarga omil bo‘lmoqda.

O‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini ularning o‘ziga va o‘z ishiga nisbatan talabchanligi, o‘z ishini ustasi bo‘lishi, o‘z sohasining sirlarini har tomonlama chuqur bilishi, o‘zini-o‘zi rivojlantiruvchi hamda o‘z qobiliyati va imkoniyatlarini to‘la ishga sola bilishi hozirgi kunning davr talabidir.

Bugungi kunda davlatimiz ta‘lim tizimini rivojlantirishda o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashi, tinmay izlanish olib borishi hamda o‘quv jarayonini zamon talablari darajasida, ilmiy asosda tashkil etishlari uchun barcha imkoniyatlar va zaruriy sharoitlar yaratib berilmoqda.

Xulosa qilib aytganda o‘quvchi-yoshlarni turli tahdidlar ta‘siri ostiga tushib qolish holatlari uchrab qolishi mumkinligi hech kimni befarq qoldirmasligi lozim. Barcha ta‘lim muassasalarida o‘quvchi-yoshlarning darsdagi ishtiroki, tartib-intizomi, kompyuter texnikasi va undan foydalanish ma‘daniyatini shakllantirish, ular uchun mumkin bo‘lmagan ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmaslik to‘g‘risida tushuntirish - targ‘ibot ishlarini olib borishga e‘tibor qaratish lozim. Bu borada barcha pedagog xodimlar hamda ta‘lim muassasalari rahbarlarining mas‘ulligini oshirish choralari ko‘rish maqsadga muvofiqdir.

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Mardonova D.D.,

Baxronova Z.J.,

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Bugungi kunda barcha sohalar kabi ta'lim jarayonida ham axborot kommunikatsion texnologiyalari vositalaridan samarali foydalanish muhim masalalaridan biri bo'lib, ta'lim jarayonini axborotlashtirish uni moddiy bazasini boyitish, o'quv jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalari samarali foydalanish uchun kerakli zamonaviy dasturiy vositalar bilan ta'minlash yuzasidan ko'plab tadbirlar amalga oshirilmoqda. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda kichik guruhlarda ishlash usulidan foydalanish ancha samaralidir. Bunday usulda o'qitishda kichik guruhlar to'rtta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzu mazmunini tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari yoki masalalar to'rt qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh natijasini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. O'quvchilarni kichik guruhlarda ishlash usuli bilan o'qitish jarayoni o'yin, musobaqa, tanlov shaklida, individual tarzda ham tashkil etilishi mumkin. Boshlang'ich sinflarda muammoli vaziyatlar usulidan foydalanish o'qituvchining maummoli vaziyatlarni yaratishga va o'quvchilarning faol bilish faoliyatlariga asoslangan. U aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va keyingi qarorni qabul qilishdan tuzilgan. Ushbu interfaol usulini ishlab chiqish katta mehnat va pedagogik mahoratni talab etadi. Matematika darslarida «O'yinli masalalar» dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinfdan o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang'ich sinflarda harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slayd-filmlarni qo'llash mumkin. Shunday slaydlarni yaratish uchun Internetdan olingan animatsion kartinkalardan foydalanish mumkin.

Barcha o'quv fanlarida test topshiriqlaridan foydalanish zarur. Testlardan dastlab faqat bosma ko'rinishidagisidan foydalangan bo'lsak, hozirda ularni kompyuterda terib, har bir o'quvchi bilan shug'ullanish mumkin. AKT'dan foydalanish yillari davomida 1-sinfdan 3-sinfgacha matematika, badiiy o'qish, ona tili, deyarli barcha mavzulari va boshqa o'quv fanlari bo'yicha qator turli testlarni tayyorlash mumkin. Endi darslarda faqat bosma shakldagi emas, balki kompyuterli testlardan foydalanish zarur. Ular bajarib bo'lishi bilan darhol bahosini olishga imkon beradi, bahoni kompyuterning o'zi taqdim etadi, u yoki bu mavzu bo'yicha kamchiliklarini aniqlashlariga imkon beradi.

Matematikani o'qitish jarayonida qo'llaniladigan har bir interfaol metoddan foydalanish va uning shaklini belgilash asosan o'qituvchining zimmasida bo'ladi. Buning uchun asosiy e'tibor quyidagilar qaratilishi lozim:

- o'quvchi shaxsini birinchi o'ringa qo'yish, ya'ni dars jarayonida o'quvchiga bilim berishni emas, uni shaxs sifatida, individ sifatida birinchi o'ringa chiqarish lozim;

- ta'lim jarayonida pedagogik hhamkorlikka erishish lozim, ya'ni dars jarayoni barcha shquvchilarni jalb qilish, savol-topshiriqlarni navbat bilan o'rtaga tashlab javoblarni, o'quvchilarning o'zaro munosabatini nazorat qilish, o'quvchilarning asosiy mavzudan chalg'ib ketishlariga yo'l qo'ymaslik lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keying ishlarida foydalanishni bilib oladilar. O'quvchilar kompyuter bilan ishlashda birinchi ko'nikmalarni oladilar, o'zlarining nazariy bilimlarini doimiy chuqurlashtirib va amaliy ko'nikmalarini takomillashtirib boradilar. AKT dan foydalanish faqatgina o'quvchilardagina emas, balki o'qituvchilarni ham kasbiy mahorati oshishiga, kompyuter vositasida o'qitishga hamda o'z fani bo'yicha bilim darajasini takomillashtirishga muhim ahamiyat kasb etadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIM DARSLARIDA O'YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mardonova Sh.S.,

Navoiy viloyati 25-Ixtisoslashtirilgan maktab internat o'qituvchisi

Bugungi ta'lim-tarbiya sohasida turli xususiyatdagi, yo'nalishdagi ko'zga ko'ringan innovatsiyalar mavjud. Katta yoki kichik ko'lamli davlat islohotlari o'tkazilayotgan ta'lim-tarbiyaning tashkil etilishiga, mazmuniga, uslubiyotiga, texnologiyasiga yangiliklar kiritadi.

Maktab o'quvchilarining qiziqib bajaradigan mashg'ulotlaridan biri rebuslar hisoblanadi. O'quvchi rebuslarni bajarish, o'qish uchun fikrlashi, izlanishi va ijodiy faoliyat ko'rsatishi zarur. Rebuslarda aytilayotgan fikr to'g'ridan-to'g'ri harflar orqali bayon qilinmay, narsalar va turli xil belgilar vositasida beriladi. O'quvchi ularni kuzatib, belgilarni so'zga aylantiradi. Matnda berilgani kabi ayrim so'zlarni bir butunligicha olsa, ba'zilaridagi harflarni almashtirishi, yoki harf qo'shish orqali rebusni o'qiydi. Bu mashg'ulotlarda tovushlar va harflar ustida uch xil ish bajaradi: tovush almashtiriladi, tovush qo'yiladi, tovush tushiriladi. Ularning har birini bajarishda muallif tomonidan matnda berilgan ishoralarga amal qilinadi. Bunday mashg'ulotni bajarish o'quvchining fikrlashini o'stiradi, bir qator so'zlarning yozilishini bilib olishga yordam beradi. O'z navbatida maqollar, hikmatli so'zlar, afarizmlarni mustahkam, esda saqlab qolish imkonini beradi. Bularning barchasi bola tasavvurining kengayishi va mavhum tafakkurining o'sishiga olib keladi. Rebuslar bugungi kunda paydo bo'lgan mashg'ulot emas. Uni biron o'ylab chiqqani ham yo'q.

Rebuslar tarixini uzoq o'tmishdan izlash mumkin, chunki rasm jumboqlar qatoriga tosh yozuvlari va ierogliflarni ham qo'ysa bo'ladi. Adabiy rebuslarning boshlanishi esa XI asr Pikardiya (Fransiya) dagi voqealar bilan bog'liq. Bu yerda har yili so'zamollar "da rebus dual geruntum" (bo'layotgan ishlar haqida rasmi qiziq sharhlar) tuzishardi. Davrlar o'tishi bilan "rebus" (narsalar yordamida) nomigina saqlanib qoldi. 1582-yil Eg'en Taburo (1548-1590) rebuslarning dastlabki to'plamini tayyorladi.

Rebusda qandaydir jumboq ifodalanadi. O'quvchi uni mavhum fikrlash orqali o'qib oladi. Hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsliklarida ham bir qator rebuslar berilgan. Ular o'quvchilarining yoshini, fikrlash faoliyatini hisobga olib, sodda shaklda tuzilgan. Bir qaraganda ularni tushunish ko'p qiyinchilik tug'dirmaydi. Biroq uni to'g'ri bajarish, o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

O'quvchilar bilan har xil rebuslar yechish va ularni rebuslar tuzishga o'rgatish orqali qiziqarli o'yinlar uyushtirish mumkin. Bu mashg'ulot o'quvchining so'z boyligini oshiradi. Lug'at boyligidagi so'zlardan ijodiy foydalanish ko'nikmasini shakllantiradi, o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi. Eng muhimi har bir narsaning xususiyatlarini diqqat bilan kuzatishga odatlantiradi. Bu o'yin o'quvchilarning eng sevimli mashg'ulotiga aylanib qoladi. Ular har bir so'zni yozma nutqida avaylab ishlatishga o'rganadilar.

Faqat rasmlardan iborat bo'lgan rebuslar ustida ishlash yuzasidan o'quvchilarda ba'zi bir ko'nikmalar hosil qilinadi. Har bir rasm ifodalagan so'z kuzatiladi. Dastlabki tayyorlov davrida o'quvchilar tovush va harflarsiz narsa-buyum ifodalagan so'zlar ishtirokida yangi so'z tuzish mashg'ulotini bajaradi.

Bundan keyingi mashg'ulotlarda faqat rasmlar bilan chegaralanib qolinmay, murakkabroq bosqichga tomon yuriladi. Avvalo rasmlar muhokama qilinib, ular ifodalagan so'zlar kuzatiladi. Keyin o'quvchilarda ana shu so'zlarga tovush qo'shib yangi so'z hosil qilish ko'nikmasi shakllantiriladi. O'quvchilar rasmlar va harflarni bir-biriga qo'shib o'qish ko'nikmasini egallaydi.

Maktab o'quvchilariga rebus tuzishni o'rgatishning navbatdagi bosqichida rebusda ishtirok etuvchi rasmlar va tovushlar miqdori kengaytirib boriladi. O'quvchilarning ilgarigi mashg'ulotlarda olgan bilimlari asosida bu rebuslar bajariladi. Biroq ularning barchasida o'qituvchi ham, o'quvchilar ham faol qatnashadilar. Bunday rasmlarda o'quvchilar rasmlarni so'zga aylantirishda ko'proq fikrlaydilar. Bora-bora ta'limiy rebuslarda rasmlar salmog'i oshib boradi.

Rebuslarning javobini aniqlash rasmlarni kuzatishdan boshlanadi. O'quvchilar parta qatorlarining joylashishiga qarab 3 guruhga ajratiladi va rebuslarni bittadan bo'lib olishadi. Har bir qatordagi o'quvchilar o'zlariga tegishli rebusda ishtirok etgan rasmlarni kuzatadi. Rasmda ifodalangan narsalar haqida bilganlarini gapirib berishadi. Shundan keyin rasmdagi narsa va buyumlar ifodalagan so'zlarni doskaga yozishadi.

Dastlab sodda yig'iq gaplar keltirib chiqariladi. Keyingi mashg'ulotlarda ikkinchi darajali bo'laklar ishtirok etgan gapni ifodalovchi rebuslar ustida ishlanadi.

Gap yuzasidan tuzilgan rebuslarni o'qishda o'quvchilar xilma-xil tovush o'zgarishlarini amaliy bajarib ko'radi. Bunday rebuslarda rasmlar fikrni bayon qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. Bayon qilinayotgan fikrning muhim ma'nosi rasmlarda ifodalanadi. Ammo faqat rasmlar gap yoki matn mazmunini to'liq ifodalay olmaydi. Jumboqni yechish, unda bayon qilingan gapni to'g'ri topish uchun tovush qo'shish, tovush almashtirish va tovushni tushirish usullaridan samarali foydalaniladi.

Tovush ustida ishlashning turli usullaridan foydalanish bilan bir qatorda bo'g'in ustida ham ma'lum darajada mashg'ulotlar amalga oshiriladi. Rebusda bayon qilingan gapni topish uchun bo'g'inlarni qisqartirish, bo'g'in qo'shish va bo'g'inlarni butunicha almashtirish usullaridan foydalaniladi.

Shunday qilib boshlang'ich ta'lim va maktabgacha ta'lim muassasasida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zaruriy shartlari pedagogning salohiyati va harakatlari, uning yangilikni sezishi, ochiqqligi va fasilitatsiyasi hisoblanadi.

O'QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

O'roqova N.N.,

Navoiy shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan – yangi vazifalarni yuklamoqda. Ushbu tarmoqni yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash zamon talabi bo'lib, ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash pedagogdan quyidagilarni bilishni talab qiladi: axborotdan jarayon sifatida bilim olish va ijod qilish; fan-texnika va madaniyatdagi axborot va kreativ jarayonlar; axborotda jamiyatni rivojlantirish muammolari; sun'iy intellektning axborot tizimlari va bilim berish usullari; axborotlashning texnik vositalari va telekommunikatsiya vositalari; o'quv materiallari haqida axborotli ma'lumot tizimini bilish va qo'llay olish; universal va muammoli-masofali axborot texnologiyalarini amalga oshirishning dasturiy vositalari haqida tasavvurga ega texnologiyalarni; axborotni modellash tirish asoslari; o'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirish tizimi; global internet kompyuter tarmog'idan foydalanish; o'quv jarayonida amaliy dastur paketlarini qo'llash; o'quv jarayonida elektron pochtdan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish; mustaqil ishlash, o'zlashtirish va mustahkamlash uchun savollar to'plamini ishlab chiqish; bilimni sinash uchun test savollarini tuzish, sinov va imtihonlarni o'tkazish; o'quv mashqlarini bajarish, ketma-ketligini nazorat qilish va baholash shakllarini aniqlash; o'qitish natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha taklif berish; nazorat ishlarini o'tkazish. Bunda ushbu jarayonning boshqaruvchisi bo'lgan pedagog ta'lim oluvchi maqsadlarini ma'lum bir asosda yo'naltirib boradi. Birgalikdagi faoliyat va muloqot ijtimoiy nazorat sharoitida ro'y beradi. Bu jarayon esa ta'lim oluvchi va kompyuter o'rtasida o'zgacha tarzda namoyon bo'ladi. Bunda o'qituvchi o'z vazifalarining bir qismini kompyuter zimmasiga yuklaydi, ammo, boshqaruvchilik rolini o'zida saqlab qoladi. "Teskari aloqa" turlarini ham belgilab boradi. Ya'ni kompyuterda natijalarning qayd qilib borilishi, nazoratlarning olib borilishi va shu asosda o'quvchilarning bilimini nazorat qilib borishi kabilar. Texnologiyalar takomillashib borgani sari o'qituvchining roli ta'lim jarayonini boshqarish bo'lib qoladi. Lekin bu holat o'qituvchining ta'limdagi o'rnini hech kamaytirmaydi va uni chetga surib chiqarmaydi. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchi vazifasini tubdan o'zgartiradi. An'anaviy ta'limda o'qituvchining vazifasi axborot berish (mavzuni tushuntirish, takrorlash, mustahkamlash va h.k.) bo'lsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanganda bu vazifalarni kompyuter bajaradi

Axborot texnologiyasi, kompyuterlar yordamida darslarning sifat ko'rsatkichlari quyidagi asosiy faktorlar bilan aniqlanadi:

- o'quv dasturining sifatli shakllantirilganligi;
- kompyuter texnikasining sifati va uning imkoniyatlari;
- shaxsning kompyuter imkoniyatlaridan o'zlashtirib olish malakalarining shakllanishi

Ta'lim jarayonida axborot – kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish kerak:

- ta'lim oluvchilarda o'quv materiallarini taqdim etish va tushuntirish bosqichi,
- kompyuter bilan o'zaro muloqot jarayonida o'quv materiallarini o'zlashtirish bosqichi;

- o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni takrorlash hamda mustahkamlash bosqichi;
- erishilgan yutuq va natijalarini o'zini – o'zi tekshirish orqali nazorat qilish bosqichi;
- nazorat bosqichi;
- o'zini – o'zi, shuningdek, nazorat bosqichlari natija va xulosalariga ko'ra o'quv materiallarining taqsimlanishi, tasniflanishini, tizimga solinishini korreksiyalash, tuzatishlar kiritish bosqichi.

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida tashkil etilgan darslardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Uning o'quv-tarbiyaviy jihatlari: o'qituvchi o'quvchi bilimining hajmi va to'g'riligini emas, balki anglanganlik darajasini hisobga oladi; hozirjavoblighi va bilimni amaliyotga tatbiq qila olish darajasini tekshirish; o'quvchi javoblariga uning ijobiy va salbiy tomonlarini ko'rsatib taqriz berish; ayrim o'quvchilarning bilimini tekshirishda butun sinfning faol ishtiroki; kompyuter vositalarini qo'llashning yana bir muhim jihati jamoaviy tadqiqot xarakteriga ega bo'lgan innovatsion metodlardan foydalanishdir. Bu metodlar o'quvchining mustaqil ijodiy faoliyatida muammolar yechimini izlash va mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltirilgan bo'ladi. Kompyuter o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qilish bilan birga, o'quv jarayonining bir qismini o'z zimmasiga oladi. Bunda ma'lumotlarni saqlash uchun uning xotirasi va qayta ishlash uchun multimedia vositalari bor. Shu bilan birga, turli ma'lumotlar bazasi bilan ishlash imkoniyati mavjud. Shu sababli o'quvchi tarmoq orqali istagan ma'lumotini olishi mumkin.

Shunday qilib, kompyuter vositalari yordamida olib boriladigan dars an'anaviy darsdan o'quv jarayonini tashkil etish va unda ishlatiladigan metodlar bilan ham farqlanadi. O'qish jarayoni o'quvchining mustaqil bilim olishiga asoslanadi. Bu tamoyil o'qitish jarayonida ishtirok etuvchi sub'ektlarning munosabatini va o'qituvchining jarayondagi rolini aniqlaydi.

ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA SAVODXONLIKNI OSHIRISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Qambarova I.I.,

Rajabova Sh.T.,

Karmana tuman 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Mamlakatimizda ta'lim tizimida maktab fanlarini o'qitishda AKTdan samarali foydalanish dolzarb masaladir. Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlarda shu narsa ta'kidlanmoqdaki, AKT o'quvchilarning nazariy, ijodiy va refleksiv tafakkuri rivojlanishiga katta ta'sir etadi. O'quvchining xotirasida u yoki bu hodisa, jarayonning obrazli ifodalanishi o'quv materialini boyitib, uning ilmiy jihatdan o'zlashtirilishiga yordam beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad-aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini paydo bo'lishidir.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim-ta'lim tizimining poydevori hisoblanib, o'quvchilarni o'qitish sifati unga bog'liq bo'ladi va bu boshlang'ich maktab o'qituvchisi zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Uzoq vaqt davomida ta'lim tizimida boshlang'ich maktab «ko'nikmalar maktabi» bo'lib keldi, ya'ni o'quvchi keyingi ta'lim olish uchun o'qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirishi kerak bo'lgan ta'lim bosqichi sifatida qaralgan. Bugungi kunda boshlang'ich maktab boshqacha tasavvur etiladi. Bugungi kunda u ta'lim tizimida bolaning birinchi tajribasi-ta'lim olish kuchlarini sinash joyi bo'lib qolishi kerak. Ushbu bosqichda faollikni, mustaqillikni rivojlantirish, idrok etish faolligini saqlab qolish va bola ta'lim dunyosiga shaxdam kirib borishi uchun sharoitlar yaratish, uning salomatligini va emotsional xususiyatlarini mustahkamlash muhim.

Bugungi kunda o'quvchilarning aynan mana shu sifatleri ta'lim jarayoniga AKT'ni joriy etish bilan rivojlanayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha an'anaviy dars doirasida AKT'ni didaktik jihatdan to'g'ri qo'llanilgan hollarda o'quv jarayonini individuallashtirish va differentsatsiyalash uchun cheklanmagan imkoniyatlar paydo bo'lishini ko'rsatadi. Ular o'quvchilarga axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi, mustaqil ishlar samaradorligini oshiradi, ijodkorlik, malaka va ko'nikmalarni egallash va mustahkamlash uchun umuman yangi imkoniyatlar beradi, ta'limning yangi shakllari va metodlarini amalga oshirishga imkon beradi.

Har bir o'quvchida shaxsiy o'quv yo'nalishini rivojlantirishni ta'minlaydi. O'quv jarayonida uni muvaffaqiyatli bilim olish uchun zarur bo'lgan asosiy jarayonlar sifatida fikrlashni, tasavvurni rivojlantirishga yo'naltirilgan katta o'zgarishlar sodir bo'ladi; o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini samarali tashkil qilish ta'minlanadi.

AKTdan foydalanilganda ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish oson bo'lib qoldi, butun o'quv jarayonini samarali tashkil qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Dars jarayonida tayyor multimediali mahsulotlari va kompyuter ta'limi dasturlaridan, o'quv va sinfdan tashqari ishlarda Internet tarmog'i vositalaridan foydalanib, multimediali ta'lim dasturlari va taqdimotlar, loyihalar yaratildi. Axborot texnologiyalarini barcha o'quv fanlarda qo'llash mumkin. Darslarda o'quv va o'yin dasturlaridan foydalanish katta samara beradi. Ona tili va o'qish darslarida savodxonlikni oshirish bo'yicha mashqlar yordam beradi, bunda bolalar kompyuterlarda turli xildagi amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan elektron darslik, qo'llanma va taqdimotlardan o'quv jarayonida keng foydalanilmoqda.

O'qish, ona tili fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalari yordamida turli xil ko'rgazmali slaydlardan dars jarayonlarida foydalanish mumkin. Masalan:

o'qish va ona tili fanlarida katta ekranda harflarni, so'zlarni bir-biriga qo'shib o'qish, so'ngra kichik ertak va hikoyalarni o'qish, harflarni to'g'ri va chiroyli yozish mumkin.

Boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun turli didaktik materiallar to'plamidan foydalanib, ko'rgazmali mashq, nazorat mashqlari va test sinovlari modullari kiritilgan aralash kompyuter dasturlarini tayyorlash mumkin. Unga fanga oid qoidalarni joriy o'rganish va umumlashtirilgan takrorlash uchun uchta variantlarda berilgan grammatika-orfografik mavzular bo'yicha boy va turli-tuman materiallardan foydalanish yaxshi samara beradi.

1-sinfda o'qish darsida elektron o'quv qo'llanmalari tayyorlab, foydalanish mumkin. Unda so'zni tovushli-harfli tahlil qilish, so'zning bo'g'inlari tuzilishi, ba'zi orfogrammalar o'rganilishi turli qiziqarli ko'rgazmali va ovoqli material berish mumkin. Yorqin rasmlar, g'aroyib, qiziqarli topshiriqlar kichik yoshdagi o'quvchilarda ona tiliga qiziqishni oshirishga yordam beradi, o'yin shaklida o'quv materiali bilan tanishish imkonini beradi, o'zini

nazorat qilish va o'quv refleksiyasi uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi. Ushbu qo'llanma bo'yicha ta'lim jarayonini differentsiatsiyalashga turli darajadagi murakkablikdagi topshiriqlarni tanlab olish yordamida erishiladi. Savodxonlikka o'qitish bo'yicha tematik rejalashtirishni ishlab chiqishda rejalashtirishga tegishli elektron mavzular va bo'limlarni kiritish mumkin.

Axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad – aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA MULTIMEDIYADAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Jalilova M.T.,

Karmana tuman 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Geografiya fanini o'rganish o'quvchilarning fantaziyasi hamda ularning tabiat to'g'risidagi tasavvurlarini keskin boyitadi va rivojlantiradi. Geografiya fani faqat tabiat tushunchalar yig'indisidan iborat bo'lmasdan kelib chiqishi jihatidan kishilik jamiyatidagi amaliy masalalarni hal qilish orqali rivojlanadi. U moddiy dunyoning tabiat munosabatlari va fazoviy shakllari haqidagi fanga aylandi. Aslida geografiyaning ob'yekti, boqiy dunyoning tabiiy ko'rinishlar-hodisalari nisbatlaridir.

Maktabda geografiya darslarini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan talablar asosida tashkil etish shart va zarur, ya'ni zerikarli darslar o'rniga darslarni tashkil etishga mas'uliyat bilan yondashadigan, kasbiy bilimdon, metodik mahoratga ega mas'uliyatli, zamonaviy, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirib olgan, innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil eta oladigan o'qituvchilarga talab oshib bormoqda. Ta'limda moddiy baza standart, o'quv rejalar, dastur va darsliklar qanchalik takomillashtirilmasin, kutilgan asosiy natijaga erishish, chuqur va puxta bilim berish, yugori sifatdagi o'zlashtirishga erishish bevosita nazariy amaliy mashg'ulotlarni olib boruvchi o'qituvchining ijodkorligi izlanuvchanligi, malakasiga pedagogik mahoratiga bog'lanib qolaveradi. Har qanday ta'lim o'quvchi shaxsiga, uning qiziqish va xoxish istagiga, ehtiyojiga qaratilmog'i lozim. Ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligi o'quvchining o'quv mazmunini o'zlashtirishga yo'naltirilgan mustaqil mutoala bilan samarali shug'ullanishi, mustaqil fikr yuritishi va tafakkur faoliyatiga bog'liq.

Zamonaviy dars shunday darski, unda o'qituvchi o'quvchining mavjud imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalanib, uning aqliy rivojlanishini ta'minlaydi.

Maktabda geografiya darslarining shakllarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Aralash darslar.
2. Yangi bilimlarni o'rganish darslari.
3. Yangi ko'nikmalarni shakllantirish darslari.
4. Umumlashtiruvchi, o'tilganlarni tizimlovchi darslar.
5. Bilim, ko'nikmalarni korreksiya va nazorat qiluvchi darslar.
6. Olingan bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llovchi darslar.

Undan tashqari olib borilishiga qarab ham ko'rinishlarini ifodalovchi dars turlari mavjud. Ma'lumki maktabda ta'lim va tarbiya ishining asosiy formasi darsdir. Shu sababli ta'lim va tarbiya sifati ko'p jihatdan darsning samaradorligiga bog'liq.

Buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, ilg'or pedagogik texnologiyalar va metodika fanlari sohasida erishilgan yutuqlardan foydalangan holda har bir darsni tashkil qilishning eng samarali metodlarini qidirib topishi lozim.

Maktabda geografiya darslarini o'qitishning samaradorligini oshirishning yo'llaridan biri ta'limning multimedia vositalaridan o'rinli foydalanishdir. Bu vositalardan o'tilgan materiallarni takrorlashda, yangi materialni bayon qilishda, mustahkamlashda, mustaqil ishlarda, og'zaki mashqlar bajarishda, uy vazifalari berish va uning mazmunini tushuntirishda samarali foydalanish mumkin.

Ta'limning multimedia vositalaridan foydalanib og'zaki mashqlarni bajarish samaradorligini oshirishning eng muhim shartlaridan biri yangi materialni mustahkamlashda keng mazmunda va qisqa vaqt ichida o'quvchilarning aktiv ishtiroki bilan olib boriladi. Og'zaki mashqlarni bajarishda ba'zan o'quvchilardan mashqlarning javoblarini yozishni talab qilish foydali. Bu o'qituvchiga har bir o'quvchi og'zaki mashqlarni bajara olgan yoki bajara olmaganligi aniqlashga yordam beradi. Har bir darsda kompyuter slaydlaridan foydalangan holda og'zaki mashqlarning berilishi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini o'stiradi, va geografiyadan olgan bilimlarini chuqurlashtiradi.

Og'zaki mashqlar jarayonida o'quvchilar geografiya fanning tushunchalarini, qonuniyatlarini va tabiat hodisalarini eslaydilar. Bu esa: o'quvchilarning og'zaki nutqlarini o'stirishga, o'tilgan materialni yaxshi o'zlashtirib olishga va vaqtni tejashga yordam beradi.

Maktabda geografiya darslarini ta'limning multimedia vositalaridan foydalangan holda o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi savol-javoblar:

- O'qitish samaradorligini jonlantiradi;
- O'quvchilarni o'ylashga majbur etadi;
- Mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi;
- Ijodiy qobiliyatlarini shakllantiradi.

Bu esa o'rganilayotgan materialni chuqurrog' va puxta o'zlashtirishga, geografiyadan olgan bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. O'qituvchi bo'sh o'zlashtirishga o'quvchilar bilan individual ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

TA'LIM TIZIMIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Berdiyeva D.M.,

Tursunova N.B.,

Qiziltepa tumani 5-IDUM o'qituvchilari

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zaruriyati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda barcha sohalarida olib borilayotgan izchil islohotlar ta'lim tizimi oldiga ham katta vazifalarni qo'yimoqda. Bu o'qituvchi-pedagoglar zimmasiga katta mas'uliyat yuklashi bilan bir qatorda sohaga yuksak malakali kadrlar yetkazib berishni ham taqozo etmoqda. Bundan anglash mumkinki, ta'lim-tarbiyaga mutasaddi bo'lgan pedagog xodimlarning o'zi ham bilim va salohiyat sohibi bo'lmog'i zarur.

Insonparvarlik, tafakkurning o'rnatilishi o'qituvchi va o'quvchi orasidagi yangicha o'zaro munosabatlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Bunday munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari:

- ta'lim berish va tarbiyada shaxsga yo'naltirilgan yo'lni amalga oshirish;
- asta-sekin guruhli o'zaro aloqadan individual aloqaga o'tish;
- o'quvchilarga qo'yiladigan to'g'ridan to'g'ri pedagogik talablardan maslahat, iltimos va takliflarga o'tish;
- kommunikativ ish faoliyatining doimo nazoratda bo'lishi;
- o'quvchiga uning rivojlanishidagi yordamni insoniy va madaniy munosabatlarni tarbiyalash orqali vujudga keltirish.

Har bir davrning tarbiyani amalga oshirish yo'lidagi o'z yutig'i bo'lgani kabi bugun davrning yutug'ini axborot kommunikatsiya texnologiyalari tadbiqu misolida ko'rishimiz mumkin. Mamlakatimizda axborotlashtirish va ta'lim sohasida internet resurslaridan foydalanish yuzasidan ko'plab qonunlar va qarorlar qabul qilinib, amalda ijrosi ta'minlanmoqda.

Axborot texnologiyalari sohasi o'qituvchi uchun kerakli bo'lgan sohalardan biri ekanligi hech kimga sir emas. Shunday ekan, umumta'lim maktablarida o'quvchilarga AKT dan unumli foydalanib dars o'tish o'quv mavzu rejalar zamon talabida har tomonlama to'liq va mazmun jihatidan aniq yo'nalishlarga qaratilgan bo'lishi zarur. Hozirgi kunda mamlakatimiz ta'limda axborotlashtirish sohasida juda ko'plab yutuqlarga erishdi.

Axborot tizimlari va texnologiyalari yildan- yilga inson faoliyatining turli sohalarida yanada keng qo'llanilib borilmoqda. Ularni yaratish, ishga tushirish va keng qo'llashdan maqsad- jamiyat va insonning butun hayot faoliyatini axborotlashtirish borasidagi muammolarini hal etishdir.

Ma'lumki, umumta'lim maktablarida jamiyat rivojlangani sari iqtisodiyot, fan, texnika, texnologiya, madaniyat, san'at, tibbiyot kabilarning turli masalalari haqidagi mavjud ma'lumotlar, axborot zahiralardan foydalanishni tashkil etish intellektual va iqtisodiy hayotga ko'proq ta'sir ko'rsatishi masalalarini tushuntirish orqali axborot jarayonni bugungi kunning eng muhim talabi ekanligi ko'rsatilib o'tilishi kerak va axborotlashgan jamiyat, masofaviy ta'lim (MT) to'g'risida ma'lumot berish kerak.

Axborotlashgan jamiyat- bu jamiyatda barcha fuqarolar, tashkilotlar va davlatning axborotga ehtiyojini qondirish uchun barcha sharoitlar yaratilgan bo'ladi, shuningdek, jamiyatning ko'pchilik a'zolari axborot, ayniqsa, uning oliy shakli bo'lmish bilimlarni ishlab chiqarish, saqlash, qayta ishlash va amalga oshirish bilan band bo'lgan jamiyatdir.

Masofaviy ta'lim (MT)- bu axborot va kommunikatsiya texnologiyalari- internet, elektron pochta, video-konferensiya, audio, video ma'lumotlar va multimedia o'quv qo'llanmalariga asoslangan uzoqdan turib o'qitish, o'rgatish usulidir. MT da talabadan doimiy faoliyat- interaktiv o'qitish talab etiladi. Bu esa mutaxassisning bilimi va qobiliyatini- sifat xususiyatlarini oshiradi.

Bugun maktablarda elektron darsliklar vositasida o'qitishda axborot va o'rgatuvchi texnologiyalarni qo'llash uchun imkoniyat yaratiladi. Shuningdek, elektron zahiralarni vositasida o'qitish jarayonining samarali tashkil etilishi o'quv maqsadlariga erishishni ta'minlaydi. Yana shuni ta'kidlash joizki, agar o'qitish jarayoni yaxshi tashkil etilmasa, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari ham yetarlicha samara bermaydi.

Bugungi kunda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish keskin kuchayganligi uchun ham o'qituvchiga juda katta va turli-tuman axborot texnologiyalari bilan ishlashga to'g'ri keladi. Bu o'qituvchilardan yana bir mahoratni-axborotlar orasidagi zarurini yuqori bilim va aql-idrok bilan ajratib olish mahoratini talab etadi. Pedagoglar aniq fanlarni o'qitishda kompyuterdan foydalanish malakalarni oshirishi va bilishi zarur. Shuning uchun o'qituvchilar mehnati va bilimni tashkil qilish bo'lajak pedagogning birgina axborot

texnologiyalari muhitida ishlashga tayyorligini tashkil etish. Bu muammoni axborot texnologiyalarini bilish va ulardan o'quv jarayonida foydalanish ma'nosiga qarash, pedagogning fikrini jamlash, vaqtini tejash hamda o'qitish metodikasini tashkil etishga imkon beruvchi yagona axborot tizimiga yaqinlashtirish, axborot texnologiyalaridan foydalanib ta'lim berishga tayyorlanish va o'tish, bunday o'quv kurslarini axborotli-kompyuterli holda o'tkazish, birlashgan axborot hajmidagi o'quv jarayonini dasturiy-metodik ta'minlanishini tayyorlashni nazarda tutadi.

Demak, zamonimiz shiddat bilan o'zgarib borar ekan, ta'lim sohasiga zamon talablariga muvofiq va o'qituvchidan o'z faoliyatlarini takomillashtirib borishni talab qiladi. Bugungi kunda o'qituvchining faqat bilim berishigina emas balki, o'quv faoliyatini boshqarish shuningdek, yangilash va innovatsiyalardan ta'lim jarayonida mohirlik bilan foydalana olishi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЎРГАНИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИНГ АҲАМИЯТИ

Нурова С.,

Юсупова С.,

Навоий шаҳар 6-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчилари

Математика ўрта мактабнинг таянч предметларидан биридир. У бошқа фанларни ўрганишни таъминлайди. Бу биринчи навбатда табиий фанлар хусусан, физика ҳамда информатика ва ҳисоблаш техникаси асосларига таалуқлидир. Математика ўқувчилардан ақлий ва иродавий зўр беришни, диққатни тўплай олишни, фаоллик, изчилликни, тасаввур ривожланган бўлишини талаб эта бориб шахснинг ахлоқий сифатларини аниқ бир мақсадга интилиш, ижодий фаоллик, мустақиллик, масъулият, меҳнатсеварлик, имтизом ва танкидий фикрлаш ҳамда ўзининг қараш ва эътиқодларини далиллар асосида ҳимоя қила олиш кўникмаларини ривожлантиради.

Фан ва техниканинг ютуқларига ҳисса қўша оладиган юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш, ўқувчиларга Давлат таълим стандартларида талаб қилинганидек таълим-тарбия бериш, уларнинг компетенцияларини шакллантиришда замонавий ахборот технологиялари имкониятларидан самарали фойдаланиш учун ўқув жараёнини ташкил этишнинг методларини янада такомиллаштиришни талаб этади.

Маълумки, давла таълим стандартлари умумий ўрта таълим мактаблари битирувчиларининг билим, кўникма, малака ва компетенцияларига қўйилган мажбурий минимал талабни белгилайди.

Шуларни ҳисобга олиб, мактаб математика курсида камроқ маълумот берилган сонли функцияларга оид тенгламаларни ечиш бўйича тўхталиб ўтишни лозим топдик. Сонли функциялар умумтаълим мактаблари, коллежлар ҳамда академик лицейларнинг ўқув дастурига киритилсада, мавзуни яхши ўзлаштириш учун етарли вақт ажратилмаган. Мавзуга доир мисоллар ва тестларни ечишда ўқувчилар айрим қийинчиликларга дуч келади.

Чунки бундай тенгламаларни ечишнинг аниқ бир алгоритмининг кўрсатиш қийин. Уларни ечиш, ўқувчидан кўпроқ ўқиб изланиш ва ижодий фикрлашни талаб этади.

Антъе (Соннинг бутун қисми) функция $Y = [X]$ функция

Аниқланиш соҳаси, ё қийматлар соҳаси, ёки ҳар иккаласи ҳам бутун сонлар тўплами бўлган $f(x)$ функция, сонли функция дейилади. Бундай функциянинг табиати x нинг қийматлари тўпламига ёки $f(x)$ нинг қийматларига боғлиқ.

Таъриф: $x \in R$ ҳақиқий соннинг бутун қисми деб, $n \leq x + 1$ тенгсикликни қаноатлантирадиган энг катта $n \in Z$ бутун сонга айтилади ва Y антъе деб ўкилиб, $[x]$ кўринишда ёзилади. Бу таърифдан $[x] = n$ тенгламанинг ечими $[n; n + 1)$ ярим ораликдан иторат эканлиги келиб чиқади.

Мисоллар:

$$[3,124] = 3 ; [3,65] = 3 ; [3] = 3 ; [0] = 0 ; [0,001] = 0 ;$$

$$[0,9999] = 0 ; [-1,102] = -2 ; [-5] = -5 ; [\sqrt{13}] = 3 ; [\pi] = 3$$

Демак, $[x]$ -антъе икснинг аниқланиш соҳаси ҳақиқий R сонли тўпламидан иборат бўлиб, сон қиймати x дан катта бўлмаган бутун сондан иборатдир.

Мисоллар.

$$1. [x^2] = 4 \text{ тенгламани ечинг.}$$

Ечиш:

$$4 \leq x^2 < 5 \text{ тенгсизликни қаноатлантирувчи } x \text{ лар учун } [x^2] = 4 \text{ бўлади. Яъни, } -\sqrt{5} < x \leq -2 \text{ ва } 2 \leq x < \sqrt{5}$$

$$\text{Ечим: } \forall x \in (-\sqrt{5}; -2] \cup [2; \sqrt{5})$$

$$2. [x^2] = [x] \text{ тенгламани ечинг.}$$

$$[x^2] \geq 0 \text{ у холда, } [x^2] = [x] \Rightarrow [x] \geq 0, \text{ яъни } x \geq 0$$

$$\forall x \in [0; 1] \text{ сонлар тенгламанинг ечими бўлади. Энди } (1; 2) \text{ интервални}$$

қараймиз: $x = 1 + \{x\}$

$$[(1 + \{x\})^2] = [1 + \{x\}],$$

$$[1 + 2\{x\} + \{x^2\}] = 1, \quad 1 + [2\{x\} + \{x\}^2] = 1$$

$$[2\{x\} + \{x\}^2] = 0, \quad 0 \leq 2\{x\} + \{x\}^2 < 1$$

$$\begin{cases} \{x\} > 0 \\ \{x\}^2 + 2\{x\} - 1 < 0 \end{cases} \quad y^2 + 2y - 1 = 0$$

$$y = \sqrt{2} - 1, \quad y = -\sqrt{2} - 1.$$

Система, $\{x\} \in (0; \sqrt{2} - 1)$ учун ўринли. Шундай қилиб, $x \in (1; \sqrt{2})$, $x \geq 2$ лар тенгламаларнинг ечими эмас.

Ечим: $[0; \sqrt{2}]$

$$3. [x] = 2\{x\} + 4$$

Ечиш: $2\{x\} = [x] - 4 \Rightarrow 2\{x\} - \text{бутун сон, } 0 \leq \{x\} < 1$
бўлгани учун $0 \leq 2\{x\} < 2$. Шундай қилиб, $2\{x\}$, 0 ва 1 га тенг.

Агар $2\{x\} = 0$, бўлса, $\{x\} = 0$, $[x] = 4$, $x = 4$ келиб чиқади.

Агар $2\{x\} = 1$ бўлса, у ҳолда $\{x\} = \frac{1}{2}$, $[x] = 5$, $x = 5\frac{1}{2}$

Ечим: $\left\{4; 5\frac{1}{2}\right\}$

МАКТАБ МАТЕМАТИКА ТАЪЛИМИДАГИ АЙРИМ МУАММОЛАР

Орипов Б.,

Хатирчи тумани 64-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Функционал тенгламалар умумтаълим мактаблари ўқув дастурига киритилмаган бўлсада лекин, бу мавзуга доир тестларни абитуриентларнинг тест-синов топшириқларида учрайди. Натижада бундай тенгламаларни ечиш ўқувчиларни айрим қийинчиликларга олиб келади.

Шунинг учун мақолада функционал тенгламаларга доир қисқача назарий ва амалий маълумотларни ўқувчиларга методик ёрдам сифатида, ёритишни лозим топдик.

Таъриф: Номеълуми функция бўлган тенгламаларга, функционал тенгламалар дейилади.

Унда изланаётган функция, маълум функцияларга мураккаб функция ҳосил қилиш операцияси орқали боғланади.

Масалан, $f(x+y) = f(x) + f(y)$, бунда $f(x)$ - номеълум.

Агар бу тенгламанинг узлуксиз ечими изланаётган бўлса, унинг умумий ечими $f(x) = ax$ бўлади.

1-мисол. $f(x) = ax$ функция $x \neq 1$ қийматларда аниқланган ва $f(x) + f\left(\frac{1}{1-x}\right) = x$ муносабатни қаноатлантиради. Барча $f(x)$ функцияларни топинг.

Ечиш: Берилган тенгламадаги x ўрнига $\frac{x+1}{1-x}$ ни қўйиб,

$$\frac{2}{x-1} f(x) - f\left(\frac{x+1}{x-1}\right) = \frac{x+1}{x-1} (1) \text{ ни ҳосил қиламиз.}$$

(1) тенглама, берилган тенглама билан $f(x)$ ва $f\left(\frac{x+1}{1-x}\right)$ номаълумларга нисбатан икки ўзгарувчили, иккита тенгламалар системасини ҳосил қилади. Системани ечиб, $f(x) = 1 + 2x$ ни топамиз.

2-мисол. $2f(1-x) + 1 = xf(x)$ тенгламани қаноатлантиручи барча $f(x)$ функцияларни топим.

Ечиш: x ни ўрнига $1-x$ ни қўйиб, $2f(x) + 1 = (1-x)f(1-x)$ ни ва берилган тенгламадан $f(1-x) = \frac{xf(x)-1}{2}$ ни топамиз.

Бу тенгламаларни биргаликда ечсак, $2f(x) + 1 = (1-x)\frac{xf(x)-1}{2}$ ҳосил бўлади.

$$\text{Демак, } f(x) = \frac{x-3}{x^2-x+4}.$$

Бевосита текшириш топилган функциянинг, берилган тенгламани қаноатлантиришини кўрсатади.

3-мисол. $x \neq 1$ да $f(x) + f\left(\frac{1}{1-x}\right) = x$ тенгликни қаноатлантирувчи барча $f(x)$ функцияларни топим.

Ечиш: Айтайлик, $\varphi_1(x) = \frac{1}{1-x}$ бўлсин. У ҳолда $\varphi_2(x) = 1 - \frac{1}{x}$ $\varphi_3(x) = x$.

Қуйидаги тенгламалар системаси ҳосил бўлади:

$$\begin{cases} f(x) + f\left(\frac{1}{1-x}\right) = x, \\ f\left(\frac{1}{1-x}\right) + f\left(1 - \frac{1}{x}\right) = \frac{1}{1-x}, \\ f\left(1 - \frac{1}{x}\right) + f(x) = 1 - \frac{1}{x}. \end{cases}$$

Биринчи тенгламани учинчи тенгламага қўшиб, ундан иккинчи тенгламани айирсак, $f(x) = \frac{1}{2}\left(x + 1 - \frac{1}{x} - \frac{1}{1-x}\right)$ бўлади.

Текшириш кўрсатадики, бу функция берилган тенгламани қаноатлантиради.

4-мисол. Барча $x \neq 0, \pm 1$ қийматларда аниқланган, $xf(x) + 2f\left(\frac{x-1}{x+1}\right) = 1$

тенгликни қаноатлантиручи $f(x)$ функцияларни топим.

Ечиш: $\varphi_1(x) = \frac{x-1}{x+1}$ лар учун кетма-кет топамиз:

$$\varphi_2(x) = \frac{x+1}{1-x}, \quad \varphi_3(x) = \frac{x-1}{x+1} \text{ va } \varphi_4(x) = x$$

Қуйидаги тенгламалар системаси ҳосил бўлади:

$$\left\{ \begin{array}{l} xf(x) + 2f\left(\frac{x-1}{x+1}\right) = 1, \\ \frac{x-1}{x+1} f\left(\frac{x-1}{x+1}\right) + 2f\left(\frac{-1}{x}\right) = 1, \\ -\frac{1}{x} f\left(-\frac{1}{x}\right) + 2f\left(\frac{x+1}{1-x}\right) = 1, \\ \frac{x+1}{x-1} f\left(\frac{x+1}{1-x}\right) + 2f(x) = 1. \end{array} \right.$$

Ҳисоблашларни камайтириш учун тенгламалар системасини қуйидаги тартибда ечамиз.

Учинчи тенгламани $2x$ га кўпайтириб, уни иккинчи тенгламага қўшамиз. Ҳосил бўлган тенгламага, биринчи тенгламани $\frac{1-x}{2(x+1)}$ га кўпайтириб, қўшамиз. Сўнгги тенгламани $\frac{4x(x-1)}{(x+1)}$ га қўшамиз.

Натижада, $\frac{15x(x-1)}{2(x+1)} f(x) = \frac{12x^2 - 3x + 3}{2(x+1)}$ тенглик келиб чиқади.

Бундан, барча $x \neq 0, \pm 1$ қийматларда $f(x) = \frac{4x^2 - x + 1}{5(x-1)}$.

Бевосита текширишлар, $f(x)$ функция талаб қилинган шартни қаноатлантиришини кўрсатади.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Berdiyeva M.M.,

Murodova D.F.,

Qiziltepa tumani 3-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Bugungi kun o'qituvchisiga barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdek mas'uliyatli vazifa yuklangan bo'lib, ta'lim mazmunini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni belgilab olish, zamon bilan hamnafas bo'lib, ta'limning zamonaviy texnologiyalarini joriy etgan holda o'quvchilarda o'z faniga qiziqish uyg'otishlari, hurmat-ehtirom tuyg'ularini shakllantirib borishlari talab etiladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarning jadal taraqqiy etib, ta'lim sohasiga jadal kirib kelishi, hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lib borayotgani bu boradagi bilim va malakalarimizni ham mos ravishda shakllantirishni taqozo etadi. Shuning uchun, boshlang'ich sinflarda kompyuterdan foydalanib dars o'tish tavsiya qilindi.

Dars jarayonining muhim yutuqlaridan biri kompyuter texnologiyalari komponentlaridan foydalanishni ta'minlovchi dasturiy vositalarning yaratilishi bo'ldi. Ayniqsa, o'quv jarayonining tashkil qilishda bu dasturiy vositalar alohida ahamiyatga ega. Elektron qo'llanmalarining "Macromedia Flash", "GIF Animation", "Microsoft Front Page", "Adobe Photoshop", "3D Max", "Microsoft Power Point" kabi dasturiy vositalardan foydalanib yaratilganligi qulaylik tug'dirmoqda. Chunki ular harakatli, rangli, ovozli tasvirlar yaratish imkonini beradi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining mavzuni tez tushunib olishga, o'zlashtirish sifatini oshishiga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan elektron darslik, qo'llanma va taqdimotlardan o'quv jarayonida keng foydalanilmoqda.

O'qish, ona tili, matematika va tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalari yordamida turli xil ko'rgazmali slaydlardan dars jarayonlarida foydalanish mumkin. Masalan:

- o'qish va ona tili fanlarida katta ekranda harflarni, so'zlarni bir-biriga qo'shib o'qish, so'ngra kichik ertak va hikoyalarni o'qish, harflarni to'g'ri va chiroyli yozish;
- matematika fanida oddiy amallardan foydalanib, slaydlar yordamida masalalar yechish, turli xil hisob-kitobli o'yinlar tashkil qilish;
- tabiatshunoslik fanidan tabiatdagi hodisalar haqidagi sodda slaydlar yordamida tushunchalar berish mumkin.

Ushbu usullardan foydalanish yosh va bilimga chanqoq o'quvchining og'zaki nutqini rivojlanishiga, og'zaki hisoblash malakasini oshishiga, ijodkorlik, izlanish va fikrlash qobiliyatini rivojlanishiga turtki bo'ladi.

Elektron taqdimotlardan darsda namoyish va ko'rgazmali material sifatida foydalanish o'qituvchiga katta yordam beradi. O'quv materialining elektron taqdimotda animatsiyalar shaklida berilishi o'tilayotgan mavzuni tushunishni yengillashtiradi va ko'rgazmalilikni oshiradi. Namoyish slaydlarini o'quvchilarga tarqatma material sifatida ham berish mumkin. Bunga misol qilib, 4-sinf ona tili darslarida foydalanish uchun yaratilgan "Kelishiklar" mavzusidagi elektron taqdimotni aytish mumkin.

Elektron darslikdan mustaqil ta'lim olishda va o'quv materiallarini har tomonlama samarali o'zlashtirishda foydalanish mumkin. Elektron darslikda fanning o'quv materiallari o'quvchiga interfaol usullar bilan, psixologik va pedagogik jihatlar, zamonaviy axborot texnologiyalari, audio va video animatsiyalar imkoniyatlaridan o'rinli foydalaniladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun RTM tomonidan yaratilgan "Sanashni o'rganamiz", "Alifbo saboqlari", "Aljabr", "5x5", kabi elektron dasturlar o'zining qiziqarliligi, o'quvchilar yoshiga mosligi, foydalanish uchun soddaligi, intellektual salohiyatni rivojlantirish, mantiqiy mushohada yuritishga chorlashi bilan ahamiyatlidir.

"Alifbo saboqlari" - 1-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, Alifbeni o'rgatuvchi dastur hisoblanadi. Dasturning afzallik tomoni shundaki, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish (harfni talaffuz qilish va yozish, o'sha harf bilan boshlanuvchi narsalarning nomlarini o'rganish)ga yordam beradi. Shuningdek, harflar o'rganilgandan so'ng, mustahkamlash maqsadida rasm beriladi. Berilgan katakchaga rasmdagi narsaning nomini to'ib yozish to'shiriladi. Shu yerda o'quvchining kompyuter orqali yozuv malakalari shakllantirilib boriladi, test bilan ishlashga ham o'rgatiladi.

"Aljabr" - 1-sinf matematika darslarida foydalanish uchun mo'ljallangan dastur hisoblanadi. Dastur orqali o'quvchilar 10 ichida raqamlashni, tartiblashni, qo'shish va ayirish amallarini bajarishni, taqqoslashni o'rganadilar. Dastur o'quvchiga og'zaki misol yechishning avtomatik darajada o'zlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, mustaqil ishlash

ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

"5x5" - 2-sinf matematika darslarida foydalanish uchun mo'ljallangan bo'lib, karrali jadvalni o'rgatuvchi dastur hisoblanadi. Dasturning takrorlash qismida kompyuterning o'zi tartib bilan 2 dan boshlab 9 gacha karrali jadvalni o'rgatadi. Imtihon qismida esa o'quvchi mustaqil ravishda jadvalni ishlab chiqadi. Shunisi e'tiborliki, bir xonani bajarmasdan turib, ikkinchisiga o'tmasligi o'quvchini o'z ustida ishlashiga majbur etadi. Dasturni o'qituvchi uchun haqiqiy yordamchi desak bo'ladi. Chunki, sinfning 30-40% o'quvchisi karrali jadvalni o'rganishida qiyinchilikka duch keladi. Dastur o'sha o'quvchilarga karrali jadvalning avtomatik darajada o'rganishlarini kafolatlaydi.

Bugungi kun o'qituvchisiga qo'yilayotgan talab, dars jarayonida axborot texnologiyalarni qo'llay olishi, o'quvchilarni kompyuterdan erkin foydalanishga, zamonaviy bilimlarni puxta egallashga, ma'nan yetuk shaxs bo'lib yetishiga o'rgatishdan iborat.

KIMYO FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Xo'jaqulova M.A.,

Teshayeva D.Sh.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchilari

Bugungi kunda fanning ko'chkisimon rivoji va shu qonuniyat bilan o'suvchi ilmiy-texnikaviy axborot, axborotni uzatish va qayta ishlash tezligini oshirishga olib keladi, uning asosida esa kompyuter texnikasi yotadi. Zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanishni, o'qitishni individuallashtirishsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shunday ekan, zamonaviy o'qitish tizimining markazi o'zagi-o'qitishni individuallashtirish juda muhimdir.

Insoniyatning aqliy rivojlanish tarixidan bizga ma'lumki, ma'lum bosqichdan boshlab o'rganilgan bilim, ko'nikma va malakalarning barchasini inson o'z xotirasida saqlab qolish imkoniyatiga ega emas. Xotirada saqlab qolishning asosiy vositasi sifatida yozuvning paydo bo'lishi va kitoblarning chop etilib, ma'lumotlarning ana shu kitoblarda saqlab turilishini olishimiz mumkin.

Kompyuterlardan ta'lim jarayonining sifat-samaradorligini oshirishda, o'quvchilarning bilim salohiyatini nazorat qilish jarayonida, mavzuni tushuntirgandan so'ng mustahkamlash uchun turli xil test topshiriqlarini onlayn tarzda yechtirishga imkon beradi. O'quvchilar uchun onlayn testlarni qo'llash o'z bilimlarini sinab ko'rish, natijani qisqa vaqt ichida birdaniga bilib olish imkonini beradi. Kundan-kunga keng qamrov doirasiga ega bo'layotgan internet tarmog'i fanlar yuzasidan qiziqarli, ahamiyatli, kerakli ma'lumotlar olish imkonini beradi. Internet tarmog'ida har kuni yangidan-yangi ma'lumotlar joylashtirilmoqda. Ularni kundalik kuzatib borish, fan sohasida yangiliklardan xabardor bo'lishga imkoniyat yaratadi.

Xalqimiz orasida keng tarqalgan „Yuz marta eshitgandan ko'ra, bir marta ko'rgan afzaldir" degan maqol ham bejizga aytilmagan. Dars ishlanmasini slayd ko'rinishida yozib kelib o'qituvchi o'quvchilarga topshiriqlarni katta ekranda namoyish qilib ko'rsatib berishi mumkin. Kimyo darslarida laboratoriya tajribalarini bajarish uchun kerakli reaktivlar har doim ham topilavermaydi. Lekin zamonaviy o'quvchi o'rganayotgan har bir mavzusini o'z ko'zi bilan ko'rishga qiziqadi. Shunday paytlarda o'quvchilarga elektron darsliklarida berilgan tajribalar ko'rsatilgan videolarni namoyish qilish ham yaxshi samara beradi. O'qituvchi o'quv jarayonida rahbar va boshqaruvchi bo'lib, uning asosiy vazifasi o'quv jarayonini samarali tashkil qilish, buning uchun qo'lidan kelguncha barcha vositalardan

foydalanishidir. Shuni ta'kidlash mumkinki, texnika hech qachon ongli mavjudot insonning o'rnini bosa olmaydi. Chunki ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilar nimani, qanday o'rganayotganini, qay darajada tushunayotganini bilib turadi. Kompyuter texnikasi bu jarayonda o'qituvchiga ko'makdosh, yordamchi bo'lib hisoblanadi. Kimyo darslarini samaradorligini oshirish yo'llaridan biri ta'limda axborot texnologiyalaridan o'rinli foydalanishdir. Undan:

- o'tilgan materialni takrorlashda;
- yangi materialni bayon qilish;
- mustahkamlashda;
- mustaqil ishlarda;
- uy vazifalari va uning mazmunini tushuntirishda yoki ularning anday bajarilganligini tekshirish va tahlil qilishda samarali foydalanish mumkin.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Bo'ronova N.,
Nurota tuman 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Hozirgi davr ta'lim nazariyasida pedagogik texnologiya tushunchasiga keng urg'u berilmoqda. Pedagogik texnologiyaning mazmuni o'qituvchi tomonidan o'quvchiga aqliy, ruhiy, axloqiy jihatdan turli usulda ta'sir o'tkazishdan iboratdir.

Pedagogik texnologiyaning avvalgi uslublaridan afzalligi, uning ta'lim jarayonini bir butunlikdan ko'rib, ta'lim maqsadi, uning mazmuni, bilim berish usullari va vositalari hamda ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchilarni majmuaga keltirib ta'lim bosqichlarini loyig'alab ta'lim jarayonini nazorat qilish va ta'lim natijalarini baholash kabi qismlarini o'zaro uzviy bog'lab majmuga keltirib turib, uning loyihasini tuzishdadir.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanishda ta'limning mazmunini belgilash, ta'lim-tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, o'quvchilarning bilimlarni keng egallashi va ma'naviy fazilatlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, ta'limning natijasi va o'zlashtirish darajasini aniqlash ularni ob'ektiv baholash uchun test vazifalarini tayyorlash kabilar tashkil qiladi.

Ajdodlarimiz bilim o'rgatuvchi ustoz faoliyatiga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo'lgan asosiy talablardan biri edi. Sharq uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy aqlli, dono va o'tkir fikrlaydigan kishilar to'g'risida shunday deydi: «Aqlli deb shunday kishiga aytiladiki, ular fazilatli, o'tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan, zarur narsalarni kashf va ixtiro etishda zo'r istidodga ega; yomon ishlardan o'zini chetda olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deydilar». Uning fikricha, «Ta'lim so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o'rganishdir, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan bo'lishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan bo'lsalar, kasb-hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasb-hunarning chinakam oshig'i bo'ladilar¹⁶».

Pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra sub'yektiv xususiyatga ega, ya'ni, har bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan

6. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993. . 184-185-b.

holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- pedagogik faoliyat (ta'lim-tarbiya jarayonining) samaradorligini oshirishi;
- o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;

- o'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi;

- o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi lozim.

O'qituvchining faoliyati mezonlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

maqsadning aniqligi va uni tashxis etish mumkinligi;

o'rganilayotgan mavzuga oid nazariy va amaliy masalalar va uni yechish usulining tizimli tarzda taqdim etilishi;

mavzularning ketma-ketligi, mantiqiyli, bosqichma-bosqich bayon etilishi;

o'quv jarayonining har bir bosqichida ishtirokchilarning o'zaro harakat usullarining ko'rsatilishi;

o'qituvchining eng samarali o'qitish vositalaridan foydalanishi;

Pedagogik texnologiya quyidagi talablarga javob berishi lozim: o'quv-tarbiyaviy jarayonda o'quv-texnik vositalari ob'yekt va usullaridan maqsadli foydalanishi;

- pedagogik jarayonda muloqot tizimini to'g'ri tashkil etish va pedagogik ma'lumotlarni taqdim etish.

Pedagogik texnologiya shunday bilimlar sohasiki, ularning vositasida yangi ming yillikda davlatning ta'lim sohasidagi siyosatida tub burilish yuz beradi, o'qituvchi (pedagog) faoliyati yangilanadi, o'quvchi-o'quvchilarda hur fikrlilik, insonparvarlik tuyg'ulari tizimi shakllantiriladi

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki bugungi dunyo miqiyosida axborot kommunikatsiya tizimining yuksak darajada rivoj topib borayotganligi va bu boshqa sohalar qatorida ta'lim jarayoniga ham kirib kelib, uni yanada sifatli tashkil etishga o'z ta'sirini ko'rsatayotganligi ehtiyojidan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi texnika va texnologiyani chuqur bilishi, tahlil qila olishi va yangilik yaratish darajasida bilimli va mahoratli bo'lishi juda muhim. Buning uchun darsni tashkil etish jarayonida barcha o'quvchilarga tushunarli, oson, qiziq bo'lgan usullarni tanlashi va qo'llay olishi, ko'rgazmali qurollardan foydalanishi, yangi ishlab chiqarilayotgan texnik vositalarni tadbiq qilishi, ta'lim oluvchilarni ijodiy, mustaqil ishlashga undashi, pedagogik texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan o'qish darslari jarayonida erkin va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. Mustaqil fikrlash qobiliyatining shakllanishi natijasida, o'quvchilar atrof olamdagi, jamiyatdagi qonunlarni, shuningdek, asardagi ijobiy va salbiy qahramonlar orqali ular insoniy fazilatlarni anglash, bilimlarni chuqur o'rganish, keng fikrlash, tegishli qarorlar qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avliyoqulov N.X., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2008-yil
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T., 2010-yil
3. Sayidaxmedov N.S. Pedagogik maxorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2003-yil

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA NOAN'ANAVIY TA'LIM USULLARIDAN FOYDALANISH

*Ulashova G.,
Xo'jaqulova I.,*

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchilari

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'lim-tarbiya jarayonini yangi pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash eng muhim vazifa qilib belgilangan. Yana bir dolzarb masalalardan biri yuqori malakali raqobatdagi o'qituvchi kadrlar tayyorlash, ularning kasbiy omilkorliklarini oshirish, metodik mahoratlarini ko'tarish, o'qituvchilarni fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalar bilan qurollantirish demakdir.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi.

Xalqimizning munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida ta'lim olishi va kasb egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi.

Ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta'lim standartlarini kompetentsiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi.

Agar biror tizimni yangilashga qaratilgan faoliyat qisqa muddatli, yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lib, faqatgina tizimdagi ayrim elementlarni o'zgartirishga xizmat qilsa u innovatsiya (yangilanish) deb yuritiladi. Bordi-yu, faoliyat ma'lum kontseptual yondashuv asosida amalga oshirilib, uning natijasi muayyan tizimning rivojlanishiga yoki uni tubdan o'zgartirishga xizmat qilsa, u innovatsiya (yangilik kiritish) deb ataladi.

Ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'limga innovatsion ta'lim deyiladi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalardan iborat deb aytish mumkin.

Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishish maktab ta'limining poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Jahon ta'lim standartlari darajasida bilim berish hamda ta'lim innovatsiyalarni joriy etish orqali har tomonlama yetuk ijodkor ma'naviy boy, kasb-hunarli, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, milliy istiqloq g'oyasi ruhida tarbiyalangan, o'z mustaqil fikriga ega barkamol shaxsni kamolga yetkazish kabi vazifalarni hal etishda ta'lim muassasalarining pedagogik jamoasi xususan, har bir fan o'qituvchisi o'z pedagogik faoliyatini tubdan o'zgartirishi lozim. Zamon talabiga muvofiq holda har bir fan o'qituvchisi o'zining mutaxassisligini, chuqur o'zlashtirgan, pedagogik-psixologik hamda metodik bilim, ko'nikma va malakalarni puxta egallagan, ta'lim-tarbiya jarayonini samaradorligini oshiradigan zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor va ularni ta'lim jarayonida qo'llay olish malakasiga ega bo'lishi bilan birga innovatsion faoliyat egasi

bo'lishi lozim. Har bir dars o'qituvchidan o'ziga xos innovatsiyalarni, ya'ni ijodiy yondashuvni talab qiladi. Matematika darsida o'quv tarbiya jarayonining barcha elementlari o'zaro uyg'unlikda bo'ladi. Bular maqsad va mazmun, vositalar, metodlar, ta'limni tashkil qilish shakllari bilan uzviy bog'liq. Noan'anaviy ta'limda 4 ta komponent uyg'unlikda amalga oshiriladi. Bular maqsad, mazmun, faoliyat, natija. Demak, hozirgi zamon matematikasi darsining asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- darsning dastur talablariga mosligi;
- har bir dars maqsadlarining aniq rejalashtirilishi;
- o'quv materiallarining sinfda taqsim qilib o'zlashtirilishini ta'minlashi va rejalashtirilgan ta'lim natijalariga erishish;
- o'quvchilarni sinfda toliqtirmasdan faol ishlashlarini ta'minlash;
- o'quvchilarning fanga va bilimlarni egallash jarayoniga bo'lgan qiziqishiga e'tibor qaratish va hokazo.

Matematika darslarida o'quvchilarning kuzatuvchanlik, ziyraklik, atrofga tanqidiy qarash, ishda tashabbuskorlik, mas'uliyat, to'g'ri va aniq so'zlash, hisoblash, o'lchash va yozuvlarda aniqlik, mehnatsevarlik va qiyinchiliklarni yengish xislatlari tarbiyalanadi.

Matematika darslarining o'ziga xos yana bir tomoni shundaki, bu - o'quv materialining abstraktligidir. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda faqat o'quv mashg'ulotlari bilan chegaralanib qolmasdan, darsdan tashqari mashg'ulotlarga ham alohida e'tibor qaratish zarur.

Aytaylik, 21 ni 13 ga ko'paytirishingiz uchun qancha vaqt kerak bo'ladi? Bir daqiqa, ehtimol. 123 ni 321 ko'paytirishgachi? Bir daqiqadan ortiq vaqt kerak, albatta. Yaponiyada har qanday bola, hatto besh yoshda ham buni amalga oshira oladi. Ular raqamlarni yoddan bilishmaydi. Buning o'rniga ular o'yin usulidan foydalanadi. Buning siri oddiy, mamlakatda o'qitish, miqdorga emas, balki darslarning sifatiga bog'liq. Shuning uchun darslarning sifatini oshirish uchun o'quv ishlarini tashkil etishning darsdan tashqari quyidagi shakllarini ham hisobga olish zarur: - mustaqil uy ishlari; - o'quvchilari bilan yakka va guruh mashg'ulotlari; - matematikaga qobiliyatli o'quvchilar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlar; - matematikadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar; o'quvchilar bilan ishlab chiqarishga, tabiatga ekskursiya.

Bunday mashg'ulot shakllari va dars bir-birini to'ldiradi. O'quvchilarning matematika fanini o'rganishga qiziqishlarini orttiradi.

BIOLOGIYA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Xolboyeva M.,

Navoiy shahar 5-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ta'lim tizimida o'quv jarayonini tashkil qilishning sifat ko'rsatkichlari bo'yicha jahon andozalari darajasiga ko'tarish uchun darslar jarayonida elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, internet tarmog'idan foydalanish asosida darslarni tashkil qilish muhimdir.

O'quv vertual laboratoriya - bu yakunlangan dasturiy mahsulot bo'lib, uning o'ziga xos xususiyati avtomatlashtirilgan hamda loyihalashtirish samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan katta dasturli tizimlarni loyihalashtirishning zamonaviy kontseptsiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Virtual o'quv laboratoriyasida faqatgina virtual asboblardan emas, balki virtual o'quv xonalari texnik ob'ektlar loyihasi, matematik va imitatsion modellash tizimlari, amaliy dasturlar o'quv va ishlab chiqarish paketlarini o'z ichiga oladi. Vertual

laboratoriyalarni yaratishda asosiy e'tibor odatda matematik modellash, o'rganilayotgan jarayon yoki ob'ektlar optimallashtirish va hisob ishlariga qaratiladi. Ob'ektga yo'naltirilgan dasturlashni o'qitishda juda qo'l keladigan Crocodile ICTning oddiy interfeysi va blok sxemalari yordamida yaratilayotgan dastur orqali har bir buyruqni animatsiya ko'rinishda tasvirlash mumkin. 9-sinf dasturidan o'rin olgan laboratoriya mashg'ulotlari asosida virtual laboratoriyalarni tashkil qildik va biologiya o'qituvchilari malaka oshirish kurslari oq'uv jarayonida samarali foydalanilmoqda. Virtual laboratoriyadan foydalanilgan mashg'ulotlarda dars samaradorligini ta'minlash bilan birga, ularda fanni sevish, ijodkorlik, yangiliklar yaratish va o'z bilimlarini oshirib borishga undaydi. Virtual laboratoriya mashg'ulotlarini masofaviy ta'limda, yotoqxonalarda foydalanish, qayta-qayta ko'rib o'rganish imkoniyatlari bor. Quyida 9-sinf uchun biologiyadan virtual laboratoriya ko'rinishi keltirildi:

Media ta'limning bir turi darslar jarayonida Internet tarmog'idan foydalanishdir.

G.Ergasheva tadqiqot ishida biologiyani o'qitishda Internetdan foydalanishni asosiy shakllarini:

1. Dars jarayonida yordamchi vosita sifatida.

2. Komp'yuter sinfida Internet-dars ko'rinishida.

3. Virtual maktablar-o'qituvchi va o'quvchilarning global tarmoq o'zaro bog'lanish imkoniyatini beruvchi axborot-kommunikatsiyalar majmui [5; 74- b.] sifatida izohlaydi:

Biologiyadan Internet tarmog'idan samarali foydalanish yo'lga quyilgan.

Internet tarmog'idan ta'lim berish sohasida qo'llanishi axborot texnologiyalaridan foydalanishning barcha imkoniyatlarini to'liq ochib beradi, sinf-dars tizimida mavjud bo'lgan kamchiliklar bartaraf qilinadi, o'qituvchi bilan bo'lgan shaxsiy munosabatlar tekislanadi

O'quvchilarni tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirishda birinchi navbatda o'quvchi uchun yangilikni kashf qilishi, muammoni o'rganish, o'quvchilarning hayotiy tajribasi va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lishi zaruriy holatdir. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarni faqat darslikdagi mavzu matni va uni mustahkamlovchi savollar bilan chegaralab qo'ymasdan ularga electron resursda keltirilgan mavzuga oid topshiriqlarni bajarish, internet tarmog'I asosida ishlash asnosida biologiyaga oid tayanch va xususiy kompetensiyalarini shakllanishiga e'tibor qaratishi lozim. Quyida 9-sinf biologiya mediata'lim (internet) dan foydalanib, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi asosidagi olib boriladigan dars havola qilinadi.

Dars mavzusi. Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari

O'qituvchi o'quvchilarga yangi mavzuni qisqacha tushuntirib bergach, quyidagi didaktik topshiriqlar bo'yicha kichik guruhlarda yoki juftliklarda ishlarga yo'naltirilgan texnologik jarayonlarni amalga oshiradi. Buning uchun dastlab tanlangan mavzuga mos muammolarni aniqlash, muammoli topshiriqlarni belgilash lozim hamda o'quvchilarni

tadqiqotlar asosida ishlashga jalb qilishdan iboratdir. Beriladigan topshiriqlarning didaktik, metodik va tashkiliy jihatdan mukammal bo'lishi uchun barcha ilmiy-metodik talablarga rioya qilingan holda topshiriqlar yaratilgan.

1-topshiriq. Komp'yuterda madaniy o'simliklarning kelib chiqish markazlari nomi berilgan. Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari xaritasini Internetdan toping. Bu markazlar qaysi mamlakatda joylashganligini Internetdan foydalanib to'g'ri joylashtiring. (Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari xaritasi asosida) 1.Janubiy Osiyo toropik markazi. 2.Sharqiy Osiyo markazi. 3.Janubiy-g'arbiy Osiyo markazi. 4.O'rta er dengizi markazi. 5.Abissiya markazi. 6. Markaziy Amerika. 7.Janubiy Amerika.

2-topshiriq. Komp'yuterda madaniy o'simliklarning kelib chiqish markazlaridan tarqalgan o'simliklar nomlari yozilgan. Geografiya fanidan olgan bilimlaringiz va xaritadan foydalaning. Katakchalarga markazlar nomi va shu markazdan kelib chiqqan o'simliklar nomini yozing. Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi markazlaridan tarqalgan o'simliklar nomlari: sholi, soya, tariq, karam, qand lavlagi, sabzovot ekinlari, bug'doy, ananas, dorivor o'simliklar, banan, kakao daraxti, loviya, zig'ir, g'o'za, tamaki, shakarqamish, sul, beda, makkajo'xori, kofe daraxti, yasmiq, oshqovoq, arpa, qalampir, kartoshka, dukkaklilar, sabzi, xina, zaytun, mevalar, kokain butasi, no'xat, oziqabop ekinlar, javdar, tok, meva va sabzovotlar .

3-topshiriq. Internetdan (Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari xaritasi asosida) Xaritadan madaniy o'simliklarning kelib chiqish markazlarini joylashgan mamlakatlarni topib ko'rsating. Botanika va geografiya fanlaridan bilimlaringiz asosida aynan shu o'simliklar ma'lum markazlardan kelib chiqish sabablarini tushuntiring.

Mazkur topshiriqlarni bajarish uchun o'quvchilar avvalo darslik mavzusi matni bilan tanishib chiqadi. Topshiriqlar komp'yuterda bajariladi. O'quvchilar mazkur topshiriqni bajarish jarayonida komp'yuter va internetdan mavzuni topib tanishadilar, to'g'ri javoblarni tanlaydilar, birinchi topshiriqning javobini o'qituvchi tayyorlagan sxemalarga belgilangan tartibda joylashtiradilar, ikkinchi topshiriqda Katakchalarga markazlar nomi va shu markazdan kelib chiqqan o'simliklar nomini yozib chiqadilar.

Uchinchi topshiriqni bajarishda botanika va geografiya fanlaridan bilimlari asosida aynan shu o'simliklar ma'lum markazlardan kelib chiqish sabablarini tushuntiradilar. Shunday qilib, erishilgan natijalar ancha yaxshilanadi va bu jarayon bolalar uchun juda yoqimli bo'ladi.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

*Bo'ronova X.,
Nurota tuman 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Hozirgi kunda ta'lim sohasida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan talab kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlantirish texnologiyasida bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va berilgan vazifalarni ijodiy yondashgan holda bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining shaxsiy sifatlari va pedagogik mahorati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun umumta'lim maktablarida ayniqsa, boshlang'ich sinflarda malakali kasb egalarini tayyorlash, ularni mustaqil fikrlash, ijodkorlikka o'rgatishda zamonaviy o'qitish metodlari - interaktiv metodlar, innovasion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik jarayonni to'g'ri boshqara bilishi uchun chuqur bilim va kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchi uchun o'rnakdur. Shuning uchun u birinchi navbatda o'z ish faoliyatida pedagogik va AKT dan mustaqil, faol foydalana olib ularni o'ziga jalb eta olishi kerak

Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunda o'quvchilarning bilim olish saviyalarini shakllantiribgina qolmay ularning barcha fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Ma'lumki barcha fanlarni bir-biriga bog'lab olib borishni amalga oshirishimiz mumkin. Eng muhimi shundaki har bir matnda fikr nima haqida berilayotganini aniqlab olish va matn nazmunini to'liq tushunib yetish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu sababdan boshlang'ich sinf darslarini o'rganishda rivojlantiruvchi muammoli hamda pedagogik texnologiyalarni asosiy jihatlarini o'zida ifodalovchi "Multimedia- dars", "Slaydli dars", "Seminar dars" kabilarni qo'llash tavsiya etiladi. Masalan: 3-4-sinflarda Seminar darslar vositasida ham axborot texnologiyalarni samarali qo'llash mumkin. Bunda o'qituvchi muayyan mavzu doirasida o'quvchilarning mustaqil o'rganishiga mo'ljallangan qismlarni rejasi bilan birga o'quvchilar e'tiboriga havola etadi. Ularga maktab kutubxonasidagi mavjud adabiyotlarni yozdiradi hamda bolalar uchun mo'ljallangan internet saytlari bilan tanishtiradi. O'quvchilar aka-opalari yordamida yoki o'zlari izlanib mavzu yuzasidan tayyorlanib keladilar.

Seminar dars o'quvchilarning mustaqil chiqishlarini jamlovchi, lozim topilgan paytda munozaraga asos yaratuvchi dars hisoblanadi. Bunday darslarda o'qituvchi boshqarib, yo'naltirib turish vazifasini bajaradi, o'quvchilar esa mustaqil ijodiy ishlovchi o'z fikriga ega shaxs sifatida o'quv faoliyatiga kirishadilar. "Multimediali darslar"dan foydalanish ham boshlang'ich ta'lim dars jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Bu jarayonda o'qituvchi:

- o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etadi;
- yangi materialni jadallik bilan yetkaza biladi;
- axborotlar tezligi va hajmini animatsiyalar ko'magida boshqara oladi;

O'quvchilarda esa "multimediali dars"lar fanga bo'lgan qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash, mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bolgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash imkoniyatini beradi.

Interaktiv doska ta'lim jarayoniga elektron o'quv va multimedia materiallarni olib kirish uchun samarali vositadir. Katta ekranga ya'ni elektron doskada axborotlarni yaxshi qabul qilishlari hisobiga o'quvchilarning fikrlash qobiliyati oshadi. O'quvchilar mustaqil ishlaydilar, sinfdoshlari va o'qituvchilari bilan birga fikrlaydilar. Dars jarayonidagi ushbu hamfikrlilik muhiti o'quvchilarning sinfdoshlari orasida mavqei va o'ziga nisbatan ishonchining ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning fanga qiziqishlari kuchayib, o'quv materiali tez yodda saqlanadi. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar asosida dars o'tish ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq va qiziqishini oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinflarda barcha o'qitiladigan fanlarda turli xil ko'rgazmalardan texnik vositalardan foydalana olish darsning samaradorligini oshiribgina qolmay ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantiradi. Bu jarayonda barcha darslarida ko'rgazmalilikning o'zni ahamiyatli hisoblanadi. Bu o'z navbatida ularga fikr va mulohazalarini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Farzandlari sog'lom mamlakatning kelajagi buyukdir. O'zA maqolasi // "Xalq so'zi" gazetasi, 2014-yil 22-fevral soni.
2. Mavlanova R. va boshq. Pedagogika nazariyasi va tarixi. –T.: Fan va texnologiya. 2010

ЎҚУВЧИЛАРДА ФУНКЦИЯ ГРАФИГИНИ ЧИЗИШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

*Мардонова Н.,
Раджабова К.,*

Навоий шаҳар 6-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчилари

Математиканинг асосий тушунчаларидан бири функция бўлиб, уни пухта ўзлаштирмасдан туриб, математикадаги масалаларни таҳлил қила олиш мушкул. Негадир, ўқувчиларда фазовий тасаввур ва функция графигини чизишда қийинчиликларга дуч келади. Шунинг учун бу мавзуга тўхталишни лозим топдик.

Функция: Иккита x ва y ўзгарувчи микдорни қарайлик.

Таъриф: Агар X тўпламдан олинган ҳар бир x га бирор қонун ёки қоида ёрдамида Y тўпламнинг аниқ битта y элементи мос қўйилса, бу мосликка функция дейилади ва $y=f(x)$ кўринишда ёзилади. x - эркин ўзгарувчи ёки аргумент, y эрксиз ўзгарувчи ёки функция дейилади.

X тўплам функциянинг аниқланиш, Y қийматлар соҳаси дейилади. Функция қуйидаги усулларда берилиши мумкин:

- жадвал;
- аналитик;
- график кўринишда;
- сўз орқали.

Функцияни тўла текшириш ва унинг графигини чизиш қуйидаги схема бўйича бажарилади:

- аниқланиш соҳаси;
- қийматлар соҳаси;
- жуфт ва тоқлиги;
- даврийлиги;
- координата ўқлари билан кесишиш нуқталари;
- ўсиши ва камайиши;
- экстремумлари;

асимптоталари;

функциянинг графигини чизиш.

Юқоридагилардан, функциянинг асимптоталарига тўхталишни лозим топдик.

Эгри чизиқнинг асимптотаси

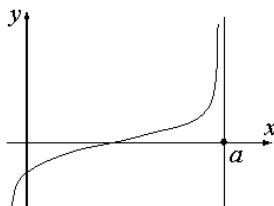
$y = f(x)$ эгри чизиқнинг асимптотаси шундай тўғри чизиқки, эгри чизиқ чексизликка узоқлашган сайин унга яқинлашиб боради.

Асимптотанинг турлари

1. Вертикаль асимптоталар.
2. Горизонталь асимптоталар.
3. Оғма асимптоталар.

Вертикал асимптоталар

Оу ўқиға параллел бўлган $x=a$ кўринишдаги вертикал тўғри чизиқ тенгламаси.

Агар $x=a$ тўғри чизиқ $y=f(x)$ функция графигининг вертикал асимптотаси бўлса у ҳолда,

$$\lim_{x \rightarrow a+0} f(x) \quad \text{ва} \quad \lim_{x \rightarrow a-0} f(x)$$

бир томонлама лимитларнинг камида биттаси чексиз бўлади. ($+\infty$ ёки $-\infty$).

Мисол. $y = \frac{x^2+1}{x-1}$ функция графигининг вертикал асимптотасини топинг.

Ечиш. $x \rightarrow 1$ да $y \rightarrow \infty$ яъни $x=1$, берилган функция графигининг икки ёқлама вертикал асимптотаси бўлади:

$$\lim_{x \rightarrow 1+0} \frac{x^2+1}{x-1} = +\infty \quad \lim_{x \rightarrow 1-0} \frac{x^2+1}{x-1} = -\infty$$

Горизонтал асимптота

Ҳар қандай $y=A$ тўғри чизиқ, $y=f(x)$ эгри чизиқнинг горизонтал асимптотаси бўлади.

Оғма асимптота

$y=f(x)$ эгри чизиқнинг оғма асимптотаси $y=kx+b$ шаклда топилади.

Бунда, k ва b коэффицентлар қуйидагича топилади:

$$k = \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{x}$$

$$b = \lim_{x \rightarrow \infty} [f(x) - kx]$$

Мисол. $f(x) = \sqrt{x^2 + 1}$ **Функциянинг асимптоталарини топинг.**

Оғма асимптоталарни текширамыз:

$$k_1 = \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{f(x)}{x} = \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{\sqrt{x^2 + 1}}{x} = \frac{\infty}{-\infty} = \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{\sqrt{x^2 + 1}}{-\sqrt{x^2}} = -\lim_{x \rightarrow -\infty} \sqrt{\frac{x^2 + 1}{x^2}} = -\lim_{x \rightarrow -\infty} \sqrt{1 + \frac{1}{x^2}} = -1$$

$$b_1 = \lim_{x \rightarrow -\infty} (f(x) - k_1 x) = \lim_{x \rightarrow -\infty} (\sqrt{x^2 + 1} - (-1) \cdot x) = \lim_{x \rightarrow -\infty} (\sqrt{x^2 + 1} + x) = \infty - \infty = (*)$$

$$(*) = \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{(\sqrt{x^2 + 1} + x)(\sqrt{x^2 + 1} - x)}{\sqrt{x^2 + 1} - x} = \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{x^2 + 1 - x^2}{\sqrt{x^2 + 1} - x} = \lim_{x \rightarrow -\infty} \frac{1}{\sqrt{x^2 + 1} - (x) \rightarrow -\infty} = \frac{1}{\infty + \infty} = \frac{1}{\infty} = 0$$

Шундай қилиб, $x \rightarrow -\infty$ да $y = -x$

оғма асимптота бўлади.

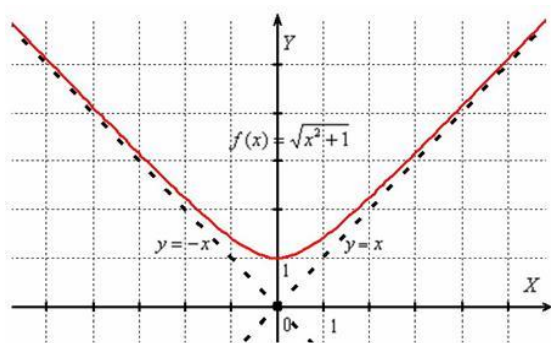
$$k_2 = \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{f(x)}{x} = \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{\sqrt{x^2 + 1}}{x} = \frac{\infty}{\infty} = \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{\sqrt{x^2 + 1}}{\sqrt{x^2}} = \lim_{x \rightarrow +\infty} \sqrt{\frac{x^2 + 1}{x^2}} = \lim_{x \rightarrow +\infty} \sqrt{1 + \frac{1}{x^2}} = 1$$

$$b_2 = \lim_{x \rightarrow +\infty} (f(x) - k_2 x) = \lim_{x \rightarrow +\infty} (\sqrt{x^2 + 1} - x) = \infty - \infty =$$

$$= \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{(\sqrt{x^2 + 1} - x)(\sqrt{x^2 + 1} + x)}{\sqrt{x^2 + 1} + x} = \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{x^2 + 1 - x^2}{\sqrt{x^2 + 1} + x} = \lim_{x \rightarrow +\infty} \frac{1}{\sqrt{x^2 + 1} + x} = 0$$

$x \rightarrow +\infty$ да $y = x$ оғма асимптота бўлади.

Функция графигини чизамиз:

TA'LIM TIZIMINI TEXNOLOGIYALASHTIRISH G'OYASINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Salimova M.I.,

Qiziltepa tumani 30-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asrning boshlarida G'arbiy Yevropa hamda AQSh da o'rta tashlangan edi. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasining shakllanishi uzoq muddatli vaqt oralig'ida kechdi.

Ta'lim texnologiyasi muammolarini tadqiq etuvchi tashkilotlar tuzildi, maxsus jurnallar tashkil etildi. Bir necha tashkilot hamda ilmiy jurnallar faoliyatining asosiy mazmuni ta'lim texnologiyasi muammolari bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar mazmuni va natijalarini umumlashtirib, tahlil etib borish, shuningdek, ushbu tadqiqotlar natijalarining tahlili asosida muayyan tavsiyalarni ishlab chiqish, eng samarali tadqiqotlarni esa ommalashtirishdan iborat bo'lib hisoblanadi.

Ta'lim texnologiyasining mohiyati, uning yutuqlari bilan ta'lim sohasi xodimlarini xabardor etib borish, ularning bu boradagi malakalarini oshirishga yo'naltirilgan faoliyatni tashkil etish ham ta'lim texnologiyasi muammolarini tadqiq etuvchi tashkilotlar zimmasidadir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim texnologiyalari bo'yicha anchagina tajribalar to'planayotgan bo'lsada, qator muammolar ham mavjud.

Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun-sayin oshib borayotgan axborot ta'lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko'rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Pedagogik texnologiyaning metodologik asoslari umumiy metodologiyaning asosiy tamoyillari tizimida yangi hodisa sifatida uni dialektik mantiq va bilish nazariyasining kategoriya va tamoyillari tizimidagi evristik imkoniyatlar darajasiga olib chiqadi.

Tamoyillar tizimi nazariy metodologik bazis sifatida namoyon bo'lib, mazkur bazis asosida pedagogik texnologiyaning konseptual modelini qurish imkoniyatlari aniqlanadi. Ta'lim majmuining konseptual tahlili quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi. Har qanday texnologiya negizida mehnat faoliyati ko'rinishidagi o'zaro jamoaviy ta'sir yotadi. Texnologiya mehnat jarayonining o'ziga singdiriladi. Pedagogik texnologiyaning pedagogik jarayonni amalga oshirish shakli sifatidagi mohiyati pedagogik faoliyat sohasida namoyon bo'ladi. Insonning ongi jamoaviy o'zaro ta'sir in'ikosining ideal shakli hamda dialektik qarama-qarshiligini ifoda etib, o'zgartirilgan mehnat sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogik texnologiya pedagogik amaliyotda namoyon bo'ladi.

Pedagogik texnologiya ijtimoiy texnologiyadan ajralib chiqib, o'z taraqqiyotida shartli jamoaviy repetitsiyaviy (mashqlantiruvchi) refleks bosqichini bosib o'tgan holda, asosiy texnologik o'zaro ta'sirlarni maqsadga muvofiq tarzda takrorlovchi harakat va operatsiyalar tizimiga ajratadi. Bundan kuzatilgan maqsad ijtimoiy ongni mustahkamlash va to'plangan tajribaning yangi avlodlarga yetkazishdan iborat bo'lib, uning predmeti esa ideallashtirilgan tavsifga ega.

Pedagogik texnologiya mohiyatining umumiy jihatlari, shakl va mazmuni, qarama-qarshiliklar tizimi, miqdoriy va sifat o'zgarishlari dialektikasi, qurilishi, amal qilishi va rivojlanishining umumiy qonun va qonuniyatlari texnologiyaning umumfalsafiy konsepsiyasi doirasida muvaffaqiyatli ravishda ko'rib chiqilishi mumkin. Uning harakat mantiqi moddiy ishlab chiqarish sohasidagi yuqorida ko'rib chiqilgan qonuniyatlar, uning dialektik qarama-qarshi jihati bo'lgan- ma'naviy ishlab chiqarish, shuningdek, ta'lim sohasi qonuniyatlarini ko'chirish jarayonini aks ettirishdan iborat.

Pedagogik texnologiya nazariy negizga ega, zero asl texnologiya o'zining mustahkam ilmiy-nazariy poydevoriga asoslanadi. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur. Shu sababli, ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish, aniq vazifalarni qo'ygan holda, dars mashg'ulotlarining usul va vositalarini to'g'ri tanlash orqali shaxsning intellektual salohiyati va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, jamiyatdagi har bir fuqaroning bilim va malakasini oshirish, tezkor ta'lim uchun shart-sharoit yaratish mumkin.

ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH**Bobojonova N.,****Nosirova Sh.,****Navoiy shahar 6 – umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari**

Bugungi kunda "Axborot texnologiyasi" tushunchasi faqat axborot texnologiyalari sohasidagi olimlar va mutaxassislar tomonidagina emas, balki davlat hokimiyatining barcha tarmoqlari vakillari, psixologlar, siyosatchilar, iqtisodchilar va moliyachilar tomonidan ham keng qo'llanila boshlandi. Shu bois har qanday davlat, har qanday jamiyat axborot texnologiyalari muammosiga jiddiy e'tibor qaratmoqda. Boshqacha aytganda, hozirgi dunyoda axborot xavfsizligini ta'minlash muammolari - axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyalangan holati dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki, axborot qudratli kuchga aylanib, yadro poligonlaridan ham xavfliroq tus olib bormoqda. Jahonda noxolis axborot tarqatish, uni salbiy talqin qilish yoki o'z manfaatiga moslab uzatish holatlari avj olmoqda. Shuning uchun ham axborot xavfsizligini ta'minlash har qachongidan ham muhimdir. Demak, axborot xavfsizligini ta'minlash usullarini o'rganish va tatbiq etish zarur va shartdir.

Axborot xurujlarining oldini olish, axborot xavfsizligini ta'minlash — mamlakatni ichki va tashqi xavflardan himoyalash demakdir. Bugungi axborot texnologiyalari yuksak taraqqiy etgan, axborot jamiyati qaror topib borayotgan sharoitda masalaning mohiyati o'zgarib ketdi kimki axborot tarqatishga egalik qilsa, dunyoning taqdiri o'shaning qo'lida bo'ladi.

Globalashuv jarayonini olimlar "internatsionallashtirish yoki baynalminallashtirish", "liberallashtirish yoki erkinlashtirish", "universallashtirish", "amerikalashtirish" hamda "g'arblashtirish", deb talqin qilishadi. "Internatsionallashtirish"—mamlakatlar aro munosabatlar, xalqaro savdoning o'sishi, demokratiya va insonhuquqlari kabi g'oyalarni - o'zaro almashinishidir. "Liberallashtirish" — mamlakatlar aro ochiq savdoning chegaralashning man etilishi va jahon iqtisodiyotini erkinlashtirish. "Universallashtirish" — bu turfa qarash va tajribalarning yer yuzidagi barcha insonlar orasida tarqalishi. Iqtisodiy va madaniy aloqalarning o'sishi milliy madaniyat va qadriyatlarining uyg'unlashuviga olib keladi. Boshqacha aytganda, madaniyatlarning qo'shib ketishi natijasida o'zgacha madaniyat yuzaga keladi.

Ingliz olimi Voteming fikriga ko'ra, "g'arblashtirish" jarayonini "zamonaviylashtirish" jarayoni deb ham aytish mumkin. Biroq "zamonaviylashuvning ijtimoiy tuzilishi" bo'lgan kapitalizm, mustamlakachilik, sanoatlashuv, byurokratizm, imperalizm va hokazolar globalashuv jarayonining asosiy negizini tashkil qiladi. Lekin butun dunyoni egallab olgan mazkur axborot tarmog'idan foydalanuvchilar soni davlatlar va mintaqalarda teng taqsimlanmagan. 1999 yil oxirlarida internetdan foydalanuvchilarning 88 foizi rivojlangan davlatlarda istiqomat qilishgan. Bu esa dunyo aholisining 15 foizini tashkil qiladi. AQSh va Kanadada yer yuzi aholisining 5 foizi istiqomat qiladi va mana shu besh foiz aholi internetdan foydalanuvchilarning 50 foizini tashkil etadi. Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, internetni butun dunyo axborot tarmog'i deya atash ham qaysidir ma'noda nisbiylik kasb etadi.

Hozirgi kunda dunyo globalashuvining yangi davri "axborot asri" yoki "elektron yuz yillik" tomon qadam tashlamoqda. Sun'iy yo'ldoshlar va internet orqali telekommunikatsiyalarning faoliyat yuritishi har kim va har narsa uchun yer sharining xohlagan chekkasiga borish va joylashish, ya'ni diteritoriallashish imkoniyatini yaratadi. Globalashuvning turli mamlakatlarga o'tkazayotgan ta'siri ham turlicha. Bu dunyo mamlakatlarining iqtisodiy, axborot, ma'naviy salohiyatlari va siyosati qanday ekani bilan

bog'liq.

Dunyoda yuz berayotgan shiddatli jarayonlarning har bir mamlakatga o'tkazayotgan salbiy ta'irini kamaytirish va ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun shu hodisaning mohiyatini chuqurroq anglash, uning xususiyatlarini o'rganish lozim. Bu hodisani chuqur o'rganmay turib unga moslashish, kerak bo'lganda, uning yo'nalishini tegishli tarzda o'zgartirish mumkin emas. Globallashuv yana shunday jarayonki, uni chuqur o'rganmaslik, undan foydalanish strategiyasi, taktikasi va texnologiyasini ishlab chiqmaslik mamlakat iqtisodi va madaniyati, ma'naviyatini tog'dan tushayotgan shiddatli daryo oqimiga boshqaruvsiz qayiqni topshirib qo'yish bilan baravar bo'ladi. Biroq, har qanday hodisa singari globallashuv ham o'ziga xos jihatlarga ega. Masalan, bugungi kunda «urf» bo'layotgan g'oyalar va madaniyatlar sohasidagi globallashuvga diqqatingizni qaratmoqchimiz. Ayrim tadqiqotchilar dunyoviy demokratiya, siyosiy plyuralizm, ochiq jamiyat g'oyalari hozirgi davr globallashuvining negizidir deyishmoqda. Ammo, mamlakatimiz bizning tarixiy, madaniy xususiyatlarimizga xosu mos tarzda o'z taraqqiyot yo'lini belgilagan. Shu yo'lda dunyoviy demokratik davlat qurishni maqsad qilib olganmiz. G'arb ijtimoiy andazalarini tabiatimizga moslay olmaymiz, ruhiyatimizga singdirolmaymiz. Bunday andaza-yu asoslarni mintaqamizda, yurtimizda joriy etishga urinayotganlar o'zlik tuyg'ularini paymol qilishni o'ylashadi. Bu yo'lda «g'arb madaniyati»ning turli xil tazviqlarini ham kuzatishimiz mumkin. Turli xil filmlar yovuzlik, o'ldirish-otish, xunrezlik urchigan videotasmalar, ahloqsizlik urchigan kinolar, yalang'ochlik va hayosizlik asosida chop etilgan nashrlarni tarqatishga urinishlar, g'arb estradasining o'zga davlatlarga ham bostirib kirishini istagan «Globallashuv tarafdorlari»ning asl muddoasi — madaniy yemirilishlar asri vujudga kelishini jon dili bilan istashayotganini nafaqat ziyolilar, yurtimizdagi har bir fuqaro anglab yetishi kerak.

2-SHO'BA: UMUMIY O'RTA TA'LIM FANLARINI O'QITISHGA INNOVATSION YONDOSHUVLAR.

ФИЗИКАДАН КАСБИЙ ЙЎНАЛТИРИЛГАН МАСАЛАЛАР ТАНЛАШ УСЛУБИЯТИ

*Базарова С.Ж.,
НавДКИ профессори,
Байчаев Ф.Х.,
НавДКИ ассистенти*

Техника олий таълим муассасаларининг ўзига хос жиҳатлари шундаки, тайёрланаётган мутахассисларнинг амалий фаолияти бевосита мунтазам такомиллашиб бораётган техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда мураккаб масалаларни ечишга, ички ва ташқи бозорда рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқаришга йўналтирилади. Бугун таълим тизимида қўлланилаётган ўқитиш технологияларини буюрмачи корхоналар талаб ва эҳтиёжлари асосида такомиллаштириш эвазига мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш асосий талаб сифатида олиниб, ўқув фани мазмунини саралашда таълим ва ишлаб чиқариш узвийлиги акс эттириши ва унинг амалий аҳамияти ҳисобга олиниши шарт.

Республика кон-металлургия тармоғи корхоналарини юқори малакали мутахассислар билан мустаҳкамлаш, таълим дастурларида ватанимиз ҳамда хорижий кончилик ва металлургия корхоналари томонидан тўпланган илғор тажрибалардан кенг қўламда фойдаланган ҳолда замонавий ўқитиш услубларини жорий этиш, таълим жараёнининг ишлаб чиқариш билан алоқасини кучайтириш асосида кадрлар тайёрлашни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш долзарб вазифа саналади.

Кончилик ва металлургия соҳасидаги замонавий ишлаб чиқариш саноатини пухта ўрганишда физика фанининг ўрни бекиёс. Таълим сифати ва самарадорлигини янада ошириш мақсадида сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш устувор вазифа этиб белгиланган. “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий - тадқиқотларни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарорида фанларни чуқурлаштирилган ҳолда ўқитиш, илмий ва инновацион ютуқларни амалиётга жорий қилишнинг самарали механизмининг яратиш каби устувор вазифалар белгиланган¹. Бу эса олий таълим муассасаларида физикани компетенциявий ёндашув асосида ўқитиш методикасини такомиллаштиришни талаб этади.

Физикадан касбий йўналтирилган масалаларни тузишда ижодий, ҳисоблаш, сифат ва графикавий мазмунидаги масалаларни тавсия этиш ўқув жараёни самарадорлигини ошириши исботланди.

Ижодий мазмундаги масалалар ечилиш алгоритми номаълум бўлган масалалар ҳисобланади, уларнинг шартларида берилганлар етишмайди ёки ортикча катталиклар бўлади, масаланинг ечилиши учун тегишли соҳага оид маълумотлар берилмайди. Ижодий масалаларни ечишда физик ҳодисани тушуниш талаб қилинади, яъни қандай кучлар таъсирида? деган саволга жавоб бериш керак бўлади, иккинчи босқичда қўйилган талабларга жавоб берадиган ҳодисаларни амалга ошириш, яъни қандай амалга оширилган? деган саволга жавоб берилади. Масалан,

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 март ПҚ-5032-сон “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори

1. Шахтада ишлаётган кончи термометр кўрсатишига қараб, босимни ўлчаса бўладими?

2. Руда ташиётган юк машинасининг оғирлигини тарозида ўлчамасдан, унинг ерга берадиган босимига қараб қандай аниқланади?

3. Конвейр лентасида юқорига ҳаракатланаётган тоғ жинси билан лента орасидаги ишқаланиш коэффиценти қандай аниқланади?

Ҳисоблаш характеридаги масалалар назарияни амалиёт билан боғлашнинг энг самарали усулларида биридир. Бундай масалаларнинг алоҳидалиги шундаки, уларни ечишда физик қонун ва формулалар тўғридан тўғри ишлатилади ёки бўлмаса, улар асосида янги ифодалар келтириб чиқарилади. Ҳисоблаш масалаларини ечиш жараёнида талабаларнинг фаоллиги ошади, чунки, улар масала ечиш учун керакли маълумотларни олишда техник адабиётлардан фойдаланишга ўрганадилар ҳамда тезроқ натижага эришадилар. Масалан,

1. Тезлиги 30 м/с бўлган руданинг учиш масофаси унинг кўтарилиш баландлигидан 5 марта катта бўлиши учун у горизонтга нисбатан қандай бурчак остида отилиши керак? Траекториянинг энг баланд нуктасида эгрилик радиуси топилсин.

2. Электромагнит сепараторнинг айланиш частотаси 0,2 Гц бўлганда массаси 80 гр бўлган рудага магнит кучидан ташқари яна қандай куч таъсир этади ва унинг қийматини топинг.

Сифат масалаларини ечишда арифметик ҳисоблаш ишлари бажарилмайди, балки, физик қонун ва формулаларга таянган ҳолда, мантикий фикрлаш орқали масала ечими келтирилиб чиқарилади. Сифат масалалари талабаларга физик ҳодисаларни аниқ тушунтириб беради, назарий билимларни амалда қўллашга ўргатади. Амалий машғулот дарсларида мавзуни мустаҳкамлаш мақсадида сифатга оид масалалар берилади. Масалан,

1. Нима учун карьерда ишладиган машиналарнинг шиналари кенг қилиб ясалади?

2. Нима учун конда рудаларни юқорига чиқарадиган конвейрнинг лентаси резинадан ясалган?

График кўринишдаги масалалар энг содда ҳолда иккита физик катталикларнинг боғланишидан иборат бўлиб, баъзан масаланинг шартида берилади, баъзи ҳолларда графикларни масала шартига таяниб олинган натижалар асосида яшаш керак бўлади. График кўринишдаги масалаларни ечишнинг алгоритми қуйидагича: физик катталиклар орасидаги боғланишлар графиги берилган бўлса, чизмадаги масштабдан фойдаланиб, изланаётган катталикларнинг абсиса ва ордината ўқларидаги қийматларини топиш керак бўлади. График кўринишдаги масалаларни ечиш жараёнида талабалар физика фани асосларини чуқур ўзлаштирадилар. Масалан,

1. Кондаги юк машинасининг тўғри чизиqli ҳаракат тезлигини вақтга боғлиқлиги $v = 2 - 6t + 12t^2$ тенглама билан берилган. Агар машина бошланғич моментда координаталар бошида бўлган бўлса, у босиб ўтган йўлни вақтга боғланиш тенгламасини ёзинг.

2. Кондаги юк ташувчи машина ҳаракат координатасининг вақтга боғланиш тенгламаси $x = 100 + 4t - 3t^2$ орқали берилган. Машина ҳаракатининг 2-секундидаги босиб ўтган йўли, тезлиги ва тезланишини график тарзда тасвирланг.

Бундай мутахассисликка оид касбий йўналтирилган физик масалалар асосида ўтказилган амалий машғулотлар ишлаб чиқариш корхоналари талаблари тизимига жавоб берувчи компетентли мутахассисларни тайёрлашга имкон яратиб,

битирувчиларни ўз мутахассислиги бўйича иш ўринлари билан таъминланиш масаласи ечимини ҳам кўрсатиб беради.

Мавзуга оид касбий йўналтирилган масалалар тизимини яратиш, машғулоти учун зарурий масалаларни танланиши ўқув жараёни самарадорлигини орттириши, тадқиқотлар натижасида шу тарзда ўтилган дарслар талабаларда танлаган ихтисосликка бўлган қизиқишни орттирибгина қолмай, балки уни ижодий фикрлашга ўргатиш, фан ва ишлаб чиқариш орасидаги узвийликни ривожлантиришга кенг имкон яратиши исботланди. Изланишлар шуни кўрсатдики, физика фани мавзуларини ўқитишда унинг ишлаб чиқаришдаги мазмунини очиқ берилиши талабаларнинг фанга қизиқишлари ва касбий компетентлигини янада оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 март ПҚ-5032-сон “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори
2. Базарова С.Дж., Халецкая О. Интеграция науки и производства // Материалы Международной дистанционной конференции «Горное, нефтяное и геоэкологическое образование в 21 веке». – Москва, Российская Федерация. 2004. – С.147-151.
3. Базарова С.Дж., Байчаев Ф. Ихтисосликка йўналтирилган амалий машғулотлар таълим ва ишлаб чиқаришни ривожлантирувчи омилдир. Journal of Advances in Engineering Technology ” <https://sciencealgorithm.uz>. Навоийская область, Республика Узбекистан. Vol.1(1), September, 2020. 82-85 -бетлар

ОБ ОДНОЙ НЕЛИНЕЙНОЙ ЗАДАЧЕ УПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМАХ С РАСПРЕДЕЛЕННЫМИ ПАРАМЕТРАМИ

Сувонов О.О.,

доцент РЦППКРНО Навоийской области

Современная теория управления системами с распределенными параметрами располагает широкими возможностями варьирования постановками задач, имеющими реальную физическую основу. Где в частности рассматриваются определению оптимальных режимов функционирования различных объектов нефтедобычи, методами теории оптимального управления [1]. Целью настоящей работы является разработка некоторых приемов, позволяющих обоснованно определить оптимальные режимы периодической работы нагнетательных скважин. Существующие математические модели, гидродинамических процессов фильтрации и имеющиеся методы теории оптимального управления, а также современные способы вычислительного эксперимента на базе численных методов анализа без не каких трудностей делают разрешимой таких прикладных задач программного и оптимального управления [2].

Математическая модель процесса фильтрации жидкости в неоднородной по проницаемости среде имеет вид (в безразмерной форме) [3]:

$$\frac{\partial P}{\partial \tau} + \gamma_1 \frac{\partial^2 P}{\partial \tau^2} - \gamma_2 \frac{\partial^3 P}{\partial \xi^2 \partial \tau} - \gamma_3 \frac{\partial^2 P}{\partial \xi^2} = 0 \quad (1)$$

За управляющее воздействие принимается сосредоточенная функция от временной переменной $U(\tau)$, которая является давлением в точке $\xi = 0$.

Заводнения продуктивного пласта является одним из основных способов

поддержания пластового давления. Поэтому за цель управления принимается следующее:

$$Z = \int_0^T (P(\xi, T) - P^*(\xi))^2 d\xi \rightarrow \min, \quad (2)$$

т.е. требуется таким образом подобрать управление - давление нагнетания, чтобы к концу периода $T=1$ квадрат среднеквадратичного отклонения истинного распределения давления $P(\xi, T)$ по пласту от заданного $P^*(\xi)$ был минимальным. Момент времени T , т.е. длительность нагнетания воды, также подлежит определению. Для заданного T , определяется такое управление $U(\tau)$, которое будет удовлетворять требуемых ограничений и доставлять минимум функционалу (2).

Полученные результаты вычислительных экспериментов показывает, что при периодическом воздействии на залежь, можно регулировать процесс заводнения за счет выбора длительности цикла и давления нагнетания.

Литература

1. Бутковский А.Г. Методы управления системами с распределенными параметрами. – М.: Наука. 1975. – 568 с.
2. Самарский А.А., Михайлов А.П. Математическое моделирование : Идеи. Методы. Примеры. – 2-е изд., испр. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 320 с.
3. Генри Б. Кричлоу Современная разработка нефтяных месторождений – проблемы моделирования. Пер с англ. М., Недра, 1979, 303 с.

BIOLOGIYA DARSLARIDA STEAM YONDASHUVLARIDAN FOYDALANISH

Xasanova Sh.B.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM dotsenti,

Jurayeva L.K.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida respublikamizda mustahkam huquqiy, tashkiliy, moddiy texnik baza yaratildi, bu intellektual salohiyati yuqori va barkamol yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashning mazmunini yangilash talablarini qo'ymoqda. Ta'lim tizimidagi innovatsiyalardan biri bu STEAM ta'limini joriy etishdir. STEAM – ta'lim texnologiyasi maktab o'quvchilarini yangi o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish tizimiga muqobil tizim hisoblanadi. Axborotni olish, qayta ishlash va amaliyotda foydalanish STEAM ta'limi dasturining asosidir.

Ushbu texnologiya o'quvchilarni bir vaqtning o'zida Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) bo'yicha o'qitish tizimiga asoslangan, bunda o'quvchilar amaliy va ko'ngilochar loyihalar mashg'ulotlari yordamida saboq oladilar. STEAM ta'limi texnologiyasi tabiiy fanlar, texnologiya, san'at, matematika fanlarini integratsiyasi asosida o'quvchilarni o'qitish metodikasi bo'lib, o'quvchida amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bunda fanlarning o'zaro uyg'un holda yozilgan o'quv dasturlari bir-birini to'ldiradi va birgalikda o'quvchida yaratuvchanlik layoqatini hosil qiladi. STEAM yondashuvining asosiy g'oyasi quyidagicha: amaliyot nazariy bilimlar kabi muhimdir. O'quvchilar ko'pchilik fanlarni samarali o'rganishda aqli hamda qo'llaridan foydalanishadi, bilimlarni mustaqil "egallashadi". O'quvchilar o'quv mashg'ulotlarida tajribalar o'tkazishadi, modellarni konstruksiyalaydi, musiqa va filmlarni mustaqil yaratishadi, robotlarni yasashadi, ya'ni o'z g'oyalarini amalga

oshiradilar va mahsulot yaratishadi. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. Unda mashg'ulotlar o'quv fanlari bo'yicha emas, balki "mavzu" lar bo'yicha integratsiyalab olib borishga qaratilgan. Ananaviy o'qitishda fanlar va mavzular alohida-alohida o'rganiladi. Mashg'ulotlar obyektlarni o'rganish va zarur bilimlarni egallashga qaratilgan. Olingan bilim va ko'nikmalardan foydalanishga, amaliyotda qo'llashga yunaltirilmagan. STEAM texnologiyasi asosida o'qitish tizimida esa fanlararo aloqa va loyihalash metodi birlashtirilgan. Bolalar mashg'ulotlar jarayonida bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Shuning uchun, ular o'sib ulg'ayganlarida kundalik hayotlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishda zarur bo'ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish bartaraf etish ko'nikmalari shakllanadi. Tez o'zgaruvchan dunyoga moslasha oladi. Beshta fan uyg'unlashtirilib o'qitilishi o'quvchilarda mantiqiy, ijodiy va ijodiy fikrlashlari, jamoada ishlash ko'nikmalari, moslashishi va innovatsion yechimlarni topish qobiliyatini shakllantiradi.

STEAM ta'limi Amerikada ishlab chiqilgan. Ayrinim maktablar o'z bitiruvchilarining keying faoliyatini kuzatib, ularda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik mahorati, matematika fanlarini integratsiyasi bo'yicha ko'nikmalarga ehtiyoj borligini kuzatishdi va bu fanlarni uyg'unlashtirib o'qitishga qaror qilishdi, shunday qilib, STEM (Science, Technique, Engineering and Math) tizimi yuzaga keldi. Keyinchalik unga san'at (Art) qo'shildi, endilikda STEAM paydo bo'ldi. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyo ta'lim tizimida mashhur bo'lib asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. Hozirgi kunda Amerika, Singapur, Isroil, Xitoy, Finlandiya va Turkiya mamlakatlari ta'lim tizimida STEAM ta'limi texnologiyalaridan samarali foydalanishmoqda. Mamlakatlar kuchli kelajak yaratish uchun har bir inson fan va texnologiya savodxonligiga ega bo'lishi va bunda fan asosiy o'rinda ekanligini tushunib yetishmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 9- sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoniga ko'ra, Respublikamiz hududlarida ochilgan Prezident maktablarida mashg'ulotlar zamonaviy STEAM ta'lim texnologiyasi asosida olib borishi belgilangan. Shuningdek 2022-yilda mamlakatimizda 300 ta umumiy o'rta ta'lim maktablarimiz STEM Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik) Mathematics (matematika) ta'limi asosida jihozlanishi va mashg'ulotlar olib borilishi belgilangan. Mamlakatimizda bu tizimni samarali joriy etish uchun avvalo maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv jarayonida oddiy loyihalar asosida ishlashga o'rgatishdan boshlash lozim.

Yo'qori sinf o'quvchilari 8-sinf biologiya darslarida "Ayirish sistemasi" mavzusini oq'itish metodikasi bilan tanishib chiqaylik.

Ayirish sistemasi tug'risidagi nazariy materiallar o'rganilgach o'quvchilar guruhlarda bulinib, buyrak va unda siydik hosil bo'lish jarayoni fiziologiyasini o'tganishga kirishadilar. Bu uchun plasmassa, shar, tomchi ukolning sistemasi shprints, A3 formatdagi qog'oz, buyoq, suv, baklashka kerak buladi. Dastlab plasmassadan A3 formatdagi kartonga 2 ta buyrak shaklini yasaymiz. Uning yuqori qismidan yarmi kesib olingan baklashkani o'rnatamiz. Uning qopqog'ini teshib 2 ta shprints o'rnatamiz va ularga sistemani buyrakka keladigan qilib birlashtiramiz. Sistema buyrak buylab joylashtirilib, qovuqqa cha keladi ya'ni qovuq uchun shardan foydalanamiz. Ayirish sistemasini tayyorlab oldik. Endi biz siydik hosil bo'lish jarayoni bilan tanishamiz. Bu uchun suvga buyoq tomizib, rangli suv hosil qilamiz.

Rangli suvni baklashkadan ehtiyotlik bilan oz-ozdan quyamiz. Rangli suv sistema orqali harakatlanib sharga kelib yig'iladi.

Demak bu orqali biz o'quvchilarga buyrakda siydik hosil bo'lishi va qovuqqa yig'ishigacha bo'lgan jarayon to'g'risida tassavvur hosil bo'lishini ko'rsatib berdik. Bu vazifani ular guruhlarda ishlab bajarishganda ularda loyihalar asosida ishlash, kreativ fikrlash olgan bilimlarini amaliyotda foyalanish ko'nikmalari shakllanadi, qo'llari va aqlarini bir vaqtda ishlatadi. Biologiya darslarida hujayraning tuzilish modelini yasashadi, hujayrada kechadigan jarayonlar, uning organoidlari funksiyasi va tuzilishi, hujayrada joylashishini aniq bilib oladilar

Uzluksiz ta'lim tizimining bir turi maktabdan tashqari ta'lim hisoblanadi, lekin umumiy orta ta'lim maktab darslari bilan ularning mashg'ulotlarini uyg'unlashtirib olib borishga ehtiyoj seziladi. Rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimlari bilan tanishganimizda o'quvchilar maktablar o'quv mashg'ulotlarida o'rganilgan mavzular va loyihalar asosida maktabdan tashqari ta'lim tizimida mahsulotlar tayyorlanadi. STEAM o'quvchilarning loyiha va o'quv tadqiqot faoliyatini maktabda va maktabdan tashqarida amalga oshirilishi imkonini beradi.

STEAM ta'limi bilim, ko'nikma va malakalarning ilmiy jihatdan qanday qilib kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatish orqali sinfdagi dars mashg'ulotlari va maktabdan tashqari kundalik faoliyatida o'quvchilarning o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarib ko'rish, loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bunda o'quvchi yoshlarning qiziqishlarini ertaroq aniqlash va iqtidorini, ijodkorligini rivojlantirishga yo'naltirish, yangiliklarni hayotga tatbiq etish orqali ilmiy izlanuvchanligi hamda yaratuvchanligini rivojlantiradi. Mazkur o'quv dasturida o'quvchilarni mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlarini o'quvchilar mustaqil bajarishga o'rganadilar.

Xulosa qilib aytganda, STEAM o'quvchilarni tajribalar o'tkazish, modellarni konstruksiyalash, musiqa va filmlarni mustaqil yaratish, o'z g'oyalarini amalga oshirish va mahsulot yaratishni rag'batlantiradi. O'qitishga bunday yondashuv bolalarga nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini samarali chog'ishtirish imkonini beradi. O'quvchilarning ijodkorligini oshiradi, yuqori malakali, zamon talabiga mos kadrlar tayyorlashda mustahkam poydevor bo'ladi.

VIRTUAL O'YINLARI OQIBATIDA O'SMIRLAR XULQIDA PAYDO BO'LADIGAN LUDOMANIYA - KASALLIGI

Do'sanov E.A.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

2010 yilning yozi. Ba'zi Internet klublarida usmir bolalar Kontra, Dota, Jeta, "Kontr strayk", "Varkraft", "Boy bez pravil" (Qoidasiz janglar), "BloodRayne2" (Qonli yomg'ir),

“Left4Dead” (O‘linga mahkum etilgan), “Farcry” (Uzoqdan taralgan chinqiriq) o‘yinlarini o‘ynashmokda. Ko‘pchiligimiz bu beozor manzaraga ahamiyat bermaymiz. Keling bir ahamiyat beraylik.

Hozir “Bola - bola”, “Komanda - komanda” emas, “Bola – kompyuter” o‘yinlari yetakchi. Bunda bola 2-3 soat “shuter” o‘ynaydi. Shuncha vaqt harakatsiz o‘tiradi. Asablari, ko‘zlari zo‘riqadi. Bir soat o‘zini killerdek tutadi. Odam “o‘ldiradi”. Diqqinafas bo‘ladi. Bir soatda 1000 so‘mini sarflab, jismonan va ruhan zo‘riqib chiqadi. G‘olib yo mag‘lub bo‘ladi.

Muntazam ravishda jangari o‘yinlarni o‘ynagan yoshlarimiz qalbida yovuzlik, shafqatsizlik, zo‘ravonlik kabi illatlar ildiz otishi aniq. Chunki bu o‘yinlar “qahramonlari” faqatgina “kuchlilar g‘alaba qozonishi”, “hamma ishni kuch bilan hal qilish mumkin”ligi, “zo‘ravonlik, tajovuzkorlik kuchlilik belgisi”, degan xulosalarni targ‘ib etadi. Buni kompyuterxonalarda o‘ynayotgan yoshlarimizni gap-so‘zlari, o‘zaro muloqotlarida foydalanadigan so‘zlari, aralash tillardagi qo‘pol so‘zlari bildirib qo‘ymoqda. Bu dag‘al so‘zlar ertaga ota-onalariga, o‘qituvchilariga, sinfdoshlariga qaratilmasmikin?!

O‘yinga (bolalar uchun foydalilari bundan mustasno) bahoni xalqimizning o‘zi berib qo‘ygan: “O‘yin tubi – o‘t bo‘lar”; “El so‘ngi – yog‘ish, O‘yin so‘ngi - urush”; “O‘yindan o‘ymoq chiqar, Qozondan quymoq(o‘ymoq - angishvona)”; “O‘limning chachvog‘i - o‘yin”; “Nojo‘ya o‘yin – sindirar bo‘yin”; “Achchiq o‘yin shirin turmushni buzar”.¹

Ludomaniya. Biz uchun yangi so‘z. Olimlar bu so‘zga “odamning kundalik hayotda jazavali o‘yinlarda ko‘p o‘ynagani sababli uning ijtimoiy, kasbiy moddiy va oilaviy qadriyatlarining qadrsizlanishi, ushbu sohalaridagi majburiyatlariga e‘tiborining pasayishi”, degan ma‘noni bermoqdalar. Dunyoda «Homo Ludens» - “O‘yinboz odam” iborasi istefodaga kirdi.

“Ommaviy madaniyat” odamlarning ish bilan emas, o‘yin bilan mashg‘ul bo‘lishidan manfaatdor. Chunki o‘yin industriyasi ularga juda katta daromad keltiradi. Shuning uchun keyingi yillarda odamni jazavaga tushiruvchi o‘yinlar ko‘payib boryapti. O‘yinlarni tashkil qiluvchi o‘z biznesmenlari bor. O‘yin avtomatlari, kazinolar – G‘arb “ommaviy madaniyat”ining “kashfiyotlari”. Ularda ishtirok etuvchilarning niyati – tez, bir lahzada yutib, boyib olish. Ishlab emas, “yutib olish”. Yoki yugurib yelib, terlab, zo‘r berib erishiladigan g‘alabaga joyida qimirlamay, o‘tirgan joyida “erishish”.

AQSHlik tadqiqotchi R.Folberg (Volberg, 1996)ning fikricha AQSHda “muammoli gambler” (o‘yinboz)lar AQSH aholisining 5%ini tashkil qilgan. Kanadada esa “muammoli o‘yinchilar” soni XX asrning birinchi yarmida 75%ga oshga (Ladouceur et al, 1999). YUqoridagi faktlarga asoslanib, olimlar azartli o‘yinlarga berilish hodisasini - jamiyatning bir qismiga tahdid solayotgan ijtimoiy muammo deb e‘tirof qildilar.

Ludomaniya - kasallik

“Kibernetik ludomaniya” tushunchasi jahon meditsina amaliyotiga rasman kiritilgan kasallik nomi. Kiberludomaniya – kompyuter o‘yinbozligi. Kompyuter o‘yinlariga haddan ortiq bog‘lanib qolishning asoratlari yoshlarning hayot tarzida, jismoniy va ma‘naviy sog‘lig‘ida namoyon bo‘ladi.

Ludomaniya – xuddi piromaniya kabi psixik kasallikdir. Rossiyadagi Bexterev nomidagi psixiatriya institutida 7 yil davomida 16-57 yoshlar orasidagi 200 kishi ludomaniyadan davolanib chiqqan. Bemorlarning 190 nafari – erkak, 10 nafari – ayollar bo‘lgan.

Meditsina fanlari nomzodi, Odessa Meditsina Instituti dotsenti Konstantin Aymedov ludomaniyani kasallik deb ataydi: “Bizda ludomaniya so‘zining paydo bo‘lganiga endi ikki

¹ Шотурсун Ш., Шорахмедов Ш. Маънолар махзани.-Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси Давлат илмий нашри”, 2001. -448 б. 399-б.”

yil bo'layapti. Odamlar alkohol narkotikning zararliligini yaxshi bilishadi. Lekin ludomaniyaning kasallik ekanligini ham, oqibatlarini ham sezishmayotir.

Odam o'ynaganda hayotda his qila olmaydigan ekstremal holat, jazava, zavqni his qiladi. Misol uchun motopoyga, "osmon jangini" olaylik. Odamning hayotda bunga erishishi uchun ko'p vaqt, bilim, malaka, mablag' kerak. O'yinda-chi, ozgina pulni avtomatga tashlab, knopkalarni bossang, bas. Osmonda jang qilganda hosil bo'ladigan adrenalin toshqini ro'y beradi", - ("Reporter" Axborot Agentligi, 2008 yil 28 noyabr), deydi u.

Italiyada ludomaniya sindromiga chalingan bemorlarga yordam ko'rsatish rasman yo'lga qo'yildi.¹ 2005 yil Xitoyda ham kompyuterga bog'lanishdan davolovchi xuddi shunday klinika ochildi. Pekin harbiy gospitali qoshida ochilgan bu klinika, kiberludomaniyadan davolovchi eng yaxshi kasalxona hisoblanadi. Unda yuzlab bemorlar har kuniga 50 AQSH dollarini to'lab, 14 kunda davolanib chiqishmoqda. Davolashda bemorlar terapiya, dorilar bilan birga suzish va basketbol o'yinlariga jalb qilinadi. Gollandiya "Smith@ Jones Addiction Consultants" kompaniyasining kiberludomaniyadan davolovchi kasalxonasi ochildi. Kasalxona bosh vrachi, Kit Bekker 2006 yilning yanvar oyida 13 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan 20 kishi davolanib chiqqanligini aytadi. "Ular sog'ayib chiqishgach, kompyuterni ko'rib qaltirab, terlab ketishdi", deydi, u.

"Ota-onalar bolalarini televizorda beriladigan yomon narsalardan chalg'itish uchun ularga Game Boy o'yin moslamasini olib berishadi. Bizningcha bog'lanish ana shundan boshlanadi. Kiberludomaniya hatto 8 yoshli bolalarda ham kuzatilmoqda", - deydi u.

Xalqimizning asrlar osha yashab kelgan an'analari, urf-odatlar, tili va ruhi negiziga qurilgan milliy mustaqillik mafkurasi umuminsoniy qadriyatlar bilan mahkam uyg'unlashgan holda kelajakka ishonch tuyg'usini odamlar qalbi va ongiga yetkazishi, ularni vatanga muhabbat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, halollik, mardlik, sabr-bardoshlilik, bilim va ma'rifatga intilish kabilar orqali tarbiyalash shaxs ma'naviy kamolotiga olib boruvchi mustahkam yo'ldir.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA AMALIY MASHG'ULOTLAR ORQALI O'QUVCHILARNI PISA TADQIQOTLARIGA TAYYORLASH

Samyayev A.Q.,

Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi,

Ergashova A.R.,

Samarqand shahar 51-IDUM o'qituvchisi

Bugun mamlakatimizda ta'lim sifatini baholashda yangicha monitoring tizimini xalqaro baholash dasturlari yordamida aniqlash va qiyoslashga asoslangan tizim shakllanmoqda. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizim bilan qiyosiy va har tomonlama tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro loyihalarni joriy qilish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim sanaladi.

Shunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

¹ Татьяна Порецких. Лудомания. Неуёмная жажда азарта. (Ссылки по теме: психология, мечты и желания, кризис, здоровье и медицина, досуг). 07.08.2009.

Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi.

Eng muhimi, 2018 yil 12 noyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hamda Xalqaro hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti o'rtasida Xalqaro talabalar bilimini baholash dasturida (Agreement for participation programme for international student assessment (PISA) 2021) ishtirok etish to'g'risida kelishuvga erishildi.

Bugungi kunning asosiy talabi o'quvchilarni kognitiv o'qitish orqali mantiqiy fikrlashga o'rgatishga qaratilgan. O'quvchilarda tabiiy fanlar kesimida mantiqiy fikrlash laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarsiz shakllanmaydi. Geografiya darslarida o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishda hamda xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda amaliy mashg'ulotlarning o'rnini katta. Quyida geografiya fanidan "Kartografik ma'lumotlar orqali masofani o'lshash" mavzusi bilan bog'lab amaliy mashg'ulot va PISA topshiriqlaridan namunalar berdik.

Meridian - (Lotincha meridianus tushki) –yer yuzasidan o'tib har ikki qutbni tutashtiruvchi faraziy chiziq, tush paytidagi soya yo'nalishiga to'g'ri keladi, uning barcha nuqtalari bir xil geografik uzunlikka ega bo'ladi. Bosh meridian deb London yaqinidagi Grinich rasadxonasi ustidan o'tuvchi meridian qabul qilgan.

Parallellar – yer yuzidagi meridian chiziqlarga parallel o'tkazilgan shartli doira chiziqlardir. Karta, globuslarda gradus to'ringining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Parallellar sharq bilan g'arbni ko'rsatadi.

1° parallellar uzunligi hamma joyda bir xil emas.

Parallellar ekvatoridan shimoliy va janubiy qutblarga tomon qisqarib boradi.

Kenglik bo'yicha 1° parallel yoyning uzunligi

Ekvatoridan janubga:	Shimoliy qutbdan ekvatorga:
0 ^o =111.3km	90 ^o sh.k=0
10 ^o j.k=109.6 km	80 ^o sh.k=19.4 km
20 ^o j.k=104.6 km	70 ^o sh.k=38.2 km
30 ^o j.k=96.5 km	60 ^o sh.k=55.8 km
40 ^o j.k=85.4 km	50 ^o sh.k=71.7 km
50 ^o j.k=71.7 km	40 ^o sh.k=85.4 km
60 ^o j.k=55.8 km	30 ^o sh.k=96.5 km
70 ^o j.k=38.2 km	20 ^o sh.k=104.6 km
80 ^o j.k=19.4 km	10 ^o sh.k= 109.6 km
90 ^o j.k=0	0 ^o =111.3
Janubiy qutb	Ekvator chizig'i

Jadvaldagi ma'lumotlardan foydalanib misol ishlab ko'rsatamiz:

1-misol :Magadan shahri: 60° sh.k, 150° shq.u.da, Norvegiya poytaxti Oslo shahri 60° sh.k., 10° shq.u.da joylashgan bo'lsa ikki shahar orasidagi masofani aniqlang?

Yechimi: Ikki shahar orasi masofa 140° ga teng.

Ya'ni, 150°-10°=140° ga teng.

140 ·55.8km= **7812 km**

Demak, ikki shahar orasidagi masofa 7812 km. ga teng.

Eslatma: 1°= 55.8 km.ga teng.(60° sh. kenglikda)

PISA TADQIQOTIDAN NAMUNALAR :

Bosh meridiandan sharqqa qarab Boeing-737 va Tu-154 samolyotlari ucha boshladi. Samolyotlarning har ikkalasi ham 50^oshq.u. da yerga qo'nishdi. Boeing-737 samolyoti 20°

parallel bo'yicha, Tu-154 samolyoti 50° parallel bo'ylab uchgan

1-Topshiriq: Yuqoridagi ma'lumotlaridan foydalanib samolyotlarning har biri qanchadan masofa uchishganligini toping.

- A. 5180 km, 3040 km
- B. 4850 km, 2860 km
- C. 6300 km, 3260 km
- D. 5230 km, 3585 km

2-Topshiriq: Boing- 737 samolyotining o'rtacha tezligi soatiga 850 km. ga teng bo'lsa, samolyot masofani qancha vaqtda uchib o'tganini aniqlang.

- A. 5 soat 20 minut
- B. 4 soat 45 minut
- C. 6 soat 09 minut
- D. 6 soat 15 minut

3-Topshiriq: Tu-154 samolyotining o'rtacha tezligi soatiga 800 km. ga teng bo'lsa, samolyot masofani qancha vaqtda uchib o'tganligini aniqlang.

- A. 5 soat 12 minut
- B. 4 soat 29 minut
- C. 4 soat 48 minut
- D. 4 soat 18 minut

4-Topshiriq : Agar Boing-737 samolyoti soatiga 2600 kg yoqilg'i sarflasa, uchib o'tgan masofasi uchun qancha yoqilg'i sarflaganini toping.

- A. 15834 kg
- B. 16321 kg
- C. 14560 kg
- D. 17354 kg

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bahromov Q. Geografiyadan mashq va masalalar to'plami (yechimi bilan). Toshkent: "O'qituvchi", 2013.
2. Mirakmalov M.T., Avezov M.M., Nazaraliyeva E.Y. Tabiiy geografiyadan amaliy mashg'ulotlar. –T. Fan va texnologiyalar. 2018.
3. Samyayev A.Q. Geografiya fanidan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish metodikasi. Uslubiy ko'rsatma. –Samarqand, 2015.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Hamdamova N.X.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchisi*

Ilg'or pedagogik texnologiya metodlari o'quvchilarning mavzuni o'rganishlari va javob berishlarida bilim manbai sifatida ko'rgazmali qurollardan foydalanish mustaqilligini oshiradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiya metodlardan foydalanish xususiyatlari muayyan tavsifga egadir.

Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning tafakkuri va malakalarini ko'p tomonlama rivojlantiradi, shuning uchun faqatgina birgina metod bilan cheklanib qolmasdan har xil metodlarni qo'llash o'rinli bo'ladi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarda muloqot madaniyati o'sadi va guruh bilan ishlash malakalari rivojlanadi.

Ilg'or pedagogik texnologiya metodlari o'qituvchining oldindan bergan topshiriq rejasi, yo'riqnomasi bo'yicha mustaqil bajariladi. Ularning natijalari ish oxirida tekshiriladi. O'quvchilar ishni mustaqil. rejalashtiradilar, uni alohida operatsiyalarga ajratadilar, ularning bajarish izchilligini belgilaydilar, adabiyotlardan foydalanadilar, javob berishda o'qituvchining yordamisiz kerakli ko'rgazmali qurollarni tanlaydilar, darsda o'tkazilgan tajriba va amaliy ishlarni takrorlaydilar.

Ilg'or pedagogik texnologiya metodlari o'quvchilarning materialni o'rganishlari va javob berishlarida bilim manbai sifatida ko'rgazmali qurollardan foydalanish mustaqilligini oshiradi. Shu bilan bir vaqtda o'quvchilarda nazariy tafakkurni tarbiyalash, tushunchalarni rivojlantirish, munosabatlarni hosil qilish muhimdir.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni shakllantirish natijasida har bir rejali o'quv jarayonining didaktik ta'minoti e'tiborga olinadi, tahsil oluvchi o'quv materialini qanday o'zlashtirayotgani doimiy monitoring ishlab chiqiladi, ta'lim jarayonidagi muammolarning yechimini topishga harakat qilinadi. Mohir pedagog o'quv jarayonida tug'uladigan qiyinchiliklarni boshqalardan ko'ra yaxshiroq tushunadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatini tashkil etishda ilg'or pedagogik texnologiya metodlardan foydalanish orqali pedagogik faoliyatni muntazam takomillashtirib borishga imkon yaratadi. Shunday ilg'or pedagogik texnologiya metodlardan ayrimlarini keltirib o'tamiz.

“Aqliy hujum” metodi.

Ushbu metodni 4- sinf o'quvchilari bilan o'tkazish maqsadga muvofiq. O'quvchilar o'z fikrini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baholanmasligi o'quvchilarda turli g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu metod o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

“Aqliy hujum” metodining qo'llanish usuli. “Aqliy hujum” ishtirokchilari oldiga qo'yilgan muammo bo'yicha har qanday mulohaza va takliflarni bildirishlari mumkin. Aytilgan fikrlar yozib boriladi va ularning mualliflari o'z fikrlarini qaytadan xotirasida tiklash imkoniyatiga ega bo'ladi. Metod samarasi fikrlar xilma – xilligi bilan tavsiflanadi va aqliy hujum davomida ular tanqid qilinmaydi, qaytadan ifodalanmaydi.

“Oltin tarozi” usuli.

Bu usuldan ham ona tili darslarida foydalanish mumkin. Oltin tarozi maketi yasalgan bo‘lib, uning bir pallasiga “Bo‘sh vaqt” yozuvi, ikkinchi pallasiga guruhlarining mavzudan olgan bilim, ma‘lumotlari yozilgan qog‘oz tarqatmalar qo‘yiladi. Tarozi toshining bilimlar tomoni, albatta, og‘ir keladi va o‘quvchilar xulosa chiqarishadi. Bu usuldan darsni yakunlashda foydalaniladi. Har bir o‘quvchi bugungi darsdan olgan ma‘lumot bilimini qog‘ozga yozib, nimalarni o‘rganganini aniq va qisqa sanab o‘tadi, bo‘sh vaqtni bekor o‘tkazmaslik, vaqtni boy bermasdan bilim o‘rganish kerakligi haqida ibratli to‘xtamga keladi.

“Hikmatli anogramma” usuli

Bunda biror bir hikmatli iboraning so‘zlari tarqoq holatda o‘quvchilarga beriladi. Ular so‘zlarni joy-joyiga qo‘yish orqali hikmatli gaplarni hosil qilish kerak bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion va interfaol ta‘lim texnologiyalari ta‘lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o‘qituvchi, o‘quvchi, shuningdek, jamoa o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni qaror toptirish, g‘oyaviy va ruhiy birlikka erishish, yagona maqsad sari intilish, har bir ta‘lim oluvchi (o‘quvchi)ning ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo‘lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhitni yaratishda katta imkoniyatlarga ega. Bu esa o‘qituvchilardan kasbiy mahorat, malaka, bilimdonlik, sezgirlik va intuitsiyaga ega bo‘lishni taqozo etadi.

PEDAGOG XODIMLAR MALAKASINI OSHIRISH JARAYONIDA PEDAGOGIK VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH MEXANIZMLARI

Djurayeva P.S.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta oq‘ituvchisi

Ta‘lim tizimining eng takomillashgan davri mamlakatimizning mustaqillik yillariga to‘g‘ri keladi. Aynan mustaqillik tufayli ta‘limning barcha turlari keng miqyosda isloh qilindi. Ta‘lim tizimining barcha komponentlari (maktabgacha, boshlang‘ich, o‘rta, o‘rta maxsus va oliy ta‘lim) o‘zaro bir-biriga uzviy bog‘langan bo‘lib, ular yagona maqsadga bo‘yinsindirilgan, ya‘ni o‘sib kelayotgan avlodga xalqimizning axloqiy-madaniy qadriyatlarini yetkazish (jamoaga berilganlik, insonga hurmat, tabiatni avaylab-asrash, ko‘ngli ochiqlik, saxiylik, mehr-muruvvatlilik, mehmonnavislik, bolajonlilik, oilaga, o‘troq hayotga berilganlik, o‘zini jon-jahdi bilan ijodga, mehnatga berilganlik va boshqalar). Respublika ta‘lim tizimi jahonning yetakchi mamlakatlari ta‘lim tizimi va mamlakatimizning an‘anaviy ma‘naviy-ma‘rifiy qadriyatlariga asoslanadi. Hozirgi zamon ta‘lim tizimining konseptual asosi bo‘lib, u nafaqat davlat boshqaruvi maqsadlarida fan va ta‘limni rivojlantirish, balki mamlakat aholisining shaxsiy farovonligi, har bir insonning gullab-yashnashi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga qaratilgan.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida dolzarb muammolardan biri – kadrlar salohiyatining ilm-fan talablariga mos moslashtirilishida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini xizmatining nazariy va amaliy jihatdan to‘liq bilim, ko‘nikma va kompetentlilikni egallaganlik ko‘rsatgichini talab darajasida muvofiqlashtirish jarayinidir. Shuningdek, ta‘lim mazmunini uzluksiz yangilab borish zarur, chunki hozirda ko‘plab yangiliklar jadallik bilan rivojlanmoqda. Bu muammo ikki yo‘l bilan hal qilinadi: 1. Pedagogning malakasini uzluksiz oshirib borish; 2. Innovatsion texnologiyalarni dars jarayoniga olib kirish.

Zamonaviy texnologiyalarni dars jarayoniga nazariy va amaliy jihatdan samarali qo'llash pedagog xodimdan teran bilim va kasbiy kompetenlilik qobiliyatlarini maqsadga mos muvofiqlashtirib borishni taqoza etadi. Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf tinglovchilariga qo'yiladigan malaka oshirish kursining ta'lim mazmunining davlat talablariga binoan tadqiqotchilik, analitik, munozaraviy qobiliyatlari rivojlantirilishi talab etilmoqda. Malaka oshirish toifasi bo'yicha tinglovchilar bilan noan'anaviy dars turlaridan seminar, treninglar o'tkazish orqali amaliy mashg'ulotlarni barcha o'quv modullaridan samarali tashkil etsak, zamonaviy pedagogik va axborot xizmatlaridan to'g'ri foydalanish, axborotlarni saralash va talqin etish taktikasini jadal va sifatli tarzda targ'ib qilgan bo'lamiz. Bu jarayon pedagog xodimdan yuksak saviyada bilimdonlik va izlanuvchanlik san'atini talab qiladi.

Hozirgi paytda jamiyat miqyosida axborotlarni hajm va tezlik jihatidan cheklanmasdan olish imkoniyatini beruvchi internet tizimi hamda informatsiyadan keng miqyosda foydalanish ijtimoiy mahsulot sifatida qabul qilish bilan tasniflanadi. Axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga olib kirishning maqsadi ta'lim sifati va samaradorligini keskin oshirish, ta'lim tizimini zamonaviylashtirish va hamjamiyatidan munosib o'rin egallashdan iborat. Multimediya va internetdan foydalanish xalqaro hamjamiyatga integratsiyalashish imkonini beradi. Yana axborot texnologiyalari shaxsning rivojlanishiga, kasbiy yo'nalishni tanlash va o'zini-o'zi shakllantirishi va rivojlanishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish tufayli o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqish ortib, bilimga ishtiyoqi rag'batlantiriladi, mustaqil ishning samarasi keskin ortib boradi. Bu esa ta'lim imkoniyatlariga keng urg'u berib, inson kasbiy faoliyatining asosiy vositasiga aylanadi, ya'ni ta'lim inson hayotining barcha javhalari bilan hamohang bo'lib ketadi. Axborot xizmatidan oqilona va maqsadli foydalana olish layoqati o'quvchilarning o'quv va hayotiy faoliyatlarida axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish funksiyalarining ta'siriga ko'ra shaxsning ruhiy-axloqiy, ijodiy muloqatga kirishishlik va estetik potentsiallarining to'la namoyon bo'lishini ro'yobga chiqaradi. Chunki, axborot iste'moli jarayoni ham o'ziga xos madaniyatni taqoza etadiki, globallashuv jarayonlarining xarakteri xususiyatlaridan biri bo'lgan internet tarmog'i jadal rivojlanayotgan hozirgi sharoitda, ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirda globallashuv bilan bog'liq "ommaviy madaniyat" salbiy hodisa, kontrmadaniyat sifatida namoyon bo'lmoqda. Ta'lim sifatini oshirish dars jarayonida qo'llaniladigan informatika yutuqlariga bog'liq. Kelajakda informatsion jamiyatning paydo bo'lishini hisobga olsak, buning ahamiyati nihoyatda katta bo'lishi ma'lum, chunki, ta'lim jamiyat ijtimoiy sohasining tarkibiy qismi hisoblanadi. Shuning uchun ta'limni axborotlashtirish yo'llari va bosqichlari, jamiyatni axborotlashtirish maqsadlari bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanadi. Ta'limning axborot texnologiyasi haqiqatda ham samarali bo'lib, o'quv jarayonini tashkil etishning didaktik tamoyillarini amalga oshirishga yordam beradi, professor-o'qituvchilarning asosiy muammolariga, ya'ni o'qitish, tarbiyalash, tinglovchilarni ongini o'stirish, takomillashtirishga e'tibor berish imkonini tug'diradi.

Axborot xizmatini o'quv jarayoniga ommaviy tarzda olib kirish uchun darsni axborotlashtirish darajasini baholash va axborot texnologiyalarini keng ravishda qo'llovchilarni rag'batlantirish tizimini ishlab chiqib amalga oshirish lozim bo'ladi. Muammolarning yechimi sifatida xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimida ta'limning moddiy bazasini boshlang'ich ta'lim yo'nalishida qozoq tilida ham yangi talqinda ishlab chiqish, kompyuter va texnik vositalarini barcha o'qitish modullarida qo'llash, o'quv jarayonini ilmiy-uslubiy ta'minotini zamon talablariga moslashtirish, jumladan, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari bo'yicha ta'lim qozoq tilida

yuritiladigan ta'lim muassasalari uchun ilmiy-uslubiy ta'minotini ta'minlash, qozoq tilida o'quv qo'llanmalari va multimediya resurslarida fanlar kesimida milliy qadriyat va an'analarini ham aks ettirish muhim masalalardan hisoblanadi. Yuqoridagidek muammoli vaziyatlar o'z yechimini topmas ekan, biz kurs tinglovchilarining ehtiyoj va talablari asosida o'quv rejasini tuzishda, real nazariy bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalarga bo'lgan muhtojligi nuqtai nazari asosida tashkil etilishi shartligidan kelib chiqib zarur ilm berishda uslubiy jihatdan muammolarga duch kelamiz. Biz tashkil etayotgan ta'limiy tadbirlar birinchidan, muayyan pedagogik yondashuvlar asosida aniq pedagogik jarayonga yo'naltirilgan, pedagogik innovatsiyalardan iborat bo'lmog'i lozim. Tinglovchilarning bilimi, pedagogik va metodik tajriba saviyasini yuksaltirish, o'z mutaxassisligi bo'yicha yangiliklardan zamonaviy axborot va pedagogik innovatsiyalarni qo'llashning keyingi yechimi - ularning mustaqil ravishda o'z ustida ishlashga bo'lgan munosabatidan iboratdir, ya'ni o'zining faoliyatiga tanqidiy yondashib, izlanuvchanlik, ijodkorlik bilan intensiv ravishda didaktik, metodik talablar uyg'unligida mustaqil holda o'z saviyasini oshirib borishi ko'zlangan maqsadga erishishni kafolatlaydi. Tajribalar ko'rsatadiki, o'quv muassasasining rahbarlari qanchalik egallab turgan lavozimlariga loyiq bo'lsalar, ular rahbarlik qilayotgan pedagogik jamoaning olib borayotgan ishlari ham har doim ijobiy va samarador bo'ladi. Bunda yaratilgan ijodkorlik, pedagogik jarayonning yaxlitligi, pedagogik jarayonning qonuniyligi muhim ahamiyatga ega. Ijodkor o'qituvchining ish-tajribasi, avvalo, o'zining ta'lim muassasasida uslubiy birlashma faoliyati orqali ommalashtirib, amaliyotga muntazam joriy qilinsa gina boshqaruvda sezilarli natijalar namoyon bo'ladi. Boshqaruvda ilmiylik, pedagogik mahorat yetishmasa, tizim mexanizmlari yetarli ishlamasa, rahbar boshqaruv pedagogik texnologiyasini qo'llamasa, jamoaning ishi ham shunga yarasha bo'ladi. Pedagogik muammolar o'z vaqtida hal etilmasa, aniq pedagogik nuqtai nazarga ega bo'lmasa, oxir-oqibat bunday ta'lim muassasasida tarbiyalanayotgan yoshlarning ham bilimlarni o'zlashtirish, hayotiy ko'nikma va malakalarini egallash darajalari pastligicha qolaveradi. Yetarli pedagogik tajriba va mahoratga ega bo'lmagan no'noq uztozning qo'lga tushgan iqtidorli shogirdning ham asta-sekin qobiliyati so'nib boraveradi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonini tinglovchilarning har birining qiziqish va intellektual qobiliyatidan kelib chiqib tashkil etish, pedagogik strategiyani belgilab olish maqsad sari intilishning debochasi hisoblanadi. Ta'lim jarayonining bunday tashkil etilishi samarasi o'laroq – global ta'limni vujudga keltiradi. Bu esa Jahon bozori uchun raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga zamin yaratadi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Saidov U. Madaniyat sohasidagi globallashuv jarayonlari va ma'naviy tahdidlar. - T.:2011

TA'LIM JARAYONINI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA TASHKIL ETISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Habibullaev D.,

Tugalov R.,

Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchilari

Har bir jamiyatning bugungi kuni va kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or innovatsion va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda samaradorligini oshirish davlat siyosati

darajasiga ko'tarildi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi.

Ilg'or innovatsion texnologiyalarning jadal sur'atlar bilan rivojlanishi va jamiyatni axborotlashtirish jarayonining tezkor davom etayotgan davrda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash va tasavvurlash doirasi, bilim va malakaga bo'lgan ehtiyoji keskin o'zgarmoqda. Shuning uchun ta'lim tizimida yangi innovatsion va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish zaruriyati paydo bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida darslarni zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish uchun mukammal izlanishlar olib borishni, mustaqil izlanishni, zamonaviy metodlar va texnologiyalarni o'zlashtirishni va ularni o'qitish jarayoniga tatbiq etishni, axborot va telekommunikatsion texnologiyalari vositalaridan foydalanish bilim va malakalarini egallashni taqozo etadi.

Ta'lim tizimida zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida fanlarni o'qitishning fanlararo integratsiya usuli olib borilayotgan o'quv mashg'ulotlarining mazmuniga, mohitiga va an'anaviy o'qitish uslubiyatiga ijobiy ta'sir etadi.

O'quv jarayonida fanlararo o'qitish usulidan foydalanishda o'qituvchilarning texnik va dasturiy vositalar bilan ishlash ko'nikmalarini mavjudligi, modellashtirishga oid jarayonlarni o'rganishda virtual muhitlarni tashkil etish hamda ularga ijodiy yondoshish malakalarini egallaganligi, dasturlash tillarini o'zlashtirganligi va boshqa omillarga asosiy e'tiborni qaratish lozim bo'ladi. Chunki o'quv materiallarini o'quvchilarga tavsiya etish multimediali: grafika, animatsiya, video, ovozli va tovushli harakatlar, real voqea va hodisalarni modellashtirish kabi boshqa ko'plab elementlar orqali amalga oshiriladi. Bu esa o'quvchilarni o'rganayotgan mavzular bo'yicha bilim va malakalarni shakllantirishda va mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. chunki ular natural ob'ektlar va ko'rgazmali qurollarning kamchiliklarini ma'lum bir miqdorda yoki to'liq qoplash imkonini beradi.

Fanlararo integratsiya asosida o'qitishda mavzuga tegishli bo'lgan ma'lumotlarni tanlash, to'plash hamda ularni o'z o'rnida foydalanishga alohida e'tibor qilish kerak bo'ladi. Chunki mashg'ulot davrida tanlanayotgan ma'lumotlar axborot texnologiyalari vositalari orqali bayon qilishda o'qituvchi hamda o'quvchi uchun ma'lum bir qulayliklarni yaratishi kerak bo'ladi. Bu esa o'rganilayotgan fan bilan axborot texnologiyalarining integratsiyasini tashkil etadi.

Dars jarayonida axborot texnologiyalari vositalarining barcha imkoniyatlaridan etarli darajada foydalanishlari uchun kerakli qulayliklarni yaratish, o'z navbatida o'qituvchi va o'quvchilarni shu vositalarda ishlash jarayonida mustaqil qaror qabul qilish, fikrlash hamda o'zining har bir harakati uchun javobgarlikni his etish ko'nikmalarini shakllanishiga imkon yaratadi.

Ta'lim jarayonida integrallashgan darslarni tashkil etishda zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish darajasini aniqlashda quyidagilar inobatga olingan:

- o'quv jarayonida kompyuterlardan foydalanishda mustaqil qarorlar qabul qilish va har bir harakatga ijodiy yondoshish yo'llari;
- integrallashgan dars jarayonida axborot texnologiyalari vositalari yordamida namoyish etilayotgan o'quv ma'lumotlarni o'quvchilar tomonidan qabul qilinish darajasi va ularni mustaqil ish va ijodiy faoliyatlarda tatbiq etish qobiliyatlari;
- ma'lumotlarni bayon qilish, tekshirish va modellashtirishda virtual muhitlardan foydalanish imkoniyati va zaruriyati;

- integrallashgan darslarda ma'lumotlarning etarliligi, ishonchliligi va ko'rgazmaliligi;

- o'qitish jarayonida integrallashgan usullarni qo'llash uchun uslubiy ko'rsatmalar, qo'llanmalar va tavsiyanomalar yaratish.

Ta'lim tizimi sifat va samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalari axborotlarni har xil ko'rinishlarda tasvirlash va dinamik obrazlarini yaratish, uni ko'rish va eshitish organlari orqali qabul qilish va tasavvur etish imkoniyatlarini yaratuvchi, nazariy, amaliy, ko'rgazmali, ma'lumotli, trenajyorli va nazorat qismlarini birlashtirish yo'li bilan o'quvchilarga ijobiy va samarali ta'sir etuvchi vosita hisoblanib, fanlararo integratsion o'qitish jarayonida quyidagi masalalarni ma'lum bir darajada hal qiladi:

- o'quvchilar tomonidan o'qitishning maxsus texnologiyalaridan foydalanish va ularni o'quv jarayonida qo'llanish usullari o'rganiladi;

- o'quvchilarning axborot texnologiyalari vositalarida ishlash bilim va malakalari shakllanadi va fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlar ortadi;

- ma'lumotlarni namoyish qilish hamda namoyish etiladigan ma'lumotlarni qabul qilish ko'nikmalari hosil bo'ladi;

- o'quv jarayonida multimedia vositalari va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha bilim va malakalar shakllanadi.

Ta'lim tizimida innovatsion yondoshuvlardan foydalanish ma'lum bir pedagogik va psixologik maqsadlarga ega bo'lib, quyidagilardan iboratdir:

- o'quvchilarning biror murakkab jarayonni amalga oshirishda mustaqil qarorlar qabul qilish, o'zining fikrini va mulohazasini bayon qilishga o'rgatish, hamda izlanuvchanlik faoliyatini shakllantirish;

- barcha ta'lim tizimlarida o'qitish jarayonlarini tezlashtirish;

- axborot-kommunikatsion texnologiyalarining imkoniyatlarini joriy etishda ta'lim sohasining mukammalligi, unumdorligi, sifati va samaradorligini oshirish;

- axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishda fanlararo aloqalarni chuqurlashtirish;

- tarmoq texnologiyalardan foydalanish asosida zamonaviy o'qitish tizimini yaratish va tadbiq etish.

SHunday qilib, ta'lim jarayonida inovatsion yondoshuvlar asosida integrallash usulida o'qitishda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari sezilarli darajada o'zgaradi va ilmiy asoslangan o'quv ma'lumotlarini o'quvchilarga etkazish o'z samarasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "2017-2021-yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". O'zbekiston Prezidenti farmoni. 7-fevral 2017 yil.
2. Уваров А. Информатика в школе: вчера, сегодня, завтра // Информатика и образование, 1990, №4.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. М.: Народное образование, 2012.
4. <http://www.ziynet.uz/> - O'zbekiston Respublikasi jamoat ta'lim axborot tarmog'i.
5. <http://www.eduportal.uz/> - Xalq ta'limi vazirligining axborot ta'lim portali

О ЧИСЛЕННЫХ АЛГОРИТМАХ РЕШЕНИЯ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ

Кучкарова С.С.,
старший преподаватель НавГПИ
Жураева Л.,
преподаватель РЦППКРНО Навоийской области

Поведение динамических систем описывается функциями непрерывного аргумента. Но ЭВМ обрабатывает информацию дискретно: ее программа состоит из отдельных команд, циклов, подпрограмм, процедур, каждая из которых осуществляет отдельный акт преобразования исходных данных. Поэтому применяется метод сеток, предполагающий дискретизацию области изменения аргументов, переход от функции непрерывного аргумента к функции дискретного аргумента [1,2].

Часто исследуемое явление или процесс описывается обыкновенным дифференциальным уравнением, связывающим независимую переменную x , искомую функцию y и несколько ее первых производных:

$$F(x, y, y', \dots, y^{(n)}) = 0$$

где n – порядок старшей производной. Функция $y = f(x)$ называется решением обыкновенных дифференциальных уравнений, если при ее подстановке дифференциальное уравнение превращается в истинное высказывание. Любое обыкновенное дифференциальное уравнение имеет бесконечно много решений, для выбора искомого необходимо учесть начальные условия.

Для численного решения подобных уравнений используется метод конечных разностей, заключающейся в следующем [3]. Область непрерывного изменения аргументов заменяют сеткой и переходят к функциям дискретного аргумента. Производные, входящие в дифференциальное уравнение, заменяют соответствующими им конечноразностными аппроксимациями, а интегралы – суммами с большим, но конечным числом слагаемых, в которых складываются небольшие, но конечные величины. Использование этого метода для решения дифференциальных уравнений приводит к тому, что получается система алгебраических уравнений, содержащих значения искомой функции в узлах сетки.

Как известно, производная функции $y = f(x)$ – это предел отношения приращения функции $\Delta y = f(x + \Delta x) - f(x)$ к приращению аргумента Δx в случае, когда приращение аргумента стремится к 0. При этом дифференциал dx – бесконечно малое приращение аргумента, а dy – соответствующая ему линейная часть приращения функции. Производная характеризует быстроту изменения функции и крутизну графика в данной точке x . Она равна тангенсу угла между касательной и положительным направлением оси абсцисс. Частная производная $\frac{\partial f}{\partial x_1}$ функции

многих переменных $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ по переменной x_1 в точке $(x_1, x_2, \dots, x_n)$ предел отношения приращения функции $f(x_1 + \Delta x_1, \dots, x_n) - f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ к приращению аргумента Δx_1 при $\Delta x_1 \rightarrow 0$ и фиксированных значениях остальных независимых переменных.

Для численного дифференцирования используется метод сеток: области непрерывного изменения аргументов функции $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n, \tau)$ заменяют конечным множеством узлов, образующих одномерную или многомерную пространственно–временную сетку. От функции непрерывного аргумента переходят к

функции дискретного аргумента, приближенно вычисляют ее значения на различных временных слоях, находят производные и интегралы. При этом бесконечно малые приращения функции $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ приращения ее аргументов заменяются малыми, но конечными разностями.

Пусть задана функция $y = y(x)$. Разобьем интервал $[a; b]$ на элементарные отрезки длиной $h = \Delta x$, получив конечное множество узлов сетки $x_i = a + i\Delta x$, где $i = 1, 2, \dots, N$, а N – число узлов. При этом мы переходим от непрерывной области Ω к дискретной области (сетке) $\Omega_{\Delta x}$, от функции непрерывного аргумента к функции дискретного аргумента $y_i = y(x_i)$. Запишем для нее ряд Тейлора:

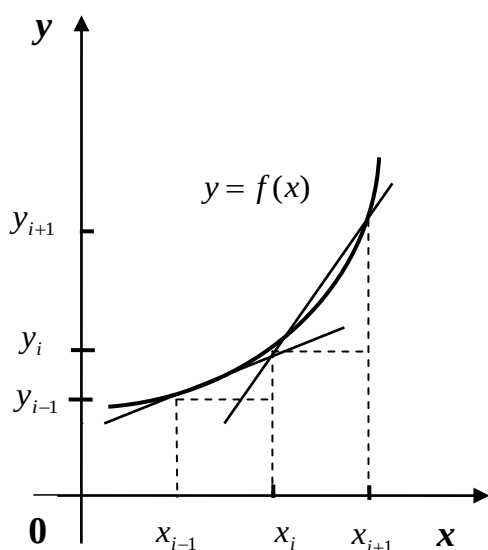
$$y(x) = y(x_i) + y'_i \frac{(x - x_i)}{1!} + y''_i \frac{(x - x_i)^2}{2!} + \dots + y^{(k)}_i \frac{(x - x_i)^k}{k!},$$

$$y(x_{i+1}) = y(x_i) + y'(x_i) \frac{h}{1!} + y''(x_i) \frac{h^2}{2!} + \dots + y^{(k)}(x_i) \frac{h^k}{k!} \text{ где } h = \Delta x = x - x_i.$$

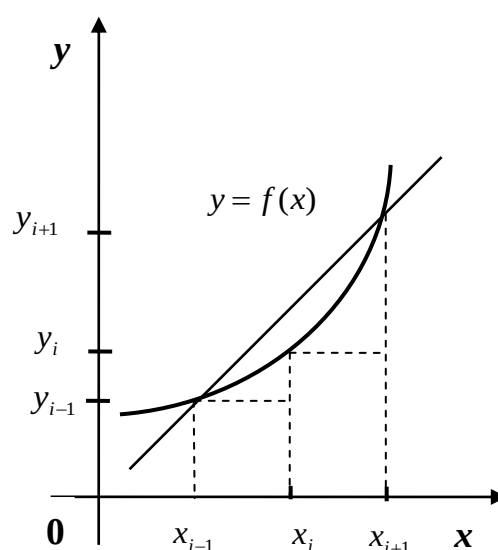
Ограничиваясь первыми двумя слагаемыми в правой части, получаем приближенное равенство: $y(x_{i+1}) \approx y(x_i) + y'(x_i)\Delta x$. Оно же следует из определения производной: $y' = \frac{dy}{dx} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} \approx \frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{y_{i+1} - y_i}{\Delta x}$, $y_{i+1} \approx y_i + y'(x_i)\Delta x$.

Левая и правая разностные производные первого порядка в точке с координатой x_i могут быть найдены так (рис. 1а):

$$y'(x_i)_- \approx \frac{y(x_i) - y(x_{i-1}))}{\Delta x}, \quad y'(x_i)_+ \approx \frac{y(x_{i+1}) - y(x_i)}{\Delta x}.$$

а)

б)

Рис.1. Разностная аппроксимация первой производной

Центральная разностная производная первого порядка равна (рис. 1б):

$$y'(x_i) \approx \frac{y(x_{i+1}) - y(x_{i-1}))}{2\Delta x}.$$

Для второй производной получим:

$$y'(x_i) \approx \frac{y'(x_{i+1}) - y'(x_i)}{\Delta x} \approx \frac{y(x_{i+1}) - y(x_i)}{\Delta x^2} - \frac{y(x_i) - y(x_{i-1}))}{\Delta x^2}, \quad y''(x_i) \approx \frac{y(x_{i+1}) - 2y(x_i) + y(x_{i-1}))}{\Delta x^2}.$$

Чем меньше шаг сетки Δx , тем выше точность найденных производных.

Рассмотрим нестационарную задачу: по известному начальному состоянию системы в момент τ_0 и закону ее эволюции $\dot{x} = f(x, \tau)$ необходимо определить состояние системы $x(\tau)$ в последующие моменты времени τ . В этом случае аргументом является время τ , поэтому временную область дискретизирует сеткой

$$\tau = \tau_0 + t\Delta\tau, t = 0, 1, 2, \dots$$

Задача решается методом конечных разностей: сначала определяется состояние системы $x_1 = x(\tau_0 + \Delta\tau)$ в момент времени $\tau_0 + \Delta\tau$, затем оно рассматривается как начальное и устанавливается состояние системы $x_2 = x(\tau_0 + 2\Delta\tau)$ в момент $\tau_0 + 2\Delta\tau$, после этого находится $x_3 = x(\tau_0 + 3\Delta\tau)$ и т.д. Например, при решении обыкновенных дифференциальных уравнений первого порядка получаются следующие конечно-разностные уравнения:

$$(x^{t+1} - x^t) / \Delta\tau = f(x^t, t), \quad x^{t+1} = x^t + f(x^t, t)\Delta\tau.$$

Другим методом решения обыкновенных дифференциальных уравнений является метод Рунге-Кутты. Сущность метода Рунге-Кутты четвертого порядка выражается следующими формулами: $y_{i+1} = y_i + (k_1 + 2k_2 + 2k_3 + k_4)/6$, $k_1 = h \cdot f(x_i, y_i)$, $k_2 = h \cdot f(x_i + \Delta x/2, y_i + k_1/2)$, $k_3 = h \cdot f(x_i + \Delta x/2, y_i + k_2/2)$, $k_4 = h \cdot f(x_i + \Delta x, y_i + k_3)$.

Строгое обоснование этого метода можно найти в учебнике по численным методам.

Обыкновенное дифференциальное уравнение второго порядка $a\ddot{x}(\tau) + b\dot{x}(\tau) + kx(\tau) - f(\tau) = 0$ приводится к системе из двух дифференциальных уравнений первого порядка: $\dot{x}(\tau) - v(\tau) = 0$, $a\dot{v}(\tau) + bv(\tau) + kx(\tau) - f(\tau) = 0$

которые решаются методами, рассмотренными выше. Можно поступить иначе: все производные заменить конечно-разностными аппроксимациями, а затем выразить x^{t+1} . Например, для уравнения незатухающих колебаний $\ddot{x} + \omega_0^2 x = 0$ получаем: $(x^{t-1} - 2x^t + x^{t+1}) / \Delta\tau^2 + \omega_0^2 x^t = 0$. Отсюда следует: $x^{t+1} = 2x^t - x^{t-1} - \omega_0^2 x^t \Delta\tau^2$, $v^t = (x^{t+1} - x^{t-1}) / 2\Delta\tau$.

Это метод Верле. Для начала итерационного процесса следует найти x^{t+1} по формуле: $x^{t+1} = x^t + v^t \Delta\tau$.

Для интегрирования уравнений движения типа

$$\ddot{x} = F_x / m = a_x$$

также можно использовать алгоритм Верле в скоростной форме, выражающийся уравнениями: $x^{t+1} = x^t + v_x^t \Delta\tau + a_x^t \Delta\tau^2 / 2$, $v_x^{t+1} = v_x^t + (a_x^{t+1} + a_x^t) \Delta\tau / 2$.

Он является самостартующимся и имеет более высокий порядок точности по времени, чем алгоритм Эйлера. Существуют и другие методы численного решения обыкновенных дифференциальных уравнений. Среди них уточненный и исправленный методы Эйлера, метод прогонки, метод прогноза и коррекции (предиктор-корректорные методы Адамса), метод пристрелки, методы с автоматическим выбором шага и другие.

Литература

1. Демидович Б.П., Марон И.А. Основы вычислительной математики. М., Наука. 1966. С. 664
2. Демидович Б.П., Марон И.А., Шувалова Э.З. Численные методы анализа. М., Наука. 1967. С. 368.
3. Самарский А.А. Введение в теорию разностных схем. М. Наука. 1971.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

*Murodova M.N.,
Navoiy shahar 19-IDUM o'qituvchisi*

Bugungi kunda fan, texnika va innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi natijasida o'quv-tarbiya jarayonida zamonaviy uslublardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Ta'lim tizimida zamonaviy texnologiya qo'llanilgan mashg'ulotlar egallanayotgan bilimlarni o'quvchilar tomonidan o'zlari qidirib topishlari, mustaqil o'rganib, ularni tahlil qilishlari, o'z bilimlarini baholashlari, to'g'ri xulosalar chiqarishga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga, shuningdek, erkin fikrlab sinfdoshlari bilan o'zaro hamkorlikda ishlash va harakat qilishlariga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchi asosiy ishtirokchiga aylanadi. Pedagog-olimlarning ko'p yillar davomida ta'lim tizimini yanada samaraliligi va natijaliligini oshirishga doir olib borgan ishlari zahirida o'sib kelayotgan kelajak vorislari hisoblanmish yosh avlodni yanada komil insonlar etib tarbiyalashga qaratilgan. Ya'ni har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun o'qituvchi bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi kerak.

Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasini va loyihasini aniq ishlab chiqilishi zarur.

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanar ekanmiz, biz uning ijobiy ta'siri yo'llari orqali yondasha olishimiz lozim, ya'ni birinchidan axborot kommunikatsiya texnologiyalari zahirida yuz berishi mumkin bo'lgan yangiliklar an'anaviy muloqot sharoitlarida olib boriladi. Dars jarayonida texnika bilan shaxs, shaxs va shaxs o'rtasidagi muloqotni muvofiqlashtirib olib borish maqsadga muvofiq.

Ta'lim beruvchilar innovatsion texnologilardan foydalanish va amaliyotga tadbiiq etish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamda refleksiv ta'sirni unutmashligi kerak. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ va bilish faoliyatini sifat o'zgarishlariga olib boradi hamda ta'lim olish usullarining o'zgarishi asosida shaxs sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, internet bilan ishlaganda, o'quvchilarning faolligi ortadi va ta'lim jarayoni individuallashtadi, turli ma'lumot manbalari bilan ishlash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning shaxsini rivojlantiradi. Ularda mustaqil fikr yuritishga, tashabbuskorlikka, mobillikka rag'batlanish paydo bo'ladi. Ammo, shuning bilan bir qatorda salbiy ta'sirlar ham yuzaga kelishi mumkin. Ya'ni, intensive intellektual va ijodiy rivojlanish o'quvchilarni mavjud ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlay olmaydi.

O'quv faoliyati jarayonida dars maqsadining aniqligi, mantiqiyiligi, ketma-ketliligi hamda o'quvchilarning refleksivligiga e'tibor qaratish lozim. Bu birinchidan, o'quvchining ruhiy muloqotini amalga oshirish uchun muhim bo'lsa, ikkinchidan, teskari aloqani kuchaytirishga asos bo'ladi va ta'lim jarayoni uchun mo'ljallangan dasturiy va texnik

vositalarning "insonlashuvi" kuzatiladi. Bu jarayonda zamonaviy axborot texnologiyalarining o'quvchilarga ta'siri ortib, u chegaralangan doiradagi ruhiy ta'sirlardan tortib, to shaxsni to'la o'zgartirishgacha (internetga bog'lanib qolish, xakerlik sindromi) olib keladigan jarayondan saqlashi mumkin.

Psixolog olimlar bugungi kunda innovatsion texnologiyalarning ruhiyatga ta'sir ko'rsatishi va undan oqilona foydalanish e'tiborga molik masala ekanligini uqtiradilar. Bu esa o'z navbatida pedagoglar uchun ham o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sharq donishmandlari "qayerga ketayotganingni bilish uchun qayerdan kelayotganingni aniqlash lozim"-deb hikmatli so'zlaridan hamda yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib o'quv muhiti dasturini axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali loyihalayotgan vaqtda o'quvchilarni ongli fikrlashi va o'zaro ta'sir holatiga ham alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanganda auditoriyada mebellarni joylashtirish, adabiyot tanlash, tajriba, kerakli resurslar, o'quvchilar hissiyotlariga ta'sir etish va ularni motivatsiyalash kabi o'quv muhiti usullaridan oqilona foydalana olish ham shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar o'qituvchi tashkil etgan va slaydda tayyorlangan manbalar asosidagi ijodiy muhit uchun berilgan topshiriqlarni bajarish davomida guruhlarga bo'lingan holda muammolarning yechimini topsalar o'quvchilarda quyidagi sifatlar hosil bo'lishiga sharoit yaratiladi: motivatsion hatti-harakatni belgilovchi xohish-istak va ehtiyojlar, motivatsiya (tashqi va ichki omillardan tashkil topadi), his-tuyg'ular (insonga ta'sir qiluvchi omillarni baholash, reaksiya qilish) bilan bog'liq holat kichadi, shuningdek, ta'lim jarayonida quvonch, hayratlanish, muhabbat, havas qilish, ayrim hollarda uyalish, nafratlanish, hadiksirash kabi tuyg'ular shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz pedagoglar zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar shaxsini shakllantirishga alohida e'tibor qaratishimiz lozim.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI O'STIRISHDA INTERAKTIV METODLARNI QO'LLASH

Suyunova H.N.,

Qiziltepa tuman 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Suyunova D.N.,

Qiziltepa tuman 4- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Bugungi kunda shiddat bilan o'zgarib borayotgan hayot oldimizga qo'yayotgan bir-biridan murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o'ylar ekanmiz, ularning yechimi aynan ta'lim-tarbiya bilan, yoshlarning dunyoqarashini zamonaviy bilim, yuksak ma'naviyat va ma'rifat asosida shakllantirish bilan bog'liq ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Shavkat Mirziyoyev

Pedagogik innovatsiyalar deganda pedagogik faoliyatga yangiliklar kiritish, samaradorligini oshirish maqsadida ta'limning mazmuni va texnologiyasidagi o'zgartirishlarni tushunish lozim. Shunday qilib, innovatsiyalar jarayoni yangilik mazmuni va tashkil etilishining shakllanishidan va rivojlanishidan iborat.

Yangiliklar tashuvchisi-pedagog innovatsiyalar jarayoni tuzilishining elementi sifatida yangilikni idrok etish, o'zlashtirish va baholash, maqsad qo'yish va maqsadga erishish birligi jihatidan tavsiflanadi.

Bugungi kunda ta'lim mazmuni tubdan o'zgarib bormoqda. Har bir o'qituvchining yuksak darajada ma'naviy va ilmiy bilimlarga ega bo'lishi, bugungi kun talabidir. Darsda zamonaviy usullardan foydalanish o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan bir qatorda yuqori natijalarga erishishda yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaning asosiy talablaridan biri har bir dars jarayonida turli mazmunli, dars mohiyatini ochib beruvchi, o'quvchilarni zerikarli tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantira oladigan o'yinlardan foydalanib, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini, fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirishdan iborat.

Interaktiv usullardan foydalanishning samarasi avvalambor, har bir o'qituvchi o'zining qaysidir jihati bilan barchani o'ziga jalb qila oladi. Kimdir chiroyli nutqi, yurish-turishi, ijodkorligi, kiyinish madaniyati, muomalasi, ilg'or pedagogik texnologiyalari foydalanishi bilan ajralib turadi. Darslarni mazmunli o'quvchi ongiga tushunarli qilib yetkazib berish, o'qituvchidan katta mahorat talab qiladi.

"Bir soatlik mazmunli dars bir kunlik ibodatga teng". Mana shu hikmatli so'zni o'zinga shior qilib olganman. Darsimni mazmunlarga boy bo'lib o'tishi va o'quvchim ongida muhrlanishi, kerak bo'lgan joyda qo'llay olishi uchun tinimsiz izlanishdaman. Har bir darsni interfaol usullar orqali olib boraman. Darsda o'quvchilarni faollashtirishda interfaol usullar va ko'rgazmali qurollarning samarasi katta. Umuman o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyati, sinfdoshlari bilan do'stona munosabatlarini shakllantirishda, ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini o'stirishda interfaol usullarning ahamiyatini alohida ta'kidlash zarur. O'quvchi turli ko'rgazmalar bilan ishlayotganda, mustaqil fikrini bildiradi, ijod qiladi, eng asosiysi hayotda, atrofida bo'layotgan hodisalarga qiziqishi ortadi. Darsning turli metodlarga asoslanib o'tilishi esa dars unumdorligini oshiradi. O'quvchilarga darsning mazmuni oson yetib boradi. Dars maqsadini tez tushunib oladi.

Interaktiv usullardan foydalanganda, bolaning bilish faoliyatini hisobga olgan holda tashkil etish, o'quvchilarning o'yin qoidasini to'la tushuntirgan holda ishtirok etishini ta'minlash, interfaol usullar mazmunini bolalarning qobiliyatini hisobga olgan holda tuzish, o'yin vaqtini unumli tashkil etish lozim.

Interaktiv usullar sinfdagi bo'sh o'zlashtiruvchi bola bilan ham til topish imkonini beradi. Darsni boshlashdan avval bu usullarni qo'llash, bilim olish jarayonining qiziqarli va maroqli tashkil etilishini ta'minlaydi.

Bolalarni jismonan tetiklashtirib, kayfiyatini ko'taradi. Shuningdek, darslikdagi mavzularni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Interfaol usullar bola shaxsiyatini, qobiliyatini har tomonlama tarbiyalaydigan vosita hisoblanadi. Masalan, o'yinning aqliy tarbiyaga ta'sir etish jarayonini oladigan bo'lsak, o'yinlar mohiyatiga ko'ra, ishtimoiy hayot hodisalariga to'g'ri munosabatda bo'lish tabiatga, bolani qurshab turgan atrof-muhitga, Vatanga muhabbat tuyg'ularining shakllanishiga hamda kasbga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Interaktiv metodlarni qo'llash orqali, ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirib, ularning so'z boyligini oshiradi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga, gaplarni bir-biri bilan bog'lashga, o'z fikrini to'liq bayon etishga o'rgatadi. Shuning uchun ham o'qituvchi o'yin jarayonida shu jihatlarga alohida e'tibor berishi lozim.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH**Tosheva N.A.,****Tosheva H.A.,*****Qiziltepa tumani 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari***

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayonida keng qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan - kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Ma'lumki, ta'lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asoiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir.

Boshlang'ich sinflarda ta'lim – tarbiya samaradorligini oshirish, boshlang'ich ta'lim sifatini yaxshilash masalalariga alohida e'tibor qaratilishi albatta bejiz emas. O'quvchilarning har tomonlama yetuk inson bo'lib yetishishida biz - pedagoglarning o'zni beqiyos. Bugungi kun o'qituvchisi faqatgina darslikdan foydalanib qolmasdan, ta'bir joiz bo'lsa, har bir dars uchun o'zi ham kichik kashfiyotlar yaratishi kerak. Chunki zamon ilgari borayotgan bugungi davr bolasini qirq besh daqiqalik dars mobaynida diqqatni faollashtirib bilim berish-murakkab jarayon. Shuning uchun bolalarga turli ko'rgazmalar va o'yinlar orqali ta'lim berish ularning nutqi rivojlanishiga va fikr doirasini kengayishiga imkon beradi. Eng asosiysi, darsda samaradorlikka erishiladi. Mavzuni idrok etish osonlashadi va hech kim zerikmaydi. Fikrlay olish bolalar o'yinlarida ham, o'qishda, mehnatda ham rivojlanadi. Fikr esa inson oldida, eng oddiy bo'lsada, biror muammo yoki vazifa turgandagina paydo bo'ladi. Bunda ko'p narsa insonning aql- zakovatiga, intellektual qobiliyatiga ham bog'liq.

Ta'lim texnologiyasi – bu mavjud sharoit va o'rnatilgan vaqtda belgilangan ta'limiy maqsad va ko'zlanayotgan natijalarga kafolatli erishishni vositali ta'minlovchi, muloqot, axborot, boshqaruv va o'qitishning eng qulay yo'l va vositalarining tartibli yig'indisi; bu mavjud ta'limiy jarayon sub'yektlarining hamkorlik harakatlari, haqiqiy jarayon tartibidir.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan biri hisoblangan innovatsion usullarni qo'llash yaxshi samara bermoqda.

Innovatsion usulda o'qituvchi o'quvchilarning jismoniy holatini, ijodkorligini, tez fikrlashlarini hisobga olishi kerak. O'tilgan har bir dars o'quvchilar bilan birga tahlil qilib boriladi, o'qituvchi faolligi o'quvchilar faolligiga o'z o'rnini bo'shatib beradi. O'qituvchining asosiy vazifasi ta'lim jarayonida o'quvchilardan tashabbuslar chiqishi uchun shart – sharoit yaratish demakdir.

Aqliy hujum – o'qituvchi qo'ygan savol yoki muammo yuzasidan har bir o'quvchi o'z fikrini bayon qilishga imkon beruvchi o'quv uslubi.

Suhbat usuli-savol – javob vositasida olib boriladi. O'quvchining yangi qirralarini ochib beradi.

Kichik guruhlarda ishlash – o'quvchilarning o'zaro muloqot va fikr almashishiga asoslangan bo'lib, ularni bir – birini hurmat qilishga o'rgatuvchi usuldir.

Kichik ma'ruza - o'tiladigan mavzuning mazmuni haqida kichik ma'lumot beriladi. So'ng mavzu bo'yicha guruhlarda ishlanadi.

Rolli o'yinlar – o'quvchilarga biror muammoli vaziyat beriladi. O'quvchilar bu muammoni yechimini roller orqali ifodalab beradilar.

Ishchanlik o'yinlari - o'quvchilar biror narsani kichik guruhlarga bo'lingan holda yasaydilar. Ularda o'ylash, to'g'ri maqsad qo'yish, tejamkorlik kabi fazilatlar shakllanadi.

Bahs – munozara usulida o'quvchilarga bir kun oldin mavzular beriladi. O'quvchilar mavzuni o'qib savollarga javob topib keladilar. Guruhlarda mana shu savollarga javoblar bahs – munozara asosida olib boriladi.

Ma'lumotlarga ko'ra, o'quvchilar o'qiganda **10%**, eshitganda **20%**, ko'rganda **30%**, eshitib muhokama, bahs – munozarada **70%**, o'zi bajarganda **80%** sinfdoshlar bilan bajarganda **90 %** ko'nikma va malakalarni egallashi mumkin. Shu o'rinda Xitoy xalqining quyidagi maqolini keltirishni lozim topdik: “Menga gapirsang, esimdan chiqaraman, menga ko'rsatsang, eslab qolishim mumkin, o'zimga ishlashga imkoniyat ber, shunda bu batamom meniki bo'lib qoladi”.

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, darslarni innovatsion metodlarni qo'llab o'tilganda sinfda bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar qolmaydi. O'quvchilar o'rtasida do'stona muhit yaratiladi. Deyarli barcha o'quvchilar dars jarayoniga jalb etilib, ularning darsga qiziqishlari ortadi. O'quvchilarning kelgusida mustaqil bilim olishlariga, hunar o'rganishlariga imkoniyat yaratiladi.

Boshlang'ich ta'limda faol qo'llaniladigan innovatsion usullar bir qancha bo'lib, qaysi metodni tanlash o'qituvchining o'tayotgan mavzusi hamda darsning maqsadiga bog'liq.

Shulardan biri “Aqliy hujum” metodidir. “Aqliy hujum” metodi muammoli vaziyatlarni hal qilishda qo'llaniladi. U o'quvchilarni faollikka undaydi. Masalan: - Bolalar, nima deb o'ylaysizlar, ona tili darsida nimalarni o'rganamiz?

Savollarga turli javoblar olinadi, hammaning fikri eshtiladi, o'qituvchi o'zining tahliliy fikrini berib, o'quvchilarning to'g'ri xulosa chiqarishga ko'maklashadi, o'quvchilarning fikrlari tanqid qilinmaydi..

Aqliy hujumning vazifasi barchaning diqqatini bir mavzuga qaratish, ularning shu mavzuga chuqurroq kirib borishiga imkon yaratish va faollashtirishdan iborat.

O'quvchilarni darsga qiziqitirish, ularning fikrlarini tinglash, javob qaytarganlarni “Rahmat”, “Barakalla” “Yana qanday fikrlar bor?” deb rag'batlantiruvchi so'zlar bilan qo'llab – quvvatlab turish barcha o'quvchilarni faollashtiradi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH ORQALI INTELEKTUAL QOBILIYATLARINI O'STIRISH

Toyirova L.A.,

Nuraliyeva A.I.,

Navoiy shahar 13-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Shoyiqulova M.R.,

Karmana tuman 22- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Zero, bugunning ta'lim olayotgan yoshlari ertaga boshqarishning, ishlab chiqarishning barcha sohalarini o'z qo'llariga oladilar. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim-tarbiya sifatiga jiddiyroq yondashishimizga to'g'ri keladi. Bunda darslarni turli usullardan foydalanib tashkil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'lim mazmuni tubdan o'zgarib bormoqda. Har bir o'qituvchining yuksak darajada ma'naviy va ilmiy bilimlarga ega bo'lishi bugungi kun talabidir. Darsda zamonaviy usullardan foydalanish o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan bir qatorda yuqori natijalarga erishishda yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaning asosiy talablaridan biri har bir dars jarayonida turli mazmunli, dars mohiyatini ochib beruvchi, o'quvchilarni zerikarli tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantira oladigan o'yinlardan foydalanib, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini, fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirishdan iborat Boshlang'ich sinflarda didaktik o'yinlardan foydalanishning samarasi avvalambor har bir o'qituvchi o'zining qaysidir jihati bilan barchani o'ziga jalb qila oladi. Kimdir chiroyli nutqi, yurish-turishi, ijodkorligi, kiyinish madaniyati, muomalasi, ilg'or pedagogik texnologiyalari foydalanishi bilan ajralib turadi. Darslarni mazmunli o'quvchi ongiga tushunarli qilib yetkazib berish o'qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Lo'nda qilib aytganda mana shu mahorat yetishmasa, u o'qituvchi degan nomga munosib bo'la olmaydi. Didaktik o'yinlardan asosan o'quvchilarning aqliy faoliyatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi vosita sifatida foydalanish bilan bir qatorda, nutqni o'stirish, atrof - muhit bilan, tabiat bilan tanishtirishda, o'quvchilarning ekologik tarbiyasida ham keng qo'llaniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarga bilim berishda o'rganiladigan yangi bilimlarni yaxshilab o'zlashtirib olish uchun bolalar bilan turli amaliy mashqlar o'tkaziladi. O'yin shaklida o'tkaziladigan mashqlar esa bolalarning diqqatini jalb qiladi, qiziqtiradi, natijada bolalar o'zlarini qiynamay, o'zlarini majbur qilmay takrorlash lozim bo'lgan so'z yoki harakatni osonlik bilan takrorlay oladilar. Demak, didaktik o'yinlar o'quvchilarning har tomonlama chuqur va keng bilim olishlariga, ularning nutqlarini o'stirishda keng foydalaniladigan ta'limiy vositalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Didaktik o'yinning boshqa o'yin turlaridan farqi ham shundaki, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarga ta'lim o'yinning bu turidan keng foydalaniladi. Bola o'yinda ishtirok etish jarayonida bilim oladi, malaka va ko'nikmalar hosil qiladi. Didaktik o'yin mazmuni o'z ichiga asosan quyidagi to'rt omilni oladi, 1) O'yinning vazifasi 2) O'yin harakati 3) o'yin qoidasi 4) O'yin yakuni Har bir didaktik o'yin o'quvchilardan ma'lum vazifani bajarish maqsadida o'quvchi o'zining fikrlash qobiliyatini faollashtiradi, oldingi olgan bilim va tushunchalarni esga tushurishga harakat qiladi. Shuni ham eslatib o'tish lozimki, bolalar bilan o'tkaziladigan har bir didaktik o'yin ularda aniq bilimga, narsa va buyumlarga qiziqish uyg'otish, bolalar diqqatini jalb qila olishi lozim. Bolalar oldiga qo'yilgan vazifa bolalar tushunchasiga mos bo'lmasa, ularni qiynab qo'ysa, u vaqtda o'yin o'z qiymatini yo'qotadi. Bolalar qiziqmagach, vazifa bajarilmaydi, maqsadga erishilmaydi. Didaktik o'yinning yana bir xususiyati borki, bu o'yin harakatidir. O'yin harakati bolalarni o'ziga jalb qilishi bilan ularning faoliyatini faollashtiradi. O'yin harakati esa o'yin mazmuniga ko'ra turlichadir. Didaktik o'yin hamma vaqt ma'lum qoidaga bo'ysunadi. O'yinda qatnashuvchi bolalar o'yin qoidasiga rioya qilishlari bilan o'z oldilariga qo'ygan vazifani bajaradilar. Didaktik o'yindagi harakat o'yin qoidasi bilan bog'liq bo'ladi o'yin qoidasi bolaning o'yinda o'zini qanday tutish, nimani qanday bajarish lozimligini ko'rsatadi. O'yin qoidasi didaktik o'yinda o'yinni tashkil qilish tartibidan iborat bo'lib, qoidaga rioya qilish orqali maqsadga erishiladi. Masalan, bolalarni sanoqqa o'rgatish maqsadida bolalarga shunday topshiriq berish mumkin. Masalan, unga bitta qizil, ikkita ko'k marjonni taqish. Bu vazifani o'yin qoidasiga rioya qilinmasa, albatta u noto'g'ri chiqishi, kutilgan natijani bermasligi mumkin. Ya'ni bitta qizil marjon o'riga ikkita taqib qo'yilsa, o'yin qoidasi buziladi. Didaktik o'yin ham xuddi boshqa o'yinlar kabi bolalarga xushchaqchaqlik tuyg'usini uyg'otish vositasi hisoblanadi. Natijada bola muvaffaqiyatga

erishishga intiladi, faol harakat qiladi. Bolalarning tashabbuskorligi ortib, o'yin davomida ko'tarinki ruh bilan harakat qiladilar, bu intilish natijasida esa vazifani - topshiriqni bajara olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Didaktik o'yinlardan keyin bolalar bilan o'tkaziladigan turli mashg'ulotlar oldingi o'tkazilgan didaktik o'yin mazmuni bilan bog'langan bo'lishini ham nazarda tutish zarur. Bolalar bilan tashkil qilinadigan hamma o'yin mashg'ulotlari dastur talabiga javob berishi bilan ularning bilim doirasini kengaytirish va boyishiga yordam beradi. O'yin jarayonida bolalarning o'zlariga tanish bolgan tushunchalar qaytariladi, ammo bu qaytariq murakkabroq va turli shaklda bo'ladi. Buning natijasida bola narsalarning hamma tomonlari bilan tanishadi, o'yin va uning mazmunidan dastlabki umumiy xulosa chiqarishga o'rganadi. Bolalar bilan o'tkazilgan bu xildagi o'yinlar, ularning olgan bilimni qanchalik qo'llay olayotganligini, narsalarning xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, didaktik o'yinlar bola nutqini o'stirib, ularning so'z boyligini oshiradi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga, gaplarni bir-biri bilan bog'lashga, o'z fikrini to'liq bayon etishga o'rgatadi. Shuning uchun ham o'qituvchi o'yin jarayonida shu jihatlarga alohida e'tibor berishi lozim.

BOSHLANG'ICH TA'LIM DARSLARIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH

Xasanova M.A.,

Navoiy shahar 18-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayonida keng qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'sa, boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi hamda o'qituvchi tinmay o'z ustida mustaqil ishlashi fandagi barcha yangiliklardan xabardor bo'lishi ilg'or metodikalarga ega bo'lgan tajribali metodist -o'qituvchilar bilan o'z tajribalari to'g'risida o'rtoqlasha olishi, samarali o'qitish metodikalarini namoyon eta olishi lozim.

Barcha umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirish, zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng tadbiiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu sababdan boshlang'ich sinf darslarini o'rganishda rivojlantiruvchi muammoli hamda pedagogik texnologiyalarni asosiy jihatlarni o'zida ifodalovchi "Multimedia- dars", "Slaydli dars", "Seminar dars" kabilarni qo'llash tavsiya etiladi. Masalan: 3-4-sinflarda Seminar darslar vositasida ham axborot texnologiyalarni samarali qo'llash mumkin. Bunda o'qituvchi muayyan mavzu doirasida o'quvchilarning mustaqil o'rganishiga mo'jallangan qismlarni re'jasi bilan birga o'quvchilar e'tiboriga havola etadi. Ularga maktab kutubxonasidagi mavjud adabiyotlarni yozdiradi hamda bolalar uchun mo'jallangan internet saytlari bilan tanishtiradi. O'quvchilar aka-opalari yordamida

yoki o'zlari izlanib mavzu yuzasidan tayyorlanib keladilar. Seminar dars o'quvchilarning mustaqil chiqishlarini jamlovchi, lozim topilgan paytda munazaraga asos yaratuvchi dars hisoblanadi. Bunday darslarda o'qituvchi boshqarib, yo'naltirib turish vazifasini bajaradi, o'quvchilar esa mustaqil ijodiy ishlovchi o'z fikriga ega shaxs sifatida o'quv faoliyatiga kirishadilar. "Multimediali darslar"dan foydalanish ham boshlang'ich ta'lim dars jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Yuqoridagi fikrlarga xulosa qilib shuni aytish lozimki boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorlikni rivojlantirishda o'qituvchining kasbiy kompetentligi va o'qimishlilik darajasi, bolalar psixologiyasi, zamonaviy pedagogik axborot texnologiyalarni puxta bilishi boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligi ta'minlashga muhim ahamiyatga ega.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MUSTAQIL TA'LIM OLISH VA O'Z-O'ZINI BOSHQARISHDA INNOVATSION YONDASHUVNING O'RNI

Xayitova Sh.I.,

Xatirchi tumani 78-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Darsda o'quvchilarning xohish-istaklari, ehtiyojiga mos ravishda o'quv materiallari avvaldan tayyorlanadi. Shu materiallar asosida yakka, juft, kichik va katta guruhlar tuziladi. Belgilangan vaqt oralig'ida ularning o'zaro fikr almashtirishlariga, muloqot, munozara qilishlariga imkon yaratiladi. Yechimini kutayotgan masalalar hamjihatlikda muhokama qiladilar. Olgan o'rgangan bilim va ko'nikmalarini bir-birlariga tushuntirib, ularda topqirlik, ziyraklik, ichki imkoniyatlarini ishga solishga, o'ziga bo'lgan ishonch mustahkamlanadi.

Guruh a'zolari bir-birlaridan ilhomlanib aql-zakovatlarini ishga solib ruhiy qoniqish hosil qiladilar. Bunday holatda har bir guruh ishtirokchisi ta'lim mazmunini yoritishda o'zlarini mualliflardek his etadi. Dars so'ngida ular o'qigan, o'rgangan, o'zlashtirgan, birga ma'lumot, axborotlarni umumguruhlar oldida taqdimot etadi. Shu asosida ta'lim mazmunini ro'la o'zlashtirishga erishadi. O'quvchi shaxsning mustaqil ta'lim olishi, o'z-o'zini boshqarishi, shakllanishi, rivojlanishi, o'zligini anglashi, o'zini boshqalar oldida namoyon qila olishi ta'lim-tarbiya ishlariga innovatsion yondasha olishiga bog'liqdir.

Biz quyida ta'lim-tarbiya jarayonini didaktikasiga innovatsion yondashuvlarni birma-bir sanab o'tamiz:

1. „O'quvchilarga faqat bilim beribgina qolmay, ularni mustaqil ta'lim olishini“, „O'rgatish-o'qish“, „O'zim o'qiymen o'rganaman, o'zlashtiraman“, „O'z-o'zini tarbiyalash“, „O'z-o'zini diagnostikalash“, „O'z-o'zini boshqarish“ prinsplariga rioya etish zarur.

2. Ta'lim jarayonini olib borishda „Subyekt-subyekt“ holatini vujudga keltirish.

3. Ta'lim jarayonini optimallashtirish, motivatsiya, faollik, qiziqish, tarbiya topganlik muhitini vujudga keltirish.

4. O'qituvchi eng so'nggi yangliklardan xabardor bo'lib, modulli, interfaol, innovatsiya, ilg'or kommunikatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini tashkil etish.

5. O'quv materiallarini o'qish, o'rganish, o'zlashtirish asosida Davlat ta'lim standartlariga rioya qilish.

6. Darsdan kutilayotgan pirovard natijalarni rejalashtirish, belgilash va unga to'la erishish

7. O'quvchi o'z faoliyatini ongli ravishda yo'naltiradi, boshqaradi, anglaydi, o'z faoliyatiga subyekt sifatida qaraydi. Bu esa uni yanada ko'proq bilim olishga chorlaydi.

Mustaqil ta'lim olish o'z-o'zini boshqarishning ta'sirchan omili ta'lim jarayoning motivatsiyalashtirishdir.

O'quvchi- kompetentligini shakllantirish asosida samimiy, hamkorlik yuzaga chiqadi. Ta'limga tizimli yondashib, o'zaro faollikni vujudga keltirishga alohida e'tibor qaratish, ta'limni shaxsga yo'naltirish, unga refleksiv yondashuv vujudga keltirish talab etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining mustaqil ta'lim olishi va o'z-o'zini boshqarishga tasirchan omili bu faollikni oshirishdir.

Buyuk allomalarimizdan Abu Nasr Farobiy „Ta'lim tizimini sifatli tashkil etish ularning faolligiga bog'liq“ deya ta'kidlagan. Shu o'rinda savol tug'iladi?

Faollik nima? Faollik nima uchun zarur? Ta'lim jarayonida faollik qanday shakllantiriladi?

Pedagogik ta'sir etishda tarbiyalanuvchi o'z harakati orqali o'zini komillik sari undaydi. Pedagogik ta'sir etishning bosh maqsadi ham shundan iborat ki, ta'lim jarayonida talaba-o'quvching faolligi oshadi.

Ta'lim jarayonida qiziqish, bilim olishga intilishning alohida turidir. Bu esa, shaxsni o'z pozitsiyasida sobit turishdan boshlanadi. Agar talaba-o'quvchilarning qiziqishi asosida ish yuritilsa, ularda biror narsani chuqur bilishga moyillik paydo bo'ladi.

Darslarda qiziqarli savollar berish va muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish yaxshi natija beradi.

Masalan:

-Shu to'g'rimi siz nima deb o'ylaysiz?

-Nima uchun?

-Bu qayerda vujudga kelgan?

-Buni qanday isbotlash mumkin?

-Buning sababi nimada kabi savollar mashg'ulotlarning qiziqarli o'tishini ta'minlaydi.

Mustaqil ta'lim olishi va o'z-o'zini boshqarishida ularning tarbiya topganligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'quvchilar tizimli ravishda mustaqil ta'lim olib o'zlarini boshqara olsalar ko'zlangan maqsadga erishish mumkin.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHI LARINI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Jo'rayeva N.I.,

Navoiy shahar 20-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonining zamonaviy talablar darajasida tashkil etilishi, hozirgi kunda zamonaviy usullarning ijobiy jihatlari ta'lim jarayonida keng qo'llanilib kelinmoqda. Bilimlarni o'rgatish hamda o'rganish jarayonida ta'lim beruvchi va o'quvchilarning o'zaro faolliklari va buning ahamiyati, interaktiv usullarni tashkil qilish, takomillashtirish, nazariy va amaliy jihatlarni o'rganish masalasidir. O'tgan asrlarda mutafakkirlar, ustozlar o'z shogirdlari bilan o'tkazgan mashg'ulotlarida, hozirgi davrlarda esa, pedagog olimlar o'z tadqiqotlarida va amaliy faoliyatlarida bunday jarayonlarga jiddiy e'tibor berib kelmoqdalar.

Jumladan, Abu Ali Ibn Sino "Tib qonunlari" asarida yosh bolalarni tug'ilganidan boshlab voyaga yetguncha ma'lum tartibda tarbiyalab boorish, lozimligini qayd etib o'tgan.

Buyuk mutafakkir bolalarni nimalarga o'qitish va uqitish usullari haqida muhim fikrlarni olg'a suradi. Shu o'rinda Ibn Sinoning "Tadbir-ul manozil" asaridagi maxsus bo'limda, bolani o'qitishda qanday didaktik yondoshish zarurligi haqida so'z yuritilgan. Uning ta'kidlashicha:

- bolani birdan kitobga jalb qilib qo'ymaslik kerak;
- o'qitish asta-sekin osondan qiyinga o'tish yo'li bilan olib borilishi lozim;
- o'quvchilar bilan amalga oshiriladigan tarbiyalarning yoshiga mos bo'lishi shart;
- o'qitish jamoa tarzida uyushtirilishi darkor;
- bolaning mayli va qobiliyatini hisobga olgan holda olib borilishi kerak;
- jismoniy mashqlar bilan qo'shib borilishi zarur;

Bu jarayonda, Ibn Sino o'qituvchining oldiga ham bir nechta talabni qo'yadi.

Uning fikricha:

Tarbiyachi bolalar bilan muomalada bosiq bo'lishi kerak. Pedagog o'qituvchilar ta'limni qanday o'zlashtirib borayotganini kuzatib borishi lozim.

O'qitish jarayonida pedagog har xil usullarni qo'llashi lozim.

O'qituvchi o'quvchining xotirasi va boshqa aqliy qobiliyatini bilishi lozim.

O'qituvchi fikrini o'quvchiga bayon qilishdan oldin, masalaning mohiyatiga o'zi tushunib olishi, uni qisqa, aniq, adabiy tilda tushuntirishi, bunda ko'p gapirishdan qochishi lozim.

Har bir fikr haqiqat bilan tasdiqlanishi, bolalarda hissiyot uyg'otadigan bo'lishi lozim.

Ibn Sino bolalarni yakka tartibda o'qitishdan ko'ra jamoa tarzida o'qitishni afzal deb biladi va bu usulning ustunligi haqida shunday deb yozadi: "O'quvchilar o'qish va tarbiya davomida ilmga chanqoqlik sezadilar. O'z bilimlari bilan g'ururlanadilar, bir-birlarining bilimlariga havas qiladilar. O'quvchilar birga bo'lganlarida doim o'zaro gaplashadilar va bu bilan o'z xotiralari va nutqlarini rivojlantiradilar".

Allomaning bu fikrlarini tahlil qiladigan bo'lsak, bolalarni birgalikda, ya'ni interfaol jarayonda o'qitish va tarbiyalash ularda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirishi to'g'risida xulosaga kelish mumkin.

Bular:

- o'zaro, muloqot-kommunikativ kompetensiya;
- motivatsiya;
- o'ziga ishonch;
- boshqalarning yutug'ini ko'rish, ya'ni tahlil qilish;
- o'z ustida izlanish, ya'ni ijodkorlik;
- sog'lom raqobatni yuzaga keltirish, ya'ni izlanuvchanlik;
- o'z fikrlarini bayon etish, ya'ni notiqlik kompetensiyasini rivojlantiradi.

Umuman olganda, kompetensiya so'zi XX asrning 70-yillarida paydo bo'lib, 80-yillarning oxirlarida pedagogik jarayonga kirib kelgan. Kompetensiya lotin tilidan olingan bo'lib, (competere)-mos, loyiq degan ma'noni anglatadi. XXI asrda o'quvchilarning ta'lim jarayoniga mos, loyqligini bildiruvchi shaxsiy va tayanch kompetensiyadan iborat ikkita asosiy kompetensiyalar yo'nalishini ko'rsatib o'tish mumkin:

Shaxsiy kompetensiyalar (ular o'quvchining shaxs sifatidagi kompetenliligini ifodalaydi), bular quyidagilar:

- tarbiyali;
- muloqotga kirishuvchan;
- fikrini mustaqil bayon etuvchi;
- lider, o'ziga ishonuvchi;

- o'zini va o'zgalarni hurmat qiluvchi;
- jamiyatning ijtimoiy hayotida faol ishtirok etuvchi;
- umummadaniy qadriyatlarga ega va ularni hurmat qiluvchi;
- sog'lom turmush tarziga amal qiluvchi.

Tayanch kompetensiyalar:

- bilimli;
- jodkor;
- izlanuvchan;
- zamonaviy texnologiyadan foydalana oladigan;
- xorijiy tillarni biladigan;
- tahliliy yondasha oladigan;
- obyektiv baholay oladigan.

Abu Ali Ibn Sino aynan shu masala yuzasidan o'z fikrlarini bayon etgan. Shunga ko'ra, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchining kompetensiyasini rivojlantirish masalasi avvaldan ham mavjud ekanligi va hozirgacha o'z dolzarbligini yo'qotmaganligi ayon bo'ladi.

Yuqorida aytilganlardan xulosa qilish mumkinki, innovatsion ta'lim jarayonida o'quvchi kompetensiyasi an'anaviy ta'limga nisbatan samaraliroq shakllanadi va rivojlanadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

G'aybullayeva M.R.,

Navoiy shahar 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim hamda maktabgacha ta'lim muassasalari-bolaning rivojlanishi uchun eng ahamiyatli ta'lim bosqichlari bo'lib, kattalar va tengdoshlar bilan keng hissiy-amaliy muomala tajribasini o'zlashtiradigan joydir, tayyorlov guruhi bolalari va kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq holda individual rivojlanishga bo'lgan huquqini shu jarayon uchun tashkiliy-pedagogik sharoitlar yaratilgan holda amalga oshiradi; pedagog o'zining kasbiy va shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi, rahbar bolalar va pedagoglar faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Muassasa ota-onalarning o'z bolalari kelajagi yuzasidan fikrlarini inobatga olgan holda, bolalar hamda ta'lim-tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari bilan konstruktiv hamkorlik munosabatlarini ta'minlaydi.

Bugungi ta'lim-tarbiya sohasida turli xususiyatdagi, yo'nalishdagi ko'zga ko'ringan innovatsiyalar mavjud. Katta yoki kichik ko'lamli davlat islohotlari o'tkazilayotgan ta'lim-tarbiyaning tashkil etilishiga, mazmuniga, uslubiyotiga, texnologiyasiga yangiliklar kiritadi.

Hozirgi vaqtda kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ilg'or innovatsion texnologiyalar va yangi dasturlar asosida ishlay oladigan mutaxassis pedagog tarbiyachilar zarur. U pedagogik jarayonning ijodkori bo'lishi, moslashuvchan fikrlashga ega bo'lishi, innovatsiyalardan mohirona foydalanishi lozim.

Ta'lim-tarbiyaning barcha bosqichlarida bo'lgani kabi maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim muassasalarida ham innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalasiga jiddiy qaralmoqda. Chunki ta'lim muassasasining ishiga innovatsiyalarning joriy etilishi-maktabgacha ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish va isloh etishning eng muhim shartidir.

Pedagogik innovatsiyalar deganda pedagogik faoliyatga yangiliklar kiritish, samaradorligini oshirish maqsadida ta'limning mazmuni va texnologiyasidagi o'zgartirishlarni tushunish lozim. Shunday qilib, innovatsiyalar jarayoni yangilik mazmuni va tashkil etilishining shakllanishidan va rivojlanishidan iborat.

Yangiliklar tashuvchisi-pedagog innovatsiyalar jarayoni tuzilishining elementi sifatida yangilikni idrok etish, o'zlashtirish va baholash, maqsad qo'yish va maqsadga erishish birligi jihatidan tavsiflanadi.

Motivatsiya (istayman), nazariy (qila olaman), texnologik (qilaman) va natija (olaman) intilishi va tayyorgarligining jamuljamligi kichik maktabgacha ta'lim pedagoglarining innovatsion uquvliligi tizimini tashkil qiladi.

Pedagogning yangilikka intilishi, innovatsion salohiyati va xulqi, yangilikni qabul qilishi kabi fazilatlar ham juda muhim. Yangilik kiritish fenomeni yangiliklarni joriy qilish, yuqori aqliy salohiyat, tanqidiy munosabat, muqobil yo'llarni izlashni o'ziga maqsad qilib qo'ygan pedagoglarning asosiy faoliyat turi hisoblanadi.

Innovatsion salohiyatning asosiy qismi bo'lgan qabul qilish yangilikni sezish, unga tayyorgarlik, muammo bilan tanishish, uni hal etishning mavjud yo'llarini tahlil qilish, qaror qabul qilish kabilar bilan belgilanadi.

Innovatsion ta'lim jarayonida pedagogik faoliyatning mazmuni an'anaviy faoliyatdan ancha farq qiladi.

Birinchidan, faoliyat mazmuni va texnologiyasini ishlab chiqish jarayoni ancha murakkablashadi, chunki uning texnologik asosi tez rivojlanadi. U pedagogning maxsus malakalari, ish usullari rivojlantirilishini talab etadi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari faoliyat sifatiga va uning mahsuliga qo'shimcha talablarni qoymoqda.

Ikkinchidan, zamonaviy pedagogik jarayonning o'ziga xosligi shuki, pedagog markazit o'rin tutgan an'anaviy ta'limdan farqli ravishda, bu yerda asosiy diqqat bolaga-uning faolligi, tanlovi, kreativligiga qaratiladi.

Pedagogning muhim funksiyasi bolani o'z faoliyatida qo'llab-quvvatlash, uning muvaffaqiyatli ilgari lab borishiga yordam berish, yuzaga keluvchi muammolar hal etilishini osonlashtirish, turli-tuman ma'lumotni o'zlashtirishga yordam berish hisoblanadi.

Uchinchidan, bilish materialini taqdim etish va tajribani berish yo'llari pedagog va bolalarning intensiv muloqotini ko'zda tutadi, pedagogning barcha bolalar bilan umumlashgan aloqasi ustuvor bo'lgan, lekin tarbiyachining alohida bolalar bilan o'zaro munosabati ancha kam bo'lgan an'anaviy ta'lim turiga nisbatan zamonaviy ta'limda ushbu ta'lim sub'yektlari o'rtasida ancha faolroq va qiziqarli o'zaro munosabatlar bo'lishi talab qilinadi.

Shunday qilib boshlang'ich ta'lim va maktabgacha ta'lim muassasasida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zaruriy shartlari pedagogning salohiyati va harakatlari, uning yangilikni sezishi, ochiqqligi va fasilitatsiyasi hisoblanadi.

Pedagog va bolaning ta'lim jarayonida tutgan o'rnining o'zgarishi o'zaro munosabatlar, eng avvalo pedagoglar o'zaro munosabatlari-integratsiyasi va o'zaro moslashuvi tizimini qayta quris, shuningdek "pedagog-bola-ota-ona" uchrashuvlarida o'zaro munosabatlarni takomillashtirishni taqozo etmoqda. Bu, bir tomondan, boshlang'ich ta'lim va maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonning zaruriy sharti, boshqa tomondan-uning natijasi va muvaffaqiyatning ko'rsatkichi bo'ladi.

Shunday qilib, ta'lim madaniyatning bir qismi bo'lib, unda amalga oshiriladigan o'zgarishlar insonlarning hayotiy faoliyati usullarini o'zgartiradi, demakki, ta'limda innovatsiyalar yuzaga kelishiga olib keladi. Inson sivilizatsiyasining postindustrial davrida,

ya'ni ko'p olimlar tomonidan axborot-innovatsion davr deb ataladigan davrda bilim va ta'lim tub asosiy tushunchalarga aylanadi.

ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯ ВА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТ-ТАЪЛИМ СИФАТИНИНИНГ КАФОЛАТИ

Буранов Ж.,

Толибова Х.,

Навоий шаҳар 6-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчилари

Ҳозирги вақтда «Инновация тушунчаси» жуда кенг қўлланилмоқда. Инновация сўзи инглизча сўз бўлиб - «инновацион» янгилик киритиш деган маънони билдиради, яъни тизим ички тузилишини ўзгартириш, деб таърифланади. Инновация амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий - маданий объект сифатларини яхшилашга йўналтирилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизимидир. Инновациялар долзарб, муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бир тизимда шаклланган янги ҳақиқатлардир. Улар ташаббуслар ва янгиликлар асосида туғилиб, таълим мазмунини ривожлантириш учун истиқболли бўлади. Шунингдек, умумий таълим тизими ривожига ижобий таъсир кўрсатади.

Инновация - маълум бир фаолият майдонидаги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янги ҳақиқат ёндашув ёки янги технологик жараёни қўллаш, олдингидан анча муваффақиятга эришишига олиб келиши маълум бўлган охириги натижадир. Бугун таълим тизимидаги инновацияларни қуйидагича таснифлаш мумкин:

- фаолият йўналишига қараб (педагогик жараёндаги, бошқарувдаги)
- киритилган ўзгаришларнинг тавсифига қўра (локал, модули, тизимли)
- келиб чиқиш манбаига қўра (шу жамоа учун ички ёки ташқаридан олинган)

Инновациялар одатда бир неча муаммо кесишган пайтда вужудга келади ва умуман янги масалаларни ҳал қилади, педагогик жараёнинг узлуксиз янгиланиб боришига олиб келади.

«Янгиликларни жорий қилиш» тушунчаси бизнингча, янгилик, ҳам ана шу янгиликни амалиётга жорий этиш жараёнидир. Янгилик - бу алоҳида олинган шахс учун янги бўлган ҳолатдир, бу ҳолат объектив равишда янги ёки янги эҳтимоли аҳамият касб этмайди, биз уни вақт бўйича - янгилик очилган пайт ёки ундан биринчи марта фойдаланилган пайтда аниқлаймиз. Янгиликни жорий қилиш предмет мазмунига қўра учта асосий гуруҳга бўлинади:

- 1) техник-технологик;
- 2) маҳсулий;
- 3) ижтимоий.

Ўз навбатида буларга қуйидагилар киради: иқтисодий, ташкилий- бошқарув, хусусий - ижтимоий, ҳуқуқий.

Таълим тизимидаги ҳар қандай янгилик инновация бўла олмайди. Шу сабабли «новация» ва «инновация» тушунчалари ўртасидаги асосий фарқларни кўрсатиб ўтиш зарур. Бунинг учун ислохот фаолиятининг аниқ шакли, мазмуни ва қўлама асос бўлиб хизмат қилади. Агар фаолият қисқа муддатли бўлса ва яхлит тизим хусусиятига эга бўлмаса, ўз олдида муайян тизимдаги фақат баъзи элементларини ўзгартиришни вазифа қилиб қўйган бўлса, у ҳолда биз новация билан мулоқот қилаётган бўламиз. Агар фаолият маълум концептуал ёндашув асосида амалга ошириляётган бўлса ва

унинг натижаси ўша тизим ривожланишига ёки унинг принципиал ўзгаришига олиб келсагина инновация дея оламиз.

Ҳар иккала тушунча мезонлари қуйидагича: инновация амалдаги назария доирасида амалга оширилади, кўлам ва вақт бўйича чегараланади, методлар янгиланади ва натижаси аввалги тизимни такомиллаштиради. Инновация эса тизимли, яхши ва давомли бўлади, маълум амалиётда янги фаолият тизимини лойиҳалайди, амалиёт субъектлари позицияларини тўла янгилайди. Бунда фаолиятнинг янги йўналишлари очилади, янги технологиялар яратилади, фаолиятнинг янги сифат натижаларига эришилади, натижада амалиётнинг ўзи ҳам янгиланади. Инновациянинг амалиётга киритилиши инновацион жараёнларда амалга оширилади. Инновацион жараён деб - инновацион ўзгаришларга тайёргарлик кўриш ва уни амалга ошириш жараёнига айтилади. Инновацион жараён - бу педагогик янгиликлар, бу янгиликларнинг педагогик ҳамжамият томонидан ўзлаштирилиши ва улардан илмий асосда амалиётда самарали фойдаланишнинг ўзгариб боровчи яхлитлигидир.

Таълим жараёнидаги инновацион ўзгаришлар, таълим тизимига ҳар қандай янгиликнинг киритилиши бевосита ўқитувчи фаолиятини янгилаш ва ўзгартириш орқали амалга оширилиши ҳам атрофлича ўрганилган. Инновацион фаолият - бу узлуксиз равишда янгиликлар асосида ишлаш бўлиб, у узоқ вақт давомида шаклланади ва такомиллашиб боради. Ўқитувчи инновацион фаолияти хусусиятларини ўрганиб чиққан педагогик олимлар фикрларига таянган ҳолда, қуйидагиларни инновацион фаолиятнинг асосий белгилари деб ҳисоблаш мумкин:

- ижодий фаолият фалсафасини эгаллашга интилиш;
- педагогик тадқиқот методларини эгаллаш;
- муаллифлик концепцияларини яратиш қобилияти;
- тажриба - синов ишларини режалаштириш ва амалга ошира олиш;
- ўзидан бошқа тадқиқотчи-педагоглар тажрибаларини қўллаш олиш;
- ҳамкасблар билан ҳамкорлик; фикр алмашиш ва методик ёрдам кўрсата олишлик;

- зиддиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш;
- янгиликларни излаб топиш ва уларни ўз шароитига мослаштириб бориш.

Инновацион фаолият даврида янгиликлар, инновациялар, том маънода таълим жараёнига кириб келади. Шу сабабли таълим тизимидаги инновацияларни педагогик жараёнга киритиш 4 босқичда амалга оширилади:

1. Муаммоли таҳлил асосида аниқлаш.
2. Мўлжалланаётган таълим тизимини лойиҳалаш.
3. Ўзгаришлар ва янгиликларни режалаштириш.
4. Ўзгаришларни амалга ошириш.

Инновацион фаолиятга тайёрлашдан мақсад - ўқитувчининг янгиликка интилувчанлигини, мустақил ўз устида ишлаш кўникмаси ва малакасини шакллантириш, янги педагогик технологиялар, интерфаол методлардан фойдаланиб, дарс ва дарсдан ташқари машғулотларни ўтказиш малакасини такомиллаштиришдан иборат.

Хулоса қилиб айтганда, инновацион фаолият - янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг юзага келган меъёр билан тўқнашувчи натижасида вужудга келган қатор муаммоларни ечишга қаратилади. Инновациялар доимий равишда педагогик фаолиятга янгиликлар олиб кириш орқали таълим ривожига ҳисса қўшади, педагогик

фаолиятга ижобий таъсир кўрсатади. Ўқитувчининг инновацион фаолияти бутун педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға бошловчи, тараққий эттирувчи куч вазифасини бажаради ва таълим жараёнининг сифатини кафолатлайди.

Шунинг учун ҳам инновацияни ҳар бир ўқитувчи тушуниб, ўқиб ва ўрганиб, ўзининг педагогик фаолиятига олиб кира олса, таълим стандартларида кўрсатилган меъёрий талаблар амалга ошади. Ўқитувчи инновация фаолиятга тайёр бўлиб, дарсга энг сўнгги янгиликларни олиб кириб, ўқувчига қизиқарли ва уни эҳтиёжига мос равишда ташкил этсагина, сифат ва самарадорликни кафолатлаши мумкин.

TA'LIM-TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING DOLZARBLIGI

Hamdamova D.Z.,

Karmana tumani 13-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish va e'tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. Ma'lumki, ta'lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asoiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan – yangi vazifalarni yuklamoqda. Ushbu tarmoqni yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash zamon talabi bo'lib, ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash pedagogdan quyidagilarni bilishni talab qiladi: axborotdan jarayon sifatida bilim olish va ijod qilish; fan-texnika va madaniyatdagi axborot va kreativ jarayonlar; axborotda jamiyatni rivojlantirish muammolari; sun'iy intellektning axborot tizimlari va bilim berish usullari; axborotlashning texnik vositalari va telekommunikatsiya vositalari; o'quv materiallari haqida axborotli ma'lumot tizimini bilish va qo'llay olish; universal va muammoli-masofali axborot texnologiyalarini amalga oshirishning dasturiy vositalari haqida tasavvurga ega texnologiyalarni; axborotni modellashtirish asoslari; o'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirish tizimi; global internet kompyuter tarmog'idan foydalanish; o'quv jarayonida amaliy dastur paketlarini qo'llash; o'quv jarayonida elektron pochta dan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish; mustaqil ishlash, o'zlashtirish va mustahkamlash uchun savollar to'plamini ishlab chiqish; bilimni sinash uchun test savollarini tuzish, sinov va imtihonlarni o'tkazish; o'quv mashqlarini bajarish, ketma-ketligini nazorat qilish va baholash shakllarini aniqlash; o'qitish natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha taklif berish; nazorat ishlarini o'tkazish.

Ta'kidlash joizki, ta'lim va tarbiya elektron resurslar pedagoglar imkoniyatlarini oshiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi, lekin ular pedagog o'rnini bosa olmasligi tabiiy. Kompyuter va kishilarning birgalikdagi faoliyatida kishilar ehtiyoji o'z aksini topadi.

O'quvchilarning har tomonlama yetuk inson bo'lib yetishishida biz - pedagoglarning o'zni beqiyos. Bugungi kun o'qituvchisi faqatgina darslikdan foydalanib qolmasdan, ta'bir joiz bo'lsa, har bir dars uchun o'zi ham kichik kashfiyotlar yaratishi kerak. Chunki zamon ilgari lab borayotgan bugungi davr bolasini qirq besh daqiqalik dars mobaynida diqqatni

faollashtirib bilim berish- murakkab jarayon. Shuning uchun bolalarga turli ko'rgazmalar va o'yinlar orqali ta'lim berish ularning nutqi rivojlanishiga va fikr doirasini kengayishiga imkon beradi. Eng asosiysi, darsda samaradorlikka erishiladi. Mavzuni idrok etish osonlashadi va hech kim zerikmaydi. Fikrlay olish bolalar o'yinlarida ham, o'qishda, mehnatda ham rivojlanadi. Fikr esa inson oldida, eng oddiy bo'lsada, biror muammo yoki vazifa turgandagina paydo bo'ladi. Bunda ko'p narsa insonning aql- zakovatiga, intellektual qobiliyatiga ham bog'liq.

Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilganda mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Buning uchun birinchi navbatda, o'qituvchi ta'lim – tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish prinsiplari hamda yo'llari, o'quvchining aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish usullari, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qishga o'rgatishga yo'naltirish, o'quvchi shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishishi, muammo va kelishmovchiliklarni bartaraf etish, sinfdan ijodiy, ishchan muhitni vujudga keltirish, o'quvchi faoliyatini aniq va to'g'ri baholash metodlari bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Ta'limda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'limning butun jarayonini aniq reja asosida tashkil qilish hamda o'quv jarayonini maqsadga ko'ra individallashtirishni nazarda tutadi.

Har bir darsda o'quvchi bir-biriga o'xshamagan dunyoga kirib borishi kerak. Buning uchun dars jarayonida foydalanilgan interfaol usullar o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi faollikni oshirib, o'zaro harakat ta'sir ostida bilimni o'zlashtirishni kafolatlaydi. Bu borada guruhlarga bo'lib dars o'tish, bahs-munozarali darslarni tashkil etish, o'quvchi imkoniyatlaridan foydalanish uchun zamin yaratadi.

Dars jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanganda esa o'quvchi go'yoki bugungi o'tilayotgan mavzu ishtirokchisidek o'zini tasavvur etadi va mavzuning mazmun – mohiyatini chuqur anglab oladi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan yana biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tahsil oluvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI

Nurmatova D.,

Ravshanova S.,

Navoiy shahr 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Mamlakatimizda ta'lim tizimida maktab fanlarini o'qitishda AKT'dan samarali foydalanish dolzarb masaladir. Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi

hisoblanib, nafaqat o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi.

Ta'lim va tarbiya jarayonlari o'z-o'zidan insonni rivojlantirmaydi, balki ular faoliyati shaklga ega bo'lganida rivojlantira oladi. O'quvchi rivojlanishi uchun uning faoliyatini tashkil etish zarur. O'quv materialini passiv idrok etishda rivojlanish sodir bo'lmaydi. Misol uchun, bola kitobni qanchalik ko'p varaqlamasin, o'zi harflarni eslab qolmasa, ulardan so'z tuzishni o'rgana olmaydi — unda hech qanday o'qish ko'nikmasi shakllanmaydi. Bolaning aynan o'z harakatlari kelajakda uning qobiliyati shakllanishining asosi bo'lib qolishi mumkin.

Demak, ta'limning vazifasi bolani harakatlarga chorlovchi sharoitlarni tashkil etishdan iborat bo'ladi. Boshqacha aytganda, o'qituvchilar har bir o'quvchida turli sharoitlarda o'z yo'lini topa olishiga imkon beruvchi harakatlar individual vositalari va usullarini shakllantirishga yordam beruvchi maxsus o'quv sharoitlarini yaratishlari zarur. Boshlang'ich sinflar o'qituvchilari mana shunday o'quv vaziyatlari majmuini yaratish ustida ishlamoqdalar. Bu holat ko'zlangan natijalarga erishish texnologiyasining muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning diqqatlari mustahkam emas, ular ko'pincha diqqatlarini bir faoliyat turidan ikkinchisiga qaratishni bilmaydilar. Biroq o'quvchining o'ziga doskada har qanday obyekt, geometrik shakllar, yozuvlarni bajarish, rangi, kattaligi, shaklini o'zgartirish imkoniyati berilganda diqqati kuchayadi. Masalan, matematika darsida kompyuter vositalari, interfaol doskadan foydalanilishi bilan bolalarning qiziqishlari ortishi kuzatiladi va shu bilan birga, darsning jadalligi oshadi. Barcha o'quvchilar dars jarayoniga jalb qilinadilar. Material hajmining ko'pligi bolalarni qiynamaydi, balki faoliyat o'yin shakli metodikasi bo'yicha faol o'qishga imkon beradi. Bu juda muhim omil, chunki olti-to'qqiz yoshli bolaning faol faoliyat turi o'yin hisoblanadi. Interfaol doska - matematika faniga o'qitish jarayonini ko'rgazmali, yorqin, chaqqon qiluvchi juda qulay uskunadir. Ta'lim jarayonini jadallashtirish boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun muhim hisoblanadi.

AKT'dan foydalanilganda ta'limda shaxsga-yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish oson bo'lib qoldi, butun o'quv jarayonini samarali tashkil qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Dars jarayonida tayyor multimediali mahsulotlari va kompyuter ta'limi dasturlaridan, o'quv va sinfdan tashqari ishlarda Internet tarmog'i vositalaridan foydalanib, multimediali ta'lim dasturlari va taqdimotlar, loyihalar yaratildi. Axborot texnologiyalarini barcha o'quv fanlarda qo'llash mumkin. Darslarda o'quv va o'yin dasturlaridan foydalanish katta samara beradi. Ona tili va Rus tili darslarida savodxonlikni oshirish bo'yicha mashqlar yordam beradi, bunda bolalar kompyuterlarda turli xildagi amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun turli didaktik materiallar to'plamidan foydalanib, ko'rgazmali-mashq, nazorat-mashqlari va test sinovlari modullari kiritilgan aralash kompyuter dasturlarini tayyorlash mumkin. Unga fanga oid qoidalarni joriy o'rganish va umumlashtirilgan takrorlash uchun uchta variantlarda berilgan grammatika-orfografik mavzular bo'yicha boy va turli-tuman materiallardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu

jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Axborot–kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad–aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda axborot–kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

O'QUVCHILARNING MUSTAQIL BILIM OLISHLARINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Berdiyeva I.,

Qobilova F.,

Navoiy shahar 5-IDUM o'qituvchilari

Respublikamizda ta'lim tizimini demokratik va insonparvarlik tamoyillari asosida takomillashtirib, uning moddiy-texnik bazasini zamon va davr talablari darajasida ko'tarish hamda bilimli kadrlar tayyorlash va yoshlarning ma'rifiy salohiyatini kuchaytirishga kata e'tibor qaratilmoqda. Bunda umumta'lim fanlarini o'qitish dolzarb masalalardan biri sanaladi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib o'quvchilarning mustaqil bilim olish jarayonlarini tashkil etish va uni boshqarish – har bir o'qituvchi uchun mas'uliyatli va murakkab pedagogik faoliyatdir. Faollik va mustaqillikni shakllantirish o'quvchilarning mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu masala har bir o'qituvchi oldidagi muhim masalalardandir.

Bolalarda mustaqillikni shakllantirish to'g'risida fikr yuritilganda, o'zaro aloqador ikki jihatga e'tibor qaratish lozim. Birinchidan, o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish; bilimlarni mustaqil egallash, o'z dunyoqarashini shakllantirishdan iborat bo'lsa, ikkinchidan, o'zlashtirgan bilimlarni amaliy mashg'ulotlar va mustaqil faoliyatda qo'llashga o'rgatishdan iboratdir.

Mustaqil ish – o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish shakli, ta'lim uslubi emas. Uni o'quvchilarni mustaqil bilim olish faoliyatiga jalb etish, mantiqiy va ruhiy tashkillashtirish vositasi deb qarash to'g'riroqdir.

O'qituvchilar o'quvchilarning mustaqil bilim olishlari borasida yo'llanma berishlari, ularni aqliy mehnatini ilmiy tashkil etish, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishlari, ya'ni maqsad g'oya olish, unga erishish vositalarini tanlay olishlariga ko'maklashishlari, o'quvchilar vaqtga nisbatan to'g'ri yo'nalish olgan holda o'z faoliyatlarini rejalashtirishlari talab etiladi.

Barkamol avlodni tarbiyalash uchun uni doimiy mustaqil faoliyatga jalb etish zarur bo'lib, bunday mustaqil ishlar muammoli – izlanish xarakteriga ega bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligi va mustaqilligi tabiatni o'rganishda ko'plab yo'nalishlar mavjud.

Birinchi yo'nalishning tarkib topishi juda uzoq tarixga ega. Uning dastlabki vakillari yunon olimlari Aflotun, Suqrot, Aristotellar bo'lib, ular o'quvchilarning faol va mustaqil bilim egallash ahamiyatini har tomonlama asoslab berishgan. Olimlarning qarashlarida inson ongining o'sishi faqat mustaqil faoliyat jarayonida muvaffaqiyatli kechishi, shaxsning

takomillashuvi va uning qobiliyatlari rivojlanishi o'z-o'zini anglash orqali amalga oshishi bayon etilgan.

O'rta asrlarda ta'lim-tarbiya amaliyotida dogmatizm va yodlab olish hukmronlik qilgan. Bu davrda Fransua Rable, Mishel Monten, Tomas Morlar bolani mustaqillikka o'rgatish, unda tanqidiy fikrlovchi insonni tarbiyalashni talab etib, ushbu yo'nalishni yanada takomillashtirganlar.

Bunday fikrlar Ya.A.Komenskiy, Z.Z.Russa, Ushinskiy va boshqalarning pedagogic asarlarida rivojlantiriladi.

Pedagogik nazariyotchi olimlar, filosof, ruhshunos, sosiolog va fiziologlar bilan birgalikda muammoning bu jihatini hozirgi davr vakilining asosiy shaxsiy sifatleri nuqtai nazaridan, bugungi kunimiz kishisi barkamol rivojining asosiy sifat ko'rsatkichi – tashabbuskorlik, mustaqillik, ijodiy faollikni o'rganib nazariy asoslab beradilar.

Mustaqil ish – bu o'qituvchining bevosita ishtirokisiz, lekin uning topshirig'iga ko'ra maxsus ajratilgan vaqtda bajariladigan faoliyat bo'lib, bunda o'quvchilar o'z kuchlaridan foydalangan holda u yoki bu shklida aqliy hamda jismoniy harakatlari natijasining belgilab qo'yilgan maqsadlariga erishish uchun intiladilar.

Pedagog olim I.A.Zimnyaya o'quvchining mustaqil ishi uning darsda to'g'ri tashkil etilgan o'quv faoliyati natijasi bo'lib, mazkur faoliyatning o'quvchi bo'sh vaqtda kengaytirilishi, chuqurlashtirilishi va davom ettirilishini ta'kidlaydi. O'qituvchi uchun bu nafaqat o'z o'quv harakatlari rejasini aniqlashnigina emas, balki o'quvchilarda yangi o'quv masalalarini hal etishda o'quv fani o'zlashtirishning ma'lum bir sxemasini ongli shakllantirishni ham anglatadi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LLANILADIGAN INTERAKTIV USULLARNING AHAMIYATI

***Ochilova G.,
Rustamova D.,***

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

O'zbekiston mustaqilligi tufayli boshlang'ich ta'lim mazmuni tubdan o'zgardi. Milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida yangi dasturlar, darsliklar, o'quv metodik tavsiyalar, ilmiy-metodik qo'llanmalar yaratildi. Dunyoqarashi, Mustaqil respublikamizda boshlang'ich sinf o'quvchilarni yangi talab asosida o'qitish va tarbiyalashga alohida e'tibor berildi. Bugungi kunda interaktiv usullarning 1000 dan ortiq turlari mavjud. Ammo ularning hammasidan ham boshlang'ich ta'limda foydalanib bo'lmaydi. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, interaktiv usullardan foydalanish uchun o'qituvchi ham, o'quvchilar ham, o'tkazish joyi ham maxsus tayyorlanishi kerak. Ta'lim jarayonidagi asosiy interaktiv o'qitishning interaktiv usullarini qo'llash bilan bog'liq. "Interaktiv" so'zi ingliz tilidan "interact" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "inter"-bu o'zaro, "act" – aloqa, ya'ni o'zaro aloqa, birgalikda faoliyat ma'nolarida qo'llaniladi. Demak, interaktivlik bu birgalikda harakat qilish yoki nima bilandir doimiy suhbat, dialog holatida bo'lish qobiliyatidir. Interaktiv o'qitish - bu o'quvchilarning o'quv muhiti bilan o'zaro hamkorligi asosida o'qitishdir. Eng yaxshi usul bu o'quvchi va o'qituvchilarga o'rgatilgani emas, balki ularning o'zaro hamkorligi natijasida o'laroq, ehtiyoj ko'proq seziladiganidir. "Interaktiv"ning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat? Shuni alohida ta'kidlash joizki, interaktiv o'qitish – bu

o'quv-biluv faoliyatini tashkil etishning maxsus shaklidir. U aniq va prognoz qilinadigan maqsadlarni ko'zda tutadi. Shunday maqsadlardan biri ta'lim uchun qulay sharoitni vujudga keltirish bo'lib hisoblanadi. Bunda o'quvchilar o'zlarining intellektual salohiyatini his etishi lozim. Shuning o'ziyoq ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Interaktiv o'qitishning mohiyati shundan iboratki, o'quv jarayonida barcha o'quvchilar bilish faoliyatiga jalb etilgan bo'ladi. Ular o'zlari bilgan va o'ylagan narsalarni tushunish imkoniga ega bo'ladilar. O'quvchilarning bilish va yangi o'quv materialini o'zlashtirish jarayonidagi hamkorligi deganda, har bir o'quvchi darsga o'z hissasini qo'shishi, o'zaro bilim, g'oyalar va faoliyat vositalarining almashinuvi tushuniladi. Bu tarzda o'zaro hayrixoxlik va qo'llab-quvvatlash muhitida o'qitish yangi bilimlarni egallashgina emas, balki o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirishga ham yordam beradi. Mashg'ulotlarda interaktiv usullardan foydalanish besh asosiy xususiyatni mujasamlashtiradi:

- ijobiy ma'noda bir-biriga tobelik;
- o'zaro hamkorlikdagi shaxsiy mas'uliyat;
- birgalikda ishlash malakalari;
- guruhlarda ishlash malakalari;
- o'zgalar fikrini hurmat qilish malakalari;

Shuning uchun o'qituvchi interaktiv usullardan boshlang'ich sinflarda foydalanganda quyidagi qoidalariga amal qilishi lozim:

Birinchi qoida. Xonani ishlash uchun tayyorlashga e'tibor berish. Ya'ni sinf o'quvchilarning kichik va katta guruxlarda ishlashlari, o'rin almashishlari uchun qulay qilib tayyorlangan bo'lishi kerak. Ijodiy ishlar uchun kerakli materiallar oldindan tayyorlab qo'yilishi maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchi qoida. Protsedura va vaqt reglamenti masalalariga e'tiborli bo'lish. Ishni boshlashdan oldin bu haqda kelishib olib, uni buzmaslikka harakat qilish. Masalan, o'quvchilarga har bir kishining fikrini sabr bilan tinglash, boshqalarning so'z erkinligi huquqini hurmat qilishni tushuntirish.

Uchinchi qoida. O'quvchilarni guruhlarga bo'lishga e'tibor berish. Avvaliga guruxlarni o'quvchilar ixtiyoriga ko'ra tashkil etish, keyin esa tasodifiy tanlov printsipligiga amal qilish.

To'rtinchi qoida. Ishga barcha o'quvchilar u yoki bu darajada jalb etilishi lozim.

Beshinchi qoida. O'quvchilarning psixologik tayyorgarligiga e'tibor berish kerak. Gap shundaki, darsga kelganda o'quvchilar birdaniga ishga kirishishga tayyor bo'lmaydilar. Shuning uchun ham ularni tez-tez rag'batlantirib turish kerak.

Oltinchi qoida. Boshlang'ich sinflarda bunday usullardan foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, deyarli barcha predmetlar bir o'qituvchi rahbarligida olib boriladi. Shuning uchun ham sinf sharoiti, materiallar va usullarni shunday tanlash kerakki, bir darsdan ikkinchisiga o'tish oson va qulay bo'lsin. Masalan, bir xil metoddan barcha darslarda foydalanish mumkin bo'lsin.

Boshlang'ich sinflarda interaktiv usulda o'qitishning qulayligi shundaki, o'quvchilar har doim bir sinf xonasida va bir o'qituvchi bilan ishlaydalar. Bu o'qituvchi uchun ham qulaylik tug'diradi. Lekin, albatta, yil davomida partalarning o'rnini o'zgartirib, guruxlarga juftliklarga bo'linib ishlab bo'lmaydi.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION ZAMONAVIY AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ravshanova Sh.R.,

Navbahor tumani 36-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilinishi hamda innovatsion texnologiyalarni keng o'zlashtirilishi ta'lim muassasasi oldida dolzarb vazifalarni amalga oshirishni taqozo qilmoqda. Ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim vazifalaridan biriga aylanganligi hammamizga ma'lum. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni intellektual va texnikaviy qobiliyatlarini rivojlantirib shaxs xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. "Vatanimiz kelajagi, xalqimizni ertangi kuni mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-etibori, avvalambor, yoshlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak. (I.A.Karimov¹.)

Zamonaviy axborot innovatsion texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanar ekanmiz, biz uning ijobiy ta'sir yo'llari orqali yondasha olishimiz lozim, ya'ni, birinchidan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari zaminida yuz berishi mumkin bo'lgan yangiliklar an'anaviy muloqot sharoitlarida olib boriladi. Dars jarayonida texnika bilan shaxs va shaxs bilan shaxs o'rtasidagi muloqotni muvofiqlashtirib olib borish maqsadga muvofiq.

Ta'lim beruvchilar innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va amaliyotga tadbqiq etish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamda refleksiv ta'sirni unutmasligi kerak. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ va bilish faoliyatini sifat o'zgarishlariga olib boradi hamda ta'lim olish usullarining o'zgarishi asosida shaxs sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, internet bilan ishlaganda, o'quvchilarning faolligi ortadi va ta'lim jarayoni individuallasadi, turli ma'lumot manbalari bilan ishlash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning shaxsini rivojlantiradi. Ularda mustaqil fikr yuritishga, tashabbuskorlikka, mobillikka rag'batlanish paydo bo'ladi. Ammo, shuning bilan bir qatorda salbiy ta'sirlar ham yuzaga kelishi mumkin. Yani, intensiv intellektual va ijodiy rivojlanish o'quvchilarni mavjud ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlay olmaydi. Ular turli kompyuter manbalariga, shu jumladan internetga bog'lanib qolishlari ham mumkin. Bu esa kelajakda o'quvchi shaxsini boshqalardan ajralib qolishiga sabab bo'la oladi. Bolalarning ruhiyatida keskin o'zgarishlar ro'y berib, ularda o'z do'stlarini virtual olam qahramonlari bilan almashtirish, ruhiy javob reaksiyalarida pasayish, qiziqishlar doirasida torayish kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

O'quv faoliyati jarayonida dars maqsadining aniqligi, mantiqiyliigi, ketma-ketliligi hamda talablarning refleksivligiga e'tibor qaratish lozim. Bu birinchidan, o'quvchining ruhiy muloqotini amalga oshirish uchun muhim bo'lsa, ikkinchidan, teskari aloqani kuchaytirishga asos bo'ladi va ta'lim jarayoni uchun mo'ljallangan dasturiy va texnik vositalarning "insonlashuvi" kuzatiladi. Bu jarayonda zamonaviy kommunikatsiya axborot texnologiyalarining o'quvchilarga ta'siri ortib, u chegaralangan doiradagi ruhiy ta'sirlardan tortib, to shaxsni to'la o'zgartirishgacha (internetga bog'lanib qolish, xakerlik sindromi) olib keladigan jarayondan saqlashi mumkin.

¹ Каримов И.А. "Юксак маънавият енгилмас куч".__ Т.: «Маънавият», 2008. __16

Psixolog olimlar bugungi kunda innovatsiyon texnologiyalarining ruhiyatga ta'sir ko'rsatishi va undan oqilona foydalanish e'tiborga molik masala ekanligini uqtiradilar. Bu esa o'z navbatida pedagoglar uchun ham o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sharq donishmandlari "Qayerga ketayotganingni bilish uchun qaerdan kelayotganingni aniqlash lozim" - deb aytgan hikmatli so'zlaridan hamda yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib o'quv muhiti dasturini axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali loyihalayotgan vaqtda o'quvchilarni ongli fikrlashi va o'zaro ta'sir holatiga ham alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq.

Buning uchun:

- o'quvchilarda ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bilan birgalikda shaxsini ham shakllantirishga ijtimoiy psixologik, motivatsiya berish ish;

- o'qitish shakllarini o'zgartirish uchun harakatlanish va moslashish xususiyatlariga ega bo'lgan muhitga e'tibor qaratish;

- o'qitish va rivojlanish jarayonini rag'batlantiradigan muhit hosil qilish;

- o'quvchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini hisobga olish;

Bundan tashqari, innovatsiyon texnologiyalaridan foydalanganda auditoriyada mebellarni joylashtirish, adabiyot tanlash, tajriba, kerakli resurslar, oquvchilar hissiyotlariga ta'sir etish va ularni motivatsiyalash kabi o'quv muhiti usullaridan ham oqilona foydalana olish ham shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar o'qituvchi tashkil etgan va slaydda tayyorlangan manbalar asosidagi ijodiy muhit uchun berilgan topshiriqlarni bajarish davomida guruhlarga bo'lingan holda muammolarning yechimini topsalar o'quvchilarda quyidagi sifatlar hosil bolishiga sharoit yaratiladi: motivatsion hatti-harakatni belgilovchi xohish-istak va ehtiyojlar, motivatsiya (tashqi va ichki omillardan tashkil topadi), his-tuyg'ular (insonga ta'sir qiluvchi omillarni baholash, reaksiya qilish) bilan bog'liq holat kechadi, shuningdek, ta'lim jarayonida quvonch, hayratlanish, muhabbat, havas qilish, ayrim hollarda uyalish, nafratlanish, hadiksirash kabi tuyg'ular shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yaxshi tashkillashtirilgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosidagi o'quv muhiti ijodkorlik qobiliyatlariga rag'bat berishi ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishi, fikrlash va axborot almashishga ko'maklashishi, nutq rivojlanishini rag'batlantirishi va ma'lumotlarni mustaqil olish ko'nikmalarini rivojlantirish kabi xususiyatlarni tarkib toptiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz pedagoglar zamonaviy innovatsion texnologiyalari asosida darslarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar shaxsini shakllantirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

- innovatsiyon texnologiyalarining o'quvchilar shaxsiga bo'lgan salbiy ta'sirlarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini izlash;

- innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning optimal shart-sharoitlarini o'rganish;

- ta'lim jarayonida aniqlik, samaradorlik va natijalarni oldindan ko'ra olish;

- ta'lim oluvchilarga internetdan foydalanishning ijobiy va salbiy ta'sirini oqilona va ongli idrok eta olishlariga erishish;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.6. T.: «O'zbekiston», 1997. 324-346-betlar

2. Белинская Ye.П. К обоснованию социокультурного подхода в исследованиях виртуальной реальности. <http://www.Ish.Ru./info/seminar-doc> (1) doc.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Qudratova D.M.,

Navbahor tumani 36-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Bugungi kunda har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi. Inson o'zining aql-zakovati bilan dastlabki mehnat qurollarini o'ylab topishdan, zamonaviy innovatsion kompyuter, quyosh va boshqa yuqori texnologiyalarni kashf etishgacha bo'lgan murakkab yo'lni bosib o'tdi.

Shu bilan bir qatorda ta'lim sohasi tizimiga, balki jamiyatning barcha sohalarining rivojiga o'zining aks ta'sirini ko'rsatadi. **Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev, "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejis emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak"** deb ta'kidlaganlar.

Boshlang'ich ta'limda o'qitish sifati va samaradorligini oshirish uchun innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida darslarni tashkillash davrning asosiy talabi, hayotning zaruratiga aylanmoqda. Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda "innovation" – "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi. Mazmunan esa tushuncha negizida "innovatsiya" tushunchasi muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyatni ifodalaydi.

Innovatsion texnologiya barkamol insonni shakllantirishni kafolatlovchi jarayonni tashkil qilishning ilmiy-usuliy asosi bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan innovatsion texnologiyalari tahsil oluvchini mustaqil mutolaa qilish, bilim olish, erkin fikrlay olishga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan-yangi vazifalarni yuklamoqda.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan [darslar tashkiliy usullari](#), o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu

jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «**Aqliy hujum**», «**Fikrlar hujumi**», «**Tarmoqlar**» **metodi**, «**Sinkveyn**», «**BBB**», «**Beshinchisi ortiqcha**», «**6x6x6**», «**Bahs-munozara**», «**Rolli o'yin**», FSMU, «**Kichik guruhlarda ishlash**», «**Yumaloqlangan qor**», «**Zigzag**», «**Oxirgi so'zni men aytay**» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion va interfaol ta'lim texnologiyalari ta'lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'qituvchi, o'quvchi, shuningdek, jamoa o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish, g'oyaviy va ruhiy birlikka erishish, yagona maqsad sari intilish, har bir ta'lim oluvchi (o'quvchi)ning ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo'lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhitni yaratishda katta imkoniyatlarga ega.

Bu esa o'qituvchilardan kasbiy mahorat, malaka, bilimdonlik, sezgirlik va intuitsiyaga ega bo'lishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.- T.: "Sharq", 1998
2. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubi (o'quv-uslubiy qo'llanma). – Qarshi: Nasaf, 2011.
3. Alimov N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik ta'limga tayyorlash . Maktabgacha ta'lim. – T., 2005.
4. Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish . Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi II xalqaro anjuman. – T.: 2008.
5. Saitov.Y. Matematika va matematiklar haqida.- T.: "O'qituvchi", 1992. 28-33 b

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Xamdamova G.F.,

Bektamisheva G.M.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Jamiyatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar asosida umumiy o'rta ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni keskin ortib borishi, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlanishi hamda tadbirkorlik faoliyatini keng joriy qilishda o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligi, ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etilayotganligini inobatga olgan holda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan - Mehnat ta'limi fani nomi "**Texnologiya**" fani deb o'zgartirildi hamda bugungi kun talablaridan kelib chiqib ko'p tarmoqli yo'nalishlarga asoslangan holda ishlab chiqildi. Texnologiya fani boshlang'ich ta'lim yo'nalishida umumlashgan holda, 5-9-sinflarda - **Texnologiya va dizayn**", "**Servis xizmati**" yo'nalishlarida o'qitilishi belgilandi. 5-9-sinflarda - **Texnologiya va dizayn**", "**Servis xizmati**" yo'nalishlariga yangidan - Polimer materiallarga ishlov berish texnologiyasi, - Elektronika asoslarini va - Ro'zg'orshunoslik asoslarini bo'limlari kiritilib, mavjud bo'limlardagi mavzular qayta ko'rib chiqilib, takomillashtirildi.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda tayanch va fanga oid kompetensiyalar shakllantiriladi. O'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirish asosida ishlab chiqilgan o'quv dasturi hamda amaldagi o'quv dasturining qiyosiy tahliliga ko'ra, 1-sinfda 48,4 %, 2-sinf 47%, 3-sinf 50%, 4-sinf 44%, 5-sinf 40%, 6-sinf 33%, 7-sinfda 48%, 8-sinfda 58%, 9-sinfda 59% **umumiy hisobda 53%** o'quv dasturiga o'zgarishlar kiritildi.

Shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talaba (yoki o'quvchi) larni faqat tayyor bilimlarni egalashga o'rgatib kelingan edi. Bunday usul talaba (yoki o'quvchi) larda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, tashabbuskorlikni so'ndirar edi. Endi o'quv jarayonini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan zamonaviy darslar asosida tashkil etish davri keldi. Boshqacha qilib aytganda zerikarli darslar o'rniga zamonaviy darslarni tashkil etishga ma'suliyat bilan yondashadigan, kasbiy bilimdon, metodik mahoratga ega, ma'suliyatli, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirib olgan, innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil eta oladigan o'qituvchilarga talab oshib bormoqda. **Pedagogik jarayon** - ta'lim masalalari, uning taraqqiyotini hal qilishga qaratilgan, maxsus tashkil etilgan pedagog va tarbiyalanuvchilarning maqsadli o'zaro munosabatlaridir.

Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalar fanining maqsadi bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish, pedagogik tafakkurini kengaytirish, ularda fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir. O'quv fanining vazifalariga esa: - "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda aks etgan vazifalarni amalga oshirish;

- Didaktika nazariyasi bilan ta'lim amaliyoti aloqasini ta'minlash;
- talabalarni ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llashga o'rgatish orqali ularni zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqarish va prezentatsiya darslarini yuqori saviyada o'tkaza olishni o'rganish;
- talabalarda tarix fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish uchun zarur bo'lgan nazariy va uslubiy bilimlarni shakllantirish, ko'nikmalarni tarkib toptirish;
- talabalarning pedagogik faoliyatga o'z tayyorgarligini tahlil qilishga o'rgatish, tahliliy-tanqidiy, ijodiy va mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish bo'yicha dars ishlanmalarini loyihalash ko'nikmalarini tarkib toptirish;
- texnologiya fani o'qituvchisining innovatsion faoliyatini loyihalash ko'nikmalarini tarkib toptirish;
- texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samaradorlik va kafolatlangan natijaga erishishtirish kiradi.

Pedagogik maqsadning amalga oshishi ham kafolatlangan natijaga erishishi o'qituvchi va talabaning hamkorlikdagi faoliyati, ular qo'ygan maqsad, tanlagan mazmun, uslub, vosita, shaklga ya'ni texnologiyaga bog'liqdir. O'qituvchi va talabaning maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda talabalarning bilim saviyasi, guruh harakteri, sharoitga qarab, ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan: natijaga erishish uchun balki, kompyuter bilan ishlash lozimdir, balki film (yoki tarqatma material, chizma va plakat, axborat texnologiyasi, turli adabiyotlar) kerak bo'lar. Bularning hammasi o'qituvchi va talabalarga bog'liq.

BOSHLANG'ICH FANLARINI O'QITISHDA INNAVATSION METODIKALAR**Allayeva G.,****Tursunova N.,****Navoiy shahar 5-IDUM o'qituvchilari**

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, uning bolalar psixologiyasi va ma'lumot darajasi hamda hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini yaxshi bilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. standarti va amaldagi maktab dasturlarida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan materiallar ancha murakkab bo'lib, bolalarning bu bilimlarni bosqichma-bosqich egallab olishlarini, kengaytirib va rivojlantirib borishlarini taqozo etadi. Bugungi va ta'lim tizimi biz boshlabg'ich sinf o'qituvchilari oldiga o'ta mas'uliyatli vazifalar yuklamoqda. Muallim har bir o'tilayotgan darsga ijodiy yondashishi, mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik, innavatsiyon metodikalar asosida darsning har bir minutidan unumli foydalanishi zarur.

O'quvchiga bilim berish, har bir dars mazmunini boyitish, qiziqarli mashg'ulotlarni dars jarayoniga singdirishni talab qiladi. Ruhshunoslarning aniqlashicha, boshlang'ich sinf o'qituvchining oddiy tushuntirishi orqali egallab olgan ma'lumotlarga qaraganda turli xil ruhiy kechinmalar orqali o'zlari mulohaza yuritib, mustaqil bajargan ishlari vositasida o'zlashtirilgan bilimlarini uzoq esda saqlab qoladilar. Chunki o'quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko'rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko'plab o'quv materiallarini hayolidan o'tkazadi. O'xshash hodisalarni taqqoslaydi. O'zicha mulohaza yuritib mustaqil hukm chiqaradi.

Mashg'ulotlarni shunday tashkil etish kerakki, o'quvchi har bir dars davomida egallashi lozim bo'lgan bilimlar hajmini, o'zida hosil qiladigan ko'nikma va malakalarni oldindan belgilab olishi lozim. Bu o'z navbatida o'quvchining mashg'ulotlarga aniq maqsad bilan qatnashishini taqozo qiladi. Chunki o'quvchi darsning oxirida belgilangan maqsadga erishganligini bilish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur.

Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchisiga bilim berish, har bir dars mazmunini boyitish, qiziqarli mashg'ulotlarni dars jarayoniga singdirishni talab qiladi. Bunda o'qituvchining dars uchun oldindan puxta tayyorgarlik korishi va darsda foydalanidigan usullari bolalarning mustaqil ishlashiga qaratilishi zarurdir. Chunki o'quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko'rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko'plab o'quv materiallarini hayolidan o'tkazadi. O'xshash hodisalarni taqqoslaydi. O'zicha mulohaza yuritib mustaqil hukm chiqaradi. O'qituvchilarning tayyor holda bergan ma'lumotida esa o'quvchi fikrlash faoliyati to'la ishga kirishmasdan to'g'ri javobni o'zlashtirib oladi. O'xshash hodisalarga duch kelishi bilan o'qituvchi bergan bilimni amaliyotga taqbiq qilishda qiynalib qoladi. Davlat ta'lim standarti va amaldagi maktab dasturlarida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan materiallar ancha murakkab bo'lib, bolalarning bu bilimlarni bosqichma-bosqich egallab olishlarini, kengaytirib va rivojlantirib borishlarini taqozo etadi.

Maktab bola hayotida juda muhim o'rin turadi. Shu davrda u atrof-muhit, jamiyat va kishilar mehnati, maktab-maorif haqidagi bilimlarni egallaydi. Kecha o'yin bilan band bo'lib, erkin faoliyat ko'rsatib yurgan bolaning birdan maktabning ichki qonun-qoidalariga moslashishi, belgilangan tartib asosida mashg'ulotlarga o'z vaqtida qatnashishi oson kechmaydi. Shu tufayli kichik maktab yoshidagi bolalar o'yin bilan bog'liq darslarda juda faol qatnashadi. Biz o'qituvchilar buni hisobga olib, darslarga o'yin elementlarini kiritishimiz va undan ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarda samarali foydalanishimiz lozim.

Bugun maktabga ilk bor qadam qo'ygan o'quvchining kechagi mashg'uloti o'yin edi. Bolada boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan materiallarni o'zlashtirib olishga yordam

beradigan epchillik, hozirjavoblik, voqealarni bir-biriga taqqoslash, sinchkovlik kabi ijobiy xislatlarning shakllanish davri bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan bilimlarning o'zlashtirib olinishiga erishish uchun ana shularga tayanish va uni parvarish qila borish lozim. Bu o'rinda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati juda kattadir. "Tasavvur qiling, bola ma'lum amaliy va ruhiy tayyorgarlikdan keyin maktab o'quvchisi bo'ladi. Uning vazifasi o'zgaradi. Bir kecha - kunduzda o'rtacha 4 soat ta'lim oladi. Kechagi o'yingaroq bola bugun 40-45 daqiqa davomida diqqatini bir joyga joylab, o'qituvchi bilan muloqatda bo'ladi. O'quv axborotini qabul qiladi va idrok etadi. Ana shu vaqtda o'qituvchi loqayd, mas'uliyatsizlik qilsa, uning bu holati ota-onalarning holati bilan hamohang bo'lib qolsa, ota-ona ham yordam berishdan ojiz, nazorat qilishga "vaqti yo'q" bo'lsa, o'sha o'quvchilar bo'sh o'zlashtiruvchi, tartibsiz yomon o'quvchilarga aylanadilar. O'z kasbining mohir ustasi bo'lgan fidokor o'qituvchi ana shu paytda o'quvchilarni qo'lga oladi, ularning mehrini, ishonchini qozonadi: o'quv mashg'ulotlariga qiziqish uyg'otadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini takomillashtirishga bo'lgan e'tibor, bu ulug' xalqimiz, kelajagimiz va ertangi kunimizga bo'lgan e'tibordir. Kelajagimiz vorislari bo'lgan yosh avlodning mustahkam bilim olishlari, olgan bilimlarini kundalik faoliyatda qo'llay olishlariga, komil insonlar bo'lib voyaga yetishlariga imkoniyatlar yaratamiz, ta'lim tizimiga bo'lgan e'tiborning yaqol namunasidir. Bu esa buyuk kelajagimizga bo'lgan ishonch garovidir.

O'ZBEK TILI FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK INNOVATSION TEXNOLOGIYANING O'RNI VA AHAMIYATI

Egamova D.,

Baymanova N.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

O'zbek tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarga shu fan asoslaridan chuqur va sistemali bilim berishdir. Olgan bilimlarini o'z hayot faoliyatlarida qo'llash natijasida shakllanayotgan inson mehnatga va hayotga tayyorlanib boradi. Bu xil muammoni yechishda nimani o'qitish ta'lim mazmuni bilan birga qanday o'qitish ta'lim metodlari masalasi ham katta ahamiyatga ega. Har qanday fanni o'qitish shu fanning mazmunidan kelib chiqadi, demak, fanni o'qitish metodlarini shu fanning ichki imkoniyatlarini belgilaydi. Shuningdek, o'qitish metodlarini bilish metodlari va qonuniyatlari haqidagi ta'limot ya'ni fanning metodologiyasi ham belgilab beradi. Mavjud an'anaviy ta'lim metodlaridan voz kechmagan holda, yangi pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. O'zbek tili fanini o'qitishda asosan so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Takrorlash bilimning asosini tashkil qiladi, qo'lda yozib takrorlanganda ko'z bilan ko'rganga nisbatan yaxshiroq yodda qoladi. Faqat tasavvurlar bilan insonni psixologik amaliy faoliyatga tayyorlab bo'lmaydi. Buning uchun hodisa va qonunlarning mohiyatini, ularning rivojlanish, kelib chiqish sabablarini bilmoq zarur. O'quvchining darsliklar va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlay olishi, bilganlarini so'zlab berishi shu asnoda so'zlarni to'g'ri yoza bilishi va o'qiy olishi, egallangan bilimlarni qo'llay olishi, talabidir. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha psixologik, ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan

egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. O'zbek tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchining imkoniyati darajasida tashkil qilinishi kerak. Qanday usul va vositalar yordamida tashkil qilinishidan qat'iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- Pedagogik faoliyat ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi;
- O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- O'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
- O'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi;
- O'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi;
- Pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustuvorligiga erishishni kafolatlashi zarur. O'zbek tili fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan majburan foydalanish mumkin emas. Aksincha, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. O'zbek tili fanini o'rganishda pedagogik innovatsion texnologiyaning jalb qilinishi o'quvchilarda fanni o'zlashtirishlarida qiyinchiliklarni bartaraf etishi bilan birga, qiziqishlarini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbek tili fanini o'rganishda pedagogik innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda pedagogik faoliyatga yangiliklar olib kirish orqali ta'lim rivojiga hissa qo'shadi, pedagogik faoliyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining innovatsion faoliyati butun pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuch vazifasini bajaradi va ta'lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shuning uchun ham pedagogik innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi. O'qituvchi innovatsion faoliyatiga tayyor bo'lib, darsga eng so'nggi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin.

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSION YONDASHUV

Boltayeva H.,

Zarofshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Umumta'lim maktablari o'qitish tizimi rivojining asosiy yo'nalishlaridan biri o'qitish tizimiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishdan iborat bo'lgan jarayon bilan tavsiflanadi. Odob-axloq qoidalarini o'rgatish jarayonida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar o'qitish tizimi kontseptsiyalarini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Bunda oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanadigan mutaxassislar muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham pedagogika oliy ta'lim muassasalari oldidagi asosiy maqsad bu ta'lim-tarbiya asosida o'qitish tizimiga moslashtirilgan xususiyatlarga ega bo'lgan, zaruriy bilim asoslarini va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha shaxsiy tajribalarni egallagan, ularni o'quv jarayonida qo'llash bo'yicha metodik tayyorgarlikka ega bo'lgan mutaxassis o'qituvchilarni tayyorlashdan iborat.

Bunday mutaxassis o'qituvchilarni o'qitish va har tomonlama tayyorlash ta'lim jarayonini yangilash orqali amalga oshiriladi. Uning asosini esa Odob-axloq qoidalarini o'rgatish va o'qituvchilarining innovatsion faoliyati rivojlantirish tashkil etadi.

Ma'lumki, an'anaviy o'qitish tayyor bilimlarni o'zlashtirish va reproduktiv faoliyatga yo'naltirilgan. Ammo bugungi kunda nafaqat bilimlarni uzlashtirishni osonlashtiradigan va tezlashtiradigan, o'quvchilarni mustaqil faoliyat usullariga o'rgatadigan, balki bo'lajak kasbiy faoliyatida Odob-axloq qoidalarini o'zlashtirgan va multimedia vositalarini qo'llashni biladigan, axborotli materiallardan foydalanish texnologiyasini yaxshi egallagan malakali mutaxassis bo'lishiga zamin yaratishga imkon beradigan o'qitish metodlari zarur.

Ushbu ma'ruzada Odob-axloq qoidalarini o'rgatishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish masalasi tahlil qilingan bo'lib, unda Odob-axloq qoidalarini o'rgatish va uning mazmunini o'zgartirish hamda o'qitishning yangi metodlaridan foydalanishni ko'zda tutadi.

Odob-axloq qoidalarini o'rgatishning asosiy maqsadi o'quvchilar tomonidan umuminsoniy madaniyatni shakllantirish va bo'lajak avlod uchun kerakli bo'lgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Odob-axloq qoidalarini o'rgatish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni quyidagi uch yo'nalishda olib borish mumkin: birinchidan, kompyuter hamkorligida dars mashg'ulotlarini tashkil etish; ikkinchidan, o'quvchilar so'zlashuv madaniyatini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyasidan foydalanish; uchinchidan, o'quvchilarning Odob-axloq qoidalarini o'rgatish bo'yicha o'quv materiallarini o'zlashtirishi ustidan nazoratni ta'minlash.

Dars mashg'ulotlarida o'qituvchi yuqori darajali paketlar yordamida yaratilgan prezentatsiyalardan foydalanishi mumkin. Bu o'quvchilarning diqqatini faollashtirishga, dars materiallarining alohida holatlarini illyustratsiyalashga, tuzilmaviy sxemaga materialni ko'rgazmali joylashtirishga imkon beradi. Qo'yilgan maqsadga erishish uchun o'qituvchilardan o'quv jarayonini o'quvchilarning o'quv faoliyati va o'qitish natijalariga ta'sir ko'rsatadigan, ularning individual xususiyatlarini e'tiborga olgan tartibda tashkil etish talab etiladi.

Xulosa sifatida shuni qayd etish mumkinki, taklif etilgan metodika quyidagi metodik maqsadlarni amalga oshirishga imkon beradi:

- o'quvchilarning Odob-axloq qoidalarini o'rgatishga motivatsiyasini kuchaytirish;
- ko'rgazmalilik darajasini oshirish va vaqtni tejash;
- tejalgan vaqt byudjetidan o'rganilayotgan mavzuga diqqatni jalb etish va mavzuni chuqurlashtiruvchi qo'shimcha o'quv va predmetli masalalarni qarash uchun foydalanish.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI DIDAKTIK O'YINLAR ORQALI TAFAKKURINI RIVOJLANISH

Temirova D.,

Shaymanova D.,

Navoiy shahr 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Ta'lim jarayonidagi asosiy qiyinchiliklar o'quv faoliyatining shakllanmaganligi bo'lib, u yashirin psixologik qiyinchiliklarga tegishlidir. O'quvchi bu holatni sezadi, lekin u nima uchun shunday bo'layotganligini tushunmaydi va ifodalab bera olmaydi, shu sababli kattalarga yordam so'rab murojaat qila olmaydi. Bunday qiyinchiliklar mavhum bo'lib, ularning tabiati tushunarsizdir.

Bunday holatlarda ota-onalar va o'qituvchilar o'quvchiga yordam ko'rsatmasliklari achinarli holatdir, chunki ularning o'zlari ham o'quv faoliyati va uning tarkibiy

tuzilmasining psixologik aspektlari bilan tanish emaslar. Bu nuqsonlarning yorqin belgilari – dangasalikda, qobiliyatning yo'qligida va boshqalarda nomoyon bo'ladi.

O'quv faoliyatining shakllanmaganligi ayniqsa to'rtinchi-beshinchi sinflarda, ya'ni ta'lim murakkabroq darajaga ko'tarila boshlaganda va o'zlashtiriladigan materialning o'sishi bilan ko'zga tashlana boshlaydi. O'quvchi, bu holatda qandaydir noma'lum to'siqqa duch kelganday bo'ladi.

Shu sababli boshlang'ich ta'limda o'quvchi yangi bilimlarni o'zlashtirishga ko'mak beruvchi o'ziga xos o'quv usullariga erishishi uchun, eng zarur shart-sharoitni yaratish, ya'ni o'quvchiga o'qishni o'rgatish lozim.

Bu vaqtga kelib, darsliklarda o'quvchidan zarur umumlashtirishlarni amalga oshirishi, ya'ni ma'nosiga ko'ra guruhlariga ajrata olish shakllangan bo'lishi kerak. To'rtinchi sinfga kelib, ulardan erkin foydalana bilishi lozim.

Barcha yangi-yangi talablar, yangi qoidalar, predmetlar harakatlarining yangi normalari obektlarning shu paytgacha noma'lum bo'lgan qonuniyatlarini ochib beradi. Dunyo o'quvchi o'zlashtirishi kerak bo'lgan ilmiy bilimlar va tushunchalar tizimi bilan tartiblashtirilgan. O'quvchining tafakkuri ana shu yuqorida qayd etilganlarga hamda insonlar va buyumlar bilan o'zaro harakat tajribasiga yo'naltiriladi.

Masalan, oy osmonda bola harakat qilgani uchun harakatlanadi degan mulohaza bolaning hayotiy tajribasi asosida, tafakkurning vositasi sifatida so'zlardagi ifodasidir. Predmetlardagi o'xshashliklar va farqlar so'zlarda, nutqda aks etadi. Uni bola bevosita kuzatish orqali aniqlaydi.

O'quvchi ilmiy tafakkurlashni umumiy o'rta ta'lim maktabida egallaydi, ilmiy tafakkur qilish bolani umummadaniy namunalarga, normalarga, etalonlarga, atrofdagi olam bilan bo'ladigan munosabatlar qonuniyatlariga yo'naltiradi. Son tushunchasi, so'z, badiiy obraz va boshqalar, ilmiy tafakkur asosini tashkil etuvchi obyektiv dunyo xususiyatlari bilan yangi harakatlar, munosabatlar bolaning shaxsiy tajribasi jarayonida ilgari egallanmaganlarini egallashga imkon beradi.

Birinchidan, o'quv jarayonining intensivikasi o'quvchilarda tafakkur faoliyatining turli tomonlarini rivojlantirish uchun vositalarni izlash vazifasini qo'yadi. Bu vazifani yechishning samarali vositasi – o'quv o'yinlari hisoblanadi.

Ikkinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktabi tajribasini kuzatishlar, ko'pchilik o'qituvchilar o'yinlar metodini o'zlashtirgan emaslar, ular boshqa o'qituvchilarda o'zining ijobiy tomoni bilan nomoyon bo'lgan o'yinlar amaliyotidan foydalanmaydilar.

O'yinlar metodi maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni ular uchun odat tusiga kirgan o'yin faoliyatidan o'quv faoliyatiga asta-sekinlik bilan o'tishni amalga oshiradi, bu o'tish jarayonini u unchalik sezilarlisiz va hech qanday qiyinchiliksiz o'tishiga yordam beradi. Boshqa muhim jihatlar bilan birgalikda didaktik o'yinlarni o'tkazish metodikasini mukammallashtirishga va ta'lim jarayonida turli ko'rinishdagi qiziqarli o'yinli mashqlardan foydalanishga ham alohida e'tibor qaratish zarur bo'ladi. Har bir o'qituvchi har bir o'yinning nima uchun mo'ljallanganligini, uning mazmunini yaxshi tushunishi, o'yinni har bir dars uchun mavzuni o'zlashtirishdagi aniq vazifalarini hisobga olgan holda tashkil qilishni, metodikasini o'ylab chiqishi zarurdir.

O'yin faoliyatining ahamiyati haqida alohida e'tibor qaratishgan "Shuni anglash juda muhimki, mazkur o'yin qanday didaktik masalani yechishga ko'maklashadi, qanday ruhiy holatlarni, jarayonlarni rivojlantirishga mo'ljallangan". O'yinlar faoliyatida bola uchun juda muhim bo'lgan to'rtta muhim jihatlari, funksiyalari ajratib ko'rsatilgan: motivatsion talab doirasida rivojlantirish vositasi; bilish vositasi; aqliy harakatlarni rivojlantirish vositasi; o'zini ixtiyoriy tutishning rivojlantirish vositasi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlanishida didaktik o'yinlarning ahamiyatini o'rganish. Ushbu maqsad maqolamizning quyidagi vazifalarini ifodalash imkonini berdi:

Bilish jarayoni sifatida tafakkurning o'ziga xosligini qarab chiqish.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tafakkurini o'ziga xosligini ko'rsatish.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarini rivojlanishida o'yinlar funksiyalarini tahlil qilish.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarini mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda didaktik o'yinlardan foydalanish yuzasidan tajriba-sinovni o'tkazish.

Ta'limning boshlang'ich bosqichida maxsus didaktik o'yinlar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga ko'mak turtki beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytmoqchimanki boshlang'ich ta'lim davomida o'quvchida nazariy tafakkur rivojlanadi, u yangi bilimlarga, ko'nikmalarga ega bo'ladi – o'zining keyingi ta'limi uchun zaruriy baza yaratadi. Lekin o'quv faoliyati bu bilan nihoyasiga yetmaydi: kichik maktab yoshidagi o'quvchining bevosita rivojlanishi uning tavsifi va natijaviyligiga bog'liq. Bolaning muvaffaqiyatli ta'limi, unga nisbatan kattalarning va tengdoshlarining munosabatiga bog'liq. Unda ana shular asosida o'z-o'zini aniq baholash shakllanadi.

МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА АХБОРОТ КОММУНИКАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Алиева З.О.,

Навбаҳор тумани 22-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Маълумки билимларни пухта ўзлаштириш учун ўқувчиларда мантикий тафаккур, мантикий хотира ва ижодий тасаввурни мунтазам ривожлантириб бориш лозим. Бу борада математика фани катта имкониятларга эга. Шундай экан, математика фанини изчил, босқичма-босқич ва бошқа фанлар билан алоқадорликда ўрганиш ўқувчилар мустақил фикрлаш қобилиятини оширишга ёрдам беради.

Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»да ўқув жараёнига илғор педагогик технологияларни яратиш ва ўзлаштириш юзасидан мақсадли инновация лойиҳаларини шакллантириш ҳамда амалга ошириш орқали илм-фаннинг таълим амалиёти билан алоқасини таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш, илғор ахборот ва педагогик технологияларни амалга ошириш учун тажриба майдончалари барпо этиш орқали эса илмий тадқиқотлар натижаларини таълим-тарбия жараёнига ўз вақтида жорий этиш механизмини рўёбга чиқариш, замонавий ахборот технологиялари, компютерлаштириш ва математик таълим тизимини ривожланиб бориши белгилаб берилган.

Таълим-тарбия жараёнини мақсадга мувофиқ ташкил этиш ва ўқитувчиларнинг педагогик фаолияти, уларнинг касбий тайёргарлигидаги қайд этилган камчиликларни бартараф этиш учун:

- ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги муносабатларни инсонпарвар-лаштириш ва демократлаштириш;

- таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ҳамкорликда ташкил этиш ва бошқариш орқали онгли интизомни таркиб топтириш;

- ўқитишда замонавий педагогик ва ахборот технологияларидан уйғун равишда фойдаланиш орқали таълим самарадорлигига эришиш;

- ўқувчиларнинг билиш фаолиятини мустақил ва ижодий изланиш асосида ташкил этиш орқали мустақил ва ижодий фаолиятни таркиб топтириш;

- ўқувчиларнинг қизиқишлари, эҳтиёжлари ва қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда таълим-тарбия жараёнига табақалаштирилган ёндашувнинг илмий-методик асосларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш зарур.

Ушбу вазифалар таълим-тарбия жараёнининг фаол иштирокчиси, ташкилотчиси ва бошқарувчиси бўлган ўқитувчилар зиммасига юкланади ва бу вазифаларнинг муваффақиятли ҳал этилиши ўқитувчиларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги даражасига боғлиқ бўлади.

Республикамизда “Таълим тўғрисида” ги қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” талаблари асосида таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш, педагогик кадрларнинг касбий тайёргарлигини таркиб топтириш ва орттириш муаммосига бағишланган тадқиқот ишлари кенг қамровда олиб борилмоқда.

Анаънавий ўқитиш методикасида ўқув материаллари асосан матн ва формулалар кўринишида берилиб, ўқув материалларини намоёни қилиш имконияти деярли мавжуд эмас. Бундай кўринишда берилаётган ўқув материалларини ўқувчи томонидан ўзлаштириш асосан кетма-кет равишда амалга оширилади, шу сабабли уларни эсда қолдириш ва ўзлаштириш жуда суст бўлади.

Янги ўқитиш методикасида ўқувчиларга берилаётган материалларни қайта кодлаштириш ва ўзларининг моделини яратиш масалалари юкланмайди. Бу ўқитиш методикасида ўқув материаллари матн ва формула кўриниши билан бир қаторда, образлар кўринишида ҳам тақдим этилади. Бу маънода ахборот технологиялари асосида ўқув материалларини образли кўринишда тақдим этишда уларга ҳар хил кўринишдаги ранглар, ҳаракат, овоз каби элементларни киритиш ўқувчиларнинг ўқув материалларини қабул қилиш жараёни самарадорлигини ошириш билан бирга, берилаётган материалларни таҳлил қилиш, таққослаш ҳамда абстраксиялаш каби муҳим сифатларни ривожлантиради. Ўқув материалларини образлар кўринишида тақдим этиш учун уларни ахборот технологияларидан фойдаланиб, электрон-дидактика асосида электрон китоб, дарслик, курс ва виртуал стенд кўринишида яратиш юқорида кўйилган масалаларни ижобий ҳал этишга олиб келади.

Хориж ва ватанимиздаги ахборот-педагогик технологияларнинг педагогик асослари бўйича олиб борилган илмий-тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатадики, ахборот-педагогик технологиялар электрон-дидактик (анимация) кўринишидаги функцияларга асосланиб улар:

- қулай кўринишда бўлган ўқув материалларини тушуниб етишга, берилган маълумотлар ҳақида тушунча ва тасаввур ҳосил қилишга;

- кўп маълумотларни олиш, яъни маълумотларни тўғридан-тўғри олиш имконияти мавжудлигига;

- ўқув жараёнини енгиллаштиришга, яъни кам вақт сарф қилиб кўп маълумотларга эга бўлишга;

- мослаштирувчанлигига, яъни ўқув жараёнини ташкил қилиш учун қулай бўлган анимацияларни кўрсатиш, мустақил ишлаш учун компьютер технологияларидан фойдаланиш ва гуруҳ-гуруҳ бўлиб билим олишни ташкиллаштириш масалаларининг ечимини топишга қаратилганлигини ва уларда икки турдаги, яъни информацион ва педагогик ёндашишларни кўриш мумкин. Таълим тизимида ахборот-педагогик технологиядан фойдаланиш унинг янги соҳаси, яъни таълимнинг электрон дидактик шакли пайдо бўлишига асос солиб, унда: ўқув фанларининг бобларини ажратиш, электрон кўринишда тасвирлаш, электрон ўқув

адабиётнинг маъруза ва амалий дарслар қисмини уларнинг вазифаларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқиш, электрон ўқув адабиётни баҳолаш механизмини яратиш ва тадбиқ этиш, электрон ўқув адабиётлар асосида виртуал стендлар яратиш ва ўқув жараёнига қўллаш, электрон ўқув адабиётни қўллаш орқали ўқитишнинг умумий савиясини аниқлаш каби имкониятлар яратилиши кўрсатилган.

Педагогик ёндашиш ўқув жараёнига дидактик мақсадларни қўллашга асосланган. Информацион ёндашиш бўлса, ўзига хос ўқитиш муҳитини яратишга асосланган бўлиб, унда педагогик технологиялардан фойдаланилганда ўрганиш жараёнида компьютерда моделлаштирилган объектларнинг ички, ташқи хоссаларини динамик суратда кўрсатиш билан ўқувчи-талабаларнинг дарсга бўлган қизиқишини оширади, мустақил ишлаш учун шароит яратиш билан бир қаторда, интеллектуал ривожланиш учун имконият яратади. Информацион ёндашиш асосан ахборот технологияларининг воситалари орқали амалга оширилади.

О КОМПЬЮТЕРНОМ МОДЕЛИРОВАНИИ ФИЗИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ, ТРЕБУЮЩИЕ РЕШЕНИЯ АЛГЕБРАИЧЕСКИХ УРАВНЕНИЙ

Бозорова О.А.,

Навоий шаҳар касб-ҳунар мактаби ўқитувчиси

Компьютерное моделирование изучаемой динамической системы не требует вычисления производных и интегралов, а сводится к решению алгебраических уравнений, исследованию функции одного или нескольких аргументов графическими методами (построение графика, поверхности, силовых линий, линий тока, линий равного уровня, потенциала, температуры, световых лучей и т.д.). Используемая компьютерная программа должна содержать один или несколько вложенных циклов, в которых осуществляется многократное выполнение одной и той же вычислительной процедуры, связанной с нахождением значения функции в узлах одномерной или многомерной сетки. Результаты вычислений выводятся на экран в числовом или графическом виде: печатается массив чисел, либо строятся графики, поверхности, изолинии, линии наискорейшего спуска и т. д. [1].

Достаточно часто изучение того или иного процесса требует решения алгебраического уравнения $f(x) = g(x)$, которое можно записать в виде $F(x) = f(x) - g(x) = 0$. Для решения таких уравнений используют прямые (точные) и итерационные (приближенные) методы. В вычислительной математике под точным решением понимают решение с точностью до погрешности округления, которое выдала бы идеальная ЭВМ с бесконечной разрядностью машинного слова, работающая по точным формулам. Прямые методы дают точное решение, причем число арифметических операций может быть оценено заранее. Например, для точного решения квадратного уравнения сначала определяют дискриминант, а затем находят корни с тем количеством знаков, на которое рассчитана используемая программа. Итерационные методы имеют следующие особенности [2]:

- 1) получается приближенное решение с заданной точностью;
- 2) для его нахождения требуется выполнить большое количество итераций (приближений);
- 3) требуемое число операций заранее неизвестно. В случае когда функция $F(x) = f(x) - g(x)$ является полиномом первой, второй или третьей степени, применяются аналитические методы нахождения точного значения корня. Если же

$F(x)$ – полином четвертой и более высокой степени, тригонометрическая или трансцендентная функция, то используются численные методы, дающие приближенный результат. При этом решение состоит из двух этапов:

1) локализация корня, то есть приближенное установление числового интервала, внутри которого он находится;

2) уточнение корня путем уменьшения содержащего его интервала до требуемого значения ε .

Для отделения (локализации) корней можно использовать теорему: если значения функции $F(x)$ на концах интервала $[a; b]$ имеют разные знаки (при этом $F(a) \cdot F(b) < 0$), то внутри этого интервала содержатся не менее одного корня уравнения $F(x) = 0$.

Наиболее простой способ численного решения уравнения состоит в использовании метода табуляции. Его алгоритм заключается в следующем: 1) локализовать корень уравнения $F(x) = 0$, то есть найти интервал $[a; b]$, внутри которого график функции $y = F(x)$ однократно пересекает ось абсцисс; 2) протабулировать функцию $F(x) = f(x) - g(x)$ при дискретных значениях аргумента $x_i = a + ih$, где $h = \Delta x$ – шаг изменения аргумента, $i = 1, 2, 3, \dots$; 3) найти интервал $[x_i, x_{i+1}]$, внутри которого функция $y = F(x)$ пересекает ось абсцисс (при этом значения $F(x_i)$ и $F(x_{i+1})$ имеют противоположные знаки); 4) если ширина интервала $[x_i, x_{i+1}]$ превышает требуемую точность ε , то считать, что $a = x_i, b = x_{i+1}$, и перейти к операции 2, табулируя функцию с меньшим шагом.

Более удобным является метод половинного деления. Он состоит в следующем: 1) локализуют корень уравнения $F(x) = 0$, определяя содержащий его интервал $[a; b]$; 2) отрезок $[a; b]$ делят точкой $c = (a + b)/2$ пополам; 3) если $F(c) = 0$, то значение $x = c$ и есть корень уравнения; если это не так, то из двух отрезков $[a; c]$ и $[c; b]$ выбирается тот, на границах которого функция $y = F(x)$ имеет противоположные знаки $F(a) \cdot F(b)$; 4) если ширина отрезка, содержащего корень, превышает заданную точность ε , то снова повторяют операции 2 и 3, то есть делят выбранный отрезок пополам и выбирают тот, что содержит корень. В противном случае, – приближенное значение корня совпадает с одной из границ отрезка. В качестве примера рассмотрим решение трансцендентного уравнения $x^2 = l^{-x}$, которое можно записать как $e^{-x} - x^2 = 0$.

Соответствующий алгоритм А-1, записанный в псевдокоде, представлен ниже. Существуют и другие методы численного решения подобных уравнений, метод простой итерации, метод касательных, метод секущих, метод парабол и т. д.

Алгоритм А-1

НАЧАЛО ПРОГРАММЫ

$a := 0; b := 1; \text{eps} := 0.000001;$

$m: x := a; \text{ya} := \exp(-x) - x^2;$

$c := (b + a)/2; x := c; \text{yc} := \exp(-x) - x^2;$

ПЕЧАТЬ a, b, c

ЕСЛИ $\text{ya} * \text{yc} > 0$ ТО $a := c$ ИНАЧЕ $b := c;$

ЕСЛИ $b - a > \text{eps}$ ТО ПЕРЕЙТИ К МЕТКЕ $m;$

ПЕЧАТЬ “КОРЕНЬ ЛЕЖИТ В ИНТЕРВАЛЕ”, $a, b;$

КОНЕЦ ПРОГРАММЫ.

В некоторых случаях создание компьютерной модели предполагает решение системы алгебраических уравнений. Например, расчет цепи постоянного тока из нескольких контуров с источниками ЭДС методом Кирхгофа требует решения системы алгебраических уравнений, число которых равно количеству ветвей. Чтобы рассчитать трехфазную цепь, необходимо решить систему из нескольких уравнений в комплексных числах. Для решения систем линейных уравнений также используются точные (конечные) и приближенные итерационные (бесконечные) методы. Точные методы позволяют получить точное решение с помощью конечного числа операций. К ним относятся метод Крамера, метод исключения Гаусса, состоящий в приведении матрицы коэффициентов к треугольному виду. Приближенные методы предполагают построение итерационного процесса, который дает последовательность значений, при определенных условиях сходящуюся к точному решению системы. Обычно ограничиваются первыми 100 или 1000 итераций, что позволяет определить приближенное решение с заданной точностью.

Методом Гаусса можно решить любую систему линейных алгебраических уравнений, однако в случаях, когда уравнения имеют достаточно много нулевых коэффициентов, итерационные методы позволяют получить результат за меньшее количество шагов и требуют меньший объем памяти. Для решения системы нелинейных уравнений используются приближенные методы: метод простой итерации, метод Ньютона.

Литература

4. Жаблон К., Симон Ж.-К. Применение ЭВМ для численного моделирования в физике. Перевод с французского. М. Наука. 1983. С. 235.
5. Демидович Б.П., Марон И.А. Основы вычислительной математики. М., Наука. 1966. С. 664
6. Демидович Б.П., Марон И.А., Шувалова Э.З. Численные методы анализа. М., Наука. 1967. С. 368.
7. Самарский А.А. Введение в теорию разностных схем. М. Наука. 1971. С. 504.
8. Самарский А.А., Попов Ю.П. Разностные схемы газовой динамики. М. Наука. 1975. С. 350.

3-SHO'BA: TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MA'NAVIY MEROS VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING O'QITILISHIDA INNOVATSION YONDOSHUVNING O'RNI VA AHAMIYATI.

КВАЛИМЕТРИК МЕТОД АСОСИДА ЎТКАЗИЛГАН ТАЖРИБА – СИНОВ ИШЛАРИНИНГ САМАРАДОРЛИК ДАРАЖАСИ АНИҚЛАШ МЕТОДИКАСИ

*Лутфиллаев М.Х.,
СамДУ профессори,
Лутфиллаев У.М.,
СамДЧТИ стажёр-тадқиқотчиси*

In the scientific literature, there are several classifications of research techniques. Depending on the purpose of the study, there are theoretical search methods and methods of identifying ways of improving practice, i.e., theoretical and practical. Depending on the sources of information collection, the methods are divided into methods of studying theoretical sources and methods of analyzing the Real pedagogical process. Depending on the development of the study, there are methods of studying the state of the problem, experimental search for new solutions to the problem, experimental data processing, etc.

В научной литературе существует несколько классификаций методов исследования. В зависимости от цели исследования существуют теоретические методы поиска и методы определения путей совершенствования практики, т. е. теоретические и практические. В зависимости от источников сбора информации методы подразделяются на методы изучения теоретических источников и методы анализа реального педагогического процесса. В зависимости от развития исследования существуют методы изучения состояния проблемы, экспериментального поиска новых решений проблемы, обработки экспериментальных данных и т.д.

Тадқиқот маълумотларини қайта ишлаш ва таҳлил қилиш усулига кўра, сифат таҳлили усуллари ва тадқиқот натижаларини миқдорий қайта ишлаш усуллари (статистик ва статистик бўлмаган). Шаклларига қараб олинган натижаларни таҳлил қилишда қўлланиладиган сабабийлик детерминистик ва эҳтимолий усулларни ажратиб кўрсатади.

Табиийки, педагогик тадқиқот методлари бошқа фанлар ҳамда педагогика фанининг ўзи соҳалари таъсирида такомиллашиб бормоқда. Шу сабабли ҳам тадқиқот методларини ишлаб чиқиш ижодий жараёндир. Методларини, бинобарин, педагогик тадқиқот методларини такомиллаштиришнинг доимий жараёни мавжуд. Бу жараён, қўплаб монографияларда таъкидланганидек, қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

- 1) Илмий тадқиқот мазмуни ва мақсадига қараб усулларни такомиллаштириш;
- 2) Педагогика фани ривожланишининг маълум даврида ривожланган тадқиқот тажрибасини даврий умумлаштириш;
- 3) Маълум методларнинг янги имкониятларини аниқлаш.

Шунингдек, бошқа фанлардан билимларни ошириш орқали маълум усулларни "бойитиш"; усулларни оптимал танлаш ва бирлаштириш, улардан мураккаб фойдаланиш каби соҳаларни ажратамиз.

В. И. Загвязинский тадқиқот усулларини танлашнинг баъзи мезонларини аниқлади: 1) тадқиқот объекти, предмети, умумий вазифалари, тўпланган материалга етарлилик; 2) илмий тадқиқотнинг замонавий тамойилларига риоя қилиш; 3) илмий истиқбол, яъни танланган усул янги ва ишончли натижалар беради деган оқилона

тахмин; 4) тадқиқотнинг мантикий тузилиши (босқичи) га мувофиқлиги; 5) шахснинг ҳар томонлама ва уйғун ривожланишига эътибор бериш; 6) ягона услубий тизимда бошқа усулларга уйғун муносабатлар[1].

Юқоридагиларни жамлаб шуни таъкидлаш мумкинки, ёмон ёки яхши усуллар йўқ, лекин уларни етарли ёки етарли даражада қўллаш мавжуд эмас. Олимларнинг таъкидлашича, гуманитар тадқиқотчи кўпинча маълумотларни таҳлил қилишнинг у ёки бу усулини энг маъқул бўлгани учун эмас, балки фақат унинг мавжудлиги туфайли қўллаши керак. Бунинг сабаби шундаки, ўқитувчи-тадқиқотчи бундай танлов сабаблари ҳақида ҳар доим ҳам маълумот топа олмайди. Бизнингча, ишимиз бу ҳолатни бартараф этишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования. — М. : Педагогика, 1982. — 158, [2] с
2. Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды. - М. :Педагогика, 1989. - 558, [2] с.
3. Голубев, Н.К., Битинас Б.П. Введение в диагностику воспитания. Текст. М., 1989. – 137 с.
4. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. - М.:Педагогика, 1977 - 136с.
5. Л.Н.Ланда. Алгоритмизация в обучении. – М. Педагогика, 1966. – 523 с.
6. Г.П.Щедровицкий. О методе исследования мышления. – М. Педагогика, 2006. – 600 с.

“СОТУВЧИ-ХАРИДОР” МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Сафаров Д.Х.,

Навоий вилоят ХТХҚТМОҲМ кафедраси мудири

Дунё мамлакатларининг Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо давлатлари томонидан 2015 йил сентябрь ойида “Дунёмизнинг ўзгариши: 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш” дастури қабул қилинган. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ўз навбатида 2016 йилдаёқ мамлакатимизга “Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш учун тараққиёт сиёсатида доир тадбирларни ҳар томонлама жорий қилиш, жадаллаштириш ва қўллаб-қувватлаш” (MAPS) ёндашувини таклиф этган. Бу ҳолат бозор муносабатларини такомиллаштириш, мижозга йўналтирилган хизмат кўрсатиш тизимини жорий қилиш бўйича доимий равишда тадқиқотлар олиб боришга зарурат борлигидан далолат беради.

Жаҳонда маркетинг психологияси йўналишидаги изланишларда сотувчи ва харидор муносабатлари контекстида – “иккиламчи касбий фаолият китоб сотувчилари”, “ўзаро ҳаракатлар диадаси”, “кўчмас мулк бозорида сотувчи ва харидор муносабатлари”, “Мен-истеъмомчиман”, “ишонч-ишончсизлик” каби масалалар тадқиқига алоҳида аҳамият қаратилмоқда.

Мамлакатимизда “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясида савдо ҳажмини ошириш ва мижозларга хизмат кўрсатишни яхшилаш мақсадида буюртмачилар (мижозлар) билан ўзаро муносабат механизмларини такомиллаштириш устувор йўналишлардан бири сифатида белгиланди. Бу борада Ўзбекистонда мижозлар билан муносабатни бошқариш (contract management system) ахборот тизимини жорий қилиш, бозор муносабатлари шароитида “сотувчи психологияси” ва “истеъмомчи психологияси”нинг ўзига хос хусусиятлари, жиҳатлари, механизмларини кўрсатувчи ва муносабатларга киришишга тўсиқ бўлувчи омилларнинг ижтимоий-психологик

томонларини ёритиб берувчи таълим-тарбия дастурларини ишлаб чиқиш каби йўналишларда илмий изланишларни чуқурлаштириш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 5 октябрдаги ПФ–6079-сон, “Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019 йил 14 майдаги ПФ–5718-сон фармонлари, “Аҳолини тадбиркорликка жалб қилиш тизимини такомиллаштириш ва тадбиркорликни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, 2020 йил 13 октябрдаги ПҚ–4862-сон “Хар бир оила – тадбиркор” дастурини амалга ошириш тўғрисида”ги 2018 йил 7 июндаги ПҚ–3777-сон қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг “Бозорлар ва савдо комплекслари фаолиятини тартибга солишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори 2012 йил 28 августдаги 253-сон ҳамда бозор муносабатларига тегишли бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни муваффақиятли амалга оширишда мазкур диссертацион тадқиқот маълум даражада хизмат қилади.

Иқтисодиётга оид адабиётлар таҳлиliga қарайдиган бўлсак, “бозор – бу сотувчилар ва харидорлар ўртасидаги маҳсулот сотиш ва сотиб олиш бўйича эркин муносабатлар тизимидир”, “бозор – нархлар механизми орқали харидорлар ва сотувчиларни учраштиришнинг иқтисодий амали”, “бозор – бу харидорлар билан сотувчилар ўртасидаги иқтисодий алоқалар, уларни бир-бирига боғлайдиган механизмдир” ёки “бозор – бу талабнинг субъекти бўлган (истеъмолчилар) билан таклифнинг субъекти бўлган (ишлаб чиқарувчилар) сотувчилар ўртасидаги иқтисодий алоқалар, уларни бир-бирига боғлайдиган механизмдир” деган таърифларни учратиш мумкин.

Бозор муносабатлари жараёнини илмий таҳлил қилар эканмиз, аввало, “ишлаб чиқарувчи – сотувчи – харидор/мижоз – истеъмолчи” тетрасидаги тушунчаларга таъриф келтириб, мазмун-моҳиятини очиқлаб олиш зарур бўлади. Жумладан,

1. Ишлаб чиқарувчи – бу ишлаб чиқаришни ташкил этган ва истеъмолчига сотадиган шахс ёки сотувчи.

2. Сотувчи – бу товар ишлаб чиқарувчи фирма, фермер хўжалиги, кичик бизнес соҳиби, яқка тарзда ишлаб чиқарувчи киши.

3. Харидор – товар айирбошлашда бевосита иштирок этиб, товарни танлаш, қийматини тўлаш ва ўз ихтиёрига олиш ишларини амалга оширадиган шахс, корхона, ташкилот, муассаса ёки уларнинг вакили.

3^A. Мижоз – корхона, тадбиркор товари ва хизматидан фойдаланиб келаётган барқарор истеъмолчи.

4. Истеъмолчи – ўз эҳтиёжини қондириш учун маҳсулот, товар, хизматлардан фойдаланадиган шахс, оила, жамоа, корхона, ташкилот, муассаса.

Фикримизча, “сотувчи-харидор” диадаси ўзаро муносабатларини ёритишда, аввало, бозор турларига алоҳида эътиборни қаратиш зарур бўлади.

Немис иқтисодчиси, профессор В. Ойкен (нем. Walter Eucken; 1891–1950)нинг иқтисодий сиёсатнинг асосий тамойилларига бағшланган тадқиқотларида бозорнинг қуйидаги турларини фарқлаб кўрсатади.

1. Соф монополия – бу битта сотувчи ва кўп харидорлар қатнашган бозор, ёки ўрнини босадиган товар бўлмаган товарни сотадиган ягона сотувчи бўлган бозор вазияти, ёки тармоқда ягона ҳукмрон фирма бўлиб, фирманинг ишлаб чиқариш ва сотиш чегараси тармоқ чегарасига тенг бўлган бозор. Соф монополия ва

рақобатлашган бозор бир-бирига тескари бозорлар ҳисобланади.

2. Олигополия – бу бозор тизимида бирор бир товарни сотишда чекланган фирмалар ҳукмронлик қилади.

3. Монопол-рақобат бозори тўлиқ рақобатлашмаган бўлиб, унда катнашадиган фирмалар сони кўп бўлиб, уларнинг ҳар бири ўз товарлари нарҳини маълум чегарада назорат қилади, яъни улар кичик бўлса ҳам монопол ҳокимиятга эга.

4. Монополия – харидор битта бўлиб, сотувчилар кўп бўлган бозор.

5. Агар бозорда монополист-сотувчи билан монополист-харидор учраша, бундай ҳолда икки томонлама монополия бўлади.

6. Агар тармоқда фақат иккита фирма фаолият кўрсатса, бундай олигополик хусусий ҳолга дуополия дейилади. Агар биз бозор таклифи ва талабининг ҳар хил шаклдаги вариантлар комбинациясини қарасак, бозор тизимлари сони янада кўпаяди.

Академик С.С.Ғуломов ва бошқаларнинг ёзишларича, бозор – бу биринчидан, сотувчилар ва харидорларни учраштириб турадиган жой; улар ўртасида келишилган нарх бўйича товар алмашуви содир бўлади. ... Бозорлар ўзининг ҳудудий масштабига кўра локал, миллий ва халқаро бозорларга бўлинади. Олди-сотди объекти бўлиб, истеъмол товарлари, ресурслар, (меҳнат, капитал, ер, тадбиркорлик қобилияти, ахборот) ва хизматлар ҳисобланади.

Профессор М.Р.Болтабоев ва бошқаларнинг қайд этишларича, А.Смит, бозор жамият сотиб олишни хоҳлаган ва керакли миқдордаги товарларни ишлаб чиқаради, деган фикрда. Шу билан бирга, А.Смит бозорнинг қудратли куч эканлигини, у жамиятни зарур товарлар билан доимо таъминлаши ва бу тизим ўз-ўзини мувофиқлаштиришини кўрсатиб берган. У “ўз-ўзига қўйиб берилган бозор тизими ривожланади ва бундай тизими бор халқнинг бойлиги ортаверади”, деган фикрда.

Бозор мукамал рақобатлашган ёки рақобатлашган бозор бўлади, агар унда қуйидаги шартлар бажарилса: сотувчи ва харидорлар бозорда маҳсулот нархи қандай бўлса, шундай қабул қиладилар ва улар нархга таъсир қила олмайдилар; бозорга янги сотувчиларни кириши ва сотувчиларни бозордан чиқиши чекланмаган; сотувчилар биргаликда ҳаракат қилиш стратегиясини ишлаб чиқмайди; бозор субъектлари бозор тўғрисида тўлиқ ахборот олиш имкониятига эга.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат Дастури тўғрисида”ги ПФ-5308-сон Фармони // <https://lex.uz/pdfs/3516847>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5635-сон Фармони // <https://lex.uz/pdfs/4168749>
3. Қобилов Ш.Р. Иқтисодиёт назарияси: Дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013. – 775 б. (Б. 133-250) / [Электрон ресурс] URL: http://el.tfi.uz/images/Iqtisodiyot_nazariyasi_Qobilov_mfoa_uz_ddde2.pdf (кириш санаси: 16.10.2019 й.)
4. Микроиқтисодиёт: Олий ўқув юртлари учун дарслик / С.С. Ғуломов, Р.Х. Алимов, Б.Т. Салимов ва бошқ. - Т.: «Шарқ», 2001. – Б. 9. (320 б.)
5. Райзберг Б.А., Стародубцева Е.Б. Курс экономики: Учебник. – 5-е изд., исправл. - М.: ИНФРА-М, 2014. – 686 с.

6. Исаев В.В. Маркетинг личности. Учебное пособие. – СПб.: СПбГИЭУ, кафедра маркетинга и управления проектами, 2003 – 259 с. / [Электрон ресурс] URL:<https://www.marketing.spb.ru/lib-mm/tactics/personality.htm#> (Кириш санаси: 19.09.2019 й.)

MUMTOZ ADABIYOTDA BADIY SAN'ATLARNING QO'LLANILISH

Azizova S.T.,

Navoiy viloyati XTXQTMOH katta o'qituvchisi

Mumtoz adabiyot o'zining betakrorligi, jozibadorligi, turli badiiy san'at turlariga boyligi bilan ajralib turadi. Turfa badiiy san'atlarni mumtoz asarlarda ko'p uchrashi esa mumtoz adabiyot vakillarining naqadar kuchli idrok egalari ekanligidan dalolat beradi. O'z o'rnida qo'llanilgan kitobat, tazod, talmeh, tashxis, irsoli masal, tanosub kabi badiiy san'at turlari latifligi, nafisligi bilan kishini o'ziga rom etadi.

She'riyatda xalq og'zaki ijodida mashhur bo'lib ketgan biror maqol, matal, ibora yoxud hikmatli so'z keltirib, nutq ta'sirchanligini oshirish usuliga irsoli masal deyiladi. Eski o'zbek tilida maqol, matal va iboralar masal yoki zarb ul-masal deb nomlangan.

Shoirning "irsoli masal" san'atini qo'llashdan maqsadi o'z fikrini maqol, matal, ibora yoki hikmatli so'z orqali quvvatlab olish, o'quvchi ishonchini kuchaytirish va ifoda ta'sirchanligini oshirishdir.

Har kishikim birovga qozg'oy choh,

Tushgay ul choh aro o'zi nogoh. (Alisher Navoiy)

Adabiyot darsligidan o'rin olgan Alisher Navoiy qalamiga mansub "Sab' ai sayyor" dostonidan olingan parcha "Mehr va Suhayl" deb nomlanadi. Doston mazmuniga ko'ra barchaga jabr qiluvchi zolim Jobir asar so'ngida Suhayl tomonidan o'zi kutmagan holda to'satdan hujumga uchrab, mahv etiladi va chohga tashlanadi. Ushbu maqol zolim Jobir va unga o'xshagan kimsalarning qilmishi hamda qismatiga to'la mos keladi.

Lutfiy ijodi bilan tanishar ekanmiz, irsoli masal qo'llash – shoir ijodiyotining yetakchi uslubiy fazilatlaridan biri degan xulosaga kelamiz.

Mumtoz adabiyotimiz vakillari asarlarida irsoli masal san'atining eng yorqin namunalari mavjud. Qalam ahli, xususan, shoirlarimiz o'zbek tilining shunday zo'r imkoniyatlaridan mumkin qadar ustalik bilan foydalanishga harakat qilishgan.

Ayni jihatdan Mavlono Lutfiy ijodi o'zigacha bo'lgan davr shoirlari ichida alohida ajralib turadi. Bu qalam sohibi merosida shunday g'azallar ham borki, ular boshdan – oxir badiiy – uslubiy tarafdin tamoman ana shu irsoli masal san'ati asosiga quriladi. "Ayoqingga tushar har lahza gisu..." g'azali xuddi shunday asarlar sirasiga kiradi. Undagi mavjud besh baytning bari aynan ana shu san'at ishtirokida yaratilgan.

Ayoqingga tushar har lahza gisu,

Masaldurkim: "Charog' tubi qarong'u". (Lutfiy)

Bayt nihoyatda go'zal, Lutfiyga xos lutf bilan qog'ozga tushgan: har lahza soching oyog'ing ostiga tushadi, shuning uchun, maqolda aytilganidek, "Chirog' tubi - qarong'u". Bu yerda yorning yuzi aytilmagan holda oppoq nur taratib, yonib turgan chiroqqa qiyoslanyapti.

Xunob ichar vaqtimda xush kelding, ko'ngulgim, xalq aro,

Yaxshi masaldurkim: "Kelur yaxshi kishi osh ustina". (Ogahiy)

Mumtoz adabiyotimizni talmeh san'atisiz tasavvur qilish qiyin, ammo bugungi zamonaviy adabiyotimizda ham bu badiiy san'at turiga tez-tez duch kelishimiz mumkin.

Talmeh she'rda o'tmishdagi mashhur zotlarga, mashhur qissa, mashhur bayt yoki mashhur maqolga ishora qilish, mashhur tarixiy yoki adabiy qahramonlar nomini keltirish usulidir.

Yoqub bikin ko'p yig'idin qolmadi sensiz

Nuri basarim, xoh inon, xoh inonma. (Lutfiy)

Dinimiz tarixidan bilamizki, Yusuf degan o'g'lidan ayrilgani uchun yig'layverganidan Yoqub payg'ambarning oxiri ko'zlari butkul ko'r bo'lib qoladi. Bu mumtoz she'riyatimizda ko'p bor tilga olinadigan, ishora qilinadigan voqealardan biri hisoblanadi. Lirik qahramon yori ishqida yig'layverib, ko'zdan qolganini aytish uchun shu talmehdan foydalanadi.

Yusuf kebi shirindurur asru harakoting,

Sen Misr nabot-u shakarig'a ne bo'lursan? (Lutfiy)

Matndan ma'lum bo'ladiki, Yusuf payg'ambar olamda jamiki narsadan eng ko'rkligidir. Uning Misrda yashaganligini hisobga olsak, u Misr nabot-u shakaridir. Bayt mazmuniga ko'ra go'zallikda tengi yo'q yor lirik qahramonga Yusufni eslatmoqda. Shu bois u yoriga murojaat etib, Misr nabot-u shakarig'a kim bo'lasan deb so'ramoqda.

Ne bilur Yusufki noz-u husn ila mag'rurdur,

Ul qadarkim ishq dardini Zulayxo tortadur. (Furqat)

Yusuf, ya'ni go'zal yor o'z husnidan mag'rur,

Ishq azobini yolg'iz Zulayho, ya'ni lirik qahramon tortadi.

"Yusuf" qissasidan bizga ma'lumki, Yusuf ishqiga muhtalo bo'lgan Zulayho uni juda uzoq vaqt kutishga majbur bo'ladi.

Mumtoz adabiyotda mohirona qo'llanilgan badiiy san'atlar she'riyat muxlislariga bir olam zavq bag'ishlaydi. Bu asarlarni tahlili esa insonga kashf etish lazzatini tuydiradi.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Djurayeva D.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi,

Kazakova N.,

Karmana tumani 6-sonli DMTT tarbiyachisi

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi.

Yosh avlodni har tomonlama barkamol etib voyaga etkazish uchun sarflangan sarmoya jamiyatga o'n, yuz barobar ko'p foyda keltiradi. Maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz - bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'lik, qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat. Yoshlarni zamonaviy bilim va tajriba, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, ezgu fazilatlar egasi bo'lgan insonlar etib voyaga etkazamiz. Bola tug'ilganidan boshlab, 30 yoshgacha bo'lgan davrda uni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydigan, hayotda munosib o'rin topishi uchun ko'mak beradigan, yaxlit va uzluksiz tizim yaratiladi.

Maktabgacha ta'lim. Uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblangan ushbu soha har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Lekin, tahlillar shuni ko'rsatdiki, oxirgi yillarda turli omillar ta'sirida maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash borasida rivojlanish o'rniga, orqaga ketish holatlari, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrab olish ko'rsatkichlari o'sishi

tendensiyasi kuzatilmadi. Aksincha, so'nggi 20-yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlar soni 45 foizdan ziyodroq kamayib, bugungi kunda respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etdi. Bunga mavjud maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talablarga javob bermasligi, tizimda variativ dasturlar, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha muqobil shakllarning ishlab chiqilmaganligi, rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yetarli darajada o'rganilmaganligi, faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma'lumotli emasligi, ta'lim sifati monitoringi yuritilmaganligi kabi omillar sabab bo'ldi.

Davlatimiz rahbari O'zbekiston Respublikasi Davlat mustaqilligining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida: "Maqsadimiz kelgusi 3-4 yilda mamlakatimizdagi bog'cha yoshidagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga to'liq qamrab olishdan iborat va biz bunga albatta erishamiz", - deb ta'kidlagan edi.

Darhaqiqat, o'tgan qisqa vaqt mobaynida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi farmon va qarorlari, shuningdek, "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Dasturi hamda respublikada maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha «Yo'l xaritasi» asosida misli ko'rilmagan ishlar amalga oshirildi.

Barcha sohalar qatori tizimda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, farmon va qarorlarda belgilangan vazifalarning ijrosi boshqa sohalar qatori Davlatimiz rahbarining doimiy e'tiborida bo'layotganligini guvohi bo'lmoqdamiz. Qabul qilinayotgan farmon va qarorlarning hayotga tatbiq etilishi natijasida yil yakuni bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bolalarning qamrovi 10 foizga oshishi, 2018 yilda esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarini saqlash harajatlari joriy yilga nisbatan 32 foizga o'sishi kutilmoqda.

Jumladan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yildi.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA O'QISH DARSLARINING SAMARALI USULLARI

Qurbonova X.T.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchisi,

Sharipova N.H.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Boshlang'ich sinflardagi o'qish darslari orqali o'quvchilarda savodxonlik sifatlari shakllantiriladi, kitobga bo'lgan muhabbat tuyg'usi uyg'onadi, ularning atrof-muhit haqidagi bilimlari kengaytiriladi, nutq va tafakkuri oshadi. Nutq tarbiyasida "matn" ham markaziy tushuncha hisoblanadi. Zero, umumiy o'rta ta'lim maktabida nitqni rivojlantirish bo'yicha ishlarning pirovard maqsadi o'quvchini o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda erkin bayon qilishga o'rgatishdir.

Bola kichik yoshida ta'sirchan, atrofdan kelayotgan barcha ma'lumotlarni tez qabul qiluvchi bo'ladi. U nimani eshitsa, eshitganicha talaffuz qilishga va uni, nutqida qo'llashga intiladi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv yili boshidanoq nutq doirasini aniqlab, nutqaidagi nuqsonlarni bartaraf etish choralari ko'rish va ular ustidan ish olib borish lozim. So'z boyligi o'quvchilarga barcha fanlardan beriladigan bilimlarni tez va puxta o'zlashtirib olish hamda ta'lim dasturlarida ko'zda tutilgan ko'nikm-malakalarni o'zlashtirishga zamin yaratadi.

O'quvchilarning o'qish malakalarini takomillashtirish, savodxonligini oshirish, nutqini o'stirish talabi zaminida, nutq madaniyati turadi. Farzandlarning ma'naviy kamolotida qadimdan nutq madaniyati va odobiga alohida ahamiyat berib kelingan. Shunday ekan, o'quvchilar nutqini o'stirishga yo'naltirilgan amaliy vazifalar hal etilishi lozim.

Shu o'rinda 1-sinf o'qish kitobini "Biz buyuklar avlodi" bo'limi orqali birinchi bo'lib yozuvchi Muhammad Alining "Amir Temur" bobomiz haqida ibratli matn berilgan bo'lib, undan so'ng Amir Temur o'gitlari o'quvchilarga aniq va tushunarli holda bayon etilgan. Bo'limdagi mavzularni o'tishda quyidagicha usullarni qo'llashimiz mumkin. O'quvchilar buyuk mutafakkirlar: Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Bobur Mirzo va Amir Temur nomlarini esda saqlab qolishlari lozim.

Zakovat o'yini: O'qituvchi sinfdagi o'quvchilarni ikki guruhga bo'ladi va aylana stol atrofiga joylashtiradi. Guruhlarga bo'lim asosida navbati bilan savol beriladi. Savollar quyidagich bo'lishi mumkin:

-bo'limdagi hikoyalarni o'qib, buyuk ajdodlarimizdan kimlarning hayoti bilan tanishdingiz?

-vatanimiz va xalqimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan yana qaysi buyuk kishilarni bilasiz?

-biz nima uchun ular bilan faxrlanamiz? Va hokazo...

Guruhlarning qaysi biri ushbu savollarga tez, mazmunli va aniq javob bersa, shu guruh g'olib hisoblanadi. O'qyin orqali o'quvchilarning tezkorligi, bilimlarini aniq ifoda eta olishi qobiliyatini, bo'limni qay darajada yaxshi tushunganliklarini, bilib olishimiz mumkin.

Shu o'rinda o'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini o'stirish va barkamol inson qilib voyaga yetkazishda quyidagi gapga ahamiyat qaratish lozim:

-o'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini o'stirishda mavzularni, ma'naviy tushunchalarni bir-biri bilan chambarchas bog'liq tarzda o'rgatib borish.

-ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda o'qish darslarida berilgan o'tmish mutafakkirlarining asarlariga oid mavzulardan keng foydalanish va o'quvchiga tushunarli qilib yetkazib berish.

-o'quvchilarning mavzularni o'zlashtirishlariga, mustaqil fikrlashlariga erishish choralari toppish, har bir darsga ijodiy yondashish.

-darsda turli usullardan, interaktiv metodlardan, ilg'or pedagogik texnologiyalardan, o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish.

-turli didaktik o'yinlar bilan o'quvchilarni mavzuni o'rganish va o'zlashtirishga qiziqtirish.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda maktab ta'limining yetakchi predmetlarida bo'lgan o'qish darslari orqali olingan bilimlar poydevori quriladi. O'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini o'stirishda eng munosib, eng qulay metod va usullardan, ilg'or pedagogik texnologiyalardan o'z o'rnida va maqsadga muvofiq foydalanish, o'qish-o'qitish ishlarida samarali natijalar beradi.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MILLIY RUHDA TARBIYALASH USULLARI

Sapoyeva H.B.,

Turobova G.E.,

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Milliy tarbiya xususiyati tarbiyada rag'batlantirishning ustuvor bo'lishini taqozo etadi. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy tarbiyalash metodikasida uch masala –tushuntirish (bilim berish), rag'batlantirish (axloqiy korreksiyalash) va yangilash (faoliyatga tayyorlash) muhim o'rin tutadi. Bularga amal qilmasdan kutilgan samaraga erishib bo'lmaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni milliy tarbiyalash metodikasini qo'llashda quyidagi vositalarga tayanish kutilgan samarani beradi: 1) "Ona tili", "O'qish kitobi", "Odobnoma", "Atrofimizdagi olam" fanlarini o'qitish jarayonida; 2) ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda; 3) o'quvchilar bilan individual ishlashda; 4) sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda; Bu vositalar (omillar)dan foydalanishda zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalariga tayanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, bunda: a)kompyuter va boshqa o'quv-texnik jihozlar imkoniyatlaridan unumli foydalanish; b)innovatsion vositalarni keng joriy etish; v)tarbiyaning samarali vositalaridan foydalanish izchilligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'qituvchi o'zining pedagogik mahoratiga tayanib o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi lozim. Zero, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni milliy tarbiyalash jarayoniga yangicha yondashuv metodologik samaradorlikni taqozo etadi. Biz esa milliy ruhda tarbiya berishning bugungi davr talabiga xos bo'lgan shakllarini kichik maktab yoshidagi o'quvchilarimiz ongiga singdirib borishimiz zarur. Eng muhimi yurtimiz kelajagini mustahkamlash uchun kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni milliy ruhda tarbiyalash orqali ularda milliy tafakkur, milliy ong, milliy mafkura, o'zligimizga bo'lgan hurmat, milliylikimizning bugungi ko'rinishlarini saqlash va davom ettirish kabi ko'plab jarayonlarni amalga oshiramiz.

Yosh avlod ongiga Vatanga sodiqlik, vijdonlilik, mehr-muruvvatli bo'lishlik, mehnatga muhabbat, halollik, kattaga hurmat, kichikka izzatda bo'lishlik, rostgo'ylik kabi fazilatlar yoshlikdan singdirilib borishi maqsadga muvofiqdir. O'zbek milliy xarakterini shakllantirishda qadimdan xalqimiz o'z farzandlarini mustaqil, faol tashabbuskor, hozirjavob, mehribon, mard, mehmondo'st, mehr-muruvvatli, tadbirkor va ishbilarmon qilib o'stirishda xalq og'zaki ijodidan to'liq foydalanish evaziga o'z ezgu maqsadiga erishishga intilishgan. Xalq og'zaki ijodidagi eng boy va rang - barang janrlardan bo'lgan ertaklar xalq tomonidan yaratilgan. Bunday ertaklar bolalar hayotini chetlab o'ta olmagan hatto turli yoshdagi bolalar uchun alohida o'ziga xos ertaklar yaratilgan. Ertaklarning muhim xususiyatlaridan biri hamisha millatning hayoti, kurashi, tarixi, ruhiy olami, dunyoqarashi, urf - odatlari bilan chambarchas bog'lanishida bo'lib, alohida faoliyatga molik insonlarga axloqiy va ma'naviy yo'ldan bo'lib kelishidadir. Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ko'zi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan kuchlarga qarshi kurashda doim g'olib bo'ladi. Xalq ertaklarida uni yaratuvchilarning dunyoqarashi axloq normalari va boshqa ijtimoiy muhim masalalar odilona hal etiladi. Ertaklar sodda tushunarli bo'lgani uchun har qanday yoshdagi o'quvchiga tushunarli bo'ladi. Ular orqali ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashi, axloq normalari, vatanga muhabbati shakllana boradi. Bu hol ayniqsa hayvonlar haqidagi ertaklarda o'z aksini topgan o'tmishda yaratilgan xalq ertaklarida qahramonlar kutashi o'zining haqqoniy badiiy ifodasini topgandir. Xalq ertaklarida milliy

xususiyatni namoyon qiluvchi, el yurtini ko'z qorachig'iday avaylab beruvchi ijobiy ulug'lanadi bolalar e'zozlanadi, ayollar haq huquqlari himoya qilinadi, uzoq yo'l masofalar yaqin qilinadi. Kishilardagi yaramas odatlar va illatlar qattiq tanqid ostiga olinadi. Mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik kabi o'zbek xislatlari ulug'lanadi. Xalq ertaklari o'z xususiyatiga to'lig'icha bayon etiladi. Hayotiy ertaklar, hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli afsonaviy ertaklar, ijtimoiy ertaklar va h.k. Umuman insoniyat ertaklar orqali, o'zining yuksak orzulari, umidlari zavq shavqi-yu, kurashlarini ifodalab bergan. Xalq og'zaki ijodi o'zining mazmunan rang-barangligi, yuksak g'oyalar bilan yo'g'rilganligi, xalq turmushi, mehnati, ijodi xullas xalq hayotining barcha tomonlari bilan uzviy bog'liqligi ham g'oyatda e'tiborlidir. Shunday ekan biz ota -bobolarimizdan qolgan ertaklar namunalaridan kelajak avlodlarimizni, boshlang'ich maktab yoshidanoq bu merosdan to'laligicha foydalanish ko'nikmasini uyg'otishimiz kerak.

Milliy qadriyatlar asosida yoshlarimizning iymon-e'tiqodini mustahkamlash, irodasini baquvvat qilish, ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol insonlar etib tarbiyalash har bir o'qituvchi-pedagogning insoniy burchidir. Shunday qilib, uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida o'zbek xalqining milliy qadriyatlari, urf-odatlar to'g'risida yanada ko'proq ma'lumot berib borilsa, kelgusi vorislarimiz – yoshlarning dunyo qarashi kengayib, o'zi yashab turgan hududi, Vataniga muhabbati oshadi, o'z xalqi va Vatani bilan g'ururlanish tuyg'usi paydo bo'ladi.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI, O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH USULLARI

Shodiyeva D.G.,

Karmana tuman 15- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Fattoyeva L.S.,

Karmana tuman 19- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Urakova G.S.,

Karmana tumani 24-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Boshlang'ich ta'lim dars sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalarning o'rni katta albatta. Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish uchta eng asosiy tarmoqlarning birdek takomillashuviga bo'liq bo'lib, ular umumta'lim muassasalarining moddiy texnika bazasini rivojlantirish, uni o'quv metodik adabiyotlar bilan ta'minlash, o'quv jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni tadbiq etishdan iborat.

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchining didaktik o'quv material, dars ishlanmalari kabilar kiradi. Hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilar tajribasida "Charxpalak", "Aqliy hujum", "Dumaloq stol", "BBB", "Bumerang", "Klaster" va kichik guruhlarda ishlash metodlari qo'llanilmoqda. Ushbu metodlarni dars jarayonida qo'llash ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikirlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda mavzuni o'raganishga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Masalan: "BBB" (Bilaman, Bilishni xohlayman, Bilib oldim) metodi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undiyadi. Bilimlarni o'zlashtirishga mas'uliyat va qiziqishni tarbiyaladi. 3-sinf ona tili darsida bu metoddan quyidagicha foydalanish mumkin. Buning uchun o'qituvchi xattaxtani 3 qismga bo'ladi. Birinchi qismga "Bilaman", ikkinchi qismga

“Bilishni xohlayman”, uchinchi qismga “Bilib oldim” deb yozadi. Sinfda fikrlar tugagandan so‘ng o‘quvchilarga yana murojaat qilib, “Son” so‘z turkumi haqida yana nimalar bilishni xohlashini so‘raydi. O‘quvchilar bergan savollarni xattaxtaning “Bilishni xohlayman” qismiga yozadi. O‘quvchilar yozib bo‘lgandan so‘ng videoprojektrda oldindan tayyorlangan slayd asosida “Son ” so‘z turkumiga oid ma’lumotlar ko‘rsatiladi. O‘qituvchi o‘quvchilardan “Son” so‘z turkumi haqida yana qanday ma’lumotlarga ega bo‘lganliklarini so‘raydi va “Bilib oldim” ustuniga yozadi. Keyin uchala ustunni umumlashtirib, birgalikda xulosa qilinadi.

Bilaman Bilishni xohlayman Bilib oldim

Shaxs va narsalarning sanog‘ini bildirgan so‘zlar son deyiladi. Sonlar nechta? Qancha? So‘roqlariga javob bo‘ladi. Sonlar narsalarning joylashtirish tartibini ha bildirib, nechanchi? So‘rog‘iga javob bo‘ladi. Sanoq sonlarga qanday qo‘shimchalarni qo‘shish bilan tartib son hosil qilinishini. Sanoq sonlarga –inchi, (-nchi) qo‘shimchalarni qo‘shish bilan tartib son hosil qilinishini.

Boshlang‘ich ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu sababdan boshlang‘ich sinf darslarini o‘rganishda rivojlantiruvchi muammoli hamda pedagogik texnologiyalarni asosiy jihatlarini o‘zida ifodalovchi “Multimedia- dars”, “Slaydli dars”, “Seminar dars” kabilarni qo‘llash tavsiya etiladi. Masalan: 3-4-sinflarda Seminar darslar vositasida ham axborot texnologiyalarni samarali qo‘llash mumkin. Bunda o‘qituvchi muayyan mavzu doirasida o‘quvchilarning mustaqil o‘rganishiga mo‘ljallangan qismlarni re‘jasi bilan birga o‘quvchilar e‘tiboriga havola etadi. Ularga maktab kutubxonasidagi mavjud adabiyotlarni yozdiradi hamda bolalar uchun mo‘ljallangan internet saytlari bilan tanishtiradi. O‘quvchilar aka-opalari yordamida yoki o‘zlari izlanib mavzu yuzasidan tayyorlanib keladilar. Seminar dars o‘quvchilarning mustaqil chiqishlarini jamlovchi, lozim topilgan paytda munazaraga asos yaratuvchi dars hisoblanadi. Bunday darslarda o‘qituvchi boshqarib, yo‘naltirib turish vazifasini bajaradi, o‘quvchilar esa mustaqil ijodiy ishlovchi o‘z fikriga ega shaxs sifatida o‘quv faoliyatiga kirishadilar. “Multimediali darslar”dan foydalanish ham boshlang‘ich ta’lim dars jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Bu jarayonda o‘qituvchi;

- O‘quv materialini korgazmali taqdim etadi;
- Yangi materilani jadallik bilan yetkaza biladi;
- Axborotlar tezligi va hajmini animatsiyalar ko‘magida boshqara oladi;

Ta’lim jarayonida sifat va samaradorlikni oshirishda “Interaktiv doska” ning ahamiyati katta. Interaktiv doska-zamonaviy axborot texnologiyalarni o‘z ichiga qamrab oluvchi ta’limning yangi texnik vositasi bo‘lib, o‘quvchilarga axborot yetkazishning zamonaviy, qulay usuli hisoblanib o‘qituvching o‘quvchi bilim darajasi va qiziqishidan kelib chiqqan holda bilim berish imkoniyatlarini kengaytiradi. Interaktiv doska ta’lim jarayoniga elektron o‘quv va multimedia materiallarni olib kirish uchun samarali vositadir. Yuqoridagi fikrlarga xulosa qilib shuni aytish lozimki boshlang‘ich ta’lim sifat va samaradorlikni rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy kompetentligi va o‘qimishlilik darajasi, bolalar psixologiyasi, zamonaviy pedagogik axborot texnologiyalarni puxta bilishi boshlang‘ich ta’lim sifat va samaradorligi ta’minlashga muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar asosida dars o‘tish ta’lim samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning mustqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o‘quvchilarda mavzuni o‘rganishga ishtiyoq va qiziqishini oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko‘nikma va malakalarini shakllantiradi.

BOLA TARBIYASIDA OILA, MAKTAB VA MAHALLANING O'RNI VA TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Odilova N.,

Rajapova F.,

Navoiy shahr 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Atoqli jadid pedagogi Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo harakat, yo saodat-yo falokat masalasidir" degan edi o'z asarlarida. Buyuk adibimizning bu nurhikmat so'zlari hamon o'z ta'sirini yo'qotgani yo'q, farzand tarbiyasida qo'l kelmoqda. Bu so'zlar bir asrdan ishibdiki o'zining dolzarb va muhimligiga qolmoqda. Chunki ta'lim-tarbiya ong mahsuli lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir.

Ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ongni, tafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oliy maqsad-ozod va obod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi. Ota-onaning farzand oldidagi burchlari, o'zlarining oxiratinini obod etuvchi qarzlar bor.

Tarbiya ona qornidan boshlanadi degan gap bor. Uning asl ma'nosi, avvalo ota-onaning o'zi axloqiy tarbiya ko'rgan bo'lishi kerak. Zero qush inida ko'rganini qiladi. Ota-ona oilda yuksak axmoq namunasini ko'rsatishi lozim. Shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, axloqiylik insonda axloqiy tarbiya vositasidagina vujudga keladi, degan qarashlar ko'p yillar davomida hukmronlik qilib keldi. To'g'ri axmoqiy tarbiyaning ahamiyati nihoyatda katta. Lekin axmoqiylik insonga uning insoniylik belgilaridan eng muhimi sifatida ato etilgan ilohiy ne'matdir. Shu ma'naviy ne'mat asosini axloqiy tarbiya yordamida takomillashtirish mumkin.

Barkamol shaxsni tarbiyalashda, bolani dunyoga kelganidan boshlab to voyaga yetguniga qadar bo'lgan davrdagi psixologik xususiyatlarni bilish, tug'ma layoqatlarini aniqlash, shuningdek qulay muhit yaratish, ta'lim tizimida faol ishtirokini ta'minlashda tarbiyachilar, pedagoglar va psixologlar, ota-onalar ma'sulligini oshirish muhim ahamiyatga ega. Chunki oilaviy tarbiya bolani ta'lim tizimida. Ya'ni maktabgacha tarbiya muassasi faoliyatiga tayyorlaydi, maktab hayoti esa bolalarga yangi bir dunyoni ochib beradi. Aynan maktab davrida bolaning asosiy faoliyati o'zgaradi.

Bola maktabga qadam qo'yganida yaxshi va yomon narsalar haqida o'z tasavvuriga ega bo'ladi. O'qituvchi bolada qanday axloqiy tushunchalar mavjudligini va axloqiy fazilatlar qanday sharoitda shakllanganligini ham bilmog'i kerak. Shuning uchun ham o'qituvchi o'quvchilarning ota-onalari bilan aloqa bog'lab, bolani tarbiyalashda ular bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi darkor. Tarbiyaning samaradorligi ko'pincha oila va maktabning bolaga nisbatan bir xil talab qo'ya bilishiga bog'liq. Shuning uchun ham pedagogik axloqda o'qituvchi bilan ota-onalarning o'zaro munasabotlari muomalasiga katta e'tibor beriladi, muallim oila bilan aloqa va hamkorlik qilmasdan turib, bolani axloqiy tarbiyalash vazifasini bajara olmaydi. Chunki maktab oilada shakllangan axloqiy fazilatlarini mustahkamlashi yoki illatlarni yo'qotishi lozim bo'ladi. Maktabda bolaga chuqur bilim, ta'lim tarbiya mafkuraviy g'oya, o'zbekona milliy qadriyatlar, halol mehnat, biror bir kasb-hunarni egallashlari uchun mustahkam poydevor yaratishdek ma'sul vazifani zamonaviy talab darajasida amalga oshirish lozim.

Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarini namayon etadi. Yoshlarni hayotga, ongli mehnat faoliyatga tayyorlashda oila va pedagogik faoliyatning tarbiyaviy jarayonini to'g'ri tashkil etish muhim masaladir. Shu maqsadda mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida

ma'naviyat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo oila qariyatlarini eng ilg'or an'analarini tiklashga qaratilgandir.

Oila va mahalla boshqa tarbiyaviy muassasalaridan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga qirralariga ta'sir ko'rsatishga qodirdir va odatda ta'sir ko'rsatadi. Oila va mahallaning yuksak tarbiyaviy imkoniyati bolalar va otalarning o'ziga xos xususiyatlari: qon-qarindoshligi, qo'ni-qo'shniliigi, muhabbati, yaqinligi ishonchi, burch hissi, obro'ligi va hokazolar bilan ta'minlanadi. Oila va jamoatchilik hamkorligidagi tarbiyaning qimmatliligi va ahamiyati yana shundaki, kichik bolalik paytida oilada egallagan narsalar bir umr saqlanib qoladi. Oila tarbiyasi orqali bola ongida umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yashashdan maqsad haqidagi dastlabki tasavvurlar paydo bo'ladi. Oilada shaxsning ijtimoiy-qimmatli fazilatlari o'sa boshlaydi. O'zbekiston sharoitida oilaviy tarbiya mazmuni tashkil etilishiga oid pedagogik omillar mavjudki, ularni hisobga olishga har bir kishi ma'suldir.

Shundan kelib chiqib, axloqiy tarbiya inson farzandini takomilga, komillikka yetkazish yo'llaridan biridir deyishimiz mumkin. Tarbiyaning esa vositalari ko'p. Ularning bir qismi an'anaviy tarbiya vositalari bo'lsa, yana bir qismi zamonaviy tarbiya vositalaridir. Odatda har ikki turdagi vositalardan foydalaniladi. Chunki maktabgacha bo'lgan axloqiy tarbiyada ertak va rivoyatlar vositasidagi an'anaviy tarbiya bilan o'yinchoqlar va o'yinlar vositasidagi zamonaviy tarbiya muvaffaqiyatli qo'llaniladi. Umuman axloqiy tarbiyaning kuchli vositasi hisoblanadi.

Bola maktabga qadam qo'yib, to uni tamomlab chiqqunga qadar ota-ona maktab bilan yaqin aloqa o'rnatishi farzandining o'zlashtirishi, xulq-atvoridan hamisha xabardor bo'lishi tarbiya masalalari bo'yicha o'qituvchi, sinf rahbari bilan maslahatlashib, uni darsdan so'ng bolani nima bilan mashg'ulligidan xabardor qilish lozim. U o'z navbatida o'qituvchi ham bolaning o'qishi, odobi, xulqi, maktabda o'zini tuta bilishi haqidagi ma'lumotlarni ota-onasiga yetkazishi, zaruriyati tug'ilganda hosil bo'lgan muammolarni birgalikda hal etish zarur. Shundagina o'quvchi oldiga bir xil talab qilishiga erishiladi. Farzandi maktabga borgan ota-ona shu jamoaning a'zosiga aylanadi. Shu sababli ota-onalar maktabning ijtimoiy hayotida faol qatnashishlari shart.

Tajribali pedagoglarning amaliyotdagi tadqiqotlarida ko'rsatilgandek, oilaviy tarbiyaga doir ishlar quyidagi sharoitlarda amalga oshirilsa, bola tarbiyasi samaradorligini yanada oshiradi.

1. Ta'lim maskani o'zining barcha ta'sirlarini oilaviy tarbiya jarayoniga doimiy yo'naltirsa.

2. Pedagoglar jamoasi oila a'zolari bilan o'zaro hamkorlikning to'g'ri tashkil etishi.

3. Maktabda tarbiyaviy ishlarga ko'proq ota-onalarni jalb etish.

4. Maktab jamoasi tomonidan oilaviy tarbiyaga rahbarlik bolalar maktabga kelmasdan oldin boshlansa va bu ish ularning o'quv yili davomida izchil yo'naltirilsa. O'qituvchi ham o'quvchisining oilasi bilan mustahkam hamkorlikni yo'lga qo'ymog'i lozim. Bunday tajriba bolaning oiladagi tarbiyasiga ham salmoqli hissa qo'shadi.

TEXNOLOGIYA DARSLARDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING KASBIY TA'LIM – TARBIYA USULLARIDAN FOYDALANISH

Berdiyeva B.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlarining har bir shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan xolda amalga oshirilishi, ta'limning hamma uchun tengligini ta'minlanishi, o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda fuqarolik tuyg'usi, oila va davlat oldida mas'uliyat his qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari va har tomonlama rivojlanishlari uchun ularga maksimal darajada qulay sharoitlarni yaratish ta'lim sifatini oshirishning eng muxim omili hisoblanadi. Respublikamizda amalga oshirilgan istiqloq tufayli yo'qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o'sib kelayotgan yosh avlodgi o'rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. O'quvchilarga bilim berishda avvalambor "Hunarmandchilik" so'zining asl ma'nosini izohlab berish lozim. Hunarmandchilik degani har xil mehnat qurollari yordamida xomashyodan chiroyli buyumlar ishlab chiqaradigan kasblarning umumiy nomini anglatadi.

Uzluksiz texnologiya ta'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish orqali quyidagi vazifalarni amalga oshirishi. O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-sonli "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" qaroriga muvofiq uzluksiz ta'lim, xususan umumiy o'rta ta'lim maktablarining ta'lim mazmuni yangilandi, o'quv dasturlari va o'quv fanlari bo'yicha DTS kompetensiyali yondoshuv asosida qayta ishlandi. Davlatimizning kelgusida jamiyat, fan, ishlab chiqarish va shaxsning mustaqil hayotdagi muammolarni hal etishga qodir yoshlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojini qondirish maqsadida o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda ijodiy qo'llashga o'rgatish;

O'quvchilarning kasbga yo'naltirishda, ayniqsa, milliy hunarmandchilik va zamonaviy industrial kasblarga o'ziga xos mehnat mazmuniga e'tibor qaratish talab etiladi. Buyuk ajdodlarimiz kasb- hunarlik ishlarini hunarmand deb atashgan hamda ularning jamiyatdagi ijtimoiy holatini hunarmandchilik bilan bog'lagan. Chunki Markaziy Osiyoning qo'li gul ustalari yaratgan san'at durdonalari kishiga zavq beradi. Zero, har bir davr hunarmandchilik namunalari insonlarni go'zallik tuyg'ularini tarbiyalaydigan o'sha davrning g'oyalari, maqsadlari va orzulari ifodalangan. Har bir hunarmand o'z hunarini faqat o'ziga xos mehnat mazmunlari bilan boyitib, hunarini rivojlantirib kelgan. Shuning uchun buyuk ajdodlarimiz o'z asarlarida har bir hunarga xos fikrlarini ifodalaganlar. Ulardan biri bunday deganedi: "Ey farzand, agar oqil, dono bo'lay desang, hunarmand bo'lishni o'yla, hunarmandchilik sababidan izzat – hurmatga erishasan, agar hunardan bebahra bo'lsang, quruq soya siz daraxtda o'xshab qolasan. Ey farzand, aqlu farosatli va ilmu hunarli kishilar bilan do'st bo'l. Hunarsiz kishida xosiyat bo'lmaydi. Bugun Sharq mutafakkirlarining kasbiy ta'lim – tarbiya usullariga qayta- qayta murojaat qilishimiz zaruratga aylanmoqda. Sharq qomusiy olimlari pedagogika va kasbiy pedagogika muammolariga kasb ta'limi tarbiyasining maqsadlari, mazmuni, shakl va usullariga doimo e'tibor bilan qaragan. Ular aqliy va jismoniy mehnat jarayonida shaxsning shakllanishiga qat'iy ishonganlar Yosh avlod qalbiga milliy, axloqiy, madaniy va ma'naviy tushunchalarni shakllantirish, o'zbek xalqining milliy qadriyatlarini asosida tarbiyalash, o'zbek va boshqa xalqlarning madaniy va ma'naviy merosini o'rgatish. Milliy ananalarni, urf – odatlarni

udumlarni, hayotga tadbqiq etish, ma'naviyat va buyuk merosimiz ekanligi, milliy, tarixiy, madaniy merosimizni o'quvchi – yoshlarni qalbiga singdirish;

Odam hunarning mohiyatini, yaxshi va yomon sifatlarini bilgandagina hunarga oid bilimlarni mukammal egallashi, hunarmandlar ahlini qo'llab quvvatlashi mumkin.

Darhaqiqat Sharq mutafakkir allomalari, hunar va hunarmandlarga katta e'tibor berganlar. Jumladan Alisher Navoiy o'z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli tuman hunar sohiblarining hammasiga zo'r xafsala, qunt va e'tibor bilan maslaxatlar berib, xusunga rag'bat ko'rsatib hamda ularga homiylik qilganlar. Alisher Navoiyning fikricha, inson bo'lib dunyoga keldingmi? – biror kasbni egalla, hunar o'rgan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvinib chiqmagan kishidek o'tmaysan – deydilar.

Shuningdek donishmandlarimiz o'git qilganlarki, vaqtida ilm hunarga muhabbat qo'ying, o'rgatilgan narsalarni yodingizda tuting, ilm hunar o'rganishga chin ixlos bilan kirishing, yoshligingizni bekorga o'tkazmang. Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror hunar egasi bo'lganlar masalan, Shayxul Mashoyix Abu Said Xarros etikdo'zlik qilgan. Shayx Muhammad Sakko mashhur pichoqchi, Shayx Hoja Bahvouddin Naqshbandiy ajoyib naqqosh bo'lganlar. Boshqalarni hunar o'rganishga da'vat etganlar. Hoja Bahvouddin Naqshbandiy aytadilar. «Dil bayoru dast bakor» ya'ni diling ollohda, qo'ling doim mehnatda bo'lsin. Muqaddas kitob Avestoda ham mehnat moddiy boyliklar manbai bo'lgani uchun emas, balki u mehnatni asosan ahloqiy jihat, yaxshilik manbai deb bilganligi uchun insonlarni mehnat qilishga chaqiradi. Xalq pedagogikasida «Yoshlikda egallagan bilim hunar toshga o'yib yozilgan hikmatdur» - deb ta'kidlanadi.

Sharq mutafakkirlari xalqimiz ma'naviyati, oilada yoshlar tarbiyasining yaratuvchilik rolini chuqur his qilgan holda, ularning dono fikrlarini asarlari orqali ifodalaganlar. Ahmad Donish bilim va hunar egallamay o'zining nasl-nasabi bilan maqtanib yuradigan yoshlarni qattiq tanqid qiladi. Uning fikricha, bunday yoshlar, biror ijobiy fazilatga ega emas, ular hosil bermay digan mevali daraxtga o'xshaydi, undaylarning jamiyatga foydasi tegmaydi, aksincha zararli ta'sir ko'rsatadilar.

Boshqa buyuk Sharq mutafakkirlari mehnat va kasb to'g'risidagi fikrlarini quyidagicha ifodalaydilar:

Alisher Navoiy: “umrni zoye etmay mehnat qil, mehnatni saodat naliti deb bil”.

XusravDehlaviy: “Ba'zi kun yoshlar safida bo'zla, ammo ishtad birini keksadan izla”.

Buning asosiy ildizi oiladagi “Ota – kasb ” va “ Ustoz - shogird” kabi ijobiy muhit yaratilishi, ota bilan ona hamkorligining mavjudligidan kelib chiqadi. Shu o'rinda. Rudakiyning: “Harkimki hayotdan olmasa ta'lim, unga o'rgata olmas har bir muallim”, degan misralarni keltirish mumkin. Kasb – hunarga yo'naltirish bunda eng avvalo hamkorlik zarur Shundayek, biz har birimiz hayotdan ta'lim olib, kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni mustaqil davlatimizning ishonchli a'zolari qilib tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining pedagogik merosidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: “O'zbekiston”, 2016.-56 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi “Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida”gi 187-sonli Qarori. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 14-son, 230-modda.
3. Sharipov Sh.S. va boshqalar. Mehnat ta'limi: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. – T. “Sharq”, 2012.-240 b.

SOG'LOM AVLOD TARBIYASIDA OILANING O'RNI**Nazarova G.,****Xoliqova N.,*****Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari***

Farzand tarbiyasi avvalambor oiladan boshlanadi. "Oila muqaddasdir"-deydi dono xalqimiz. Azal-azaldan har bir ota-ona o'z bolasining sog'lom va barkamol, aql-zakovatli, baxtli bo'lishini istaydi. Shunday farzandni voyaga yetkazish, uning hayotda munosib o'rin egallashiga erishish ota-onasining eng ulug', eng muqaddas orzusi, desak xato qilmaymiz. Biz sog'lom avlod deganda, nafaqat jismoniy, balki ma'naviy jihatdan ham sog'lom bolani o'zimizga tasavvur etamiz. Sog'lom bola-avvalo sog'lom va ahil oilaning mevasidir. Biz oilani hayot davomiyligini ta'minlaydigan, kelesak nasllar taqdiriga kuchli ta'sir ko'rsatadigan tarbiya maskani sifatida qabul qilamiz. Kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, odamiylik, mehr-oqibat o'z Vataniga xalqiga sadoqatli bo'lish kabi olijanob fazilatlar aynan ana shu oila muhitida shakllanadi-degan edi Birinchi Prezidentimiz I.Karimov o'z ma'ruzalarning birida.

Mustaqilligimizning ilk kunlaridanoq sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazish muhim va ustuvor vazifaga aylanadi. Bu borada juda ko'p ishlar amalga oshirildi. Yuzlab maktablar qurildi, eskilari ta'mirlandi. Yangi sport inshootlarining qurilishi va ularning yoshlar ixtiyoriga topshirilishi ham barkamol avlodni tarbiyalash uchun olib borilayotgan olijanob ishdir. Hammamizga ma'lumki boshlang'ich ta'limning yosh avlod hayotidagi roli nihoyatda katta. Shuni inobatga olgan holda bugungi kunda boshlang'ich ta'limning sifatini oshirish maqsadida o'rta maktablarning boshlang'ich sinflarda oliy ma'lumotli yuksak tajribaga ega bo'lgan o'qituvchi kadrlar dars bermoqda. Barkamol avlod-ko'nglida, qalb-qo'rda ishonch va iftixor tuyg'ulari mavjlanib turgan avloddir. U nafaqat haq-huquqini balki fuqarolik burchini ham chuqur anglaydi. Xuddi shu anglash, his qilish qaysi ilm dargohida ta'lim olmasin, qay bir sohada mehnat qilmasin, ulug' yurtning an'analarga munosib bo'lishga undaydi.

Xalqimizda bola ongida sog'lom g'oya va bilimlar shakllanishi jarayonida oilaning kattalari-bobolar, buvilar qarindosh-urug'lar ham bevosita ishtirok etadi. Bola tarbiyasida avvalo ota-ona, ulardan so'ng bobo, buvi, qo'shni va qarindoshlarning ta'siri kuchli bo'ladi. Ular oiladagi ma'naviy muhitning muhim omili hisoblanadi. Bunday tarbiya an'anaasi buyuk ajdodlarmiz tarixida muhim o'rin tutgan.

Konstitutsiyamizning XIV bob 64-moddasida "Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburlirlar. Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantiradi-deyiladi. Farzandining tarbiyasi bilan qiziqmagan, yetarlicha g'amxo'rlik ko'rsatmagan ota-onalar O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksning 47-moddasi bilan aylanadilar. Unda bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish borasidagi majburiyatlarni bajarmaganliklari uchun ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar, voyaga yetmagan bolalarning ma'muriy huquqbuzarlik sodir etishga olib kelishi eng kam ish haqining ikkidan bir qismidan uch baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi.

Shaxsning oilada shakllangan ilk mafkurasi, iymon-e'tiqodi, odobi milliy oriyati va vijdoni, g'urur-iftixori, aql-zakovati, tafakkuri mahalla muhitida yanada yuksalib, xalq irodasi, o'zaro totuvlik va hamkorlik rishtalari bilan uyg'unlashib jamiyatda sog'lom munosabatlarning shakllanishi, milliy istiqloq g'oyasining mustahkamlanishiga olib keladi.

Mahalla shu tariqa shaxs va jamiyat munosabatlaridagi muhim bog'lovchi vosita, xalqimizning azaliy udumlari, urf-odatlar va an'analarini ifoda etgan holda, oila ulkan g'oyaviy-mafkuraviy tarbiya uchog'i vazifasini utaydi. Qariyalarimizning pand-nasihatlar, shaxsiy ibrati, ijtimoiy pedagogik munosabatlar misolida milliy g'oyaning amaliy ahamiyati ortib bordi.

Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida "Tarbiya ona vazifasidir keyin ota, keyin maktab va jamoatchilik ishidir" deydi. Mashhur pedagog bu asarida ota-onalar o'zlari bilimli va tarbiyali bo'lishlari kerakligini ta'kidlaydi. Qaysi onalar aytursiz, bilimsiz, boshi paxmoq qo'li to'qmoq onalarnimi? O'zlarida yo'q tarbiyani qayerdan olib berurlar. Qaysi ota? To'ychi, ulochi, bazmchi, do'mbirachi, karnaychi, surnaychi, ilm qadrini bilmagan, ilm uchun pulini ko'zi qiymagan, zamondan xabarsiz otalarni aytursizmi? Avval ularning o'zlarini o'qitmoq va tarbiya qilmoq lozimdir. Demak farzand tarbiyasida chuqur mushohada, o'tkir aql talab qilinarkan. Shuning uchun ham ota-onalar, tinmay izlanishlari, o'qishlari hayotni izchil kuzatishlari uchun chuqur mushohada qilishlari lozim.

Ulug' ajdodlarimizdan biri yozganidek: "Xalqimizning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, etibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan tarbiyalariga bog'liq".

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risidagi farmon. 2017-yil 18-yanvar.

2.Avloniy.A "Turkiy Guliston yoxud axloq" T.O'qituvchi 1992-yil

INNOVATION TEXNOLOGIYALAR ORQALI BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISH

Suvonova Z.T.,

G'oyibova F.S.,

Qiziltepa tuman 3-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Ta'lim muassasasi o'sib kelayotgan shaxsni o'qitish jarayonida ularga ta'lim olish sharoitlarini yaratadi. O'quvchilarning bilimga bo'lgan ehtiyojlarini va qobiliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishning yo'naltirilgan bo'lishi o'qituvchi ma'suliyatini yanada oshiradi.

Axborotlashtirilgan multimedial ta'lim texnologiyalarini boshlang'ich talimga joriy etish orqali o'tiladigan fanlar mazmunini o'quvchilar ongiga to'liq va mukammal ravishda singdirish, innovatsion vositalar bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari boshlang'ich ta'limda multimedia vositalaridan samarali foydalanishning o'ziga xos afzalliklari ham bor.

Ularni quyidagicha ifodalash mumkin:

- Ta'limda ko'rgazmalilik eng asosiy o'rinlardan birini egallaydi;
- O'quvchini izlanishga undaydi
- O'quvchini ta'lim jarayonini bir vaqtning o'zida ko'radi, uni eshitadi, o'quvchilarga kengroq qamrovdagi va kattaroq hajmdagi materiallarni tezroq yetkazib beriladi;
- O'quvchini faollashtiradi;
- O'quvchi faoliyatining ijobiy motivini hosil qiladi;

- Mashg'ulotlarni jonli va muloqotli tarzda olib boorishga imkoniyat tug'iladi;
- Ta'lim mazmuniga tegishli materiallarni kompyuter xotirasida saqlab ularni o'quvchilarga xohlagan vaqtda yetkazish imkoniyati bo'ladi;
- Tanqidiy fikrlash ko'nikmasini hosil qiladi, o'quvchilarning kompyuter savodxonligi oshib boradi;
- O'z-o'zini namoyish etish imkoniyatini beradi;
- Ta'lim mazmunini yoritishda animatsiyalardan foydalanishning keng imkoniyatlari yaratiladi;

Qolaversa, boshlang'ich ta'limda o'tiladigan fanlar mazmuniga Vatan tuyg'usi, milliy g'urur, an'ana va milliy qadriyatlarimizda o'quvchilar ongiga singdirish hamda muomala madaniyati, ovqatlanish, kiyinish, saranjom-sarishtalik, odobli, mehnatsevar bo'lish kabi insoniy sifatlarni shakllantirib borish lozim. Bundan tashqari tasviriy san'at, musiqa, tarbiya darslari hamda badiiy asarlar orqali o'quvchilar qalbida xalqqa, ona Vatanga nisbatan muhabbat tuyg'isini tarkib toptirishga e'tiborni kuchaytirish kerak.

O'quvchilarga ma'naviy tarbiya berishni quyidagi uch yo'nalishda olib borgan ma'qul;

1. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishga ijobiy ta'sirlar.
2. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishga salbiy ta'sirlar va ularni bartaraf etish.
3. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishning multimediali ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va undan amaliyotda keng foydalanishga erishish.

Shuningdek, multimedia usuli ta'lim samaradorligini oshirishda quyidagi ta'limiy va tarbiyaviy afzalliklarga ega:

- Axborotning xilma-xilligi: matn, lavha, bezak, nutq, musiqa, videofilmlardan parcha, telekadrlar, animatsiyalardan foydalanishga erishiladi;
- „Inson-kompyuter“ interaktiv muloqotning yangi darajasi ancha keng bo'ladi va undan har tomonlama axborotlarni oladi;
- O'quvchilarga ta'lim olishda ijodiy munosabatni uyg'otadi va bu o'z navbatida ularga ishonchni shakllantiradi;
- O'quvchilart tafakkurini faollashtiradi;
- O'quv faoliyatining ijobiy motivini hosil qiladi;
- O'z-o'zini namoyish etish imkonini beradi;
- Turli fikr va mulohazalarga diqqatni jalb qilishni o'rganadi;
- Yangi fikr mulohazani bildirishga va o'zlashtirishga ruhan tayyor bo'ladi;

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, ta'lim mazmunini boyitishga oid ishlarni muntazam ravishda olib borish lozim. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishda pedagogik omillarni ham ko'plab topsa bo'ladi. Ular ta'lim mazmunini yangi sifat bosqichiga ko'tarishga mustahkam didaktik asos bo'la oladi va ularni ta'lim mazmuniga ustalik bilan kiritish esa, o'ziga xos innavatsion jarayon bo'lib, bunda o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat talab etiladi.

BARKAMOL SHAXSNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI

Eshonqulova X.A.,

Navoiy viloyati 25-Ixtisoslashtirilgan maktab internat o'qituvchisi

Inson aslida baxt va ezgulik uchun dunyoga keladi, shu orzu-umid bilan yashaydi. Lekin bu bilan ish bitmaydi, u shu niyatiga yetishi uchun harakat qilishi, mehnat qilishi lozim. Insonning inson bo'lib shakllanishida, hayotda o'z o'rnini topishida, el-yurt ichida izzat-hurmatga sazovor bo'lishida, yuksak axloq-odob qoidalarini o'zida mujassam etishida oila asosiy o'rinni egallaydi. Oila shunday makonki, unda hayotning davomiyligini ta'minlovchi shaxs shakllanadi, etnik madaniyat, urf-odatlar, axloqiy-ma'naviy qadriyatlar saqlanadi va rivojlanadi, jamiyat taraqqiyotini belgilovchi iqtisodiy va ma'naviy hayot poydevori quyiladi va mustahkamlanadi. Yurtboshimiz aytganlaridek, xalqimiz qadimdan oilani muqaddas deb bilgan. Axir oila ahil va totuv bo'lsa, jamiyatda tinchlik va hamjihatlikka erishiladi, davlatda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi.

Oilada tarbiyaning negizlariga asos solinadi. U bolada shakllanishi lozim bo'lgan barcha insoniy munosabat va fazilatlarini tarbiyalovchi hayot maktabi hisoblanadi. O'zbek xalqi tabiatan bolajon xalq. Bolaga nisbatan bag'ri kenglik, mehri daryolik o'ta fidoyilik o'zbeklargagina xos xususiyatdir. Shu boisdan ham, ota-onalarimiz farzandlarning baxti va kelajagi uchun qayg'uradi. Ularning puxta bilim olishlari, qiziqishlari bo'yicha kasb-hunar egallashlari, axloq-odob qoidalarini mukammal bilishlari va ularga amal qilishlari uchun mavjud imkoniyatlarni yaratadilar. Chunki oilada to'g'ri tarbiyalash-mustahkam poydevorli jamiyat barpo etilishining sharafigidir. Bola tarbiyasi keng qamrovli, uzoq davom etadigan murakkab jarayon bo'lib, uning o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Ushbu jarayon turmush quradigan yigit va qizning bir-biriga har tomonlama munosibligidan boshlanadi.

Oilada mustahkamligi, ma'naviy va jismoniy barkamol farzand jamiyat mustahkamligi va ma'naviy yetukligining garovidir. Sohibqiron bobomiz Amir Temur ham o'g'il uylantirishda kelin tanlashni, farzand tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko'targanligi ham bejiz emas. Davlatning qudrati-sog'lom fikrli, bilimli, axloq-odobli, xalq millat, Vatan taqdiri uchun jonni tikkan insonlar qo'lida.

Oilada farzand tarbiyasi u paydo bo'lmasdan boshlanmog'i zarur. Ya'ni, homilador ayolning kayfiyati doimo ko'tarinki, asablari sokin, iste'mol qiladigan taomlari bola organizmi uchun foydali bo'lmog'i zarur. O'z vaqtida mehnat qilib, dam olib, sayr qilib, ovqatlanib tug'ilajak bola taqdirini uylash onaning vazifasidir. Er-xotin, oilaning boshqa a'zolari o'rtasidagi sog'lom ma'naviy muhit, ahillik, xushmuomalalik, xursandchilik bolaning bexavotir, sog'lom tug'ilishi garovidir.

Oilada, shu jumladan, o'zbek oilalarida farzandning dunyoga kelishi bilan bog'liq marosimlar va rasm-rusumlar mavjud bo'lib, ularning har biri yaxshi niyatlar bilan amalga oshiriladi. Jumladan, chaqaloqqa ism quyish kichik va katta chilla saqlash, beshikka belash, soch, tirnoq olish, birinchi qadam, ilk bor gapira boshlash, tish chiqishi, yoshiga to'lishi, o'g'il bolalarni xatna qilish, birinchi muchal, muylavi sabza urishi bilan munosabatlari bilan bog'liq oilaviy tantanalarning o'tkazilishida ramziy ma'no bor. Bunday marosim, rasm-rusumlar bola quvonchiga quvonch qo'shadi, uni ma'noviy kamolotiga ijobiy ta'sir etadi.

Ota-onaning, avlod-ajdodlarining nojo'ya hatti-harakatlaridan, nopok ishlaridan farzand ham aziyat chekadi, shunday odamlarning farzandi bo'lganidan ruhan afsuslanadi. Ba'zan ota-onalar farzandining kelajagini faqatgina moddiy ta'minlashdan iborat deb biladi. Shuning uchun ham turli yo'llar bilan uzoq avloddan -ajdodlariga

yetadigan mol-dunyo to'plashga harakat qiladi, ochko'zlik kasaliga muhtalo bo'ladi. Inson jismi-jonidagi kasalliklarni davolash mumkin, lekin bu kasallikni davolash juda murakkab. U insonni insoniylikdan mahrum etadi, turli jinoyatlarga, noxloqiy hatti-harakatlar sodir etishga yetaklaydi, el-yurt ichida obro'sizlantiradi. Bunday boylik farzandga baxt emas, baxtsizlik keltiradi.

Ota-onaga behisob molu dunyo emas, ilmu ma'rifatga intilish, insof-u diyonatga sadoqat, mehru shafqat, hayotga muhabbat, xalq, millat, Vatan uchun jon fidolik sifatleri meros bo'lib qolmog'i zarur.

Bola uchun millati, madaniyati, san'ati, dini, axloqiy-ma'naviy qadriyatlari, oila an'analari, urf-odatlarini chuqur bilish va ulardan ma'naviy ozuqa olish, g'ururlanish tarbiyaviy xarakter kasb etadi.

O'tmish allomalar, avlod-ajdodlardan faxrlanish, ular merosini mukammal o'rganish, olg'a surilgan hayotiy g'oyalardan jamiyatimiz gullab-yashnashi yo'lida foydalanish, davlat ramzlari (Konstitutsiya, madhiya, gerb, bayroq, milliy valyuta)ning mohiyatini anglash aynan oilada amalga oshirila boshlanadi. Bu o'rinda ota-onaning bilim saviyasi, mafkuraviy yetuklik darajasi, dunyoqarashi, jamiyatda tutgan o'rni muhim ro'l o'ynaydi. Oilada farzandni tejamkorlikka, tadbirkorlikka, tashabbuskorlikka o'rgatish, dunyoviy ilmlar va hayot ilmidan voqif etish, kasb-hunar sirlarini qunt bilan egallashlari uchun shart-sharoit yaratib berish, ularning hayot so'qmoqlarida adashib qolmasligi va ravon yo'ldan borishida yordam beradi.

Shunday qilib, oila tarbiya maskani bo'lib, shaxsning kelajagi shu maskanda tarbiyaning qanday amalga oshirilishiga, tarbiyachi hisoblanmish ota-onaning o'z burch va vazifalariga qanday munosabatda bo'lishiga bog'liqdir. Oiladagi har bir kishining o'z burch va vazifalariga mas'uliyat bilan yondashishi oila mustahkamligi, jamiyat farovonligiga erishishning omilidir. Xullas, barkamol insonni, ya'ni avvalo oila uchun, qolaversa o'zi yashab turgan jamiyat, xalq uchun fidoyi, shaxsni tarbiyalash oiladan boshlanadi. Shuning uchun maktab o'qituvchi-tarbiyachilari, mahalla, jamoa, davlat xo'jaligi hamda tuman rahbarlari oila ravnaqiga va ayni choqda oila tarbiyasiga diqqat-e'tiborni qaratishlari zarur.

VOKAL-XOR MALAKALARI VA ULARNI MUSIQA DARSIDAGI AHAMIYATI

Mamurova M.A.,

Xayrullayeva L.X.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Xor bo'lib kuylash murakkab psixologik-fiziologik jarayon hisoblanadi. Musiqa madaniyati darslarida vokal-xor ishlari, o'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyasi o'qitishning eng faol shaklidir. Xor bo'lib qo'shiq kuylash o'quvchilarning diqqat e'tiborini kuchaytiradi xotirasi, nutqi rivojlantiradi, ovoz diapazoni kengaytiradi, mutatsiya davri yengil o'tadi, dunyoqarashi yildan -yilga shakllanib boradi. Vokal -xor malakalari musiqa darsida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xor mashg'ulotlarida o'quvchilarning diqqat-e'tibori, ongliligi va aktivligi oshadi, musiqiy xotirasi yaxshi rivojlanadi va o'rgangan qo'shiqlarini ijro etganda, zavqlanish hissi paydo boiadi. Qo'shiq kuylaganda, ijodiy ijrochilik hamkorligi kuchayadi va do'stona jamoaga birlashadi.

Vokal-xor malakalari yordamida o'quvchilar, qo'shiqni so'z ma'nosi va musiqa ohangini chuqur idrok etadilar va asrni mazmuni orqali hayotni o'rganadilar. Yuqorida bayon etilgan natijalarga erishish uchun quyidagi vokal - xor malakalarini shakllantirib

borish va xor bo'lib kuylaganda bunga qattiq rioya qilish shart. Chunki aynan vokal-xor malakalari vositasi bilangina yoqimli va ohangdosh, sof xor jarangdorligiga erishish mumkin.

Vokal-xor malakalari 6 (olti) turga bo'linadi:

1. Darsda qo'shiq kuylash holati
2. Ashulachilik nafasi
3. Ovoz hosil qilish
4. Sozlanish
5. Ansambl
6. Talaffuz,

1.Qo'shiq kuylash holati, deganda darsda o'quvchilarning o'tirishi va turish holati nazarda tutiladi. o'tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo'l va oyoqlarni qanday tutish lozimligi haqida o'quvchilarga tushuntirish va doimo nazorat qilib, eslatib turish talab etiladi. Mazkur malakaning qoidalariga gavdani qiyshaytirmasdan to'g'ri turish, o'tirib kuylaganda parta suyanchig'iga suyanmasdan, yelkalarni yengil kerib, iyakni ortiqcha ko'tarmasdan, bo'yin va boshni to'g'ri ushlash, qo'llarni erkin pastga tushirish va kaftlarni tizzalar ustiga yengil qo'yib engashmasdan o'tirish va oyoqlarni yelka kengligida erkin kuylash kabi holatlardan iboratdir.

2. Ashulachilik nafasi. Ma'lumki kuylashdagi nafas bilan fiziologik nafas o'rtasida ma'lum darajada farq bor. Fiziologik nafas bola tug'ilgan kundan tabiiy holda hayotining oxirigacha amal qila boshlaydi va aniq bir ritmdan ma'lum bir vaqt oralig'ida sodir bo'ladi. Ashula aytishdagi nafas esa qo'shiq xarakteriga qarab, tez, qisqa vaqt oralig'ida sodir bo'ladi. Nafas olish va uni chiqarish qo'shiq jumlasining chuzimiga, sur'atiga va harakterining ifodalanishiga qarab chuziladi. Sun'iy nafasdan aktyorlar, suhandonlar va qo'shiqchilar foydalanadilar. Shuningdek, sun'iy ya'ni ehtiyojga qarab olinadigan nafas, ashulachilik nafasi deyiladi,

Ashulachilik nafasining quyidagi turlari mavjud:

- ko'krak nafasi;
- diaffragma nafasi;
- qorin nafasi.

Kichik bolalarning ko'krak nafasi hali tor, qisqa ekanligi sababli, ular nafasni ko'krak bilan oladilar, shu bois ashula aytganlarida yelkalarini ko'tarib, shoshilib va qo'shiq jumlasini, so'zni bo'lib nafas olishlari tabiiydir. Shuning uchun bolalarning yelkalarni kotarmasdan, osoyishta, vazmin nafas olishi va uni qo'shiq jumlasining oxiriga qadar bir maromda yetkazish, ayniqsa so'zni bo'lib nafas olmaslikni o'rgatib borishi lozim. Nafas olish malakasi ustida ishlash jarayonida bolalar diqqatini ovozlarning kuychan, ravon, yoqimli jaranglashiga jalb etiladi. Buning uchun gulni xidlagandek osoyishta va shovqinsiz nafas olishga o'rgatiladi. Ana shu malakani amalga oshirishda darsliklarda, qo'llanmalarda tavsiya etilgan vokal-xor mashqlarini kuylash, bolalar xorlarida ijro etilgan qo'shiqlarni magnit tasmlari orqali tanglash kabi amaliy mashg'ulotlarda shakllantirib boriladi.

Bolalar mashq va qo'shiqlarni kuylaganda o'qituvchining ishoralarga qarab nafas olishga va uni tejab, rasamati bilan jumla oxirigacha yetkazishga odatlanib borishadi. Ayniqsa, dirijyorlik holatlari "diqqat", "auf", "ijroni boshlash", "ijroni tugatish"larga rioya etib kuylashga o'rgatish nafasini rejaga solish uchun muhimdir. Bolalar nafasining hajmi imkoniyatlarini hisobga olgan holda mashq va qo'shiqlarda nafas olish joylari oldindan belgilab qo'yiladi va ularni qo'shiq o'rgatish jarayonida amalga oshiradi.

Ovoz hosil qilish.

Ovozni vujudga kelishi murakkab psixologik, fiziologik jarayondir. U ovoz apparati (kekirdak, hiqildoq) va uning ichidagi konussimon ikkita ovoz pardasining nafas (unka, traxeyalar, ko'krak qismi) va eshituv apparatlarining birgalikdagi amaliyotida hosil boladi. Tomoqda hosil bo'lgan tovush kuchsiz va hishillab, sadolanib chiqadi, uning nutq apparati ayniqsa burun bo'shlig'i orqali tebranishi kuchayadi va o'ziga xos tembr va jarangdorlik xususiyatiga ega bo'ladi. To'rt organ - nafas, ovoz, nutq va eshituv apparatining o'zaro faoliyatidagi musiqiy ohangga qo'yiladigan ovoz - ashulachilik ovozi deb ataladi. 1-sinfda o'quvchilarning ovozini zo'riqtirmasdan kuylatish uchun ashula aytishi primar (solb, - lya,) bo'ladi, ishchi diapazoni (mi, - si,). Umumiy diapazon (pe, - do2) bo'lib, bunda me'yorida amal qilish lozim. Bolalar bosh rezanatoriga asoslangan faltetga yaqin ovozda kuylaydilar. Bolalarni kuylatganda faqat yumshoq attaka bilan boshlash lozim, hech qachon qo'shiqni qattiq attaka bilan boshlamaslik kerak. Buni o'qituvchi nazorat qilib borishi shart.

Sozlanish.

Soz har bir bolaning berilgan musiqa tovushini aniq idrok etib, o'z ovozini unga moslab kuylashi, ohangni xotirasida saqlab qolish degan ma'noni anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, sozlanish - ma'lum balandlikdagi tovushni aniq intonatsiyada kuylash demakdir. Bu muhim malaka bo'lib hisoblanadi, chunki boshlang'ich sinfdagi vokal-xorishlarining asosiy maqsadlaridan biri sof unison (sof bir ovozda kuylashga) erishishdan iboratdir. Shuning uchun birinchi darsdan boshlab bolalarda sozlanish malakalarini rivojlantirish ustida sistemali ish boriladi. Ayniqsa, musiqa o'quvi sust rivojlanayotgan bolalarga e'tibor kuchaytiriladi. Ularni o'qituvchi ovoziga cholg'u asboblardan soz uchun berilayotgan tovushga va iqtidorli bolalar ovoziga qo'shilishga va tovush balandligi bilan barobarlashishga, ya'ni tenglashishga da'vat etiladi va intonatsion sof sozga erishiladi va bir xil balandlikda kuylanadigan mashqlar orqali amalga oshiriladi.

Ansambil

Ansambil fransuzcha so'z bo'lib, birgalikda degan ma'noni anglatadi. U musiqa, balet, arxitektura san'atlarining qonuniyatlaridan biridir. Musiqada bir necha ijrochilarning birgalikdagi ijrosi ansambil deyiladi. Masalan: o'zbek xalq cholg'u asboblari ansambli, raqs ansambli, vokal ansambli va boshqalar. Xorda esa barcha xonandalarning soz birligi, ijro tempi, ritm - usul va dinamik uyg'unligi vokal -xor ansambli deyiladi. **Ansambil xususiy va umumiy turlarga bo'linadi.** Xordagi barcha ijrochilarning bir ovozga sozlanib, hamma bir kuy da ansambil bo'lib, ikki yoki uch ovozda kuylashi **umumiy** ansambi deyiladi. Har bir ovozni alohida -alohida sozi va ansambli **xususiy** ansambli deyilydi. Soz va ansambli uyg'unligi uzoq ish jarayonini talab etadi va shundagina oldimizga asosiy maqsad qo'yilgan sof unisonga erishish mumkin.

Talaffuz

Kuylashdagi talaffuz nutq talaffuzidan farq qiladi, Kuylashdagi talaffuz artikulyatsiya organlari (lab, til, jar) ning faol hamjixatligi, vositasida amalga oshiriladi.) Bolalar nutqida zaiflik, noaniqlik, ovoz apparatini siqib gapirish natijasida xorda baqirib kuylash nuqsonlari uchraydi. Bunday bolalarga e'tiborni kuchaytirish va ular bilan uzoq vaqt yakka tarzda mashqlar olib borish, shoshmasdan erkin gapirish va kuylashga undash lozim. Nafasni to'g'ri olib, jumlaning oxirigacha yetkazishda, unli tovushlarni cho'zib, undosh tovushlarni burro, dona-dona qilib kuylashga o'rgatib borish talab etiladi. Bunda og'iz shaklini, tilni harakatlariga, o'zgarishiga katta ahamiyat berish kerak, Eng muhimi, bolalarni mashq va qo'shiqlar matnini vokal, uslublariga muvofiq, talaffuz etishga o'rgatib borish lozim.

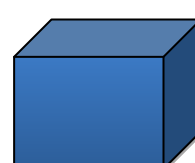
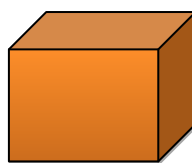
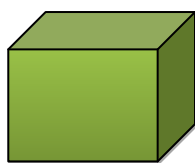
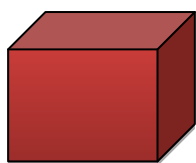
BOSHLANG'ICH SINF DARS JARAYONLARIDA TA'LIMIY O'YINLAR VA USULLARDAN DOYDALANISH

Haydarova N.,

Uchquduq tuman 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ma'lumki, kichik matab yoshidagi bolalar faoliyatida o'yin asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, u dunyoni va o'zligini anglashda ham asosiy vosita hisoblanadi. Mashg'ulotlar jarayonida qo'llaniladigan ta'limiy o'yinlar aslida mavzularni o'zlashtirish jarayonini yengillatish va o'yin orqali samarali bilim berish maqsadida yaratilgan bo'lib, o'quvchi faolligini oshirishda o'ziga xos o'ringa egadir. Biz didaktik o'yinlarni mazmuniga ko'ra tinch o'yinlar, harakatli o'yinlar, aralash tipdagi o'yinlar; shakliga ko'ra esa musobaqa o'yinlari va sahna o'yinlariga ajratdik. Harakatli o'yinlarga ona tili ta'limi jarayonida qo'llaniladigan musiqali o'yinlar va sahna o'yinlarini misol qilib keltirish mumkin. Aralash o'yinlar o'zida ham harakatli o'yinlar, ham tinch o'yinlar elementlarni to'la to'kis aks ettiradi. Tarqatma materiallar asosida uyushtiriladigan o'yinlar so'z o'yinlari, kesma harflar bilan o'tkaziladigan o'yinlar tinch o'yinlarga misol bo'la oladi. Ta'lim jarayonida uyushtiriladigan didaktik o'yinlar ham o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishda asosiy vosita sanaladi. Unga dam olish yoki vaqt o'tkazish vositasi emas balki, ta'lim beruvchi faoliyat sifatida qarash lozimdir. Quyida e'tiboringizga ta'limiy o'yinlar va interfao usullardan ayrimlarini havola etamiz:

“Qiziqarli kubiklar” o'yini. 3 ta o'quvchi doska yoniga chiqib parta ustiga misollar yozilib qo'yilgan kubiklarni aylantiradi. O'ziga qarab turgan tomondagi misolni yechib beradi. Bir daqiqada kim ko'proq misolni to'g'ri yechsa shu o'quvchi g'olib chiqadi.

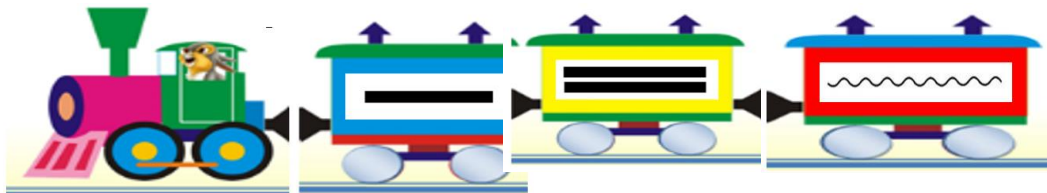
Kubikchalarda yozilgan misollar:

60:3	125•8	648-50	489+181	200:50	480:12
532-412	987+113	45•15	62•28	963-753	158+3
312+581	65•13	435:15	685-568	546+125	48•102
66•12	857-229	527+198	645:3	46•23	848-529

Misol ishlash tartibi o'qituvchining ogohlantirishi bilan boshlanadi. Oldinga qarab turgan o'quvchiga uzatiladi. Misollarning yeshilishi tekshirilib g'olib qator aniqlanadi.

“Quvnoq paravoz” o'yini.

Darsda quvnoq paravozni harqatga keltirib, manzilga yetkazish uchun dars davomida hamkorlikda tezkorlik bilan harakatlanish talab etiladi. Doska yoniga quvnoq paravoz rasmi ilib qo'yiladi.uning vagonlarida dars bosqichlari yozilgan bo'ladi. Har bir bosqichda bittadan vagon ilgarilaydi.

“Guruhlarda ishlash” metodi.

O‘quvchilar uch guruhga bo‘linadi. Ularga yil fasl nomlari beriladi. Birinchi guruhga qish, ikkinchi guruhga bahor, uchinchi guruhga kuz guruhlariga nomlar berilib, ularning guruhlarda ishlash uchun misollar beriladi.

№	“Qish” guruhiga	“Bahor” guruhiga	“Kuz” guruhiga
1.	Ko‘paytirishni ustun shaklida to‘g‘ri ishlash. 5629 x 3	Ko‘paytirishni ustun shaklida to‘g‘ri ishlash. 4853 X 8	Ko‘paytirishni ustun shaklida to‘g‘ri ishlash. 3115 X 4
2.	Amallarni bajaring. 24 x 0 (27 - 27) x 9	Amallarni bajaring. 0 x 24 (97 - 20) x 1	Amallarni bajaring. 60 x 7 (16 + 17) x 10
3.	To‘g‘ri to‘rtburchakning perimetrini toping. Eni 32 sm, bo‘yi 15 sm, P = ?	To‘g‘ri to‘rtburchakning perimetrini toping. Eni 27 sm, bo‘yi 12, P = ?	To‘g‘ri to‘rtburchakning perimetrini toping. Eni 20 sm, bo‘yi 14 sm, P = ?
4.	Sentnerni tonnada ifodalang. 85 sr 134 sr	Santimetrni detsimetrda ifodalang. 88 sm 31 sm	Sentnerni tonnada, santimetrni detsimetrda ifodalang. 4090 sr 9 sm

Guruhlarda birgalikda 10 minut ichida misollarni ishlab, doskaga chiqib taqdimotlarini o‘tkazadilar. Xato qilgan guruh ballari pasaytiriladi.

“Blits so‘rov”metodi.

O‘quvchilar bilimini aniqlash uchun **“Blits so‘rov”** metodidan foydalanib o‘tilgan mavzu tekshiriladi.

Buning uchun o‘quvchilarga quyidagi tarqatma tarqatiladi. O‘quvchilar savol va javoblarni o‘qib, “O‘quvchining javobi” deb yozilgan ustunga to‘g‘ri javob raqamini yozishlari kerak bo‘ladi. Topshiriqni bajarishda kichik ya‘ni ikki o‘quvchi birgalikda bajaradi. Bu esa o‘quvchilarni hamjihatlikda ishlashga o‘rgatadi.

Topshiriq bo‘yicha o‘quvchilar javoblari tinglanib xulosa qilinadi.

Shu tariqa o‘tilgan mavzular takrorlanadi va o‘quvchilar olgan bilimlari baholanadi.

“Blits so‘rov”

	O‘quvchining javobi	Javoblar
Tilda nechta shaxs bor, ular qaysilar?		-ning, -ni, -ga, -da, -dan qo‘shimchalari
Otlarda nechta kelishik bor, ular qaysilar?		Bosh kelishikning qo‘shimchasi yo‘q
Kelishik qo‘shimchalari qaysilar? sanab bering.		Tilimizda 3 ta shaxs bor. I shaxs- so‘zlovchi II shaxs- tinglovchi III shaxs- o‘zga.
Salima..tug‘ilgan kini..		Oltita kelishik qo‘shimchalari

gullar sovg'a qilishdi. Nuqtalar o'rniga qanday kishilik qo'shimchasini qo'yish kerak?		bor. Ular bosh kelishigi, qaratqich kelishigi, tushum kelishigi, jo'nalish kelishigi, o'rin-payt kelishigi, chiqish kelishigi.
Qaysi kelishikning qo'shimchasi yo'q?		-ning, -ga qo'shimchalari qo'yiladi.

“Lisoniy qolip” metodi

“Lisoniy qolip” metodidan foydalangan holda tashkil etiladi. O'quvchilar mashq matnidagi gaplarni o'qib chiqadilar. O'qituvchi tomonidan tayyorlangan ushbu jadval ko'rsatiladi. O'quvchilarning vazifasi berilgan so'zlarga kelishik qo'shimchalarini qo'shib bog'langan so'z birikmasi hosil qiladilar. Topshiriqni bajarishga ajratilgan vaqt tugagach, o'qituvchi o'quvchilarning ishlarini tekshiradi. Bu metod qisqa vaqt ichida o'quvchilarni mustaqil ravishda bilimlarini amalda qo'llay olishini tekshirishga imkon beradi.

“Lisoniy qolip”

So'zlar	- ning	- ni	- ga	- da	- dan	Bog'langan so'zlar
Zag'izg'onlar	+					odati
kuz				+		o'g'irlyaydi
Yong'oq		+				o'g'irlyaydi
Yong'oq		+				Ko'mib qo'ydi
yer			+			Ko'mib qo'ydi
Yong'oq		+				yeb bo'lib
hisobi					+	adashib qoladi
yer				+		qolib ketgan
bahor						unib chiqadi

Biz yuqoridagi misol tarzida keltirilgan ta'limiy o'yinlar va interfaol metodlar barcha qonun –qoidalar talablarga rioya qilingan holda o'tkazilsa o'quvchilar taffakurini o'stirishga va ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi shubhasizdir.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Husaynova N.,

Nurota tuman 4-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Zamonaviy ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar bo'lib hisoblanadi. Aynan shu kategoriyalar ta'lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv – tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. Qayd etilgan pedagogik kategoriyalarni maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi. Zamonaviy o'qituvchi dars

jarayonida "aktyor" emas, aksincha "rejissyor" bo'lishi kerakligini anglashi lozim. Buning uchun esa u bir necha yangicha ta'lim usullarini yaxshi bilishi kerak.

Kichik guruhlarda ish olib borish Guruhli treningda qo'llaniladigan asosiy

uslublardan biri- bu kichik guruhlarda ish tashkil qilishdir. Ushbu uslubning psixologik jihatdan manzurligi, notanish masalalarni ko'rib chiqib qaror qabul qilishda har bir ishtirokchi, guruh ishining yaxshi natijasi uchun mas'uliyatni sezgan holda ishga kirishadilar.

Kichik guruhlarda ishlaganda kamgap ishtirokchilar o'zlarini yaxshiroq his qiladilar. Aynan shunday odamlar uchun bu guruhlarda ishlash, o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirishda juda qo'l keladi va kelajakda boshqa muhokamalarda o'z fikrlarini bildirib, ular aktiv ishtirok etadilar. Shu uslub yordamida uyatchang va kamgap ishtirokchilar ko'pchilik fikriga qo'shib qo'ymasdan, o'z fikrlarini o'rtaga tashlashga harakat qiladilar.

Kichik guruhlarda ishlashda berilgan topshiriqlar puxtalik bilan o'ylab chiqilgan bo'lishi kerak, chunki ularda o'quvchilar orasida muloqot va hamkorlik qobiliyatini rivojlantirish kabi maqsadlar bor.

1) **"Reja o'yini"** shaklidagi guruhiiy ish:

"Reja o'yinlari" belgilangan vaziyatda turli xil yechimlarni sinab ko'rish imkonini beradi. O'quvchilar bunda muammoga bo'lgan har xil ta'sirlar natijaga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Buning uchun sabab va oqibat bir-biri bilan bog'liq ravishda ko'rinishi kerak. O'quvchilar o'yin jarayonida o'zaro raqobat munosabatida bo'lalilar.

2) **Loyiha shaklidagi guruhiiy ish:**

Loyihaviy ish bir loyihani aniq belgilangan chegara doirasida ishlab chiqishni talab qiladi. Loyiha shaklidagi guruhiiy ish juda ham katta ahamiyatga ega, chunki bunda vazifalar topshiriqlar majmuasi bo'yicha aniq taqsimlanishi kerak bo'ladi.

O'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlash faoliyatlarini rivojlantirishda elektron ta'lim resurslaridan maksimal foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'quv va didaktik materiallarga qo'shimcha tarzda tasviriy-vizual vositalar (fotosuratlar, rasmlar, chizmalar, grafiklar) ham kiradi. Ular umumiy va keng qamrovli tasavvurlarni vujudga keltirishni osonlashtiradi. Shuningdek, tasviriy tasavvurlarni shakllantiradigan audio-vizual vositalar texnologik jarayonlar va funktsiyalar to'g'risidagi keng qamrovli real tasavvurlarni vujudga keltiradi.

"Tushunchalar tahlili" metodi - Uslubning mohiyati. Ushbu uslub o'tilgan (bo'lim, chorak, o'quv yili tugagach) o'quv predmeti yoki bo'limning barcha mavzularini o'quvchilar tomonidan yodga olish, biror mavzu bo'yicha o'qituvchi tomonidan berilgan tushunchalarga mustaqil ravishda izoh berishga, shu orqali o'z bilimlarini tekshirib baholashga imkoniyat yaratish va o'qituvchi tomonidan qisqa vaqt ichida barcha o'quvchilarni baholay olishga yo'naltirilgan.

- Uslubning maqsadi. O'quvchilarni mashg'ulotda o'qitilgan mavzuni egallaganlik va mavzu bo'yicha tayanch tushunchalarni o'zlashtirib olinganlik darajasini aniqlash, o'z bilimlarini mustaqil ravishda erkin bayon eta olish, o'zlarining bilim darajalarini baholash, yakka va guruhda ishlash, guruhdoshlari fikrini hurmat qilishga va o'z bilimlarini tizimga solishga o'rgatadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta'lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor yo'nalishlarini izlanuvchi ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta'limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyolar

1. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Universitet, 2019.- 310 b.
2. Abdullayeva B.S. Boshlang'ich sinflarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Ped.fan.dok.av., 2014.32 b.
3. Ibragimova M. Shermatov X. Ta'lim jarayonida faol usullarni qo'llash //Uzluksiz ta'lim.- Toshkent, 2015 5- son

MUAMMOLI TA'LIM ORQALI O'QUVCHILAR IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH

*Taniyeva L.,
Karmana tumani 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,
Rahmonova M.,
Karmana tumani 25-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

O'qitishda muammoli ta'limdan foydalanish ham, ijodiy faoliyatni shakllantirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim metodlaridan evristik yoki tadqiqotchilik metodlari bilan birga o'quvchilarni ijodiy fikr "laboratoriyasi"ga olib kiradigan jarayon ham asosiy ahamiyatga egadir. Muammoli ta'lim shu jihatdan bir qancha afzalliklarga ega:

U o'quvchilarni mantiqiy, ilmiy, didaktik, ijodiy fikrlashga o'rgatadi.

1. U o'quv materialini ishonarli qiladi, bu bilan bilimlarning e'tiqodga aylanishiga ko'maklashadi.

2. U odatda, ancha ta'sirchan bo'lib, chuqur intellektual his-tuyg'ular, shu jumladan ko'tarinki ruh, hissin o'z imkoniyatlari va kuchiga ishonch tuyg'usini vujudga keltiradi, shuning uchun u o'quvchilarni qiziqtiradi, o'quvchilarda ilmiy bilishga jiddiy qiziqishni tarkib toptiradi.

3. Haqiqat qonuniyatining mustaqil "kashf etilishi" olingan bilimlarni unutmasligi aniqlab chiqilgan, mustaqil hosil qilingan bilimlar unutilgan taqdirda ham ularni tezda qayta tiklash mumkin.

Muammoli ta'limning asosiy maqsadi- Kadrlar tayyorlash milliy dasturining sifat bosqichi talablari asosida bilim oluvchilarning mustaqilligi va faolligini oshirish, tafakkurini rivojlantirish, o'zlashtirish natijasida bilimlarni amaliyotga tadbiq etilishini kuchaytirishdan iborat.

Demak, muayyan mavzuni muammo shaklida olib chiqish yo'li bilan egallanadigan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi muammoli ta'lim deyiladi.

Muammoli ta'lim quyidagilarda ko'rinadi:

1. Muammo
2. Muammoli savol
3. Muammoli vazifa
4. Muammoli topshiriq
5. Muammoli vaziyat.

Muammoning o'zi yunoncha "problem" so'zidan olingan bo'lib, vazifa, topshiriq degan ma'nolarni anglatadi.

Muammoli vaziyat-sub'ektning psixologik holatini ifodalab, muammo bilan duch kelganda, aqliy qiyinchilikni paydo bo'lishi zudlik bilan hal qilishiga xalaqit beradigan

yangi bilim va harakat usullarini izlash, ularni topib hosil bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etishni ta'minlaydi. Bu esa muammoga psixologik jihatdan yondashishni talab etadi.

Masalan, o'quvchilarining yosh xususiyati bilim saviyasidan kelib chiqqan holda muammoli vaziyatlar yaratishning quyidagi usullaridan foydalanish mumkin:

1. Ona tili darsligida berilgan mavzularni qiyoslab o'rgatish orqali muammoli vaziyat yaratish, chunki o'rganilayotgan har bir mavzu o'quvchilardan tovushlar, so'zlar va gaplarni qiyoslashni shu asosda umumlashmalar hosil qilishni talab etadi. Bu ham o'z-o'zidan ravshanki, muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. O'quvchilarda "Nima uchun?" degan savolga javob izlashga ehtiyoj tug'iladi. Masalan "unli va undosh tovushlar" mavzusi o'rganilayotganda o'quvchi avval unli va undosh tovushlarni to'g'ri nomlashni, keyin qiyoslashni, unli va undoshlar ishtirokida so'zlar, so'zlardan esa gaplar hosil qilishni, ularning bir-biridan farqlarini aniqlashni talab etadi.

2. Muammoli savollar berish orqali muammoli vaziyat yaratish.

O'qituvchi dars mashg'ulotini muammoli savolni o'rta tashlash bilan boshlaydi:

- Unli va undosh tovushlarni alohida aytib ko'ring.

- Ularni talaffuz qilishda qanday farqni sezayapsiz?

- Oltita unli va harf ishtirok etgan so'z yozing. Ulardagi unlini boshqa unli bilan almashtirib ko'ring, qanday o'zgarishlarni sezayapsiz?

- Undosh tovushlarning talaffuz etib ko'ring.

Shovqin ovozdan hosil bo'lgan undoshlarni alohida, faqat shovqindan hosil bo'lgan undoshlarni alohida yozing.

Agar topshiriqlarni bajarish muayyan qiyinchilik tug'dirsagina, namuna ko'rsatadi.

- Ramziy tasvirlar orqali muammoli vaziyatlar yaratish.

Muammoli vaziyat yaratishning bu usulida ramziy tasvirlardan foydalaniladi. Masalan, "O'zbekiston qovunlari" rasmlari va nomini berib, mavzuda matn yaratish topshirilishi mumkin.

5. Muammoli vaziyat yaratishda til hodisalarini guruhlash, ajratish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, so'zlarni muayyan uyalariga birlashtirib, umumiy ma'noli so'zning xususiy ma'nosini yoki xususiy ma'noli so'zlarning umumiy ma'nosini topishni talab qilish muammoli vaziyat yaratish imkonini beradi.

Ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda ta'limning bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan motivatsion-qiziqarli tomonlariga ham ko'proq e'tibor berilishi lozim. O'quvchilar bilan olib boriladigan ishlarning xarakterli xususiyati ular psixikasining zaif tomonlariga sustlik bilan moslashish emas, balki o'quvchilar maksimal darajada faollashishi uchun ularni aqliy rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatish tamoyili bo'lmog'i kerak. Tarbiyachi va o'qituvchilar ayrim bolalar qobiliyati o'rtacha ekanligi yoki qobiliyatsizligi va hatto mukammal emasligi haqida paydo bo'lgan tasavvurni sezdirmasliklari lozim. Bunday o'quvchilar o'zlari tobora tezlashib va murakkablashib borayotgan ta'lim jarayoniga asta-sekinlik bilan moslashib boradilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta'lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor qo'nalishlarini izlanuvchi ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta'limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida qo'llanadigan o'yinlar asosida o'quvchilarni ijodiy faollogini oshirish usullari

Maktab ostonasiga ilk bor qadam qo'ygan jajji o'quvchi undan qat'iy tartib-intizomni talab etuvchi muhitga tezgina moslashib, kirishib keta olmaydi, chunki yangi muhitda yolg'iz his etadi. Shuning uchun kichik yoshdagi o'quvchining faoliyati tipidagi o'zgarishlarga moslanuvchanligini samarali hal etish uchun, avvalo, uning yoshlik davrini, maktabgacha yosh davridan maktab (davri) yoshiga o'tish davri sifatida metodik jihatdan ta'minlash, ta'lim olishga puxta tayyorlash talab etiladi.

Ta'limiy o'yinlar o'quv samaradorligini oshirishning asosiy va qulay usullaridan biri hisoblanadi. Chunki, maktabga yangi kelgan bolalarga o'yin faoliyati asosiy, yetakchi o'rinlarni egallaydi. Bola 40-45 daqiqalik dars davomida zerikadi, ko'ngli ko'proq o'yinga moyil bo'ladi. Shuning uchun harakatli ta'limiy o'yinlar bolaning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ongli munosabatini tarbiyalaydi.

Ta'limiy o'yinlar orqali bolalar bilim oladilar, topqirlik va hushyorlikka o'rganadilar. Ayniqsa o'yinlarni hayotga bog'lab musobaqa tarzida tashkil qilish bolalar faolligini va qiziquvchanligini yanada oshiradi.

Ta'limning o'yinli faol texnologiyalari zahirida o'quvchining maktab ta'lim-tarbiyasiga majburiylik, hadiksirab qarashdan, o'qituvchi ko'rsatmalarini aynan takrorlashdan halol etish, uni ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantirish g'oyasi yotadi.

- Bolaning o'yin faoliyati unga undovchi sabab (motiv) kelib chiqadigan natija bilan emas, balki shu o'yin jarayonidagi turli harakatlarning mazmuniga bog'liqdir.

- Bolalar o'yin jarayonida o'z ixtiyorlaridagi narsalarni, o'zlarini qiziqitirgan, ammo kattalargagina mansub bo'lgan narsalarga aylantirib xohlaganlaricha erkin faoliyatda bo'ladilar.

- Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlanishi uchun birdan –bir vositadir.

- O'yin bolalar hayotida ko'p qirrali faoliyatni keltirib chiqaradi.

- O'yin bolalar uchun qudratli tarbiya vositasi hamdir. Chunki ijodiy va syujetli o'yinlarda bolalarning barcha psixik jarayonlari hamda individual xislatlari shakllanadi.

- Bolalarning o'yin faoliyati turli hayoliy va afsonaviy obrazlar yaratish orqali ularda faol ijodiy yaratuvchanlik jarayonini yuzaga keltiradi. Quyida shunday ijodiy o'yin namunalaridan misollar keltirib o'tamiz.

“So'zning o'rnini topish” o'yini.

O'yinni o'tkazishdan oldin o'qituvchi yozuv taxtada yoki kartochkada she'riy parchalarni yozib tarqatadi. Kartochkadagi ayrim so'zlar tushirib qoldiriladi. O'qituvchi o'quvchilardan so'zlarning o'rnini topib yozishni talab etadi. Bunday o'yinlarni o'tkazish o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga va lug'at boyligini oshirishga yordam beradi. Namuna:

Bog' yashnaydi, Uy yashnaydi,

..... bilan. bilan.

Dala yashnar Tog' yashnaydi

..... bilan..... bilan.

O'quvchilar ochiq qolgan so'zlar o'rniga mos keladigan to'g'ri javobni topib yozishlari kerak (bog'bon, dehqon, bola, lola).

“Rebus” o'yini.

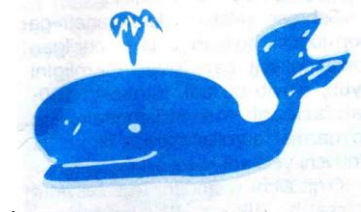
Boshlang'ich sinf o'quvchilariga juda sodda ko'rinishda berilib surat, belgilar asosida hal etiladigan boshqotirmadir. Rebuslarni hal etish uchun, avva lombor, su'ratda nima tasvirlanganligini yozish lozim bo'ladi, shundan so'ng shartli belgilar asosida yashiringan yangi so'z topiladi. Rebuslarda shartli belgilar quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Rasm yonidagi biror - bir harf o'chirilib yoniga boshqa bir harf yozib qo'yilgan bo'lsa, demak, o'chirilgan harf o'rniga tegishli harf qo'yiladi va rasm vositasida rebus javobi topiladi. Masalan: BESH

Rasmdan "Besh" so'zini o'qiymiz. "E" harfi o'chirilgan va uning yonida "O" harfi turibdi. Demak, biz "besh" so'zidagi "E" harfi o'rniga "O" harfini qo'yamiz va "Bosh" so'zini hosil qilamiz.

2. " " bu belgi so'zning birinchi harfini olib tashlash lozimligini bildiradi. Masalan: Kit

" Kit " so'zining 1- harfini olib tashlaymiz va " it " so'zini hosil qilamiz.

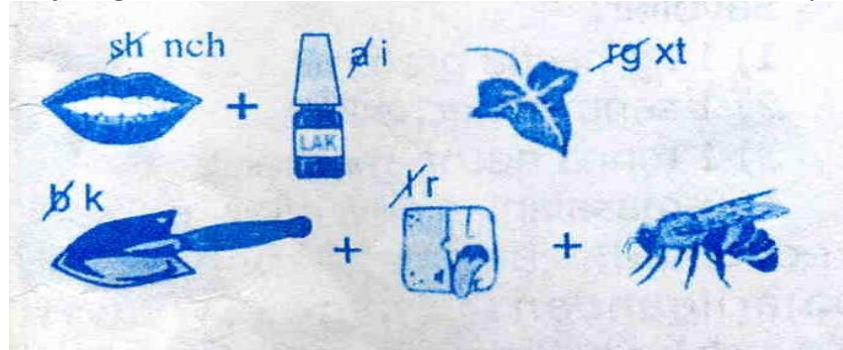
3. " " bu belgi so'zning oxirgi harfini olib tashlash kerakligini bildiradi.

Masalan: TO'RT

Demak, "To'rt" so'zining oxirgi harfini olib tashlaymiz va " To'r " so'zini hosil qilamiz.

Quyidagi rebusda " Tinchlik-baxt keltirar " hikmatli so'z yashiringan

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida ta'limiy o'yinlaridan foydalanish o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, olingan axborotlarni faollikda hal etishga, fikrini erkin bayon qilishga, tashabbuskorlikka, guruhlarda masalalar yechimini topishga, hamkorlikda ish yuritishga, fikrni yozma ravishda bayon etishga chorlaydi.

НОДИРА

Хўжамова Ф.,

Холова М.,

Навоий шаҳар 6-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчилари

XIX asr ўzbek sha'riyatida alohida ўrin tutgan Нодира, Увайсий, Дилшод отин, Анбар отин ижодида инсон маънавий камолотини таъминловчи ғоялар ёрқин ифодасини топди.

Моҳларойим Нодира 1792 йилда Андижонда ҳукмдор оиласида туғилди. Отаси Раҳмонқулбий Андижон ҳокими, минг қабиласидан бўлиб, Фарғона ҳукмдори Олимхоннинг тоғаси эди.

Нодира 1808йилда Қўқон ҳокими Умархон билан турмуш қуради. У маданият, адабиёт аҳлларига раҳномолик қилади, унга замондош шоир Хатиф дейди: «...бу ифбат садафининг инжуси Фарғона, Тошкент, Хўжанд, Андижон ва бошқа шаҳарлардан фозиллар, олимлар, ҳаттотлар, наққошларни ўз хизматига чақиртириб келди».

Нодира ҳаттотларга кўпгина китобларни кўчиртиради ва шоирларни янги девон, дostonлар ёзишга ташвиқ этади, яхши ишлаганлар хизматини қимматбаҳо нарсалар билан тақдирлайди.

«Зарин қалам»-«Моҳир ҳаттот» унвонини беради. Аммо Нодира ўзининг эзгу орзуларини амалга ошира олмади. У 1842 йилда Қўқонга бостириб кирган Бухоро амири Амир Насруллонинг фармонида биноан икки ўғли ва 12 ёшли набираси Муҳаммад Аминхон билан бирга қатл этилади.

Нодира ўзбек ва тожик тилларида шеърлар ёзган ва уларни «девон» ига мужассамлантирган.

Нодира ўз шеърларида муҳаббат, садоқат ва вафо хусусидаги фикрларини баён этади.

Нодиранинг инсон ва табиатига нисбатан қарашларида фақат шахсий туйғу ва муҳаббат эмас, балки инсон тарбияси ҳақидаги фикрлари ҳам намоён. Унинг фикрича инсон барча мавжудотларнинг энг олийси, энг улуғдир. Инсон ҳаёт гўзаллигидан баҳраманд бўлмоғи лозим.

Нодира чин инсоний севгини баркамол инсонга хос фазилат ҳисоблайди. Шунга кўра, шоир инсонларни севги туйғуларини ҳис эта оладиган бўлишга даъват этади.

Нодиранинг тарбия ҳақидаги қарашларида инсонпарварлик ғоялари-адолат, инсоф, халқ манфаати муҳим ўринни эгаллайди. Шоира бу ғояларни ўз ижодида изчиллик билан тарғиб қилади. У султонларга хитоб қилиб, уларни лутфу қарамли, адлу эҳсонли, халқ кўнгини шод этувчи бўлишга ундайди. У дейди:

Нодира доимий равишда халқ аҳволидан хабардор бўлмаган, унга эътибор бермаган хон, султонларнинг шону шавкати беҳуда эканлигини баралла айтади. Нодира ёзади:

Фуқаро ҳолига гар бокса ҳар шоҳ, анга,
Хашмату салтанату раъфату шон барча абас (беҳуда).
Шоҳ улдулки, раиятга тараххум қилса,
Йўқ эса қоидаи амну амон барча абас.¹

Нодира инсонлар, шоҳларни мол-дунёга ҳирс қўймасликка даъват этади. Унинг фикрича бу дунё ўткинчидир. Шунинг учун молга ҳирс қўймаслик керак, қасрлар қуришга ҳожат йўқ.

Нодиранинг фикрича, инсонийлик, муҳаббатнинг мавжудлиги инсоннинг ҳақиқий инсон эканига далолатдир. Шунинг учун ҳам у инсонларни муҳаббат соҳиби бўлишга даъват этади.

Муҳаббатсиз киши одам эмасдир,
Гар одамсан, муҳаббат ихтиёр эт.²
дейди шора.

¹ Ўша китоб, 118-бет.

² Азиз Қаюмов. Қўқон адабий муҳити. Т. «Фан» нашриёти, 1961, 22-бет.

Нодира ҳаётининг туб моҳиятини яхшилик биносини барпо этишдан иборат деб билади. Унинг фикрича, кимки тириклик чоғида яхшиликлар қилиб, кишиларни хурсанд этиб яшаса, яхшилик буёнд этган бўлади, ўзининг бу эзгу ишлари билан ўзидан кейин ҳаётда ёрқин хотира қолдиради.

Нодира чинакам дўстликни тарғиб қилади. Унинг фикрича, чинакам ёр, дўст, оғир, ғамли кунларда дўстининг ёнида бўлади. Агар шундай қилмаса, у чин дўст эмасдир.

Умуман, Нодира ўз шеърларида баркамол инсонни улуғлайди. таълим-тарбияга оид кўп фойдали ўғитларни баён этди. Унинг бу фикрлари китобхоннинг ҳаёт, севги, яхшилик, баркамоллик тушунчаларининг туб моҳиятини англаб олишига, гўзал фазилатли бўлиб камол топишига ёрдам беради.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA TARBIYA JARAYONINING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Odilova D.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Tarbiya jarayoni shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtiriladi va tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida o'quvchida jamiyatning shaxsiga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bularning birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Inson tarbiyasi va uning tarbiyalanganlik darajasi o'z davrining ilmiy-amaliy mezonlari bo'yicha tadqiq etishlik ko'p asrlik fan tarixiga ega. Insoniyatning yer yuziga kelishidan e'tiboran kishilar muayyan sotsiumning a'zosi tariqasida shaxslararo munosabatga kirishishi, muloqat o'rnatishi, muomala maromiga rioya qilishi lozim, deb belgilanishi tarbiyalanganlik o'lchovlarining vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Taraqqiyot, ijtimoiy ong, aql-zakovat, komfortga intilish hissi tarbiyalanganlikning ham harakatlantiruvchisi, ham mexanizmi, ham zarurat ekanligini ta'kidlovchi omil bo'lib xizmat qilgan va bundan keyin ham ko'p funksional vazifani ado etaveradi.

Tarbiyalanganlikning asosiy belgilari quyidagilardan iborat, deb hisoblaydi mutafakkir Alisher Navoiy:

- jahl chiqqanda o'zini bosa olish; har bir ishni qilganda «yetti o'lchab bir kesish», sir saqlay olish, mulohaza qilib, ayrim gaplarni ichga yutish;

- doimo ishonch bilan yashash va olg'a intilish; andisha chegarasidan chiqmagan holda dadil bo'lish;

- bir ishni boshlagandan keyin uni oxiriga yetkazmay qo'yimaslik;

- topgan-tutganini tejab-tergab sarflash va hokazolar.

Az-Zamaxshariyning fikricha, tarbiyalanganlikning o'nta nishonasi farqlanadi:

- birinchisi – xalq to'g'ri topgan narsani noto'g'ri deb qaramaslik;

- ikkinchisi – o'z nafsiga erk bermaslik;

Tarbiyalanganlik – jamiyatda qabul qilingan axloqiy normalarga bo'ysunish va o'zgalarning nafratini qo'zg'atadigan xatti-harakatlardan o'zini tiya bilish.

Beruniy insonning kamolotga yetishishida ilmu ma'rifat, san'at va amaliyot asosiy rol o'ynasada, nasl-nasab, ijtimoiy muhit va turmush qonuniyatlari ham katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson kamolga yetishuvining eng muhim omillari ilm ma'rifatli bo'lish va yuksak axloqlilikdir. Axloqlilikning belgilari yaxshilik, to'g'rilik, adolat, kamtarlik, saxovat, oliyanoblik, do'stlik va hamkorlik, mehnat, poklik, go'zallikka intilish kabilardir.

Tarbiya jarayonida o'qituvchi, tarbiyachilarning asosiy vazifasi ta'lim-tarbiya berish, o'quvchilar bilib, ko'nikma, malakalarini muttasil oshirib borish, ularda tafakkur, ilmiy dunyoqarash va mafkuraviy tushunchalarni shakllantirishdan iboratdir.

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nasr Farobiy ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallagan insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu hatti-harakatini sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonning mushohada qilishi qobiliyatini tarbiyalaydi va aqlni peshlaydi. Aql ongni saqlaydi. Ong esa moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tarzda inson asta-sekin takomillashib, komillikka erishib boradi. Ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchilardan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharaflilik mehnat va qunt, irodani talab etadi. Bunda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatini e'tiborga olish zarur.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tarbiyaning samarali bo'lishi ko'p jihatdan jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning rivojlanishiga bog'liq. Ma'naviy va insoniy sifatlarning shakllanishida oiladagi, atrofdagi, jamiyatdagi muhit va munosabat muhim o'rin egallaydi. Bolalarni taqlidchanlik xususiyati mavjudligi tufayli ularni tarbiyalashda ota-onaning ongi, ma'naviyati, bilimi, tarbiyalanganligi muhim ahamiyatga egadir.

КОМИЛ ХОРАЗМИЙ

Жумаева Х.Ж.,

Базарова Г.И.,

Навоий шаҳар 16-АФЧЎИМ ўқитувчилари

XIX asr ўzbek ijtimoiy va adabiy ҳаётининг йирик вакилларида бири Комил Хоразмий 1825 йилда Хива шаҳрида туғилди. Унинг асл исми Муҳаммадниёз бўлиб, Комил унинг адабий тахаллусидир. Комил Хоразмий аввал маҳалладаги масжидда таҳсил олди, дарсдан ташқари вақтларида ўз даврининг билимдонларидан, мадраса мударриси бўлган отаси Абдулла Охундан сабоқ олди, кийинчалик Хивадаги мадрасалардан бирида ўқиди, араб ва форс тилларини чуқур ўрганди, Фирдавсий, Рудакий, Жомий, Алишер Навоий каби Шарқ адабиётининг буюк намояндаларининг асарларини қунт билан ўқиб, ўрганди. Фахриддин Сайфийнинг «Латоифат-тавоиф» (Турли тоифаларнинг латифалари) асарини ўzbek тилига таржима қилди. У Оврупо нота тизимидан илҳомланиб, «Хоразм танбур чизиғи» деб номланган нота ихтиро қилди, «Рост» мақомига боғлаб «Мураббаи комил», «Петрави Феруз» каби куйларини ўзи яратган нотага туширди. Худайберган Мухрқон, Матёқуб, Фазочи, Абдулло Гулобий, Собир Маҳрам каби мусиқашуносларни етиштирди.

Комил Хоразмий Хивада Саид Муҳаммадхон хонлиги даврида 10 йил ҳаттотлик вазифасида ишлади. 1865 йилда муҳаммад Раҳимхон хонлиги даврида Мирзабоши бўлиб хизмат қилди. Бу лавозимда ишлаб турган йилларида ҳаттотлик бўйича бир қанча шогирдлар етиштирди.

Комил Хоразмий давлат арбоби сифатида Хоразм халқининг маънавий маданиятини ривожлантиришга салмоқли ҳисса қўшди. Унинг бошчилигида 1874 йилда Хивада нашриёт ташкил қилинди. Алишер Навоий каби буюк алломаларнинг асарлари чоп этилди. 1883 йилда унинг раҳнамолигида рус тузем мактаби очилди. Комил Хоразмий Тошкентда бўлган чоғида унинг маданий ҳаёти билан танишади, олган таассуротларини «Қасидаи наврўз» асарида ифодалайди. Комил Хоразмий шеърӣ асарларида мужассамлаб «девони Комил» номида девон тузади, Хоразм тарихига оид «Фирдавсул иқбол» асарини яратади.

Комил Хоразмий 1894 йилда вафот этди.

Комил Хоразмийнинг маърифатпарварлик ғоялари

Комил Хоразмий ўз асарларида маърифат, ахлоқий камолот, ватанпарварлик ғояларини олға сурди. У илм-маърифатнинг халқ, жамият фаровонлигида, инсоннинг ахлоқ камолотида тутган ўрни, ахлоқий ва нафосат тарбиясини узвий бирлиги ҳақидаги педагогик фикрларини ҳам баён этди.

Комил Хоразмийнинг фикрича, илм-хунар, илм-маърифат инсон ахлоқий камолоти, ижтимоӣ-маънавий ҳаётининг ривожини учун хизмат қилиши керак. Шоир дейди:

Эмас кишига бу дунёда мулк мол камол,
Хусуни илму-хунар келди безавол камол¹

Шоирнинг таъкидлашича, мол-мулк, давлат камолат белгиси эмас. Инсон учун зарур хунарни замонавий билимларни ўрганиш билангина эгаллаш мумкин.

«Камол бергусидур сўзга шухрату таъсир,
Бу қушга қилғали парвоз паррубол камол»-дир.²

Шоирнинг фикрича, камолнинг маънисини илмни ўрганиш, яратишдир.

Камтарлик эскирмайдиган, энг гўзал инсоний фазилатдир. Бу фазилатларга эга бўлганлар обрў-эътиборли комил инсонлардир. Камтарлик инсонни турли нохушлик ҳижолатликдан сақлайди.

Комил Хоразмийнинг таъкидлашича, ахлоқий тарбия нафосат тарбияси билан узвий бирликда амалга оширилиши керак. Адабиёт ижтимоӣ тафаккур шаклларида бири сифатида инсон бадий камолотига хизмат қилиши лозим. Улуғ мутафаккир тил бойлигини пухта, чуқур билишни ижобий фикрлаш малакасини эгаллашнинг асоси ҳисобланади. У гўзал сўзликни донишмандлик деб билади. Шунга кўра, одамларни, жумладан ёшларни сўзлаш маданиятини эгаллашга даъват этади.

Комил Хоразмий Ватанга ва халқ учун, унинг маърифий, маданий равнақи учун хизмат қилишни инсонпарварлик, комил инсонлик деб билади. Унинг фикрича, бу йўлдаги фидоӣлик инсон камолотининг асосидир. Шоир дейди:

Нихон эт ўзни Ватан кофи ичра анкодек,
Сенга йўқ бўлса мурод иштиҳор ғурбат аро.
Ватанда сокин ўлуб сайр э толами боло,
Сафарни айламагил ихтиёр ғурбат аро.³

¹ Комил Хоразмий. Танланган асарлар. Т. Ўзбекистон бадий адабит нашриёти. 1961 й. 17-бет.

² Ўша асар, 17-бет

³ Ўша асар, 16-бет.

Комил Хоразмий ўз ахлоқий қарашларида таъмагирлик, иккиюзламачилик, жоҳиллик, жаҳолат, туҳмат каби иллатларни қоралайди. Унинг таъкидлашича, ҳаётда бўладиган нопокликларнинг олдини олиш-яхши инсоний фазилатларнинг барқарор бўлишига асосий воситадир. Улуғ мутафаккир ёмонликни ўзига касб қилиб олган одам бировга чоҳ қазиса, уни ҳам-алам ўтида куйдиришга ҳаракат қилса, қазиган чоҳига ўзи тушади, ёққан оловида ўзи ёнади:

Бировни ёқса киши ёнғай ўзи ул ўтға,

Ким шам ўртади парвоналарни, топди гудоз.

Комил Хоразмийнинг ижтимоий-маърифий соҳадаги фаолияти, маънавият ва маданият равнақи йўлида қилган ишлари, инсон ахлоқий камолоти ҳақидаги ғоялари ҳозирги даврда педагогика тарихида ўзига хос ўринда туради.

ЁШЛАРНИ МАЪНАВИЙ ШАКЛЛАНИШИДА ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРДАН ҲОЙДАЛАНИШ

Бозорова Г.,

Хатамова С.,

Навоий шаҳар 6-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчилари

Ҳозирги замон ёшлари ақлий камолотининг ривожланиб бораётганлиги, уларнинг илм ўрганишга чанқоқлиги, мустақил фикрлаши ва илмий-ижодий изланишлари, янгиликлар ва кашфиётларга нисбатан чексиз қизиқиши ва таълим мазмунига талабчанлиги, ўқитувчининг ўз устида ишлашга, малакасини ошириб боришига ва онгини янада ривожлантиришига, таълим тизимидаги барча янгиликлардан бохабар бўлиб бориши кераклигига асосий мотив бўлиб хизмат қилади. Сўнгги йилларда педагогика фанига, таълим тизимида шиддат билан кириб келаётган янги педагогик технологиялар, инновациялар, янги-янги педагогик-психологик тушунчалар таълим берувчи томонидан ўзлаштирилиб ва қўлланиб борилиши, таълим мазмуни тубдан ўзгартириб юборди десак муболаға бўлмайди. Замонавий ўқитувчи дарс жараёнида «актёр» эмас, аксинча «режиссёр» бўлиши кераклигини англаши лозим. У ўз ўқувчи-талабаларини фанга ижодкорлик нуқтаи назари билан қарашларини ташкил қилиши, уларда изланувчанлик хусусиятларини шакллантириши ва албатта, янги педагогик технология усулларида фойдаланган ҳолда дарсни ташкил этиши керак бўлади. Бунинг учун эса у бир неча янгича таълим усуллари яхши билиши керак. Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг «Биз ўғил-қизларимизни ўзларини англашга, мустақил, онгли фикрлашга, уларнинг тафаккурида бўшлиқ вужудга келишиги йўл қўймаслигимиз лозим» деган сўзларини мисол қилиб келтирган ҳолда мактаб ўқувчиси, касб-ҳунар коллежлари, академик лицей талабаларининг нутқ бойлиги, ўқувчилигини оширишимиз, бадиий ва илмий адабиётларга қизиқишини ривожлантиришимиз, уларнинг дунёвий ва диний илмлардан қай даражада хабардорлигини аниқлашимиз керак бўлади. Чунки кўп ўқиган ва билимли ёшларни алдаш, миллий ғоямизга ёт бўлган ғоялар сари етаклаш халқимиз душманлари учун уddалаб бўлмайдиган масалага айланади. Дарс мобайнида маълум назарий билимларни ўқувчига етказиш, унда айрим фаолият юзасидан қўникма ва малака ҳосил қилиш, маънавий сифатларни шакллантириш, ўқувчи билимини назорат қилиш ҳамда баҳолаш ўқитувчидан юксак маҳорат ва тезкорлик талаб қилади. Бу борада ўқитувчи дарсларда фойдаланиши мумкин бўлган айрим педагогик воситалар: таъкидловчи саволлар бунда ўқувчининг берган саволига қараб,

унинг фикрлаш даражасини аниқлаш мумкин. Ўқитувчи альтернатив, ўқувчини фаолликка чорловчи саволлар орқали синфда ижодкорлик, изланувчанлик, қиёслаш, ўхшашлик ва фарқини топиш сингари хусусиятларни ривожлантирувчи муҳитни яратади. Саволлар бериш билан биргаликда ўқувчиларда, фикрлашга мажбур қилувчи саволлар тузиш қобилиятини ҳам шакллантириб боради. Интерфаол метод ва усулларни санаб ўтамиз: аклий ҳужум, кластерлар, мустақил хат, Венн диаграммаси, ҳаракатли маъруза, ўзаро таълим, муаллифга саволлар, «биламан, билишни истайман, билиб олдим» (БББ), инсерт, баҳс-мунозара, синквейн, қадриятлар тизими, дебат, ҳамкорликда изланиш, аргументланган эссе ва бошқалар.

Бу усуллар асосан басқичларга ажратилган дарс жараёнида қўлланилади (чақирув, англаш, фикрлаш) ва ҳар бирида ўқитувчи ўқувчиларга тегишли топшириқлар беради. Бу методлар ва усуллар ўқувчида коммуникатив қобилиятнинг ўсишига, ўқувчилар орасида ҳиссий алоқа ўрнатилишига, муаммоли вазиятлар ечимига, гуруҳда ишлашни, ўзгаларнинг фикрини тинглай олишни ва ўз фикрини мустақил баён этишни ўргатибгина қолмасдан, унда ўзига ишонч, билимига таяна олиш, қизиқишларининг кучайишига, кенг фикрлашга олиб келади.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг «Ҳар қайси инсонда муайян даражада интеллектуал салоҳият мавжуд. Агар шу ички қувватнинг тўлиқ юзага чиқиши учун зарур бўлган барча шарт-шароитлар яратилса, тафаккур ҳар хил қотиб қолган эски тушунча ва ақидалардан халос бўлади ва ҳар қайси инсон Аллоҳ таоло ато этган ноёб қобилият ва истеъдодини аввало ўзи учун, оиласи, миллати ва халқининг, давлатининг фаровонлиги, бахт-саодати, манфаати учун тўлиқ бахшида этса, бундай жамият шу қадар тўлиқ тараққиётга эришадики, унинг суръат ва самарасини ҳатто тасаввур қилиш ҳам осон эмас.» Бу сўзларни шунчаки келтирмадик, чунки ёшларимизни маънавий баркамол, аклий салоҳияти юқори, мустақил ва эркин фикрловчи, ижодкор бўлиб шаклланишида педагогик инновацияларни қўллаш, интегратив жараёнга асосланиш камлик қилади. Биз ўқувчи шахсининг ички оламини ҳисобга олишимиз керак бўлади. Яъни унинг шахсий фикри билан ҳисоблашимиз, ундаги қобилиятларни пайқамогимиз, унинг сўз бойлигини ошириб боришига ижобий таъсир кўрсата олишимиз зарур. Хўш, бунинг учун нима қилиш керак деган савол ўз-ўзидан туғилиши муқаррар. Дарсларда қўлланилаётган қоидалар дарсни самарадорлигини оширишини кўрсатиб ўтувчи қуйида қоидаларни санаб ўтамиз.

Машғулотнинг самарадорлигини ошириш учун амал қилиш мумкин бўлган қоидалар:

- ▶ дарс қолдирмаслик ва кеч қолмаслик;
- ▶ аниқ мақсад қўйиш ва унга эришиш; вақтдан унумли фойдаланиш;
- ▶ фикрни бўлмаслик; эшита олиш, савол бериш маданиятига риоя қилиш;
- ▶ ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш, ўзаро ҳурмат;
- ▶ маъсулиятли бўлиш; фаоллик, ижодкорлик ва бунёдкорлик;
- ▶ кайфиятни мўътадил сақлаш;
- ▶ ташкилотчи ва ташаббускор бўлиш;
- ▶ фикрини қисқа, аниқ ва равион ифода этиш;

Бу қоидалар шахсни юқори маънавиятли, кенг фикрловчи, ижодкор, булиб шаклланишига ёрдам беради, шунингдек ўзгаларни фикрини ҳурмат қилишга ўргатади. Ўқувчи-талабаларимиз дарс жараёнида шу қоидаларга амал қила олишса ўз фикрларини, ғояларини айтишдан чўчишмаса, серғайрат, шижоатли, қалб туйғулари илмда беором бўлса, ўзгаларни фикрини ҳурмат қила олишса дарслар ўз самарасини бериши аниқ.

Ҳозирги давр талабидан келиб чиққан ҳолда талабаларни ўз-ўзини тарбиялайдиган, ўзи мустақил изланиб, билимларни эгаллайдиган даражага олиб чиқиш асосий вазифа ҳисобланади.

TARBIYA JARAYONIDA O'QITUVCHI FAOLIYATINING XUSUSIYATLARI

Usmonova D.,

Maxmudova M.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchilari

Tarbiya – ma'naviy manbaalar va hozirgi zamon talablari va ehtiyojlarini nazarda tutgan holda, o'qituvchining o'quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqotidir.

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu hatti-harakatini sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Insonning mushohada qilish qobiliyatini tarbiyalaydi va mushohada qilish aqlni peshlaydi. Aql ongni saqlaydi. Ong esa moddiy va ma'naviy manbaga aylanadi. Shu tarzda inson asta-sekin takomillashib, komillikka erishib boradi.

Tarbiya jarayoni uzoq davom etadigan murakkab jarayondir. U inson paydo bo'lganidan boshlanadi. Insonning yaxshi va yomon xislatlari ana shu davomli jarayonda shakllanadi.

Tarbiya jarayoni jamiyat uchun zarur va foydali sifatlarni shakllantrish maqsadida shaxsga ta'sir etish jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyachi, o'qituvchi rahbarlik qiladi. O'qituvchi bu jarayonga pedagoglar jamoasi, o'qituvchilar va ota-onalarni ham jalab qiladi.

Jamiyat tarbiya oldiga qo'yayotgan hozirgi davr talablari, tarbiya jarayoniga tarbiyalanuvchilarnig ham faol ishtirokida amalga oshirish mumkin. Tarbiyachilar tarbiya jarayonini tashkil etar ekanlar tarbiyalanuvchilarning imon, e'tiqodi vijdoniga ta'sir eta olishlari va ularni tarbiya jarayoniga qatnashtirishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat tarbiya oldiga qo'yayotgan talablarni amalga oshirish tarbiya jarayonining qay darajada tashkil etishiga bog'liq.

Tarbiya jarayonida quyidagilarni muhimligiga e'tibor qaratishimiz lozim.

1. O'quvchilarnig turli – tuman faoliyatlarini to'g'ri tashkil etish orqali ularning har tomonlamaa rivojlanishlarini taminlash.

2. Shaxs axloqidagi ijobiy sifatlarni shakllantirishda ularning tengldoshlari va kattalar bilan munosabatlaridan foydalanish.

3. Shaxsni o'rab turgan dunyo (tabiat, fan, san'at) shuningdek insonlar bilan turli tomonlama va zarur munosabatlarni tashkil etish.

4. Jamiyat uchun zarur bo'lgan axloqiy, huquqiy, estetik, ishbilarmonlik va jismoniy sifatlarni shakllantirish.

Tarbiya jarayonining ijtimoiy ahamiyati shundaki, bu jarayonda jamiyat uchun, uning kelajagi uchun zarur bo'lgan inson shakllanadi. Insonnig shakllanishida faoliyatning roli katta. Shuning uchun ham nodir pedagogik asarlaridan biri bo'lgan Qobusnoma, Yusuf Hos Hojibning "Qutadg'u bilig", Ahmad Yugnakiyning "Hibotul haqoyiq" kabi bir qancha pedagogik asarlarda tarbiyada faoliyatnigg o'rniga alohida e'tibor qaratiladi. Har bir faoliyat turiniing o'ziga xos qoidalari tushuntiriladi.

Faoliyat asosida yosh avlodni jamiyatnig moddiy va ma'naviy boyliklari bilan tanishtirish sohasidagi tajribalar to'planadi.

Faoliyat jarayonida insonda turli odatlar, axloqiy sifatlar, muomalaga oid xususiyatlalar, shaxsni ijodiy qobiliyatlari shakllanadi va rivojlanadi.

Shunig uchun ham tarbiyachi o'quvchilarnig turli – tuman faoliyatlarini qiziqarli tashkil etishi lozim.

Tarbiya qonuniyatlaridan biri ham tarbiyalanuvchilarning faoliyati qanchalik yaxshi tashkil etilgan bo'lsa, tarbiya jarayoni shunchalik samarali bo'ladi.

Chunki inson insoniyatga xos tajribalarni ana shu faoliyat jarayonida egallaydi. Masalan, o'quvchilar bilim olish uchun ham turli-tuman faoliyat turlariga qatnashishlari zarur.

A) o'quv bilish va ijodiy faoliyat. Bu faoliyat turida o'quvchilar bilimlarni egallash uchun ta'lim jarayoniga qatnashadilar, o'qish faoliyati uning o'qishga qiziqishi, intilishiga imkon yaratadi.

B) axloqiy – ma'naviy va axloqiy-amaliy faoliyat o'quvchilarni axloqiy manaviy sifatlarni egallashlariga odob axloq, imon e'tiqod shakllanishiga yordam beradi. Bu faoliyat jarayonida o'quvchilarga kattalarga xurmat, kichiklarga shafqat, vatanparvarlik, muomala odobi kabilar shakllanadi;

V) jismoniy sog'lomlashtirish, gimnastika va sport faoliyatidagi ziddiyatlar (qattiqqo'llik, va yumshoqlik, talabchanlik va shafqatlik, mustaqillikni chegaralash va o'ziga qo'yib berish va hokazo.)

Qarama-qarshilikni kuchaytirish natijasida tarbiya jarayonida konfliktlar vujudga keladi, natijada shaxsnig ma'lum bir masalaga munosabati, motivlari, kechinmalari vujudga keladi.

Tarbiya jarayoni dialektikasida uning mohiyatini tashkil qiladigan, shaxsning shakllanishida harakatlantiruvchi kuch bo'lgan ichki ziddiyatlar ham mavjud.

Tarbiya jarayonidagi ziddiyatlardan biri yangi murakkab va sotsial ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni bola oldingi xulqida bor bo'lgan sifatlar va motivlar asosida bajarishi lozim. Bu ziddiyat shaxs shakllanishi davomida tugab qolmaydi. Agar shaxsnig oldida yanada murakkab vazifalar turmasa uning harakati to'g'raydi. Yangi-yangi vazifalarni shaxs to'xtovsiz bajarib borishi kerak. Shundagina u faoliyat va xulqning yanada yaxshiroq vositalarini ko'radi.

Tarbiya jarayonining boshqa harakatlantiruvchi ziddiyatli tashqi talablar bilan bolaning o'z ichki kechinmalari o'rtasidagi ziddiyatdir. Har bir tarbiyachinig ideali bolaning kechinmalarini tarbiya jarayoni talablariga mos keltirishdir. Lekin bu ziddiyat yo'qolishi bilan yangisi paydo bo'ladi. Chunki tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi shaxsga nisbatan talablar doimiy murakkablashadi, buni bajarish uchun esa shaxsdan yangi kuch va g'ayrat talab etiladi.

Tarbiya jarayonining yana bir harakatlantiruvchi ziddiyatli ma'lum maqsadda qaratilgan ta'sir bilan, muhitnig stixiyali ta'siri o'rtasidagi qarama-qarshilikdir. Muhitnig stixiyali ta'sirini yengish uchun tarbiyaviy jarayon kuchli, Bola uchun ahamiyatli va boshqa tashqi ta'sirga yo'l qo'yamaydigan darajada bo'lishi lozim.

Tarbiya jarayonida har qanday ziddiyat biror-bir tarzda bartaraf etilmog'i kerak, aks xolda u bartaraf etilguncha saqlanib qolaveradi. Ziddiyatni bartaraf etar ekan, shaxs yanada kamol topadi, yangi sifatga bir – qadar murakkab masalalarni hal etishga, faoliyat va xulq-atvorning bir qancha takomillashgan usularini egallab olish tayyorgarligiga ega bo'ladi. Va aksincha, ziddiyat goh so'nib, goh keskinlashib saqlanib qolaversa, uni keltirib chiqaradigan sabablar yo'q bo'lgunga qadar shaxsning harakati to'xtab qoladi.

ФИЗИКАНИНГ “МОЛЕКУЛЯР ФИЗИКА” БЎЛИМИДАН КАСБГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН МАСАЛАЛАР ЕЧИШ ОРҚАЛИ МАВЗУЛАРНИ МУСТАХКАМЛАШ

*Байчаев Ф.Х.,
НавДКИ ассистенти*

Жамиятимизнинг барча бўғинларида сифатли янгиланиш жараёни амалга ошаётган бир даврда таълим тизими ҳам ўзининг ривожланиш тарихида янги босқичга кўтарилмоқда, эндиликда узлуксиз таълимнинг яхлит эгилувчан тизимини яратишга алоҳида эътибор қаратилиб, таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси устувор йўналишларидан бири сифатида эътироф этилмоқда. Мамлакатимизда олий таълимни модернизация қилиш жараёнида малакали мутахассисларни етказиб беришга асосий талаб сифатида қўйилмоқда.

Ҳозирги вақтда техника олий таълим муассасаларида компетенциявий ёндашув асосида физика ўқитишни такомиллаштириш, дидактик таъминот сифати даражасини ошириш, талабалар ижодий тафаккурини ривожлантириш замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш креатив ва компетентли мутахассисларга бўлган эҳтиёжини қондириш бўйича тизимли ишлар олиб борилмоқда.

Талабаларнинг физикани ўрганишга нисбатан ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш, касбий компетенциясини такомиллаштириш, физика фанини ўқитишда назария ва амалиёт уйғунлигини таъминлаш каби масалаларга қаратилган илмий-тадқиқот ишларига алоҳида эътибор берилмоқда.

Мамлакатимизда сўнгги йилларда таълим сифати ва самарадорлигини янада ошириш мақсадида сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш устувор вазифа этиб белгиланди. “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий - тадқиқотларни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарорида фанларни чуқурлаштирилган ҳолда ўқитиш, илмий ва инновацион ютуқларни амалиётга жорий қилишнинг самарали механизминини яратиш каби устувор вазифалар белгиланган¹. Бу эса олий таълим муассасаларида физикани компетенциявий ёндашув асосида ўқитиш методикасини такомиллаштиришни талаб этади. Президентимизнинг “Глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётганлиги давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янги ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва руёбга чиқаришни тақозо этмоқда”² – деб таъкидлагани бежиз эмас. Ишлаб чиқариш корхоналари учун етук мутахассисларни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари, механизми, методлари ва технологияларининг тўлиқ ишланмаётганлиги, талаба касбий компетентлигини ривожлантириш жараёнида таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясининг етарли эмаслиги, назария билан амалиётнинг узвийлиги тўлиқ таъминланмаётганлиги таълим ва ишлаб чиқиш ўртасидаги интеграция узвийлигини атрофлича кўриб чиқиш заруриятини келтириб чиқармоқда.

Физикадан олиб бориладиган амалий машғулотлардаги мавзуларни кон-металлургия саноатида қўлланишини тадқиқ этиш ва бунда физик қонунларнинг ишлаб чиқаришдаги мазмунини очиб берадиган касбий йўналтирилган масалаларни

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 март ПҚ-5032-сон “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарорида

² Мирзиеёв Ш. Ўзбекистон Республикасининг янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида.

шакллантириш – фан ва ишлаб чиқариш орасидаги узвийликни ривожлантиришга асос яратади. Ўқитувчи амалий машғулот учун касбий йўналтирилган масалаларни шакллантирар экан, бунда дидактик мақсадни аниқ тасаввурлаши, яъни ҳар бир масалани ечиш натижасида қандай касбий кўникма ва малака сингдирилиши, кон-металлургия саноатида физик қонунларнинг қўлланилишига оид аниқ бир тушунчалар тизими шакллантирилишини асосий мақсад қилиб олиши лозим.

Шу мақсадда физиканинг “Молекуляр физика” бўлимидан мутахассисликка йўналтирилган амалий машғулотларни самарали олиб бориш учун мавзуларга тегишли кон-металлургия саноатидаги ҳодиса ва технологиялар асосида масалалар ечиш тавсия этилади.

Кон металлургия саноати тизими бўлажак мутахассислари учун ер қаъридан казиб олинган тоғ жинслари мисолида масалалар тузиш тавсия этилади. Тоғ жинслари таркибини ўрганиш ва уларда қандай микдорда фойдали қазилмалар борлигини аниқлаш асосий вазифа бўлиб ҳисобланади. Ана шундай тузилган масалаларни ечиш, талабаларнинг тоғ жинсларини таркибини янада пухта ўзлаштиришга олиб келади.

1-масала. Таркибида уч валентли темир оксиди булган яъни, гематит - Fe_2O_3 бўлган рудада қанча темир моддаси борлигини ҳисобланг.

Берилган x модда массасининг моддани ташкил қилган системанинг тўла массасига нисбати x модданинг масса улуши дейилади.

$$\omega(x) = \frac{m(x)}{m} \quad (6)$$

Бу ерда $\omega(x)$ – x модданинг масса улуши, $m(x)$ – x модданинг массаси, m - системанинг тўла массаси.

Модданинг масса улуши- ўлчамсиз катталиқ бўлиб, у бирнинг улушли қийматларида ёки фоизларда ифодланади. У ҳолда темир моддаси гематитдаги масса улуши

$$\omega(x) = \frac{m(x)}{m} = \frac{2M_r(\text{Fe})}{M_r(\text{Fe}_2\text{O}_3)} = \frac{2 \cdot 56}{160} = 0,7 \text{ или } 70\%$$

тенг бўлади.

2-масала. Таркибида аргентит (Ag_2S) минерали бўлган 25 г массали тоғ жинси бўлагидан 5,4 г кумуш ажратиб олинган. Бу тоғ жинси таркибидаги аргентитнинг масса улушини (%) аниқланг.

Бунинг учун аргентит минералидаги кумушнинг модда микдорини топамиз. Модда микдорини топишда унинг массасини моляр массасга бўлиб ҳам аниқлаймиз, у (3) ва (5) ифодалар асосида келиб чиқади:

$$\nu = \frac{m}{\mu} \quad (7)$$

У ҳолда $\nu = \frac{5,4}{108} = 0,05$ моль бўлади.

Аргентит (Ag_2S) минералининг кимёвий формуласидан шу нарса келиб чиқадики, аргентитнинг модда микдори кумушниқидан 2 марта кичик бўлади. У ҳолда аргентитнинг модда микдори

$$\nu_A = 0,5 \cdot 0,05 = 0,025 \text{ моль}$$

Тоғ жинси бўлагидаги аргентит минералининг моляр массасини аниқлаб, унинг тоғ жинсидаги массасини топамиз:

$$\mu_A = M_r(\text{Ag}_2\text{S}) \cdot 10^{-3} = (2 \cdot 108 + 32) = 248 \cdot \text{г/моль}$$

$$m_A = \nu_A \cdot \mu_A = 0,025 \cdot 248 = 6,2 \text{ г}$$

Энди эса, аргентит минералининг 25 г массали тоғ жинси бўлагидаги масса улуши топамиз:

$$\omega(Ag_2S) = \frac{m_A}{m} = \frac{6,2}{25} = 0,248$$

3-масала. Агар пирит (серный, железный колчедан) деб аладиган минералнинг таркиби Fe 46,6 %, S 53,4.% моддалардан иборат бўлса, унинг ўртача моляр массасини аниқланг.

Ҳар хил моляр массаларга эга бўлган алоҳида моддалардан таркиб топган мураккаб модданинг ўртача моляр массаси уларнинг модда микдори улушларининг ўрта арифметиғи орқали аниқланади.

$$\mu_{\text{ўрт}} = \frac{\sum_{i=1}^n v_i \cdot \mu_i}{\sum_{i=1}^n v_i} \quad (8)$$

Моддани ташкил қилган барча модда микдори улушлари $\sum_{i=1}^n v_i = 1$ бўлса, у ҳолда модданинг ўртача моляр массаси:

$$\mu_{\text{ўрт}} = \sum_{i=1}^n v_i \cdot \mu_i$$

Агар мураккаб модда масса улушлари орқали берилган бўлса, у ҳолда ўртача моляр массаси уларнинг масса улушлари қуйидагича топилади:

$$\mu_{\text{ўрт}} = \frac{\sum_{i=1}^n \omega_i}{\sum_{i=1}^n \omega_i / \mu_i} \quad (9)$$

$\sum_{i=1}^n \omega_i = 1$ ни ҳисобга олсак., $\mu_{\text{ўрт}} = \frac{1}{\sum_{i=1}^n \omega_i / \mu_i}$ келиб чиқади.

$$\mu_{\text{ўрт}} = \frac{\sum_{i=1}^n \omega_i}{\sum_{i=1}^n \omega_i / \mu_i} = \frac{46,6 + 53,4}{46,6/56 + 53,4/32} = \frac{100}{0,83 + 1,67} = \frac{100}{2,5} = 40 \text{ г/моль}$$

Демак, пирит минералнинг ўртача моляр массаси 40 г/моль экан. Мавзуни мустаҳкамлаш учун, касбий йуналтирилган масалалар тавсия этилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Тоғ жинси бўлган кальцит, CuO 56%, CO₂ 44% бўлган моддалардан таркиб топган бўлса, унинг ўртача моляр массасини топинг.

2. Кимёвий таркиби CaO 32,5%, SO₃ 46,6%, H₂O 20,9% моддалардан иборат бўлган гипс тоғ жинсининг ўртача моляр массасини аниқланг.

3. Таркиби Ca 51,2 %, F 48,8 % моддалардан таркиб топган “флюорит (плавиковый шпат)” деб номланувчи тоғ жинсининг ўртача моляр массасини топинг.

4. Агар “доломит “деб номланувчи тоғ жинсининг кимёвий таркиби CaO 30,4%, MgO 21,7% CO₂ 47,9% моддалардан иборат бўлса, унинг ўртача моляр массасини аниқланг.

5. Таркиби CaO 25,9%, MgO 18,5%, SiO₂ 55,6% бўлган “авгит”деб номланувчи минералнинг ўртача моляр массасини топинг.

6. Агар магнетит минералининг таркиби FeO 31 %, FeO₃ 69 % иборат бўлса, унинг ўртача моляр массасини аниқланг.

7. Киноварь (красная смола) минералининг таркиби Hg 86,2 %, S 13,8 % иборат бўлса, унинг ўртача моляр массасини аниқланг.

8. Халькопирит (медный колчедан) тоғ минералининг таркиби Cu 34,57 %, Fe 30,54 %, S 34,9 % иборат бўлса, унинг ўртача моляр массасини топинг.

9. Таркиби Zn 67,1 %, S 32,9 % моддалардан иборат бўлган сфалерит (цинковой обманкой) минералининг ўртача моляр массасини аниқланг.

10. Галенит минералининг таркиби Pb – 86,6 %, S – 13,4 % иборат бўлса, унинг ўртача моляр массасини топинг.

Ўқитувчи мавзуга оид амалий масала(мантикий топширик)лар тизимини яратиб, аниқ машғулот учун зарурий масалаларни танлаб, уларнинг ҳар бирини ечиш

вақтини ҳисоблаб, амалий машғулоти ўтказиш режасини ишлаб чиқиши ўқув жараёни самарадорлигини орттиради.

Демак, тажриба-синов ишларидан келиб чиқадиган асосий хулоса: техника олий таълим муассасаларида физика фани бўйича олиб борилаётган машғулотлардан кўзланган ўқув мақсадларига эришиш кафолати – бу ўқитиш жараёнини технологиялаштириш ҳисобланиб, мутахассисликка йўналтириш бўлажак амалий фаолиятга сифатли тайёрлаш гарови эканлиги исботланди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 март ПҚ-5032-сон “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги қарори
2. Базарова С.Дж, Байчаев Ф. Х. Ихтисосликка йўналтирилган амалий машғулотлар таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясини ривожлантирувчи омилдир. *Journal of Advances in Engineering Technology*” <https://sciencealgorithm.uz>. Навоий, Ўзбекистан. Vol.1(1), Сентябрь, 2020. 82-85.
3. Турдикулов Э.О., Джураев Р.Х. ва бошқалар. Интеграциялашган таълим назарияси ва амалиёти. – Т.: 2009. – 176 б.;
4. Шагина Ю.В. “Формирование профессиональных компетенций будущих специалистов инженерного профиля в условиях интеграции образования, наука и производства” Автореф.: дис. канд.пед.наук. – Самара.: 2010. – 23 с.

4-SHO'BA: TA'LIMDA INSON KAPITALI SHAKLLANISHINING TASHKILIY, IJTIMOIIY MASALALARI.

DELPHI DASTURLASH TILINING «RADIOTUGMALAR» KOMPONENTINI INOVATSION YONDASHUV ASOSIDA O'QITISH METODIKASI

*Pulotov A.M.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM dotsenti,
Boboqulov J.Q.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi*

Axborot texnologiyalarini ta'limda qo'llash axborotlarni uzatish va elektron vositalarga asoslangan yangi ta'lim texnologiyalarini hamda ularning o'ziga xos shakllarini paydo bo'lishiga olib keldi. Interfaol kompyuter dasturlari va imkoniyati katta bo'lgan multimedia tizimlari bularga yaqqol misol bo'la oladi.

O'quv jarayonida foydalanilayotgan texnik vositalar va texnologiyalar har xil bo'lishiga qaramasdan, o'quv materialini taqdim etish shakli va vositalariga bog'liq ravishda o'qitish sifati yuqori yoki qoniqarli darajada bo'lishi mumkin.

Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini tatbiq etish sohasida (yo'nalishida) yaratilayotgan dasturiy vositalar tahlil qilinganda shu narsani guvohi bo'lamizki, kompyuterda o'quv dasturi yaratayotgan ko'pgina mualliflar bir-birlariga bog'liq bo'lmagan holda, parallel ravishda o'quv-ilmiy materiallarni axborot texnologiyalari asosida taqdim etishning original uslublarini yaratmoqdalar [1].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Dasturiy vositalarni o'quv jarayoniga qo'llash bo'yicha mavjud ilmiy nashrlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida dasturiy vositalardan foydalanish masalasiga jahon miqyosida katta e'tibor berilgan. Rossiyalik olimlardan M.V.Sosedko yangi axborot texnologiyalari asosida talabalarning o'quv faoliyatidagi faolligi to'g'risida izlanishlar olib borgan, L.S.Zauyer axborot texnologiyalarini tatbiq etishning didaktik shart-sharoitlarini aniqlagan. A.N.Burov, M.N.Maryukov, M.I.Ragulina, O.P.Solobuto, A.V.Yudakov va boshqalarning dissertasiya ishlarida matematika fanini o'qitishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari qaralgan [2].

O'zbekiston olimlaridan S.S.G'ulomov, A.X.Abdullayev [3] va M.X.Lutfillayev [1] larning ishlarida virtual stend yaratish va ularni o'quv jarayoniga qo'llash bugungi kunning dolzarb masalalardan biri ekanligi ko'rsatilgan. A.M.Po'lotov [4] talabalarning «Informatika va informasion texnologiya» fanidan o'zlashtirgan bilimi asosida kelajakda o'zlashtiradigan bilimi darajasini prognoz qiluvchi imitasion model va undan foydalanish metodikasi ustida ilmiy izlanishlar olib borgan.

Ushbu maqolada «Informatika va axborot texnologiyalari» fani bo'yicha tushunchalarning mantiqiy sxemasi asosida har bir tushunchaning mazmun mohiyatini ochib bera oladigan kompyuter imitasion modelini (animasiya) yaratish va tajriba-sinovdan o'tkazish muammosi qo'yilgan.

Maqsad «Informatika va axborot texnologiyalari» fanini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'rganishda tushunchalarning mantiqiy sxemasi kompyuter imitasion modeli yordamida amalga oshirilishini metodik muammo sifatida ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi.

Delphi - Windows muhitida ishlaydigan dastur tuzish uchun qulay bo'lgan vosita bo'lib, kompyuterda dastur yaratish ishlarini avtomatlashtiradi, xatoliklarni kamaytiradi va

dastur tuzuvchi mehnatini yengillashtiradi. Delhida dastur zamonaviy vizual loyihalash texnologiyasi asosida obyektga yo'naltirilgan dasturlash nazariyasini hisobga olgan holda tuziladi.

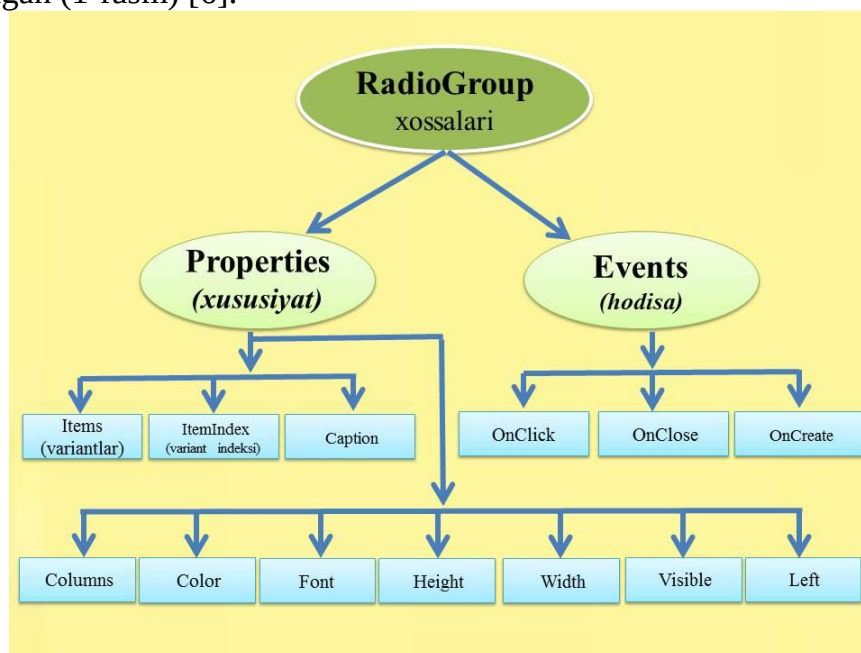
Ma'lumki dastur tuzish sermashaqqat jarayon, lekin Delphi tizimi bu ishni sezilarli darajada soddalashtiradi va masala turiga qarab dastur tuzuvchi ishining 50-80% ni tizimga yuklaydi. Delphi tizimi dasturni loyihalash va yaratish vaqtini kamaytiradi, hamda Windows muhitida ishlovchi dastur ilovalarini tuzish jarayonini osonlashtiradi.

Delphi o'zida bir qancha zamonaviy ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlari dasturlash texnologiyalarini ham ma'lumotlar bazasini yaratishda ishlatadi.

Ko'p yillik tajriba shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarga tushunchalar orqali taqdim etilayotgan o'quv materialining ma'no mazmuni tushunchalarning belgilarini sanab o'tish bilan emas, balki unga qo'shimcha ravishda boshqa tushunchalar bilan o'zaro bog'liqligini ko'rsata olish katta samara beradi va tushunchalarning mantiqiy sxemasining paydo bo'lishiga olib keladi. Bunday ko'rinishdagi tushunchalarning o'zaro bog'liqligi **tushunchalarning mantiqiy sxemasi (TMS)** deb yuritiladi [5].

Shu bois delphi dasturlash tilining RadioGroup komponentasiga doir tushunchalarning mantiqiy sxemasini ishlab chiqish hamda ularning mazmunini o'quvchilarga yetkazish masalasi dolzarbligini ko'rsatadi.

Biz tomonimizdan delphi dasturlash tilining RadioGroup komponentasiga doir tushunchalar tanlab olinib, tushunchalarning mantiqiy sxemasi tuzilgan hamda har bir xossasi haqidagi ma'lumotlarni ko'rsatuvchi, o'rgatuvchi kompyuter imitasion modeli ham yaratilgan (1-rasm) [6].

1-rasm. RadioGroup xossalarining mantiqiy sxemasi.

Bu mantiqiy sxemada RadioGroup va uning xossalariga oid tushunchalar berilgan bo'lib, har bir tushunchaga kompyuter imitasion modeli yaratilgan. Masalan, RadioGroup komponentasi xossalari ham "Properties" va "Events"ga bo'linadi.

RadioGroup xossalari bilan ishlash jarayonini o'quvchilarga tushuntirish uchun uni misollarda kompyuter imitasion modeli yordamida har bir bandini bajarilish jarayonini ko'rsatamiz (2-rasm).

Misol.

RadioGroup komponentasidan foydalangan holda Test tizimini yarating. (10-sinf darsligi asosida).

2-rasm. TadioGroup komponentasida test tizimining bajarilish jarayoni.

Yuqorida berilgan misolda RadioGroupning orqali test tizimini yaratilishi imitasion model yordamida ko'rsatib beriladi. Bu jarayon 2-rasmda tasvirlangan. Rasmdan ko'rinib turibdiki, berilgan misolda tarmoqlanish operatorning ishlashi har bir band uchun ko'rsatiladi. Bunday tarzda test tizimini o'quvchilarga tushuntirish va tarmoqlanish operatorning ishlash prinsipini to'liq o'zlashtirish uchun asos bo'ladi.

RadioGroup obyektining asosiy tushunchalari va amaliy masalalarni yechishda quyidagi asosiy tushunchalarni o'rgandik.

- radiotugmalar xossalari bilan ishlashni
- amaliy masalalarni Delphi dasturida yechishni;
- delphida obyektlarni to'g'ri tanlashni;
- tarmoqlanish operatori bilan ishlashni;
- dastur tuzishni;
- delphi dasturida amaliy masalalarni yechimini topishdagi tadbirg'i.
- axborot texnologiyalari bilan ishlashni.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.A.Nazirov, M.M.Musayev, A.N.Ne'matov, R.V.Qobulov "Delphi tilida dasturlash asoslari" Toshkent – 2013 . –278 b.
2. Tayloqov.N.I, Axmedov.A.B, Pardayeva.M.D, Abdug'aniyev.A.A, Mirsanov.U.M, Informatika va axborot texnologiyalari 10-sinf Toshkent: Extremum-Press-2017, 160-b
3. Pulotov A.M. Scientific-methodological aspects of uninterrupted in-service training based on the principle "lifelong learning". // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 10, Issue 12, December 2020. URL: <https://saarj.com/wp-content/uploads/ACADEMICIA-DECEMBER-2020-FULL-JOURNAL.pdf>.

ШАХСДА ПСИХОЛОГИК ҲИМОЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ – ЁТ ҒОЯЛАРДАН АСРАШНИНГ МУҲИМ ШАРТИ СИФАТИДА

Қосимов У.А.,
Бухоро вилояти ХТХҚТМОХМ доценти

Бугунги дунёда ахборотнинг ниҳоятда кўпайиб кетганлиги, бу жараён тўхтовсиз давом этаётганлиги таълим тизимида муайян қийинчиликларни келтириб чиқармоқда. Чунки, таълим муассасалари ўқувчи-талабалари ва ўқитувчилари қандай

ахборот, маълумотларни қабул қилаётганлари ҳамда ўзлаштираётганларини тўлиқ назорат қилишнинг деярли имкони йўқ. Ахборот макони ҳамда оммавий коммуникация воситалари фаолияти, шу жумладан, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари, Интернетнинг глобал тармоғи, ахборотни узатиш ва тарқатишнинг бошқа электрон воситалари, шунингдек, ахборотнинг ўта даражада кўплиги, айрим пайтларда деструктив йўналганлиги ҳатто, кишиларнинг ҳаддан ташқари асабийлашуви, хулқ-атворининг ўзгариши ва тушкунликка тушишларига ҳам олиб келмоқда.

Вазиятни тўғри таҳлил қилиш ва баҳолаш қўлидан келмайдиган инсон учун адекват қарор қабул қилиш, ўз нуқтаи назарини ҳимоя этиш ва бажарилган ишнинг натижаси учун масъулиятни зиммасига олиш анча қийин кечади. Бундай шахснинг психологик қарамликка тушиб қолиш хавфи юқоридир. Психологик қарамлик ҳолат, вазият, бошқа инсонлар ва гуруҳлар, ўрнашиб қолган ижтимоий стереотиплар ҳамда кишининг шахсий тажрибаси натижасида шаклланган стереотипларда намоён бўлади.

Г.Г.Почепцовнинг фикрича, замонавий ахборот технологиялари оммавий онг ҳазм қилиши, мослашиши қийин бўлган жуда кўп маълумотларнинг юзага келишига сабаб бўлди. Масаланинг мураккаб жиҳати шундаки, ахборот урушлари доирасида аҳоли, кишилар онгининг четдан бошқарилиш хавфи юзага келади. Оммавий ахборот тизимлари воситасида жамоатчилик фикри бошқа томонга йўналтирилади, янги кадриятлар, ясама, жозибадор ҳаёт тарзи, «оммавий маданият» тарғиб-ташвиқ этилади, халқ, давлат, жамият ва энг аввало, шахс хавфсизлигига дахл этувчи, чалғитадиган хабарлар тарқатилади. Бунда турли шакл, кўриниш ва мазмундаги психик жиҳатдан таъсир этадиган воситалардан фаол фойдаланилади. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, маълум мақсадни кўзлаб, бошқа инсоннинг ҳиссий ҳолати, хулқ-атвори, онги, тафаккурини ўзгартириш сингари ғаразли ниятда амалга ошириладиган манипулятив таъсир аҳолига катта хавф туғдиради.

Дунёда турли мазмун ва кўринишдаги ахборотларнинг кўплиги ҳамда улар ҳажмининг ошиб бораётганлиги шахсда психологик ҳимоя механизмларини мақсадга мувофиқ ҳолда шакллантириш заруриятини туғдирмоқда. Номакбул маълумотларнинг меъёридан ошиқлиги, айниқса, деструктив хусусиятга эга ахборотлардан воқиф бўлиш шахс ёки жамоанинг ўзи яшаётган жамиятга ижтимоий ва психик дезадаптацияланишига, ижтимоийлашувнинг номувофиқ шаклланишига, ҳатто кишиларда турли психосоматик касалликлар ривожланишига олиб келиши эҳтимолдан холи эмас.

Психологик ҳимоя - шахс бутунлигига таҳдид солувчи хавотирланиш ва ноқулайлик ҳолатлари, ички ва ташқи зиддиятлар билан боғлиқ салбий, жароҳатловчи кечинмаларни бартараф қилиш ёки камайтиришга йўналтирилган механизмлар тизимидир. Субъектив таҳдид шахснинг ички майллари қарама-қаршилиги ёки ташқи таъсирлар номувофиқлиги туфайли пайдо бўлиши кузатилади.

Шахс психологик ҳимоясининг шаклланиши, фаолият кўрсатишининг баъзи йўналишлари ва асосий даражаларининг тадқиқи, ўз навбатида, унинг тизим сифатида характерини тасаввур қилишга имкон беради. Шахс психологик ҳимоясини ташкил этишнинг 3 та асосий йўналиши мавжуд. Булар:

I. Ижтимоий (жамият миқёсида) йўналиш.

II. Ижтимоий-психологик (турли ижтимоий ва ижтимоий ташкилотлар доирасида) йўналиш.

III. Индивидуал – шахсий йўналиш.

Ижтимоий даражадаги психологик ҳимоя ўзаро таъсир жараёнида ахборотни қайта ишлаш ва баҳолаш, турли усул ва воситаларни қўллаш ҳамда ахборот оқимларини бошқариш воситасида амалга оширилади. Бу йўналишда шахс психологик ҳимоясининг субъектлари сифатида, ижтимоий институтлар фаолияти мисолида давлат ва жамият фаолият кўрсатади.

Ижтимоий гуруҳ даражасидаги психологик ҳимоя гуруҳ ичида ахборот оқимлари ва манбаларидан фойдаланиш ҳамда тарқатиш воситасида амалга оширилади. Шунингдек, аниқ ижтимоий гуруҳлар ва ташкилотлар учун хос бўлган ўзаро таъсир, ахборотни қайта ишлаш ва баҳолаш усулларида фойдаланишда ҳам психологик ҳимоя кўзга ташланади. Ушбу даражада шахс психологик ҳимоясининг субъекти сифатида гуруҳлар ва ташкилотлар (оила, ишлаб чиқариш, ижтимоий, сиёсий, диний ва бошқа ташкилотлар) намоён бўлади.

Индивидуал шахсий даражада психологик ҳимоя хулқнинг ҳимоя воситалари, алгоритмлари ва регулятив тизимини шакллантириш орқали амалга оширилади. Шахс хавфсизлигини таъминлаш жараёнида унга салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган, инсонни ўраб турган ижтимоий муҳитдаги негатив вазият ва унинг таъсири асосида ижтимоийлашув жараёнининг мақсадга мувофиқ кечмаслиги билан боғлиқ ҳолатларга эътибор қаратиш муҳим аҳамият касб этади.

Психологик ҳимоя шахсни турли салбий таъсирлардан асрашга, психологик ноқулайликларни бартараф этишга хизмат қилади. Шахснинг ижтимоий мослашмаслиги айрим бошқа жиҳатлар билан ҳам боғлиқдир. Масалан, шахс ҳиссиётга берилувчан, хатти-ҳаракатлари импульсив, тартибсиз бўлса, унинг ўз-ўзини бошқариш соҳасида бузилиш юзага келади. Мазкур ҳолатлар, ҳиссий босимнинг доимий равишда мавжуд бўлиши эса муваффақиятсизликлар, эмоционал портлаш, тажовуз, психологик беқарорлик ва охир-оқибатда ижтимоий чегарадан чиқиш, оғиш ҳолатларини юзага келтиради. Бундай ҳолат кўпинча ўзи ва оиласига тегишли яшаш шароитини яратиб бера олмаган шахсларда кузатилиши мумкин. Доимий қоникмаслик ҳисси жамоа ва жамият доирасида намоён бўладиган хавфли хатти-ҳаракатларга олиб келади. Мазкур ҳолат, яъни ижтимоий девиация (оғиш) жамият хавфсизлиги даражасида ўрганилиши, муҳокама этилиши лозим.

Уларни қуйидагича қайд этиш мумкин:

- шахс хавфсизлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ижтимоий муҳит (турли фавқулодда вазиятлар, жиноий муҳит, ишсизлик ва ҳ.к.);

- шахснинг салбий индивидуал-психологик хусусиятлари таъсирлари асосида бошқалар учун хавф туғдириши (масалан, телефон терроризми, садизм, олдиндан ўйланмаган тажовузлар ва ҳ.к.);

- шахснинг ижтимоий-психологик сифатлари (соддалик, ишонувчанлик ва бошқалар) таъсирида ўзи учун хавфни юзага келтириши (ўз жонига қасд қилиш, баъзи деструктив гуруҳлар алдовининг қурбонига айланиш ва ҳ.к.).

Психологик ҳимояси яхши ривожланмаган кишиларнинг манфаатдор шахслар ёки сиёсий гуруҳлар, оқимлар томонидан амалга ошириладиган манипуляция қурбонига айланиши эҳтимоли юзага келади. Шунинг назарда тутиш лозимки, манипуляция таъсирига берилмаслик анча мушкулдир. Чунки, инсоннинг энг зарур эҳтиёжлари ва мотивларини назарда тутиб қилинган мурожаат, одатда, эътиборсиз қолмайди.

Мазкур ҳолатлар киши онгининг четдан бошқарилиши ва ахборий таъсирнинг емирувчи оқибати, таъсирига нисбатан масъулият ва иммунитетни шакллантириш масаласи жуда долзарб эканлигини кўрсатмоқда. Психологик қарамлик, инсоннинг

манипуляция этилиши, онгинг назорат қилиниши профилактикасида энг асосий эътибор танқидий тафаккур ва рефлексияни ривожлантириш, ассертив хулқ-атвор кўникмаларини шакллантиришга қаратилиши лозим.

Танқидий фикрлаш барча нарса, воқеа-ҳодиса ёки шахсларни танқид қилаверишни англатмайди. *Танқидий тафаккур* деганда, энг аввало, кишининг нарсаларни таҳлил қилишга, тўғри баҳолашга ҳаракат қилиш, ҳамма нарсаларга ҳам кўр-кўрона ишонавермаслик, ўз хатти-ҳаракатларига адекват баҳо бериши, бошқаларнинг таклиф ва мулоҳазаларини танқидий қабул қилишга бўлган интилиши тушунилади.

Рефлексия маъносида шахснинг ўзи, фаолияти ва хулқи, ички дунёси, психик хусусиятлари ва ҳолатини англашга бўлган интилиши, ўзини бошқа инсон ўрнига кўйиб кўриши, ҳаёлан вазиятни унинг фойдасига ҳал қилиб кўриши сингари жиҳатлар назарда тутилади. Зеро, ҳолатни таҳлил қилиб кўриш, ўзи ва ўзгаларнинг манфаатларини тушуниш инсонга конструктив ҳаракат қилиш, бир сўз билан айтганда, ассертив бўлиш имконини беради.

Ассертивлик – шахс сифати, характер хусусияти бўлиб, инсоннинг ўзини ўзи намоён қилишида кўзга ташланади. Бундай шахс бошқаларнинг талабларини кўрқув, ҳадиксираш, ишончсизлик, зўриқиш каби ҳолатларни ҳис этмаган ҳолда қабул қилади, ўзгаларнинг манфаатларига зарар етказмайди, уларнинг ҳуқуқларини ва шу билан бирга ўз манфаатларини ҳам ҳурмат қилади. У кишиларни ишонтириши, уларга ёрдам бериши ёки хушмуомалалик билан таклифларни рад қилиши, муаммоларни ҳал қилишнинг энг мақбул йўлини топиши мумкин. Бироқ, таъкидлаш лозимки, кўрсатиб ўтилган хусусиятлар таълим, дарс жараёнида эмас, кўпроқ инсоннинг ҳаёт тажрибаси ва фаолияти натижасида шакллантирилади.

Таълим жараёнида нафақат инсоннинг билим, кўникма, малакаларини такомиллаштиришга, балки ундаги ассертивлик хусусиятлари, ахборот истеъмоли маданиятини шакллантириш ва ривожлантиришга ҳам эътибор берилиши мақсадга мувофиқдир.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, ҳозирги глобаллашув шароитида шахсда психологик ҳимояни шакллантириш уларни ёт ғоялардан, ахборот хуружидан ҳимоялашнинг муҳим шarti ҳисобланади. Ёшларда психологик ҳимояни шакллантириш, ахборотларни саралаб қабул қилиш маданиятини шакллантириш улар ижтимоий онгига салбий ахборот-руҳий таъсирнинг олдини олишга, миллий-маданий аъаналар ва меросни сақлаб қолиш ҳамда уларнинг узвийлигини таъминлашга хизмат қилиши, табиий.

I-RENESSANS DAVRI ALLOMALARINING PEDAGOGIK QARASHLARINI O'RGANISHGA INNOVATION YONDASHUV

*Axatova D.A.,
NavDPI dotsenti,
Parmonov S.,
NavDPI magistranti*

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining 29 yilligi munosabati bilan tabrik nutqida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev taraqqiyotimizning maqsadi Uchinchi Renessans bo'lishi lozimligini ta'kidlab, uchinchi Renessansga erishishni strategik vazifa etib qo'ydi.

Tarixan olganda biz ikki Renessansni boshdan kechirdik: birinchisi IX — XII asrlar, ikkinchisi XIV asr oxirgi choragi — XVI asr birinchi choragi. Birinchi Renessansda yurtimizdan Fargʻoniy, Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Qoshgʻariy, Mahmud Zamaxshariy kabi buyuk daholar, buyuk muhaddislar — Buxoriy, Termiziy, mutakallimlar — Moturidiy va Abul Muin Nasafiy hamda boshqa atoqli dunyoviy va diniy allomalar shuuri olamni yoritdi.

Pedagogika oliygahlarida oʻqitiladigan Pedagogika fanlarida mana shu ikkala renessans vakillarining pedagogik qarashlari oʻrganilishi koʻzda tutilgan. “VII asrdan IX asrning birinchi yarmigacha Oʻrta Osiyoda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar”, “Sharq uygʻonish davrida pedagogik fikrlarning rivojlanishi” hamda “Sharq uygʻonish davrida taʼlimiy-axloqiy fikrlar rivoji” mavzularida 1-Renessans vakillarining pedagogik qarashlari oʻrganiladi. Bu mavzularni oʻtishda qator interfaol metodlardan foydalanish taʼlimning samarali boʻlishiga, talabalarining darsga qiziqishi va faolliklari ortishiga olib keladi.

Ushbu mavzularni oʻtishda “Kimligini top!” yoki “Bu kim?” metodidan foydalanganish orqali talabalarni ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlashga oʻrgatish, ularda yangi bilim va malakalar hosil qilish mumkin. Ushbu metodni yakka tartibda yoki guruhlar shaklida olib borish mumkin. Talabalar ikki guruhga ajratilib, guruhlariga darslik, konspekt yoki qoʻshimcha manbalardan foydalangan holda raqib guruhga oʻtilgan mavzular orasidan topishmoqlar tuzish vazifasi topshiriladi. Topishmoq tuzish mobaynida esa talaba izlanadi, takrorlaydi, oʻrganadi va unda maʼlum malaka hosil boʻladi

Bu kim? metodi

?	Bu alloma Baytul hikmada mudarrislik qilgan. U kishi riyoziyat, falakkiyot, geografiyaga oid asarlar yaratgan. Uning mashhur “Samoviy harakatlar va yulduzlar fanining majmuasi Xikmada haqida kitob”i arab tilida yozilgan dastlabki falakkiyotga oid asar boʻlgan “Astrolyabiy haqida mukammal kitob”, “Oy yer ustida yoki uning ostida boʻlgan paytlardagi vaqtlarni oʻrganish haqida”, “Yetti iqlim hisoboti” kabi asarlar yaratgan. (Fargʻoniy)
?	U kishi falsafa, mantiq, psixologiya, musiqa, matematika va boshqalarga oid 160 dan ortiq asarlar yozgan. Uning axloq, tarbiya, shaʼriyatga oid asarlari ham bor. Axloqni 2-guruhga: ezgulik va yomon sifatlarga boʻlgan U taʼlim va tarbiyaga 1-taʼrif bergan, muallimlik qilgan, fanlarni tasnif etgan “Kattalarning aqli haqida”, “Ilmning kelib chiqishi va tasnifi”, “Sheʼr va qofiyalar haqida”, “Baxt saodatga erishuv yoʻllari haqida”, “Fazilatli xulqlar” kabi asarlari mavjud. U “Al-muallim as-saniy” (ikkinchi muallim, “Sharq Arastusi” nomlariga sazovor boʻlgan. (Forobiy)
?	1. U birinchilardan boʻlib, induksiya, deduksiya, sinov-kuzatish va sinov metodlariga asos soldi. bilish nazariyasiga muhim hissa qoʻshdi 2. U hind hisoblari, ularning ishlatilishi, sonlarni koʻpaytirish, boʻlish, qoʻshish va ayirishni oson yoʻllarini koʻrsatdi. 3. “Falakkiyot jadvallari”, “Quyosh soatlari toʻgʻrisida” risolalarni yozgan. 4. Bu alloma Zamaxshar shahrida tugʻilgan. 5. “Al-jabr va al muqobala” asari bilan matematika faniga asos soldi. (al-Xorazmiy)
?	U kishi X asrning ikkinchi yarmi va XI asrning boshlarida, murakkab tarixiy davrda yashadi va ijod etdi.

Uning ta'limotiga ko'ra inson kamolotida uch narsa muhim rol o'ynaydi: 1.Irsiyat. 2.Muhit. 3.Tarbiya U insonning ma'naviy qiyofasidagi barcha axloqiy xislatlarni yaxshilik va yomonlik kabi ikki turga bo'ladi. Qiyot shahrida 994-995 yillarda astronomik kuzatishlar o'tkazgan. U kishining ismida birinchi so'z "tashqari", shahardan tashqarida degan ma'noni anglatadi. (Beruniy)

"Sharq pedagogik ta'limotida ta'limiy-axloqiy qarashlardan bugungi kunda foydalanish" masalasi "SWOT - tahlil" (KKIT) jadvali orqali chuqur o'rganib chiqiladi:

Strengths – kuchli tomoni	Opportunities – imkoniyatlar
Weakness – kuchsiz tomoni	Threats - to'siqlar

Kaykovusning "Qobusnoma" asarini o'rganishni "Mavzu ichida kichik mavzular hosil qilish"¹ metodi asosida tashkil qilish mumkin. Talabalar e'tibori o'rganilayotgan o'quv materialining mazmuniga ko'ra mustaqil kichik mavzularga ajratishga qaratiladi. Bu usulni qo'llashdan asosiy maqsad-talabalarda berilayotgan o'quv axborotlari orasidan eng muhim fikr yoki qarashlarni ajrata olish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat

"Mavzu ichida kichik mavzular hosil qilish" metodi

1. Unsurul-Maoliy Kaykovus va "Qobusnoma" asarining pedagogik fikrlar taraqqiyoti tarixidagi o'rni.
2. "Qobusnoma" asarida juvonmardlik ruknlari va odobi to'g'risidagi qarashlarning yoritilishi
3. "Qobusnoma" asarida bilim olishga bo'lgan munosabatning ifodalanishi
4. "Qobusnoma" asarida turli kasb egalari ijtimoiy mavqeining baholanishi
5. "Qobusnoma" asarida axloq tarbiyasi asoslarining bayon etilishi
6. "Qobusnoma" asarida ota-onaning oiladagi o'rni va do'st tutish odobi masalalarining tahlil etilishi

Xulosa qilib aytganda, Uchinchi Renessans asoslarini yaratish uchun yangicha tafakkurga va chuqur bilimga ega bo'lgan yetuk insonni shakllantirish lozim. Buning uchun ma'naviyatimizning yulduzi bo'lgan Sharq allomalarining, merosini o'rganish va targ'ib etish, fikrlarini to'la tahlil etib, ta'lim va tarbiya jarayonida ulardan o'rinli foydalanish yuksak ma'naviyatli shaxslarni tarbiyalashning muhim vositasidir. Pedagogika fanlari orqali turli interfaol metodlar asosida allomalar pedagogik merosini o'rganish ta'limning yanada samarali bo'lishiga yordam beradi.

MASOFAVIY MALAKA OSHIRISH KURSLARINI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARNING TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI

**Mannabov J.T.,
Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi**

Mamlakatimizda so'nggi bir necha yillar ichida ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, yoshlarni zamon talablariga javob beradigan darajadagi bilim va ko'nikmalariga ega bo'lishda axborotlardan elektron ko'rinishda foydalanishlari yanada yuqori samara bermoqda.

¹ БИММ. Масофавий таълим платформаси. Креатив педагогика асослари модули. 2020 йил, ноябрь, 15 б

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlarini kasbiy mahorati va malakalarini masofadan turib rivojlantirish bo'yicha gangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risida qonunining 16 moddasida, masofaviy ta'lim o'quv rejalari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda Internet jahon axborot tarmog'idan foydalangan holda masofadan turib olishga qaratilgan.

Shundan ko'rinib turibdiki, xalq ta'lim tizimi xodimlarini malakasini oshirish doirasida masofaviy ta'limni tatbiq etish dolzarb deyish o'z ahamiyatini yo'qotib bormoqda. Shu bilan birga masofaviy ta'lim bilan bevosita bog'liq bo'lgan pedagogik muammolarga quyidagilar kiradi:

1. Katta yoshdagilar auditoriyasi bilan ishlashda ularning kasbiy va hayotiy tajribasini hisobga olish kerak bo'ladi. O'quv jarayonida katta yoshlilar o'quv jarayonining faol ishtirokchilari sifatida namoyon bo'lishlari lozim. Kursda o'qituvchi o'quv jarayonini shunday qilib shakllantirishi kerakki, buning natijasida kurs tinglovchilarida bilim o'zlashtirishga qiziqish, ehtiyoj shakllanishi zarur, zero bu jarayonni majburiy ravishda amalga oshirish deyarli mumkin emas. Bilim olishga qiziqish, mashg'ulotlarda ishtirok etishga ijobiy motivasiya, muvaffaqiyatga erishish istagi kasbiy va kognitiv motivlarga bog'liq. Katta yoshlilar auditoriyasi o'zining kasbiy faoliyati va ayni damda duch keladigan qiyinchiliklar bilan bog'liq muammoli ta'lim mashg'ulotlarini afzal ko'radi. Katta yoshlilar auditoriyasi uchun eng qiziqarli, eng maqbul mashg'ulotlar bu olingan bilimlarni bevosita o'qituvchilik amaliyotida qo'llashlari mumkin bo'lgan mashg'ulotlardir.

2. Katta yoshdagilar auditoriyasi uchun kasbiy tayyorgarlik jarayonida faol pozitsiyani egallash, tyutor bilan tenglik, hurmat va shu kabi prinsiplar asosida hamkorlik qilish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quv jarayonining maqsadlarini belgilashda ham, bevosita o'quv jarayonining o'zida ham tinglovchilarni mustaqil ijodkorligini oshirib borish lozim.

3. Masofaviy ta'lim kurslarini shakllantirish jarayonida tinglovchi va tyutor orasida norasmiy o'zaro munosabatlar muhitini yaratadigan faol o'qitish usullariga e'tibor berish kerak.

4. Katta yoshdagilar va ayniqsa, o'qituvchilar uchun ta'lim jarayonida yuzaga keladigan psixologik to'siqlarni, masalan, guruhning ichida o'z yoshiga oid komplekslardan kelib chiqqan holda bilim darajasining pastligidan qo'rqish kabi qiyinchiliklarni yengish nisbatan og'ir kechadigan jarayon. Shuning uchun ichki erkinlikni ta'minlashga ko'mak beradigan, tinglovchining ichki zaxiralarini ochib beradigan va psixologik jihatdan qulay muhitni yaratish kerak.

O'qituvchilar o'z faoliyatlarini boshqalar baholashini yoqtirmaydilar. Shundan kelib chiqib, masofaviy ta'lim jarayonidagi nazoratning asosiy shakli obyektiv baholashning avtomatlashtirilgan usullaridan iborat bo'lib, bundan tashqari, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi baholashga katta e'tibor berildi.

Nazariya va amaliyotning o'zaro ta'siri. Zamonaviy ta'lim tizimi muayyan bir sohada amaliy ko'nikmalarni qanday joriy etishni, amalda qo'llay olishni biladigan mutaxassisni samarali tayyorlashni talab qiladi, va bunda tinglovchilarning masofaviy o'qishga bo'lgan talablari ham tabiiy ravishda namoyon bo'ladi. Yuqoridagidan kelib chiqib, o'qituvchilarga o'rganilayotgan bilim sohasidagi nazariy asoslarni berish, ushbu faoliyatda nazariy va ilmiy ma'lumotlar hamda amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash joiz.

Internet texnologiyalaridan foydalangan holda muloqot qilish. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, masofadan o'qitish tizimining asosiy omillaridan biri bu ta'lim jarayonining

barcha ishtirokchilari o'rtasidagi doimiy o'zaro muloqotdir. Bu o'rinda tematik forumlar, bloglar, suhbatlar va videokonferensiyalar kabi zamonaviy vositalardan foydalanib tinglovchilar o'rtasida samarali muloqotga bo'lgan qiziqishni uyg'otish juda muhimdir.

Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchining bandligi. Odatda, masofaviy ta'lim o'qituvchisi boshqa vazifalaridan ozod qilinmaydi. Bunday kurslar hatto uning asosiy faoliyat sohasi ham emas, natijada tinglovchilar tomonidan bajarilgan ishlarni nazorat qilish, tekshirish va tinglovchilarning muammolarini hal qilishda yordam berish uchun har doim ham bo'sh vaqt topilmaydi. Tinglovchilar, ular asosan pedagoglardan iborat, xuddi shuningdek, asosiy ish bilan band bo'lib, masofaviy ta'lim kursi o'quv materiallarini o'z vaqtida o'rganishlari uchun vaqt ajratishlari muammoga aylanadi.

Noan'anaviy ta'lim muhiti. Masofaviy ta'lim jarayonining ko'plab ishtirokchilari birinchi marotaba ta'limning bunday shakliga duch kelganliklari sababli psixologik va uslubiy jihatdan bir qator qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Bilim egallash istagi. Masofaviy ta'lim jarayonida tinglovchi o'zining bilim olish jarayonini mustaqil ravishda tashkil etishiga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

O'quv materialini samarali o'zlashtirish uchun aniq namoyon bo'ladigan ijobiy motivasiya talab etiladi. Ijobiy motivasiyaning mavjud bo'lmashligi ta'lim jarayoni sur'ati pasayishining, tasdiqlangan o'quv grafigidan ortda qolishning asosiy sababi bo'ladi.

Barqaror va tezkor internet. Internet tarmog'iga ulanmasdan masofaviy ta'limni tasavvur ham qilib bo'lmashligi sababli, barqaror va tezkor Internetning mavjud bo'lmashligi, undan doimiy foydalanish imkoni bo'lmashligi jiddiy muammolarni yuzaga keltiradi.

O'quv guruhleri a'zolarining o'zaro ta'siri. Masofaviy ta'lim shaklidagi o'qish jarayoni ko'plab vazifalarni guruhlarda bajarishni taqazo etadi va buning uchun esa guruh a'zolarining bir-birlari va o'qituvchi bilan samarali muloqot imkoniyati yaratilgan bo'lishi lozim. Ayrim tinglovchilar boshqa tinglovchilar bilan Internet tarmog'i orqali muloqot qilishga tayyor emaslar, shuning uchun masofaviy ta'lim tyutori bunday muammolarni hal qilishda, ya'ni Internet tarmog'i orqali muloqot qilishda ishtirok etishi zarur bo'ladi va albatta o'qituvchini internet-texnologiyalardan foydalanishga o'rgatish uning o'zi mutaxassis bo'lgan fan sohasini o'rganishga asoslangan amaliy xususiyatga ega bo'lishi shart. Shuni inobatga olish joizki, internet-texnologiyalar an'anaviy usullarga nisbatan afzalliklari ochiq namoyon bo'lgan sohalaridagina joriy qilinishi kerak. Buni anglagan o'qituvchi tashqi motivasiya mavjud bo'lmaganda ham egallagan ko'nimalarini ta'lim jarayonida qo'llay boshlaydi. Xususan Respublikamizdagi barcha o'rta ta'lim maktablardagi mavjud moddiy-texnika bazasi bunga imkon beradi. Internet texnologiyalaridan samarali foydalanishga tayyor bo'lmagan turli xil fan o'qituvchilari bilan yaqindan ishlashda o'quv jarayonini yagona tizim bo'yicha muvofiqlashtirish murakkab jarayon bo'lib, uni amalga oshirish juda qiyin kechadi va albatta masofaviy ta'lim maktab o'qituvchilarini zarur bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishda ijobiy natija beradi deb umid qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 iyundagi PQ-5099-soli "Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.02.2017 y. PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
3. Харламов, И.Ф. Педагогика: Учебное пособие. / И.Ф. Харламов. - М: Гар-дарика, 1999.- 543 с.

4. Jo'rayev H.O. Integrasiyalashgan mediata'lim tizimini yaratishda muqobil energiya manbalari qurilmalaridan foydalanish. Pedagogika fanlari doktori (DSc) darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya.
5. Ibragimova G.N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati, Toshkent, 2017.-38 b.

TEXNOLOGIYA DARSLARDA KOMPETENSIYALARDA SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO BOGLANISHLARDA FOYDALANISH

Aripov I.Yu.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM.katta o'qituvchisi

Texnologiya ta'lim mazmunini muammoli o'quv vaziyatlarni yaratish orqali o'rganish asnosida o'quvchilarning fan asoslarini o'rganishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, qiziqishlarini rivojlantirish, shaxsiy sifatlarni tarkib toptirish;

O'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini aniq texnologiya ob'ektlarga qaratish va mavjud muammolarni hal etishga o'rgatish orqali DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish barobarida o'quvchilar tomonidan ijodiy faoliyat tajribalarini egallanishiga erishish;

O'quvchilarni aniq amaliy faoliyatga tayyorgarligini orttirish orqali kasbga, ijodiy faoliyat tajribalarini rivojlantirish natijasida fan yo'nalishiga yo'llash;

Texnologiya va fizika darslarda o'zlashtirilgan ilmiy-nazariy bilimlarini aniq va jarayonli muammoli vaziyatlarda amaliyotda qo'llash orqali o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash imkoniyati mavjud. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati texnologiyadan tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusida kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi. O'quvchilar kelgusida hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan. Texnologiya ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik jihatdan qayta ishlangan o'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish;

Bo'shlangich darslarda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash, matematik

savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish;

Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplar yig'indisi sanaladi. O'quvchilarning mustaqil hayotdagi turli faoliyat va yo'nalishlardagi muammolarni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari, shaxsiy xulosalariga asoslanib hal etish, muammoli vaziyatlarda talab etiladigan faoliyatni maqsadga muvofiq bajarish qobiliyatlarini rivojlantirish;

Ta'lim-tarbiya jarayonining natijalari mazkur jarayonning muayyan bosqichida erishilgan natijalar, ya'ni o'quvchilar tomonidan kompetensiyaga asos bo'ladigan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirganlik darajalariga qarab baho berish;

Kompetensiyali yondashuvda – o'qitish maqsadlari o'quvchilar tomonidan o'z-o'zini anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv maqsadlariga erishish yo'llarini tushunish, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish, o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish orqali jamiyat va mustaqil hayotga moslashuvi, ijtimoiylashuvi kabi ustuvor yo'nalishlarni mo'ljallash nazarda tutish zarur. Kompetensiya tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat texnologiya o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. Adabiyotlar tahlili o'quvchilarda tarkib toptiriladigan kompetensiyalar uch darajaga ajratilishini ko'rsatdi.¹ Tayanch kompetensiyalar – umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar sanaladi. Umumiy (predmetli) kompetensiyalar- o'quv rejadan o'rin olgan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlarni o'qitishda o'zaro fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar nazarda tutiladi. Xususiy Texnologiya ta'lim kompetensiyalar – texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalar hisoblanadi. Texnologiya fanidan o'quvchining kompetensiyasi – biologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Bo'shlangich ta'lim o'qituvchisi o'quvchilarda yuqorida qayd etilgan tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirish maqsadida o'quv fani mazmunini tahlil, etishi, o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlarni tizim va bir-biriga uzviy ravishda amalga oshirishni loyihalashi lozim. O'quvchilarda yuqorida qayd etilgan o'quv mehnati ko'nikmalarining tarkib toptirilishi uchun o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuni qayd etish kerakki, Texnologiya darslarida didaktik o'yin texnologiyasining konferensiya, matbuot konferensiyasi, o'yin mashqlar, hamkorlikda o'qitish texnologiyasining kichik guruhlarda ishlash, komandada o'qitish, "arra" yoki "zigzag", "Birgalikda o'qiymiz" metodlari, muammoli ta'lim texnologiyasini "Aqliy hujum", "Keys-stadi" metodlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish barobarida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati mavjud. Texnologiya o'qituvchisi o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini tarkib toptirish maqsadida mavzuga oid o'quv va videofilmlardan foydalanishi, qo'shimcha adabiyotlar va

internet saytlaridagi ma'lumotlarni saralashi, shu asosda o'quvchilarga referat, doklad va taqdimot materiallarini tayyorlash yuzasidan topshiriqlarni berish orqali ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishi uchun dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlardan samarali va o'z o'rnida foydalanishi zarur. Texnologiya ta'lim o'qituvchisi ta'lim tarbiya jarayonida o'quvchilarda yuqorida ko'rsatilgan kompetensiyalarni har bir mavzuni o'rganish jarayonini loyihalashda dastlab shu mavzu mazmunidagi bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan tayanch, umumiy va xususiy kompetensiyalarni belgilashi, darsning texnologik xaritasida mazkur masalalar o'z ifodasini topishi zarur. Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va uz amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi

Kompetensiya – bilim, malaka va shaxsiy sifatlarini ma'lum sohada mufaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'ladigan qobiliyatlar majmui. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikasiya texnologiyalar, ishlab chiqarish soxalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, xar bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. O'quvchilarda tayanch, umumiy va fanga doir xususiy kompetensiyalarni tarkib toptirishda Bilim taksonomiyasi asosida shakllantiriladigan o'quv maqsadlari muhim o'rin tutadi. Texnologiya ta'lim ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar, jumladan, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini tarkib toptirish imkonini beradi. Shu bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida xususiy texnologiya kompetensiyalarni tarkib toptirish yo'llarini, ya'ni biologik ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalarni aniqlashi lozim. Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tayanch, umumiy va fanga doir xususiy kompetensiyalarni tarkib toptirish muammosi o'qituvchilarning kasbiy pedagogik kompetensiyalariga aniqlik kiritish, pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida kurslarning mazmunini yangilash, shu asosda o'qitishni tashkil etish va boshqarish davr talabi sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz"
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017.-488 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" Farmoni. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

ЁШЛАРДА СОҒЛОМ ТУРМУШ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

*Астанақулов К.М.,
НаДПИ Мустақил тадқиқотчиси*

Мамлакатимизда ёшларни ватанпарварлик, миллий анъана ва қадриятларимизга ҳурмат руҳида тарбиялаш, маънавий етук ва жисмонан соғлом баркамол авлодни вояга етказиш, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасида муайян ишлар амалга оширилмоқда.

Ёшларга оид давлат сиёсатини изчил ва самарали амалга ошириш, ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини тубдан ислоҳ этиш мақсадида ҳамда бу борада кенг жамоатчилик, аввало, ёшлар вакилларининг таклиф ва мулоҳазаларини эътиборга олган олиб Ўзбекистон «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг 2017 йил 30 июнь куни бўлиб ўтган IV курултойи қарорига мувофиқ, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ташкил этилди 30 июнь санаси мамлакатимизда «Ёшлар куни», деб эълон қилинди ҳамда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятининг асосий 12 та устувор йўналиши белгилаб берилди.

Президентнинг 2018 йил 10 август куни Шайхонтохур туманига ташрифи давомида берган топшириғи асосида, республика бўйлаб “Бўлғуси келин-куёвлар инновацион мактаби” фаолияти йўлга қўйилди.¹

Мазкур инновацион мактаб машғулотларида мустақил оилавий ҳаётга қадам қўяётган йигит-қизларга қуйидаги йўналишлар бўйича амалий ва назарий машғулотлар олиб борилиши йўлга қўйилди:

1. Оилавий ҳаёт психологияси;
2. Диний ва ахлоқий тарбия;
3. Оилавий-ҳуқуқий муносабатлар;
4. Репродуктив саломатлик (ушбу мавзу йигит ва қизларга алоҳида ўтилади);
5. Оила бюджети ва иқтисоди;
6. Оила мустаҳкамлигини таъминлашда маҳалланинг ўрни ва бошқалар.

Никоҳланувчи ёшлар 18 соатлик ўқув дастури асосида ўқитилди. Шунингдек ёшларга “Мустаҳкам оилага йўлланма” номли энциклопедик ён дафтарча ҳам тақдим этилади. Уларда буюк алломаларимиз, таниқли ижодкорларимизнинг оилапарварлик, фарзандлик, келин-куёвлик, қайнона-қайноталикнинг муқаддас бурчларини англаштишга, оилавий мустаҳкам боғлашга ва ёшларимизнинг диний-ҳуқуқий билимларини оширишга хизмат қилувчи ибратли сўзлари, ривоят ва ҳикоятлар жамланган.²

Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш механизмларини татбиқ этиш моделини, кўтаришдан кўзланган асосий мақсад қўплаб инсонларнинг орзу-умидларини юқорида келтирилган лойиҳага чамбарчас боғлиқ ҳолда тасаввур этаётганини ҳисобга олиб, эътиборимизни қуйидаги масалаларга қаратишга қарор қилдик.

Биринчи масала шундан иборатки, инсоният тарихи пайдо бўлган даврдан бошлаб минг йиллар давомида ҳар қандай мамлакатнинг, ҳар қандай миллатнинг, ота-она бўлиш бахти насиб этган ҳар қандай инсоннинг энг мўтабар орзуси, астойдил интилган асосий мақсади- ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш ва тарбиялаш, уларни мустақил ҳаётга тайёрлашга миллий-худудий ёндашган ҳолда

¹ <https://uznews.uz/ru/article/17498/>

² <https://xs.uz/uzkr/post/bolgusi-kelin-kuyovlar-innovatsion-maktablari-lojihasi-samara-bermoqda>

милий қадриятларимиз, анъаналаримиз ва урф одатларимиз асосида комиликка етказишдан иборат бўлиб келган.

Шу алоҳида таъкидлаш лозимки, дунё бор экан, одамзод яшар экан, қандай тизим, қандай давлат бўлишидан қатъий назар, ҳар бир миллат шунга интилади. Оила қурилар экан аввало келин-киёв оллоҳдан фарзанд сўрайди ва фарзандини етук инсон бўлиши учун унга бутун ҳаётини бахшида этади. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларида уларни мустақил ҳаётга тайёрлашга этник ёндашувда, шуни тўғри англаб олиш зарур, бу вазифани бажариш, ёки инсон ўз орзу-мақсадларга эришиш бир йиллик ёки беш-ўн йиллик муддат билан чекланмайди, албатта. Ёшлар тарбияси унинг келажаги ва манфаатлари хусусида сўз юритилганда “Бундан уч ярим минг йил илгари яшаб ўтган фиръавнлардан бирининг қабртоши устига *“Ёшларимиз ўжар ва қайсар, кексаларнинг айтганини назар-писандга олмайди, аждодлар қадриятларини инкор этади*¹.” деган битикларнинг маъноси ҳам ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш башарият тараққиётининг барча давларида бугунгидек, асосий муаммо ҳамда устувор йўналишлардан бири бўлганидан далолат беради. Шунинг учун ҳам бугун ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш механизмларини татбиқ этиш модели ҳақида сўз юритар эканмиз, биринчи галда, бу моделнинг келажақтаги аҳамияти, моҳияти ва амалий таъсири ҳақида сўз юритишимиз лозим. Энг муҳими шундаки, фақат сиз-у биз эмас, балки ёшларимиз ҳам, эртага ота-она бўламан деган умид билан яшаётган йигит-қизларимиз ҳам кўзда тутаетган мақсадларимиз моҳиятини англаб етишлари лозим.

Иккинчи масала - ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришда педагоглар, жамоатчилик ва ота-оналарнинг функционал вазифалари - ниҳоятда кенг қўламли масала. ҳаётнинг ҳар бир жабҳаси шу масалага келиб туташади ва айни вақтда бу ҳақиқатни исботлайди. Оддий қилиб айтадиган бўлсак, ҳар бир инсоннинг ҳаётда ўзини тутиши, юриш-туриши ҳам шунга бевосита таъсир кўрсатади. Ким ҳалол йўл билан, ким ҳаром йўл билан оиласини боқяпти, кимлар топганига машина олади, яна кимлар ҳашаматли уй-жой куради, яна кимлар эса фарзандларинг тарбиясига сарф қилаяпти - ҳуллас, ҳаётнинг қай жабҳасига назар солмайлик, инсонлар ўз фазилатлари ва ёки, аксинча, йўл қўяётган ҳато ва камчиликлари билан ёш авлод тарбиясига салбий ёки ижобий таъсир кўрсатаётганларига гувоҳ бўламиз. Инсон, Алишер Навоий таъбири билан айтганда: “Барча махлуқотнинг тожидир. У шарафли, соф, гўзал яшамоғи керак”². Навоий асарларида инсоннинг маънавий қудрати, бойлиги, гўзаллиги инсонийлиги ниҳоятда улуғлайди ва юксак чўққиларга кўтарганини кўришимиз мумкин. Шу нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак, биз илгари сурган ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришда педагоглар, жамоатчилик ва ота-оналарнинг функционал вазифалари қандай вазифани ўташи керак? Унинг фаолият мезони доираси қандай? Бу хайрли ишни амалга оширишда кимнинг вазифаси нималардан иборат бўлади? Деган саволни ўртага ташлайди. Олдимизда турган вазифаларни ҳаммамиз ҳам маълум даражада тасаввур қиламиз. Аммо жамият аъзоларини амалий ишларнинг ҳозирги суръати тўлиқ қаноатлантира олмаяпти. Ўтган давр мобайнида амалга оширилган ишлар бугунги кунда бу борада муайян тизим яратишни тақозо этади. Ҳар бир ишни амалга оширишда энг аввало тизим- тартиб бўлиши лозим. Ҳар бир ишни амалга оширишда

¹ П.Таранов. Энциклопедия високого ума. М., 1999. Б-16.

² Ойбек. “Навоий”. “Шарқ”. 1995. Б.39.

аниқ тизимли ишлар олиб борилса самара беради. Яъни вақти-вақти билан ташкил этиладиган бир-бирини тўлдиролмайдиган, боғланмаган тадбирлар орқали мақсадга эришиб бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги Ислом Маданияти Марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида “Улуғ аجدодларимиз томонидан яратилган ва бугунги кунда бутун маърифатли дунёни ҳайратга солиб келаётган илмий мерос фақат бир миллат ёки халқнинг эмас, балки бутун инсониятнинг маънавий мулки бўлиб, бу бебаҳо бойлик янги ва янги авлодлар учун донишмандлик ва билим манбаи, энг муҳими, янги кашфиётлар учун мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилиши шубҳасиздир” деб таъкидлаганлари ҳар биримиздан ўз вазифамизга янада масъулият билан ёндашишимиз зарурлигини талаб этмоқда¹. Ҳалигача ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштиришда ҳуқуқий ва психологик асосларини ўргатиш, ажралишларнинг олдини олиш ҳамда оиладаги маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш ҳамда педагогик-хусусиятларини аниқлаш ва амалиётга жорий этишда муҳимни номуҳимдан ажрата олмай, хизмат вазифаси юклатилган масалаларни чалкаштириб юбориб, масаланинг моҳиятини англаб етмаётган ёки унга юзаки ёндашаётган ҳоллар учрамоқда. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш бир йиллик-ўн йиллик иш эмас, бунга ҳатто бир авлод умри ҳам етмаслиги мумкин. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантиришда жамиятни қаттиқ солаётган ташвишга нарсаси шуки, ёшларга оид дастурларнинг яратилишида, шундай эзгу мақсаднинг халқ ва давлат олдида қўйилишида давлат раҳбари ташаббускор бўлиб, бу ташаббус тақдирга авваламбор жавобгар ҳисобланади.

Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш барчанинг, бутун жамиятнинг, шу юртда яшайдиган ҳар биримизнинг инсоний асосий бурчимиздир. Инсоний бурч ҳақидаги иборани ишлатишимиз бежизга эмас албатта. Инсон ҳаётда ким бўлишидан қатъий назар ишчиси, давлат хизматчиси ёки ундан ҳам юксак мартаба эгасими, бунда ҳар қандай соҳа вакиллариининг хизмати фақат зиммасига юкланган вазифанинг ижроси билан чекланмаслиги, балки инсоний бурчини қандай ўташи билан белгиланади лозим. Инсоний бурч деганда нимани тушунамиз? Бу- раҳбар бўладими, оддий фуқаро бўладими-ўзига оллоҳ томонидан ато этилган ақл-идрокни, куч-қудратини, имконият-у борлигини, иймон-эътиқодини авваламбор уни тарбиялаб, оқ ювиб-оқ тараб вояга етказган ота-онаси ҳамда ватани олдидаги бурчини адо этиб, эл-юртнинг муносиб фарзанди бўлиш демакдир. Юқорида санаб ўтилган масалаларга мартаба нуқтайи назаридан эмас, балки чин инсонийлик нуқтайи назардан ёндашиш лозимдир.

Меҳр-оқибат, шафқат ва мурувват халқимизга хос энг катта бойлик. Азал-азалдан аجدодларимиз, ота-оналаримиз ўз фарзандларига ор-номусдан тарбия берганлар. Ақлини таниган ҳар бир ўзбек ўғил-қизи ўзини ёруғ дунёга келтирган, оқ ювиб-оқ тараган вояга етказган улуғ зотларни бир умр бошига кўтаради. Уларни ўз ҳолига ташлаб қўйишни иснод деб билади. Тилимизда меҳр-оқибат, ор-номус, андиша каби таржимаси бошқа тилларда топилмайдиган сўзлар мавжудлигининг ўзи халқимиз маънавияти нечоғлик юксак эканидан далolat беради. Она ватанига меҳр оқибати баланд Ўзбекистонни келажаги буюк давлат деб қарайдиган ва бу борада

¹ Мирзиёев Ш.М. 2017. 24 июнь. “Халқ сўзи” газетаси.

амалий ишларга тайёр ҳар бир инсон шуни билиши керакки, ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш барча улуғ мақсадларимизнинг асосидир.

Ким қаерда қайси лавозимда ишламасин пировард мақсад нима деб сўралса,табиийки,фаровон бахтли ҳаёт куриш деб жавоб беради.

Бахтли ҳаётнинг шарти нималардан иборат? Бахтли ҳаётнинг шарти, оилавий ҳаётга тайёрлашда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш эмасми? Шундай экан барча саъй-ҳаракатларимизни шу кутлуғ мақсадга йўналтиришимиз лозим.Аммо бу фақат давлат ё битта идора ёки алоҳида шахснинг иши эмас. Шуни айтиш лозимки,бу бутун жамият,бутун жамоатчилик зиммасидаги долзарб вазифа.

Бу борада матбуот,айниқса телевидениянинг ҳиссаси катта.Чунки бирор бир хонадон йўқки матбуот ёки телевизордан фойдаланмаса. Шундан келиб чиқиб ҳукумат қарорларига ҳам оила, ёшлар, маданият ва маърифат мавзуларига оид махсус кўрсатувлар ташкил этилиши киритилган. Бундан кўзда тутилган мақсад тарбияга дахлдор энг оддий масаладан то энг мураккабигача барчасини тортинмасдан,батафсил ва изчил тарғиб қилишдир.

Бунда оила маданиятини юксалтириш борасида бу масалаларга жамоатчилик эътиборини қаратган ҳолда, ҳаётий мисоллар воситасида телевиденияда барча ОАВ да кенг ёритиш лозим. Ҳаётда учрайдиган салбий ва ижобий мисолларни ҳам кўрсатиш шарт. Дейлик бир оилада 2 фарзанд улғаймоқда. Бугунги глобал ахборот асрида уларнинг фикрлаш доираси, тушунчаси қандай ўсяпти,дунёқараши қандай шаклланыпти. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини батафсил таҳлил этиб бориш зарур. Масалан баъзи бир ёшларимиз ҳали мустақил ҳаётга қадам қўймай туриб бемалол ўз келажаг ҳаётини куриш режаларини тузади. Айтайлик бунга нималар манба бўлмоқда,бунинг сири нимада. Шулар хусусида ҳар томонлама таҳлил қилиб берилса ва бу орқали бошқа ёш йигит-қизларда ҳам ҳавас уйғотиш мумкин.

Бу ўринда ёшлар тарбиясига бевосита дахлдор бўлган маҳалла тизими зиммасидаги масъулиятни ошириш керак бўлади. Бугунги кунда умумий гапларнинг даври ўтди. Чунки оилада ҳавас қилса арзийдиган муҳитни яратишда биринчи навбатда маҳалла таъсирчан кучга эга бўлиши лозим. Масалага чуқурроқ ёндашадиган бўлсак ҳозирги кунда бу унчалик сезилмаяпти.Барчамизга маълум маҳалла,ўз ўзини бошқариш органи ҳисобланади. Аммо маҳалла у ўз вазифаси тўла бажаряптими?

Ушбу масалага шу нуқтайи назардан ёндашиш лозим. Маҳалла фақат оилаларда яхши муҳитни яратиш билан чегараланиб қолмай, маҳалла фуқаролар йиғини ҳузуридаги Ота-оналар университети билан ҳам мунтазам иш олиб бориши лозим. Лўнда қилиб айтганда бу масалаларнинг ҳал этилишида жойлардаги ҳокимликлар ва соғлиқни сақлаш соҳаси вакиллари ўз вазифаларини сидқидилдан бажаришлари зарур.

Шунингдек,маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш бўлимларидаги хотин-қизлар масалалари бўйича ўринбосарлар бу масалага бутун диққат-эътиборини қаратиши лозим. Агар мазкур мутасаддилар ҳам бу масалани ўз кўлига олса, кўплаб юзага келадиган муаммолар ўз ечими топади.

Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш масаласида маънавий меросимиздан хусусан муқаддас динимиздан, қадим-қадимдан фарзанд тарбиясига ислом динининг таъсири жуда кучли бўлганлигини кўришимиз мумкин.Чунки биз ўз динимизни кадрлаймиз унга суянамиз. Нега деганда соғлом турмуш маданиятига эга инсон соғлом

фикрлайди. Соғлом фикрлайдиган инсонгина худога иймон келтиради. Эътиқоди соғлом бўлади. Шундай экан соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнлари дин учун ҳам жуда аҳамиятли.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, дунёда ҳар бир онгли инсон, миллатидан қатъий назар ўз зурриёти, насл-насаби соғлом бўлишини истайди, лекин маънавий соғлом бўлган миллатгина соғлом авлодни тарбиялай олади.

ONA TILI DARSLARIDA ZAMON BILAN HAMNAFASLIK

Raximova M.T.,

Farmonova D.M.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Ta'lim texnologiyasiga yangi shakllangan zamonaviy innovatsion texnologiyalar va pedagogik texnologiyalar kirib keldi. Bu texnologiyalar har bir o'tilgan o'quv yili davomida takomillashtirilib, zamonaviylashtirilib va shakllantirilib borilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiya birinchi galda o'quv-tarbiyaviy jarayonni ilmiy asosda qurishga yo'naltirilgan bo'lib, o'qitishning axborotli vositalaridan, didaktik materiallardan, faol metodlardan keng foydalanishga asoslangan o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyatiga zamin yaratadi. Kelajakda ta'lim taraqqiyotining haqqoniy dvigateli sifatida o'qituvchi faoliyatini yangilashga, ta'lim- tarbiya jarayonini maqbul (optimal) qurishga, talaba yoshlarda hur fikrlilik, bilimga chanqoqlik, Vatanga sodiqlik, insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarining paydo bo'lishi natijasida o'qituvchining pedagogik faoliyatida ham yangi yo'nalish "o'qituvchining innovatsion faoliyati" tushunchasi paydo bo'ldi.

Ona tili darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning asosiy negizi – bu o'qituvchi va o'quvchilarning belgilangan maqsad va kafolatlangan natijaga erishishidan iborat. Bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, unda jonkuyarlik, tashabbus, va yuksak madaniyatga asoslanadi. Ona tili darslarini yangi pedagogik texnologiyalar bo'yicha qiziqarli va mazmunli o'tkazish uchun, badiiy ijodkorligi, tarqatma materiallar, texnik vositalardan foydalanishi mumkin. Bu o'quvchilarning nutqini o'stirish, badiiy qobiliyatlarini, dunyoqarashlarini kengaytirish va ona tili faniga qiziqishlarini oshirishga faol ta'sir etadi. Masalan, ona tili darsi jarayonida o'quvchilarni guruhlarga bo'lib, yangi pedagogik texnologiya bo'yicha dars o'tkazilganda, o'qituvchi o'quvchilarni pedagogik texnologiya shartlari bilan tanishtiradi. So'ngra belgilangan vaqtda bajarish lozimligini aytib o'tadi. Guruhlarga kartochkalar yordamida topshiriqlar beriladi:

1-guruhga ma'lum mavzuda matn tuzish, 2-guruhga shu matnga mavzu tanlash, 3-guruhga matn mazmunini yoritish vazifa qilib beriladi. O'quvchilar qiziqish bilan vazifani bajarishga kirishdilar. Bunda o'quvchilarning jamoa bo'lib ishlash, o'z topqirligi, bilimdonligi va o'z fikrlarini bildirish olishlari aniqlanadi. Bunday treninglarni bir darsda ikki-uch marta o'tkazish mumkin. Bu trening nomi "Aqliy hujum" deb ataladi. O'quvchilar noan'anaviy dars o'tkazish davomida olgan nazariy bilimlarini yanada mustahkamlab, amalda sinab ko'rish natijasida atrofdagi voqea va hodisalarni kuzatadilar. Natijada, jonli mushohada orqali o'zlashtirgan bilimlari haqiqiy bilimga aylanadi.

Yangi pedagogik texnologiyalar bo'yicha ona tili darslarini o'qitish yosh avlodni hayotga tayyorlaydi. Davlat va jamiyat oldida javob bera oladigan, go'zallikni his etuvchi, ma'naviy pok insonlar qilib tarbiyalaydi.

Bugungi kunda zamonaviy kompyuter texnologiyalari juda katta imkoniyatlarga ega. Shunday kompyuter texnologiyalaridan biri Power Point dasturidir. Ma'lumki, o'quv jarayonida ko'rgazmali qurollar va texnik vositalardan foydalanish har doim ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bular o'quv jarayoni samaradorligini oshirish bilan birga, darsning sifati va mazmunini yaxshilash, ma'lum bir vaqt oralig'ida ko'proq bilim berish imkoniyatini yaratgan. O'quvchiga ma'lumotlarni eshitish bilan birga ko'rish imkoniyatining yaratilishi natijasida, ular ko'proq ma'lumotlarni eslab qolish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Zero, axborot texnologiyalarining multimediya vositalarida o'quv materiallarini obrazli ko'rinishda ifodalash imkoniyati mavjud. Ma'lumotlarning matn ko'rinishida emas, balki obrazlar ko'rinishida taqdim etilishi bilim olish va fikrlashga ijobiy ta'sir qiladi. Obrazlar ko'rinishidagi o'quv materiallarini matn ko'rinishidagiga nisbatan o'quvchi diqqatini tez jalb etishi bilan birga oson o'zlashtirishga ko'proq yordam beradi. Chunonchi, mashhur donishmand allomalar Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy va Eynshteynlar obrazlar asosida fikr yuritganlar.

Zamonaviy axborot texnologiyalari an'anaviy o'qitish texnologiyasidan farqli inson intellekti rivojlanishining yangi shaxobchasiga mos keladigan obrazli ko'rinishda ma'lumotlarni taqdim etadi. Shunchalik katta imkoniyatlarga ega bo'lgan ilg'or ped-texnologiyalardan biri **PowerPoint programmasini** o'rganish va uning imkoniyatlaridan darslarda foydalanish muhim ahamiyatga ega. Slaydlar ko'rinishida tayyorlangan taqdimotni qulay ko'rinishlaridan birida chop etish va ularni taqdimot etishdan oldin o'quvchilarga tarqatma material ko'rinishida tarqatish juda muhim.

Masalan, PowerPoint programmasida har bir plakat bitta yoki bir nechta slayd shaklida tasvirlanib, ular bitta taqdimotni tashkil etadi. Bir taqdimot (masalan, bir dars uchun) bir nechta slayddan tashkil topgan bo'lishi mumkin yoki bitta taqdimotdan bir nechta darsda foydalanish mumkin.

Har bir slayd o'z ichiga ixtiyoriy matnni, rasmni, harakatlanuvchi klipni, ovozni, jadvallarni, grafiklarni va h.k. larni olishi mumkin. Slaydagi har bir obyekt ma'lum bir harakatda bo'lishi mumkin. Bu Power Pointda animatsion effekt deb ataladi. Bu effekt ma'lumotlarning ta'sirchanligini oshiradi. O'quvchi eshitish bilan birga go'yo kino ko'rgandek tasavvurga ega bo'ladi. Bu o'z navbatida ko'proq ma'lumotlarni eslab qolish va tushunish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari programmada bir slayddan boshqasiga o'tishda maxsus usullar o'rnatilgan bo'lib, ular o'quvchi diqqatini o'ziga jalb qilish xususiyatiga ega. Slaydlardagi ob'yektlarning har xil ranglarda va ko'rinishlarda tasvirlash imkoniyatining mavjudligi o'quvchining diqqatini o'ziga tortadi.

Oliy maqsadalarga erishishda ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, interfaol dars usullaridan foydalanish maktab o'quvchilarining faolligini oshiradi, shuning bilan barobar ularda bir vaqtning o'zida zamonaviy texnologiya, yangiliklar va tezkorlikni oshirishga yordam beradi.

BOSHLANG'ICH VA UMUMIY O'RTA TA'LIMDA O'QUV-BILUV FAOLIYATINI MOTIVLASHTIRISH

Abdullayeva T.,

Murtozayeva I.,

Navoiy shahr 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Bugungi kunda sog'lom va bilimli yosh avlod tarbiyasi-davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanganligini ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, o'sib kelayotgan yosh avlodning barkamol shaxs bo'lib etishlarini ta'minlovchi qonunchilik bazasini takomillashtirilayotganligida ko'rishimiz mumkin. O'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan keng qamrovli tadbirlar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalari asoslanib, davr talablariga mos dastur, darsliklar tuzilganligi; o'quvchilar o'zlashtirishini jahon andozalariga mo'ljallab DTSlar ishlab chiqib, joriy qilinganligi bunga yaqqol dalil bo'la oladi. Bu shubhasiz, ta'lim jarayonida o'quvchilar o'quv-biluv faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishning imkoniyatlarini oshirdi. Pedagogik nazariya zamonaviy g'oyalar bilan boyitilib, pedagogik amaliyot yanada takomillashtirildi.

Boshlang'ich sinflarda yuqori bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun o'quv-biluv faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar majmuasiga o'quvchilarning motivlari sohasini o'rganish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, ta'limda o'quvchilar maqomini yangilash, ularni ta'lim jarayonining faol sub'ektiga aylantirish ehtiyoji tug'iladi. Binobarin, bu masala muammoning ikkinchi tomoniga, ya'ni o'quvchining ta'lim jarayoni sub'ektiga aylanish istagi va ehtiyojiga ham bog'liq. Aynan, ana shunday ehtiyojni ularda paydo etish, ya'ni o'quvchini o'quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Pedagog olimlar tomonidan olib borilgan qator didaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradigan o'qitish omillari ichida o'quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish omili birinchi o'rinda turar ekan, ya'ni ta'lim samaradorligi 92% o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirishga bog'liq ekan. Inson tabiatini ozgina bo'lsada tushunadigan kishi buning bejiz emasligini e'tirof etadi. Motivlar didaktik jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Harakatlantiruvchi motivlarni o'rganish, to'g'ri qo'llash va uni to'g'ri yo'naltira olish pedagogik faoliyat mazmunining asosiy mohiyatini belgilaydi.

Motivlashtirish – (lotincha moveo – harakatlantiraman, siljitaman degan ma'nolarni anglatadi) bu o'quvchilarni samarali o'quv-biluv faoliyatiga, o'quv materiali mazmunini faol o'zlashtirishga yo'naltiradigan jarayonlar, metodlar, vositalarning umumiy nomidir. Obrazli qilib aytganda, motivlashtirish tizginlarini o'qituvchi ham, o'quvchilar ham o'z qo'llarida tutib turadilar. O'qitish faoliyati nuqtai nazaridan qarasak, ta'limni motivlashtirish, o'qish faoliyati nuqtai nazaridan qarasak, o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirish haqida gapirish mumkin.

Motivlashtirish shaxsning ruhiy holati va munosabatlarining o'zgarish jarayoni sifatida motivlarga asoslanadi. Motiv deganda shaxsni u yoki bu xatti-harakatni amalga oshirishga majbur qiladigan muayyan sabab, turtki tushuniladi. Shuningdek, motiv deganda o'quvchining o'z faoliyati perimetriga munosabatini ham tushunish mumkin. Motivlar ehtiyoj va qiziqishlar, intilish va hissiyotlar, tayanch tushuncha va ideallar shaklida amal qilishi mumkin. Shuning uchun ham motivlar juda murakkab tuzilma bo'lib, alternativlar, tanlov va qarorlar tahlil qilinadigan, baholanadigan dinamik tizimdir.

Motivlashtirishni o'rganish didaktika va pedagogik psixologiyaning markaziy muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi. Bu borada muayyan yutuqlar qo'lga kiritilgan,

ammo muammoning to'la echimiga hali erishilgani yo'q. Motivlarning o'zgaruvchanligi, harakatchanligi, xilma-xilligi tufayli ularni muayyan tarkibiy tuzilmasini belgilash, boshqarishning aniq usul va vositalarini belgilash qiyin bo'lib hisoblanadi. "Agar didaktikada haqiqiy san'at sohasi bo'lsa, u ham motivlar va ular bilan bog'liq holda o'qitish metodlari bo'lib hisoblanadi",- deb yozadi I.P.Podlas'y.¹

Ta'lim tizimida mavjud bo'lgan motivlarni turli mezonlarga ko'ra tasnif etish mumkin. *Turiga ko'ra* ijtimoiy va biluv motivlari farqlanadi. *Darajasiga ko'ra* esa motivlar quyidagilarga bo'linadi:

- Keng ijtimoiy motivlar (burch, mas'uliyat, o'qishning ijtimoiy ahamiyatini tushunish). Eng avvalo, bu shaxsning o'qish orqali o'zining jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini tasdiqlashi bilan belgilanadi.

- Tor ijtimoiy (yoki pozitsiyali) motivlar (kelajakda muayyan kasb-korni egallashga, atrofdagilarning e'tiboriga tushishga, o'z mehnatiga yarasha munosib taqdirlanishga bo'lgan intilish).

- Ijtimoiy hamkorlik motivlari (atrofdagilar bilan turli ko'rinishdagi o'zaro hamkorlik qilishga, sinf jamoasi orasida o'z pozitsiyasi va o'rinini belgilashga intilish).

- Keng biluv motivlari. Eruditsiyaga ko'ra yo'nalish olish, ta'lim jarayoni va uning natijalaridan qoniqish hissi bilan belgilanadi. Kishining o'quv-biluv faoliyati uning hayot faoliyatida etakchi o'rin egallaydi.

- O'quv-biluv motivlari (bilimlarni egallash usullari, muayyan o'quv predmetlarini o'zlashtirishga yo'nalganlik).

- Mustaqil ta'lim motivlari (qo'shimcha bilimlarni egallashga yo'nalganlik).

Avvallari etakchi o'rinni egallagan keng ijtimoiy motivlar bugungi kunda unchalik katta ahamiyat kasb etmay qolgan va buni hisobga olish kerak. Chunki keng ijtimoiy motivlarni kuchaytirmasdan turib, o'zbek pedagogikasini taraqqiy ettirib bo'lmaydi. Buning uchun so'zsiz, eng avvalo, shaxsiy manfaatlarning, qiziqishlarning qondirilishiga tayanish lozim bo'ladi. Motivlarni ba'zida *ichki* va *tashqi* motivlarga ajratadilar. Dastlabkisi, albatta, o'qituvchilar, ota-onalar, sinf jamoasi, yaxlit olganda – jamiyat talablaridan kelib chiqadi va ko'satma, ishora, talab, topshiriq, turtki berish va hatto ba'zan majburlash shaklida namoyon bo'ladi. Bular, odatdagidek, o'z ta'sirini ko'rsatadi, ammo ko'pincha ichki qarshilikka sabab bo'ladi, shuning uchun ham bu motivlarni insonparvarlik nuqtai nazaridan qaraganda ma'qullab bo'lmaydi. Shunday qilish kerakki, o'quvchining o'zi nimanidir bajarishni xohlasin va bajarsin. Insonni motivlashtirishning haqiqiy manbai kishining o'zida mavjud bo'ladi. Shuning uchun ham ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishda o'qitish motivlar – tashqi tomondan bosim o'tkazishga emas, balki o'qish motivlari – ichki qo'zg'otuvchi kuchlarni shakllantirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

¹ Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М.: Гуман. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.: ил. – С 361.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARDA RUHIY JARAYONLARNING RIVOJLANISHI

Bozorova S.,

Safarova M.,

Qiziltepa tumani 14 DMTT tarbiyachilari

Kam hayotiy tajriba va ruhiy jarayonlarning rivojlanishi jihatlariga ega bo'lgan boshlang'ich yoshdagi bola uchun o'rab turgan voqelikni o'zicha talqin etadi. Mohir pedagog ushbu jihatlarni bilishi va bolalar bilan muloqot jarayonida hisobga olish zarur.

1. Bolalar juda kuzatuvchan. Biz kattalar e'tibor qilmagan mayda chuydalarni ular tez sezishadi. Lekin bolalar shunchaki, ushbu mayda chuydalarning ma'no va ko'rinishiga chuqur e'tibor qilmasdan, yuzaki sezishadi.

2. Boshlang'ich yoshdagi bolalar hamma narsani bilishni istashadi. Buning yaqqol ko'rinishi ularning bitmas tuganmas savol berishlaridir. Savollar ham yoshga qarab o'zgaradi. Agar 7 yoshda ko'proq "bu qanday bo'ladi?" degan savolni bersa, 8 yoshda esa "nega shunday buladi?", keyinchalik "bu shunday bo'lsa buladiku?" degan savollar tug'iladi.

3. Bolalarning o'z logikasi bor. Ularning bahosi kattalar nuqtai nazari bilan adekvat(to'g'ri) yoki noadekvat (noto'g'ri) bo'lishi mumkin.

4. Bolalar doimo emotsional bo'lishadi. Ular avvalo sezib, keyin anglashadi. Shuning uchun pedagogik jarayonni rejalashtirayotganda buni esda tutish zarur.

Bolani boshlang'ich sinfda ijtimoiy dunyoga qiziqtirish jarayonining samarasi ko'p tomondan pedagog foydalana oladigan jihatlariga bog'liq.

1. Ijtimoiy voqelik, aniq hayot. Pedagogik jarayonda shunday ko'rinish va voqealarni tanlash lozimki, ular bolaga tushunarli bo'lsin, jonlantira olsun.

2. Badiiy adabiyot. Bola hayotiga albatta turli janrdagi, ya'ni ertaklar, hikoyalar, sherlar va h.z. asarlarni kiritish lozim.

3. Tasviriy san'at. Yuqorida sanab o'tilgan jihatlar bolaning ijtimoiy rivojlanishiga quyidagi talablarga javob bergandagina sezilarli ta'sir etadi:

- bolaning qabul qilishi
- yosh bo'yicha imkoniyatlar to'g'riligi
- emotsional to'liqlik.

Ijtimoiy dunyo to'g'risidagi ma'lumotning emotsional to'liqligi va bolaning emotsional faolligi - bu bir tanganing ikki tomoni.

Bolaning emotsional faolligi bu - uning atrof dunyoni qiziquvchan, emotsional qabul qilishi, unda ishtirok etishi, unga to'g'ri baho berishni bilishdir. Emotsional faol bola boshqalarning tashvishiga, zulmiga befarq qololmaydi. Emotsional faollik odamlar bilan, atrof dunyo bilan o'zaro munosabat, muloqotga talabni rivojlanishiga undaydi.

Esda tutish lozimki, bolaning tanishi, his etishi orqali, bola muloqotining rivojlanishi fantaziyasi va uy-fikrlari rivojlanadi. Shuning uchun bolaning faolligi rivojlanishining eng muhim yo'llaridan biri bu tasavvur etuvchi holatdir. Bu holat bolani o'qitish jarayonini tabiiy, erkin bo'lishini ta'minlaydi.

Badiiy adabiyot ertak bola uchun mos va kattalar uchun tushunarli narsadir. Eng yaxshi usullardan biri bu improvizatsiyalashtirilgan o'yin-spektakllardir. Bu orqali bolalar o'z ichki dunyosini ijodiy, ijtimoiy, ularga tushunarli yo'llar bilan boyitadi. Bunday qimmatli imkoniyat bola uchun ertak qahramoni tarafida bo'lishi uchun zarurdir. Kutilmagan holatlar va yangilik elementlaridan foydalanish mumkin. Mashg'ulotning bunday boshlanishi bolani qiziqtiradi, unda topishmoqni tezroq topish istagi o'yg'onadi.

Mashg'ulotingizdagi yangilik uning qanday shaklda qayerda o'tkazilayotganligi bilan birga ishtirokchilar va mashg'ulotga ham bog'liq. Kulgi va hazil ham juda yordam beradi. Bu usul bolaga predmetlarga boshqa tomonlama qarashga ham imkon berib, kattalar o'rtasidagi chegarani olib tashlashiga imkon beradi. Bunda pedagogik va insoniy harakatlarni, oqko'ngillikni unutmaslik lozim.

Bir mashg'ulotda pedagog bir necha usullardan foydalanishi mumkinki, bunda bolaning emotsional faolligi rivojlanishiga kompleks yondashuv bo'ladi. Lekin bunda oltin oraliq qoidasiga amal qilish kerak.

Xulosa o'rnida e'tiborimizni shunga qaratmoqchimizki, bolaning emotsional faolligini rivojlanishidagi asosiy usul bu kattalarning namunasi bo'lib qoladi. Kattalarning u yoki bu voqealarga o'zining emotsional munosabatini bolalarga ko'rsata bilishi muhim shartdir.

SHAXS KAMOLOTINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA TARBIYASINING ROLI

Shonazarova N.X.,

Raxmonova G.Z.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Musiqa madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san'at turidir. Har bir insonni ma'naviy shakllanishida oilani, maktabni, jamiyatni ahamiyati katta. Chunki insonni insoniylik xususiyatlari jamiyatda tarkib topadi. Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyani ko'plab omillari qatori musiqa tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, insonni atrofdagi go'zal narsalarni to'g'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi. Musiqa inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lib, uni nafosat olemiga olib kirish va axloqiy g'oyaviy tarbiyalashni muhim vositasidir. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma'naviy ozuqa beradi.

Maktabda musiqa o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda musiqa madaniyatini shakllantirish ularni zamon talabiga javob bera oladigan barkamol inson qilib voyaga yetkazish.

Maktabda musiqa darslarini o'qitishning asosiy vazifalari quyidagtlardan iborat:

- o'quvchilarni musiqa san'atiga bo'lgan qiziqishi va mehr-muhabbatini oshirish;
- musiqiy faoliyatlar jarayonida o'quvchilarni musiqiy qobiliyatlari musiqiy o'quvi, ovozi, diqqat-e'tibori va ijodkorlik his-tuyg'ularini o'stirish;
- musiqiy asarlarni badiiy-g'oyaviy mazmuni vositasida axloqiy estetik ruhda tarbiyalash;
- musiqa darslarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish, mehnatga muhabbat, Vatanga muhabbat, kattalarga hurmat tuyg'ularini shakllantirish.

Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish o'qituvchining kasbiy va pedagogik mahoratlariga bog'liq. Har qanday san'atkor ham, maktabda musiqa madaniyati darslarini olib borolmaydi. Buning uchun musiqa o'qituvchisi pedagogika, psixologiya, bo'lar fiziologiyasi, musiqa o'qitish va metodikasi hamda o'z musiqiy kasbiy fanlarini puxta o'zlashtirgan bo'lishi kerak.

Musiqa o'qituvchisi o'z kasbiga va bolalarga mehr qo'ygan, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega bo'lgan shaxs bo'lishi lozim.

Donishmand xalqimiz azaldan kuy va qo'shiqni bola qalbiga tez yo'l topa olishi, uning ruhiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, yaxshi xulq va odob, mehr oqibat, sabr-toqat, kattalarga hurmat fazilatlarini musiqa orqali tarkib topishini azaldan anglab yetgan. Oilada farzandni qo'shiq aytishga, soz chalishga o'rgatish ota-ona orzusi hisoblangan. Bola musiqa bilan ona allasi orqali tanishib, musiqadan umrbod ozuqa oladi. Chunki bola hali yurishni, so'zlashni bilmay turib, musiqani eshitib, turli qo'l harakatlari bilan musiqaga munosabatini bildiradi. Shuning uchun azaldan har bir oilada musiqa cholg'u asboblari dutor, doira, rubob saqlash urf-odat bo'lib qolgan. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson sof qalb egasi, yuksak ma'naviyatli, go'zallikni his eta oladigan inson bo'lishi kerak.

O'qituvchilik kasbi sharaflidir, lekin juda murakkab kasbdur, o'qituvchi musiqa nazariyasini egallashi bilan birga, bolalarni sevishi, pedagogik amaliyotni ham o'tgan bo'lishi kerak. Chunki, maktab hayotidagi pedagogik jarayon juda xilma-xildir. Bu esa musiqa o'qituvchisidan puxta bilim, amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisi kiyinish madaniyati va nutq madaniyatiga ega bo'lishi kerak. U o'qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko'rishi hamda ularni barkamol inson sifatida kamol topishiga ko'maklashishi, har bir darsni o'quvchilarni hayot tajribasiga bogiagan holda olib borishi, hilma-hil metodlar, innovatsion texnologiyalar, ko'rgazmali qurollar, kompyutnr slayd, tarqatma materiallaridan foydalanishi kerak. o'z kasbiy mutaxassisligini puxta egallagan bo'lishi, bolalar ovozigacha o'zining ovozini moslab kuylay olishi, ijrochilik mahoratiga ega bo'lishi, sinfdan tashqari to'g'araklarga o'quvchilarni jalb etish bilan turli tanlovlarda, tadbirlarda o'quvchilarni faol ishtirok etishi kerak, o'qituvchi har bir darsini senariy muallifi, artisti, ijrochisi hamda rejissyori bo'lishi bilan birga zamon bilan hamnafas qadam tashlashi muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilik kasbini egallash uchun albatta kasbiy qobiliyatlar bilan birga jismoniy va ruhiy sog'lom bo'lishi darkor.

Buyuk pedagog A.Avioniy shunday degan edilar "Tarbiya qiluvchilar tabib kabi, tabib hastani badanidagi kasallikka davo qilgani kabi, o'qituvchi ham bolani musiqa orqali, aqliy rivojiga diqqat markaziga ta'sir etib, ularda poklik, vijdon, sadoqat, mehr, kattalarga hurmat, Vatanga muhabbat kabi tuyg'ularni tarbiyalaydi". "Tarbiya biz uchun yo hayot yo momot, yo najot-yo halokat. Yo saodat-yo falokat masalasidir" deb yozgan edi.

Buyuk mutaffakkir shoir A.Navoiy o'z asarlarida musiqa tarbiyasining qirralarini chuqur o'rganib, shunday dedi: "Musiqa jamiyat hayotining muhim negizidir. Faqat musiqagina odamning qalbiga tiniqlik, mutanosiblik va o'z-o'zidan qanot tuyg'usini olib kiradi va uni baxtiyor qiladi"

Al Forobiy fikricha: "Musiqa - nodir san'at, ezgulikka yetaklovchi kuchdir", "Kimki ilm xikmat o'rganmoqchi bo'lsa, avvalo o'zi ma'naviy barkamollikka erishmog'i lozim"- deydi Abu Rayxon Beruniy. "Har kimki hikmat o'rganman desa, yoshlikdan bolasini, ilmli va dono kishilardan saboq olsin, shundagina u komillik darajasiga yetadi"; Shunday ekan, hozirgi davrda, musiqa o'qituvchisidan mas'uliyat, fanga yangicha yondashuv uning metodologiyasini chuqur o'rganish talab etadi. Umumta'lim maktablarida esa, musiqa madaniyati darslarning asosiy maqsadi, o'quvchilarda musiqaga qiziqish uyg'otish vositasida musiqiy madaniyatini tarkib toptirish. Zero kuy va ohang ta'sirida inson ezgulikka intilish, go'zallikni asrash, ona tabiatga, ona Vatanga muhabbat his tuyg'ularini shakllantirib, ma'naviy dunyosini boyitadi.

GLOBALASHUV SHAROITIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI O'TISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Qurbonova S.R.,

G'afurova D.F.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Buyuk kelajak taraqqiyoti tomon odimlab borayotgan mamlakatimizda kadrlar masalasi, yosh avlod tarbiyasi birinchi o'rindagi muhim masalalar qatorida bo'lib qolmoqda. Zeroki, O'zbekiston ravnaqi, kelajagi shu yoshlar, ya'ni zamonaviy kadrlar qo'lida ekan, jamiki e'tibor ularning hur fikrli bo'lishi, jahon ta'lim standartlariga mos kela oladigan ta'lim olishi buyuk kelajak uchun qo'yilayotgan mustahkam poydevordir. Buning uchun esa, avvalo, ta'lim sifatini jahon andozalariga mos ravishda oshirish lozimdir. Zamonaviy ta'lim olishning o'zi har bir shaxs zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Zeroki, ta'lim-tarbiya jarayoni shaxsni har tomonlama kamol toptirish, yuksak g'oyali, milliy g'ururli, chuqur ma'lumotli, ma'naviy va jismoniy yetuk qilib yetishtirish maqsadini ko'zda tutadi va o'z harakatlarini shu nuqtai nazardan yo'lga qo'yadi.

Ota-bobolarimiz "salomatlik – tuman boylik" deb bejizga aytishmagan. Salomatlik inson uchun eng ulug' baxt hisoblanadi. Chunki, tabiat bergan ne'matlardan bahra olmoq uchun inson sog'lom, baquvvat hamda zuko bo'lmog'i kerak. Sog'lom odam mehnatga ham, bilim olishga ham hamisha tayyor bo'ladi. Donolar "Sog'lom tanda sog' aql" deb, bejiz aytishmagan. Sog'lom insonda sog'lom fikr, sog'lom g'oya tug'iladi. Inson qanchalik sport bilan shug'ullamasa, u tezda charchovchi, aqli zaif, harakati sust bo'lishi mumkin. Sport bilan shug'ullanganlar aksincha, barcha ishlari a'lo, vaqtdan ham unumli va samarali foydalana olishadi.

Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida bu haqda shunday yozadi: "badan tarbiyasining fikr tarbiyasiga ham yordam bordur. Jism ila ruh ikkisi bir choponning o'ng ila terisi kabi. Agar jism tozalik ila ziynatlanmasa, yomon xulqlardan saqlanmasa, choponining ustini quyub, astarini yuvub, ovora bo'lmoq kabi, har vaqt ustidagi kir ichiga uradur". Zeroki, ma'nau sog'lom bo'lish uchun jismonan baquvvat bo'lishi lozim.

Mana shu fikrlardan kelib chiqqan holda umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarini o'tish bugungi kun o'qituvchisidan yuksak salohiyat talab qilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ko'rsatilgandek ta'lim sifati va samaradorligini oshirish bugungi kunning muhim talabidir. Davlatimiz rahbari nufuzli yig'inlarda sport bugun yurtimiz ta'lim-tarbiya tizimining uzviy qismiga aylanganini alohida qayd etib kelmoqda. Sportni ta'lim-tarbiya bilan mutanosib ravishda izchil rivojlantirish mamlakatimizning mustaqil taraqqiyot yo'lidagi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan etib belgilangan.

O'quvchilarni jismoniy tarbiya darslariga jalb etish, ularni ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish eng muhim vazifa hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya jarayoni murakkab sanaladi, unda sportchilar uzoq, mashaqqatli mehnat qilib, sport mahoratlarini va ko'nikmalarini dars jarayonida bir lahzada namoyon qiladi. Sport har qanday insonni tarbiyalashga qodir, u sport cho'qqilarini egallashda har bir shaxsdan o'ta irodali bo'lishini taqozo qiladi. Ana shundagina o'quvchi bosqichma-bosqich sport sirlarini egallab boradi.

Avvalo, shuni ta'kidlash joizki, jismoniy tarbiya va sport nafaqat iqtidorli sportchilar tayyorlash uchun, balki sog'lom genofonsni ta'minlash va barkamol avlodni tarbiyalashga

xizmat qiladi. Yurtboshimiz ta'biri bilan aytganda "Sport farzandlarimizning xarakterini toblaydi, qalbida o'z xulqi, yurti bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantiradi. Zero, g'urur, faxru iftixor inson uchun o'z maqsadlariga erishishda madad bo'ladi".

Xulosa qilib aytganda, sihat salomatlik, jismoniy tarbiya va sportga oid hujjatlarda o'z aksini topib kelayotgan Davlat dasturlarining yanada chuqurroq va global miqyosida amalga oshirilishida, bugungi va kelajak avlodni ma'nan hamda jismonan tarbiyalashda maktablarda jismoniy tarbiya darslarini rivojlantirishning o'zni beqiyodir. Bu esa farzandlarimizning jismoniy holatiga, salomatligiga ijobiy ta'sir etishi shubhasizdir.

МАКТАБ ИЧКИ БОШҚАРУВ АМАЛИЁТИДА МЕНЕЖМЕНТНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

*Жўраева Н.Ж.,
ҚарДУ тадқиқотчиси*

Бошқарув фаолияти таълим ривожланишининг барча босқичларида шаклланган ва ривожланган. Болалар боғчасидан олий таълимга ва докторантурага қадар узлуксиз таълимнинг барча босқичларида унинг аҳамиятини таъкидлаш жуда муҳимдир. Бошқарув фаолиятининг роли жуда катта. У инсоннинг етук шахс сифатида нормал ривожланиш жараёнини таъминлайди.

Умумтаълим мактаби мураккаб динамик ижтимоий тизим сифатида мактаб ичидаги бошқарув объекти вазифасини бажаради. Шундан келиб чиқиб, мактабни бошқариш ва унинг алоҳида таркибий қисмлари ёки умумий тизимнинг қуйи тизимлари сифатида ишлайдиган қисмлари ҳақида гапириш мумкин. Бундай қуйи тизимлар ажралмас педагогик жараён, синфлар тизими, мактабнинг тарбиявий ишлари тизими, ўқувчиларга эстетик тарбия бериш тизими, касбга йўналтириш тизими ва бошқалар. Баъзи кичик тизимларни бошқаришнинг алоҳида ҳолатлари мактаб ичидаги бошқарувнинг моҳияти ва мазмунини ташкил қилади.

Бошқарув фаолиятининг мазмуни унинг функцияларида очилади. Бошқарув функциялари одатда ўзгарувчан фаолият сифатида тушунилади. XIX-XX аср охирида бошқарув назариясининг асосчиларидан бири француз тадқиқотчиси А. Файоль бошқарув жараёнининг тузилишида бешта функцияни ажратди: олдиндан кўриш, яъни кутилган келажакни ўрганиш, ва кейинчалик режалаштириш деб номланган режани ишлаб чиқиш; ташкилот, яъни ташкилотнинг моддий ва ижтимоий компонентларини яратиш; бошқарув - фаоллаштирувчи ходимлар; мувофиқлаштириш - ходимларнинг саъй -ҳаракатларини боғлаш ва бирлаштириш; назорат - буйруқ ва қоидаларнинг бажарилишини назорат қилиш¹.

Таълим тизимининг ишлаши ва ривожланиши марказлаштирилган бошқарув ва таълим муассасаларининг мустақиллиги комбинацияси асосида, ижодий уюшмалар ва бошқа ташкилотларнинг кенг жамоатчилиги фаол иштирокида амалга оширилиши керак.

Мактаб ичидаги бошқарувнинг анъанавий концепцияси субъектнинг бошқарув объектига мақсадли таъсири каби хусусиятларда очиб берилади; иккинчисини сифат жиҳатдан янги ҳолатга ўтказиш учун бошқариладиган тизимнинг бошқариладиган тизимга таъсири; педагогик ишни илмий ташкил этиш элементларини жорий этиш ва

¹ Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. - М: Контроллинг, 2006. - 278 с.

бошқалар. Бугунги кунда мактаб бошқарувидаги “таъсир” фалсафаси “ўзаро таъсир”, “хамкорлик”, “рефлексив бошқарув” фалсафаси билан алмаштирилмоқда.

Мактабни бошқариш назарияси мактаб ичидаги бошқарув назарияси билан тўлдирилди (Ю.А. Конаржевский, Т.И. Шамова ва бошқалар). Менежмент назарияси, биринчи навбатда, шахсий йўналиши билан, агар менежернинг фаолияти чинакам ҳурматга, ўз ходимларига бўлган ишончга асосланган бўлса, улар учун муваффақиятли вазиятлар яратади¹. Мактаб ичидаги менежмент назариясини асосан, бошқарувнинг шу жиҳати тўлдиради. Менежмент ғояларини тушуниш, уларни мактаб фани муаммолари соҳасига ўтказиш, мустақил йўналиш - мактаб ичидаги бошқарувни ривожлантириш учун замин яратади².

Мактабнинг ички бошқарув амалиётида менежментнинг қуйидаги асосий тамойиллари белгиланади: педагогик тизимларни бошқаришни демократлаштириш ва инсонпарварлаштириш; бошқарувда тизимлилик ва яхлитлик; марказлаштириш ва номарказлаштиришни рационал бириктириш; ягона бошқарув ва коллегиалликнинг бирлиги; педагогик тизимларни бошқаришда ахборотнинг холислиги ва тўлиқлиги.

Мактабни ички бошқарув йўналиши, биринчи навбатда, раҳбарлар, ўқитувчилар, ўқувчилар ва ота - оналарнинг ташаббускорлигини ривожлантиришни назарда тутди. Бу эса очик муҳокама ва бошқарув қарорларини қабул қилиш шароитида бўлиши мумкин.

Мактаб раҳбарларини сайлаш, педагог кадрларни танлашда конкурс асосида танлов ва шартнома тизимини жорий қилиш мактаб ҳаётидаги демократик тамойилларнинг бир кўринишидир.

Бошқарув воситалари қуйидагилар:

1) иерархия, унинг асосий воситаси - одамга юқоридан таъсир қилиш;
2) маданият, яъни. жамият, ташкилот, одамлар гуруҳи томонидан ишлаб чиқилган ва эътироф этилган инсон хулқ - атворини белгилайдиган қадриятлар, ижтимоий меъёрлар;

3) бозор, яъни. маҳсулот ва хизматларни сотиб олиш ва сотишга, мулкый муносабатларга, сотувчи ва харидор манфаатлари мувозанатига асосланган тенг горизонтал муносабатлар.

Реал ижтимоий ва иктисодий тизимларда бошқарувнинг ҳар учта воситаси ҳам бир вақтнинг ўзида мавжуд бўлади.

Бошқарув самарадорлиги кўп жиҳатдан қабул қилинган қарорларнинг сифатига боғлиқ. Бошқарув қарорларининг таснифи, бунда, биринчи навбатда, субъектнинг ташкилий масалаларни ҳал қилишдаги ҳиссаси ҳисобга олинади³.

Бошқарув қарорларининг турлари:

- ташаббускор - янги мақсадни белгилайдиган қарорлар ва уни ҳал қилиш йўллари. Бу ерда мақсадни белгилаш жараёни асосий рол ўйнайди, вақтни кўп қисмини ўз ичига олади;

- изчил - умумий мақсадни амалга оширадиган қарорлар. Мақсадни белгилаш жараёни соддалаштирилган (*композиция олиб борилади*), лекин айти пайтда у етакчи рол ўйнайди;

- оралик – бу қарорларнинг мақсади бошқа бирор-бир мақсадни вақтинча қўлга киритилиши туфайли четга суриб қўйиш.

¹ Конаржевский Ю.А. Проблемы внутришкольного управления / Ю.А. Конаржевский. - Челябинск, 1999. - 236 с.

² Шамова Т.И. Исследовательский подход в управлении школой / Т.И. Шамова. - М., 2004. - 232 с.

³ Назмутдинов В.Я. Управление обучением, воспитанием и развитием личности / В.Л. Назмутдинов Д.Ф. Амиров А.Ф. Ибрагимов / Под общей редакцией А.Н. Хузиахметова. - Казань: РИУ «Школа», 2004. - 308 с.

Мақсадни белгилаш жараёни алтернативаларни таклиф қилиш жараёни билан бирлаштирилган;

- мунтазам – шароитга кўра бир мақсадни амалга оширадиган қарорлар;
- ижровий-маъмурий – қабул қилинган қарорларни амалга ошириш шартлари ва тартибини белгиловчи қарорлар. Жараён сифатида мақсадни белгилаш мавжуд эмас.

Мақсад илгари сурилмайди, балки белгиланади;

- паллиатив - шартли мақсадлар билан қабул қилинган қарорлар. Мақсадни белгилаш жараёни фақат мумкин бўлган хатти-ҳаракатлар йўлини кўрсатиб беради: “агар ... унда ...”.

Бошлиқнинг бошқарув фаолияти усулларида қуйидагилар қўлланилади:

- буйруқ, фармон, тасдиқ, келишув, кўрсатма;
- ўқув тарбия жараёнининг ҳолатини кузатиш усуллари (*кузатиш, таҳлил қилиш, тест ўтказиш, суҳбат ва бошқалар*);
- ўқув тарбия жараёни натижаларини кузатиш усуллари (*оғзаки ва ёзма сўров, назорат ишлари*) ва бошқалар.

А.И. Пригожиннинг фикрича, барча бошқарув қарорларини икки турга бўлиш мумкин. Биринчи тур - бу аниқ белгиланган, стандартлаштирилган қарорлар ёки юқори ташкилотнинг иккиламчи шартли буйруқлари. Бу турдаги қарор раҳбарнинг қанақалигига ва унинг йўналишига боғлиқ эмас. Иккинчи тур - вазиятли қарорлар, бу ерда раҳбарнинг қанақалиги қабул қилинган қарорларнинг моҳиятида жиддий из қолдирмайди.

Узлуксиз таълим жараёнини бошқаришнинг бир неча даражалари мавжуд. Биринчи назарий даража - бу таълим жараёнининг тизим сифатида, унинг ҳаракатлантирувчи кучлари, қонунлари ҳақида тасаввурлар. Раҳбарнинг роли: ўзи билади, ўқитувчиларга ўқув жараёни ҳақидаги билимларни ривожлантиришда ёрдам беради.

Иккинчиси - таълим дастури, ўқув режаси лойиҳаси даражаси ва бошқалар. Раҳбарнинг роли: таълим дастури, ўқув режасини ишлаб чиқиш, ўқув дастурларини, дарсликларни танлаш бўйича жамоавий ишларни бошқаради. Учинчи даража - маълум бир ўқув жараёнини бир йилга мўлжалланган мавзуси, машғулотини режалаштириш шаклида лойиҳа яратиш. Раҳбарнинг роли: ўқитувчилар фаолиятини таълим жараёнини режалаштириш бўйича фаолиятини ташкиллаштиради, узоқ муддатли режалаштиришни рағбатлантириш, технологик хариталар тузади ва бошқалар. Тўртинчи даража - бу реал жараён даражаси. Раҳбарнинг роли: ўқув жараёнининг боришини, унинг натижаларини ўрганади; таҳлил қилади, қарорлар қабул қилади, мактаб даражасида ўқув жараёнининг ривожланишини режалаштиради, ўқув жараёни иштирокчиларининг фаолиятини ташкил қилади, назорат қилади ва тартибга солади.

Ўқувчиларни тайёрлашни комплекс бошқаришнинг моҳияти ўқув-тарбиявий ва ўқув-билиш жараёни, илмий-тадқиқот ишлари ва ўқувчиларнинг ўзини ўзи бошқариш масалаларини ҳал қилишнинг бирлигидадир.

Бошқарув самарадорлиги бошқарувчилар ва бошқариладиганларнинг ўзаро таъсирига, жамоадаги ижтимоий-психологик иқлимга, ҳар бир жамоа аъзосининг шахсиятига йўналтирилганлигига, жамоа олдида турган муаммоларни муваффақиятли ҳал этиш истагига боғлиқ.

Ўқитувчининг ўқувчилар билан педагогик мулоқот жараёнида ҳаракатлари ички ва ташқи омилларнинг бутун мажмуаси билан белгиланади. Бу омилларнинг

таъсири ва уларнинг объектив қиймати ўзгарувчан. Улар ўқитувчилар ўртасидаги шахслараро фарқларга ва педагогик жараён содир бўладиган аниқ вазиятга боғлиқ. Ўқитувчи фаолиятига ташқи томондан таъсир этувчи омилларни аниқлаш осон.

Шу билан бирга, ҳаётнинг ҳар қандай соҳасидаги бошқарув ҳаракатлари, агар зарур даражадаги малакага эга ижрочиларнинг зарур сони мавжудлиги билан таъминланса; ходимларни ушбу қарорни амалга оширишда иштирок этишга ундовчи рағбатлантирувчи тамойилни ўз ичига олса амалга ошиши мумкин.

Шундай қилиб, таълим жараёнини эркинлаштириш шароитида маъмурий ҳаракатлар ўқитувчиларнинг ижодий ташаббусига тўсқинлик қилмаслиги, ўйламай инжиқлик қилмаслиги ёки қарор чиқармаслиги, балки илмий тасдиқланган мезонлар билан белгиланиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ахлиддинов Р.Ш. Умумий урта таълим сифат менежментининг ижтимоий-педагогик асослари: Муаллиф реферати. дис доктор, педагогика, фанлар. - Тошкент: ТСПУ им.Низомий, 2000.- 44 б.
2. Журинский А.Н. Замоновий дунёда таълимнинг ривожланиши: Дарслик, укувчилар учун кулланма. юкррирок, укиш, муассасалар. - 2 -нашр, Рев. ва кушинг. - М.: Туманит. Эд. ВЛАДОС маркази, 2003.- 240 п.
3. Иноятов У.И. Касб-хунар коллежида таълимни бошқариш ва сифатини назорат қилишнинг назарий ва ташкилий-услубий асослари : Дис Доктор пед. фанлар. - Тошкент: "ИССПО", 2003. - 330 б.
4. Исмадияров Я.У. Олий педагогик таълим тизимида инновацион менежментни шакллантириш механизмларини такомиллаштириш: Дис... доктор пед. фанлар. - Тошкент: "ТСПУ", 2018. - 234 б.
5. Кнорринг, В. Теория, практика и искусство управления. - М.: Издательство НОРМА - ИНФРА, 2005. - 283 с.
6. Файоль, А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. - М.: Контроллинг, 2006. - 278 с.
7. Конаржевский, Ю.А. Проблемы внутришкольного управления / Ю.А.Конаржевский. - Челябинск, 1999. - 236 с.
8. Шамова, Т.И. Исследовательский подход в управлении школой / Т.И. Шамова. - М., 2004. - 232 с.
9. Назмутдинов, В.Я. Управление обучением, воспитанием и развитием личности / В.Я. Назмутдинов, Д.Ф. Амиров, А.Ф. Ибрагимов / Под общей редакцией А.Н. Хузиахметова. - Казань: РИУ «Школа», 2004. - 308 с.

5-SHO'BA: TA'LIMDA SIFAT VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH UCHUN XORIJIY TILLAR O'QITILISHINING O'RNI VA AHAMIYATI. O'ZBEKISTONDA BARQAROR RIVOJLANISHNING IJTIMOIIY-SIYOSIIY AHAMIYATI

*Pulatov J.N.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM dotsenti,*

Har bir insonning baxt-saodati, uning bugungi va kelajak hayoti butun insoniyatning taqdiri bilan uzviy bog'liqdir. Hozirgi tarixiy jarayonlarning rivojlanishi, bir tomondan, har xil davlatlar o'rtasidagi ziddiyatlarning saqlanib qolishi bilan, ikkinchi tomondan, jahon hamjamiyati davlatlarining o'zaro bog'liqligi tobora kuchayib borishi, turli xalqlarning ijtimoiy hayoti va turmush tarzining baynalmilal tus olib borishi bilan tavsiflanadi. Barqarorlik insoniyat tarixida yaratuvchilik, bunyodkorlik faoliyati uchun asos bo'lgan. Qadimgi mashhur faylasuf Konfutsiy: "Farovonlik - maqsad, islohotlar - unga erishish yo'li, barqarorlik esa shart-sharoitdir" deb bejiz aytmagan. Xususan, barcha xalqlar uchun munosib chinakam insoniy turmushning moddiy va ma'naviy shart-sharoitlarini yaratish, sayyoramizdagi hayotni ta'minlash, uning boyliklariga, avvalo eng katta boylik – insonning o'ziga, uning imkoniyatlariga avaylab munosabatda bo'lish – bugungi kunning dolzarb muammolariga aylanib bormoqda. "Endilikda inson, uning hayoti, ozodligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa ajralmas huquq hamda erkinliklari muqaddas sanalib, ular davlat tomonidan kafolotlanadi"¹.

Bu boradagi O'zbekistonning eng muhim bazifalaridan biri – bu insonning huquq va manfaatlarini ta'minlash uning barqaror rivojlanishi, farovon yashashi uchun barcha imkoniyatlarni yaratish davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mamlakatimizda so'ngi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 2015 – yil sentyabr oyida Barqaror rivojlansih maqsadlariga hamohang tarzda Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018 –yil 20 – oktyabrda qabul qilgan qarorida 2030 – yilgacha bo'lgan davr uchun milliy maqsadlarni amalga oshirmoqda. Qaror bilan tasdiqlangan Milliy maqsad va vazifalar o'zida 2030 – yilgacha barqaror rivojlanish sohasida jami 17 ta maqsad va ular doirasida amalga oshiriladigan vazifalarni qamrab olgan:

- barcha joylarda aholining kam ta'minlanganlik darajasini pasaytirish;
- oziq-ovqat xavfsizligini mustaxkamlash, ovqatlanish ratsionini yaxshilash hamda qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishiga ko'maklashish;
- sog'lom turmush tarzini ta'minlash va barcha yoshdagi kishilarning farovonligiga ko'maklashish;
- arzon, ishonchli, barqaror va zamonaviy energiya manbalaridan barcha uchun umumfoydalanish imkonini ta'minlash;
- samarali bandlikni oshirish hamda erkaklar va xotin-qizlarni munosib ish bilan ta'minlash asosida barqaror va umumqamrovli iqtisodiy o'sishga ko'maklashish;
- mamlakat ichida tengsizlikni uning barcha ko'rinishlarida qisqartirish kabilar shular jumlasidandir.

Jumladan, amalga oshiriladigan tadbirlar natijasida 2030 - yilgacha O'zbekistonda o'ta qashshoqlikni tugatish, kam ta'minlangan aholi sonini hozirgiga nisbatan ikki

¹ Sh.Mirziyoyev. «Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz». - Toshkent: O'zbekiston, 2017.- 102 b.

baravarga kamaytirish rejalashtirilgan. Barqaror rivojlanish maqsadlari demokratik, adolatli jamiyat qurishning eng muhim asoslaridan biri hisoblanadi.

Etirof etish joizki, bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida aynan islohotlarimiz xalqimizning kundalik hayotida o'z ifodasini topayotganligini e'tirof etdi. Mamlakatimiz aholisining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va sog'lig'ini muhofazalash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, ekologik muhitni barqarorlashtirish, gender tenglikni ta'minlash yuzasidan muhim loyihalar hayotga tatbiq etilayotir. Bu ishlarning natijalari xalqaro reytinglarda alohida e'tirof etilayotgani quvonarlidir.

Hammaning qonun oldida tengligi, insonparvarlik, adolatlilik, sud hokimiyatining mustaqilligi ta'minlanishi ham bevosita inson huquqlari ustuvorligiga xizmat qilmoqda. Shu tufayli fuqarolarning siyosiy huquqlari, fikr, so'z va vijdon erkinligi kafolatlanmoqda. Mamlakatimizda diniy erkinlik borasida ham qator amaliy ishlar qilindi. Millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik yanada mustahkamlangan.

Barqaror rivojlanish – bugungi kunda barcha mamlakatlar rivojlanishining o'ziga xos modelidir. Barqarorlik, tinchlik, - bular davlatchiligimizning yangi binosi barpo qilinadigan poydevoridir. Bu bizning ertangi porloq kunimizga olib boradigan yo'ldir. Barqarorlik, avvalo, har qanday taraqqiyot, bunyodkorlik faoliyatining zaruriy sharti va zmini hisoblanadi. Barqaror rivojlanish maqsadlari barcha insonlarga birdek shart-sharoitlarni yaratib berishni taqozo etadi. Bu esa, asosiy qonunimizda "O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo'yiladi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart"¹ o'z ifodasini topgan. Shu birgina moddaning o'zi olijanoblik, ezgulik va tom ma'nodagi bag'rikenglik fazilati xalqimiz tabiati, mentaliteti asosini tashkil etishidan dalolat beradi.

O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish borasidagi faoliyati quyidagi yo'nalishlardan iborat.

birinchidan, insonning huquq va erkinliklarini ta'minlash eng muhim o'rinda turadi. Yurtimizda Barqaror rivojlanish maqsadlari har bir insonning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlashni ko'zda tutadigan "**hech kimni e'tibordan chetda qoldirmaslik**" tamoyili asosida amalga oshirilmoqda.

ikkinchidan, mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy hayotida va ishbilarmonlik sohasida ayollarning rolini tubdan oshirishga qaratilgan tizimli ishlar davom ettirilmoqda. Bu o'z navbatida Konstitutsiyamizning 46-moddasida "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar" deb nomlanganligi mamlakatimizda gender siyosati to'la qonli amaliyotga joriy qilinganligiga ishoradir.

uchinchidan, mamlakatimiz aholisining yarmidan ko'pini yoshlar tashkil etishi va ularning huquqlarini himoya qilish davlat siyosati darajasida qaralmoqda.

Bu borada yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni amaliyotga joriy qilinishi va yoshlar huquqlarini ta'minlashga doir islohotlar fikrimizning dalilidir.

Bugun erishilgan yutuqlarimizni mustahkamlab, yanada dadil qadamlar tashlashimiz shart. Eng asosiysi, islohotlarimiz natijasini yurtimizda yashayotgan har bir inson, har bir oila o'z kundalik hayotida his etmoqda. Chindan ham, barchamiz bir tanu bir

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi . O'zbekiston, 2017.- 9 b.

jon bo'lib, yakdil va ahil bo'lib harakat qilsak, halol-pok bo'lib, yaxshi niyat bilan mehnat qilsak, har qanday marralarni egallashga, boshqacha aytganda, barqaror taraqqiyotni yaratishga qodir xalqmiz.

O'zbekistonda barqaror taraqqiyotning ijtimoiy siyosiy ahamiyati bo'yicha olib borilgan tahlillar natijasi yuzasidan quyidagi xulosalar taqdim etildi:

1. Barqaror rivojlanish maqsadlari aholi turli qatlamlarining ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, ma'rifiy himoyasiga yo'nalgan mamlakat strategiyasi bo'lib, unda inson manfaatlari huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida belgilangan.

2. Barqaror rivojlanish maqsadlari fuqarolarning huquq va erkinliklari, majburiyat va ma'suliyatlarini to'liq anglashni, jamiyatning teng huquqli a'zosi ekanligini his qilish va jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik tuyg'usi bilan hissa qo'shishi lozim.

3. Barqaror rivojlanish maqsadlarida jamiyatni rivojlantiruvchi bosh omil insondir.

4. Barqaror rivojlanish bu – bugungi kunning ehtiyojlariga javob beradigan, ammo ulardan kelgusi avlodlar ham bahramand bo'lish imkoniyatlaridan mahrum etmaydigan rivojlanish konsepsiyadir.

5. Har qanday demokratik davlatda inson huquq va erkinliklarining himoyasi oliy qadriyat sifatida belgilangan. Jamiyat taraqqiyoti esa, insonning huquqlari, burch va ma'suliyatini namoyon qilishida o'z ifodasini topadi. Befarqlik esa, mamlakatni tanazzulga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.; "O'zbekiston". 2017 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011 yil 26 yanvardagi 21-son "O'zbekistonda Birlashgan millatlar tashkilotining Ming yillik rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2011 yil. 4-5-son. 35-modda
3. Sh.Mirziyoev "Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir" T.: O'zbekiston 2018 y 249 b.
4. Sh.Mirziyoev. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" T.; "O'zbekiston" 2017 yil 138 bet.
5. Sh.Mirziyoev "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi" T.; "O'zbekiston" 2017 yil 13 bet.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

**Xasanova Sh.B.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM dotsenti,
Begmurodov B.A.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchisi**

Matematika bolalarda tafakkur, diqqat, xotira, ijodiy tasavvur etish kuzatuvchanlikni rivojlantirishga imkon beradi. Shuningdek matematika bolalarning mantiqiy fikrlash malakalarini oshirishi, ularning o'z fikrlarini aniq va to'g'ri bayon etish uchun zamin hozirlaydi. Bolada matematik tasavvurlarni shakllantirishni o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan holda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. O'yin-bola hayotining uzviy qismidir. O'yin orqali bola atrof - muhit, tabiat hodisalari, manzaralari, buyumlar, o'simliklar, hayvonlar dunyosi bilan tanishadi. O'yin ularning eng sevimli mashg'uloti

bo'lib, ular har qanday mashg'ulotni o'yin bilan uyg'unlashtirishga harakat qiladilar. Shunday ekan tarbiyachi bolalar faoliyatidan o'yinni siqib chiqarmasdan, undan maqsadga muvofiq foydalanish bilan ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga imkon beradi.

Boshlang'ich ta'lim davrida bolalarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashkil qilishda didaktik o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Bolalarning boshlang'ich matematik tasavvurlar bilan tanishishi bolalar bog'chasining yosh guruhida boshlanadi. Ushbu bosqichda tarbiyachi va ota-onalar katta mas'uliyatga ega, chunki ular o'z bilimlarini bolalarga faqatgina materiallarni yaxshi tushunish bilan emas, balki mavzuni o'rganishga undashlari kerak. Shu sababli, bolalar bog'chalarida va boshlang'ich maktabda matematika darslarida o'quv jarayoni o'yin shaklida o'tkaziladi.

Matematika darslarida didaktik o'yinlarni tashkil etish metodikasi bilan tanishaylik.

Har qanday didaktik faoliyat kabi, matematik kontent o'yinlar bir necha elementlardan iborat. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun matematik didaktik o'yinlarning asosiy vazifalari: son va miqdordagi g'oyalarni shakllantirish, kattaligi va shakli, vaqt va makonda orientatsiyani rivojlantirishga qaratilgan. Boshqacha qilib aytganda, bolalar o'n birinchi raqamlar va raqamlar bilan tanishadilar, geometrik raqamlarni o'rganadilar, "katta" va "kichik" tushunchalarini aniqlaydilar.

Didaktik o'yinlarni xilma-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin. Didaktik o'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi:

1. O'yinning vazifasi. 2. O'yinning harakati. 3. O'yinning qoidasi. 4. O'yinning yakuni. Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin bolalarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. Bolalar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar. Masalan,

"Olma terish" o'yini.

Jihozlar: Magnit taxta, yozuv taxtasi, olma daraxtining rasmi, qalin qog'ozdan yasalgan olma mevasining shakllari va savatchalar, olma mevalarining soni guruhdagi bolalar soniga savatchalar esa qatorlar yoki guruhlar soniga teng bo'ladi.

Magnit taxtasiga qistirish uchun olma daraxt rasmi chizilgan plakat va olma mevalarining orqa tomoniga magnit plastinkasi yelimlanadi. Shuningdek olma mevalarining orqa tomoniga oddiy qalam bilan 1dan 10 gacha sonlar yoziladi. sonlarni o'chirib, keyingi mashg'ulotlarda yangisini yozish mumkin. O'yinda 3 guruh bo'ladi. Har bir guruhga bitta savatcha berishadi. Har bir guruhdan 1 ta dan bola chiqib olmalar orqasida yozilgan sonlarni aytadi. To'g'ri sonlari topilgan olmalar savatlarga solinadi, noto'g'ri aytilgan olmalar olma shoxlariga mahkamlanadi. Kim ko'p sonlarni to'g'ri topsa shu guruh g'olib bo'ladi.

"Kimda qancha meva bor" o'yini.

Bolalar 2 guruhga bo'linadi va ular doira shaklida joylashadi. Kartondan meva shakllari kesilib, birinchi guruhdagi har bir bola qo'lga 1-4 tagacha "meva" beriladi. Bolalar mevalarni qo'llarida ko'rsatib ushlab turadilar. 1chi guruhga 2 guruhdan bitta bola chaqirilib, doira ichiga kirib aylanib yuradi, kimning qo'lida 2ta meva, 3 ta meva bor topib kel degan topshiriq beriladi. Demak birinchi bola 2ta mevasi bor bolani topadi, boshqasi 3ta ni, 1tani, 4 tani va hakoza o'yin shunday davom etadi. Bolalar kimning qo'lida qancha meva borligini to'g'ri topishlari kerak. Barcha mevalar soni aniqlangach, ikkinchi guruhdagi bolalar va birinchi guruhlar almashinadi yani mevalar ikkinchi guruh bolalari qo'llariga beriladi. Endi birinchi guruhdagi har bir bola ikkinchi guruhdagi bolalar mevalari sonlarini aniqlaydi, Bu jarayonni tarbiyachi hisoblab boradi. Ko'p mevalar sonini to'g'ri

topgan guruh g'olib hisoblanadi. Bu o'yindan maqsad bolani sanashga, topqirlikka o'rgatishdir. Tarbiyalanuvchilar didaktik o'yinlar jarayonida ham o'yin, ham bilim olish faoliyatiga jalb etyadi. Shu bilan birga bolalar bu jarayonda hamkorlikda ishlash, qoidalarga amal qilishga o'rgnadilar.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ В НАВОИЙСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

***Шомиев Г.У.,
доцент РЦППКРНО Навоийской области***

Уровень здоровья населения зависит от качества услуг системы здравоохранения страны. Роль государства в области здравоохранения и образования достаточно велика. Создание в стране качественной системы здравоохранения, обеспечивающей сохранение и улучшение здоровья населения, формирование условий для воспитания здорового поколения, является приоритетным направлением государственной политики.

Рынок медицинских услуг в Узбекистане претерпевает за последние годы существенные изменения: наряду с государственными учреждениями здравоохранения, оказывающими бесплатные и платные медицинские услуги, все заметнее становится роль частных медицинских компаний.

Каковы особенности и тенденции сферы медицинских услуг, как будут соотноситься и взаимодействовать государственные и частные медицинские учреждения, какую стратегию развития они должны выбирать, в том числе в контексте исключительной социальной значимости данной сферы – эти вопросы стоят сегодня как перед государством, так и перед менеджерами медицинских учреждений и затрагивают практически всех: пациентом врача может стать каждый из нас.

Вопросы и споры продолжаются и будут продолжаться, причем невозможно представить раз и навсегда найденную оптимальную модель деятельности медицинских учреждений – на разных этапах развития государства, общества и медицинской науки организационные и экономические модели медицинской помощи населению будут изменяться и адаптироваться к существующим условиям, что и будет обуславливать их многообразие. Канули в Лету времена, когда медицинская помощь была бесплатной всегда и всем. С одной стороны, слишком высокозатратными стали современные медицинские технологии, с другой – в здравоохранении качество медицинской помощи зависит не только и не столько от применяемых технологий и средств, сколько от форм ее организации и финансирования. И государство, и медперсонал, и пациенты оказались между Сциллой и Харибдой – стоимостью медицинских услуг и их качеством, то есть проблема затратной эффективности медицинских услуг стала на современном этапе развития здравоохранения одной из ключевых.

Этап формирования сферы медицинских услуг. В соответствии со стратегией социально-экономических преобразований в стране, реформирование сферы оказания медицинских услуг и системы здравоохранения осуществлялось поэтапно, с учетом социальной защиты населения. В настоящее время условно можно выделить три этапа реформ.

Начальный этап формирования сферы медицинских услуг (1991-1998 гг.)

Реформирование системы здравоохранения Узбекистана, как и других отраслей, началось с первых дней обретения независимости. Основными целями подготовительного этапа реформирования стали подготовка к глубокому структурному реформированию системы здравоохранения и разработка базовой концепции. Для реализации этих целей на подготовительном этапе были определены следующие приоритеты: охрана материнства и детства; борьба с инфекционными заболеваниями и экология; рационализация коечной сети с расширением амбулаторно-поликлинической сети.

Этап структурного реформирования (1998-2008 гг.). Начало этого периода связано с выходом Указа Президента Республики Узбекистан УП-2107 от 10 октября 1998 г. “О Государственной программе реформирования системы здравоохранения республики Узбекистан” и принятием “Концепции реформирования системы здравоохранения в 1998-2005 гг.”. В этой концепции была обозначена главная цель реформ здравоохранения - создание в стране системы здравоохранения, обеспечивающей сохранение и улучшение здоровья населения, формирование условий для воспитания здорового поколения на основе осуществления ряда основополагающих принципов, в числе которых: равнодоступность квалифицированной медицинской помощи населению; государственный контроль за состоянием здоровья населения и среды его обитания; внедрение рыночных принципов и механизмов в систему здравоохранения; создание эффективной системы охраны материнства и детства; приоритетное развитие профилактического здравоохранения; гармоничное сочетание бесплатной медицинской помощи и платных медицинских услуг, включая развитие медицинского страхования; развитие многоукладной системы здравоохранения, стимулирование развития частной медицинской практики; развитие системы экстренной медицинской помощи и создание института врача экстренной медицины; пилотирование новой модели специализированной медицинской помощи на республиканском уровне.

С учетом стратегических задач, определенных Концепцией, в начальном периоде структурного реформирования основной целью стала глубокая реструктуризация всей системы здравоохранения. Для реализации этих целей на данном этапе были определены следующие приоритеты: охрана материнства и детства; борьба с инфекционными заболеваниями и экология; коренное реформирование первичной медико-санитарной помощи населению путем создания системы общей врачебной практики и ее пилотирование в сельской местности; создание принципиально новой системы оказания населению экстренной медицинской помощи; создание многоукладной системы здравоохранения, создание и развитие в здравоохранении негосударственного сектора и частной врачебной практики; начало внедрения рыночных механизмов на основе развития различных форм смешанного и частного финансирования, создание рынка медицинских услуг; реформирование системы высшего и среднего медицинского образования.

Этап дальнейшего развития и углубления структурных реформ (2008-2018 гг.). Основной целью данного этапа стало углубление и развитие реформ на всех уровнях здравоохранения с учетом следующих приоритетов: охрана материнства и детства; борьба с инфекционными заболеваниями и экология; дальнейшее развитие института общей врачебной практики, распространение этой модели на всех территориях; дальнейшее развитие системы экстренной медицинской помощи; дальнейшее развитие рыночных механизмов и многоукладной системы

здравоохранения; дальнейшее развитие системы высшего и среднего медицинского образования, в том числе в части подготовки управленческого персонала менеджменту медицинских учреждений; начало реформирования системы управления качеством медицинских услуг, как в государственном, так и в частном секторе; глубокое реформирование системы специализированной медицинской помощи на республиканском, региональном и районном уровнях; реструктуризация системы управления здравоохранением¹.

Этап коренного совершенствования системы здравоохранения и медицинских услуг (2018-2025 гг.). В целях коренного совершенствования механизмов организации и управления системы здравоохранения за последние три года принято более 160 нормативно-правовых документов. В результате во всех звеньях системы здравоохранения происходят важные изменения. Начиная с первичной медицинской помощи и заканчивая специализированными центрами, везде внедряются новые технологии, широко применяются достижения мировой науки и медицины.

Эти изменения основаны, прежде всего, на Указе Президента Республики Узбекистан от 7 декабря 2018 года № УП-5590 "О комплексных мерах по коренному совершенствованию системы здравоохранения Республики Узбекистан", Постановлению Президента Республики Узбекистан от 18 декабря 2018 года № ПП-4063 «О мерах по профилактике неинфекционных заболеваний, поддержке здорового образа жизни и повышению уровня физической активности населения», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 23.01.2018 №ПП-3489 «О мерах по дальнейшему упорядочению производства и ввоза лекарственных средств и изделий медицинского назначения», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 25 января 2018 года № ПП-3494 «О мерах по ускоренному совершенствованию системы экстренной медицинской помощи», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 16 апреля 2019 года № ПП-4290 «О мерах по развитию государственно-частного партнерства в сфере здравоохранения», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 19 апреля 2019 года № ПП-4295 «Об утверждении национальной программы по совершенствованию эндокринологической помощи населению республики на 2019-2021 годы», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 6 мая 2019 года № ПП-4310 «О мерах по дальнейшему развитию системы медицинского и фармацевтического образования и науки», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 8 ноября 2019 года № ПП-4513 «О повышении качества и дальнейшем расширении охвата медицинской помощью, оказываемой женщинам репродуктивного возраста, беременным и детям», Постановлению Президента Республики Узбекистан от 2 октября 2020 года № ПП-4847 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления сферой здравоохранения».

За последний год принято более 20 указов и постановлений, нацеленных на повышение качества медицинского обслуживания. В этом году из бюджета выделен 21 триллион сумов, что в 3 раза больше, чем в 2017 году. В ходе проведенных на местах опросов лишь 13% респондентов отметили, что ощущают положительные изменения в медицинской сфере.

Президент Ш.М.Мирзиёев обозначил пять направлений дальнейших преобразований:

- первое - превратить первичное звено медицины в систему раннего выявления и лечения заболеваний;
- второе - увеличить объем и кардинально улучшить качество узкопрофильных медицинских услуг через специализированные центры;
- третье - через цифровизацию резко сократить бумажную волокиту, бюрократию и коррупцию в сфере;
- четвертое - развить конкуренцию и расширить участие частного сектора во всех направлениях медицины;
- пятое - повысить уровень знаний медработников, развить медицинское образование и науку¹.

Первоочередное внимание необходимо уделить повышению качества услуг в семейных врачебных пунктах и поликлиниках. Сегодня учреждения первичного звена имеют потенциал для проведения лечения по 87 видам заболеваний. Для этого необходимо обеспечить данное квалифицированными кадрами, а также 50 видами лекарственных средств и 16 видами медицинских изделий для экстренной помощи. Президент подчеркнул важность лечения хронических заболеваний в первичном звене, особенно усиления профилактики сердечно-сосудистых и желудочно-кишечных заболеваний.

Планируется ввести пакет бесплатных медицинских услуг по лечению заболеваний в первичном звене. Указано на необходимость повышения квалификации семейных врачей совместно со Всемирной организацией здравоохранения, привлечения специалистов в отдаленные районы в рамках программы «Сельский врач». Поставлена задача усовершенствовать нормативы штатов семейных врачебных пунктов и поликлиник, квалификационные требования к врачам и медработникам среднего звена, стандарты оснащения. В стране действуют 17 специализированных медицинских центров. Они проводят медицинские обследования на местах, в результате заболевания выявляются на ранней стадии и облегчается доступ к медицинской помощи. В частности, центры фтизиатрии и педиатрии открыли свои отделения во всех регионах, благодаря чему за последние два года число пациентов, приезжающих в Ташкент, уменьшилось почти на 20%.

Глава государства подчеркнул необходимость эффективной привязки областных, районных и городских больниц к специализированным центрам и приближения квалифицированных медицинских услуг к населению. Также отмечено, что процесс лицензирования частных медицинских организаций должен быть упрощен и полностью цифровизирован.

Сегодня в деятельность медицинских учреждений, которых в стране насчитывается более 3 тысяч, внедряются внедряются современные технологии. К информационной системе «Электронная поликлиника» подключены 423 учреждения первичного звена.

В некоторых медицинских учреждениях не хватает компьютеров. Хотя на цифровизацию сферы из бюджета выделено 28 миллиардов сумов, работа в этом направлении продвигается медленно.

В связи с этим в областных управлениях здравоохранения планируется введение должности заместителя начальника по по цифровизации и развитию государственно-частного партнерства. Кроме того, во всех медицинских учреждениях будут введены 2 тысячи штатов медсестер-операторов.

¹ <https://review.uz/post/1-noyabrga-qadartoshkent-shahridagi-barcha-poliklinikalar-toliq-raqamlashtiriladi>

Поручено запустить к 1 августа текущего года электронную системы выдачи ордеров, интегрировать с ней все региональные и специализированные центры, а также полностью цифровизировать бумажную работу всех поликлиник Ташкента до 1 ноября.

Указано, что перинатальные и скрининговые центры в областях будут объединены в единый кластер с организацией районных центров.

Нынешняя методология медицинского образования утверждена 30-40 лет назад, и большинство учебников не соответствуют международным стандартам. У вузов и специализированных центров нет мотивации к повышению научного потенциала.

Необходимо провести трансформацию медицинских вузов, открыть новые направления по подготовке менеджеров и специалистов по работе с высокотехнологичным оборудованием, на основе передового зарубежного опыта. Данное указание направить талантливых молодых людей, обучающихся в ординатуре и магистратуре, на зарубежные стажировки¹.

Таким образом, наличие определенных особенностей в сфере здравоохранения не позволяет рыночным механизмам управлять эффективно рынком медицинских услуг. Основными факторами, отличающими рынок медицинских услуг от других рынков и влияющими на его формирование и развитие, являются – государственное регулирование и кадровый потенциал. Потребность регулирования рыночного механизма производства и распределения медицинских услуг вызвана и наличием таких обстоятельств, что очень часто лицам с низким уровнем дохода наиболее необходима медицинская помощь. Расходы на систему здравоохранения предполагают необходимость вложений в кадровый потенциал данной сферы, которые складываются не только из непосредственных расходов на подготовку квалифицированных медицинских работников, но и на создание педагогических условий и средства профессионального самоопределения специалистов сферы медицинских услуг.

МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎРГАНИШДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Бобокулов Ж.Қ.,

Қурбонов М.И.,

Навоий вилоят ХТХҚТМОҲМ ўқитувчилари

Мамлакатимиз ривожланишининг ҳозирги даврида жаҳон таълим йўналишлари бўйича таълимнинг янги устувор йўналишлари белгиланди. 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ўзбекистонни ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясида ўқувчиларнинг функционал саводхонлигини ривожлантириш миллий тадбирлар режасига киритилган. Мактаб таълим сифатини яхшилашнинг асосий йўналтирувчи нуқтаси сифатида мактаб ўқувчилари функционал саводхонлигини ривожлантириш уларнинг жамиятда фаол ишлаш, ўз тақдирини ўзи белгилаш, ўз-ўзини такомиллаштириш ҳамда ўзини-ўзи рўёбга чиқариш қобилиятларини талаб қилади.

¹ <https://review.uz/post/1-noyabrga-qadartoshkent-shahridagi-barcha-poliklinikalar-toliq-raqamlashtiriladi>

Психологларнинг қайд этишича, инсоннинг турли ёшида ўқиш, билим олиш интенсивлиги турлича. Ёшликнинг маълум даврида ўзи ўрганаётган фаннинг тахминан ярмини эгалласа, бутун ҳаёти давомида ундан фойдаланади.

Баъзан, 18-20 ёшдаги ёшларда менга ҳали ҳаммаси олдинда, аниқ ижодий иш билан шуғулланишга улгураман деган фикр туғилади. Шунинг учун вақтни қайтариб бўлмаслигини, унинг бебаҳолигини тушунмасдан уни беҳуда ўтказишади.

Ёшлик бу-айни ижодий илҳом даври!

Энг буюк кашфиётлар ва ихтиролар ёш олимлар томонидан яратилган.

Улуғ ватандошимиз, тиббиёт илмининг отаси, математик Абу Али Ибн Синонинг таржимаи ҳолида шундай жумлалар келтирилади. “Ёшим ўн саккизга боргаида бу илмларнинг ҳаммасини эгаллаб бўлан эдим. Ўша кезларда илмни кўпроқ эслаб қолар эдим, ҳозир эса илмим кўпроқ етилган, аммо билим-битта ва ўшандан бери менда янги бир нарса қўшилгани йўқ”.

Бунга ҳаётда кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

Жаҳонда биринчи аёл математик аёл София Ковалевскаяга 24 ёшида Геттинген университетининг фан доктори илмий даражаси берилди.

Россиялик математик, академик Н.Н. Боголюбов 15 ёшида аспирантурага қабул қилинди.

Электротехник А.Н. Лодигин жаҳонда биринчи марта 23 ёшида чўғланма лампани ихтиро қилди.

Математика-ёшлар фани, математикада яхши натижалар, ажойиб теоремалар олимларнинг ёшлик даврларида очилган. Ҳозирда етакчи олимларимиз ёшликларидаёқ математик иқтидорларини номоён этганлар. Атоқли олимларимиз, Давлат мукофоти лауреати Т.А.Саримсоқов 27 ёшида физика математика фанлари доктори, профессор, 28 ёшда ЎзФА академиги бўлган. У 1942 йилда, шинелда докторлик диссертациясини ҳимоя қилиб, яна ҳарбий қисмга қайтган.

Ўз илмий ишлари билан дунёга танилган машҳур олим С.Ҳ.Сирожиiddинов 32 ёшида физика математика фанлари доктори; ЎзФА аъзоси, Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати, Шавкат Алимов 28 ёшида физика-математика фанлари доктори; ЎзФА аъзоси, В.И.Романовский номли Математика институтининг директори Шавкат Аюпов, 31 ёшида физика-математика фанлари доктори илмий даражасига эришди. Бундай мисолларни юзлаб келтириш мумкин.

Лекин, юқорида келтирилган мисоллар, ўз-ўзидан, инсоннинг ижодий фаолияти ва ҳаётда эришган ютуқлари нималарга боғлиқ-деган савол ҳар бир инсонни ўйлантириб қўяди.

Бунга биз қуйидагича хулосага келдик:

- алоҳида иқтидор;
- тарбия;
- заҳматли меҳнат;
- миллий ва хорижий тилларни пухта ўзлаштириш.
- ўқув машғулотларда замонавий ахборот технологиялардан самарали фойдаланиш.

Ёш авлод келгусида математик булиб етишиши, бу соҳада илмий муваффақиятларга эришиши, жаҳон миқёсидаги математиклар билан мулоқатда бўлиши, халқаро математик анжуманларда қатнашиши, чет элларда босилган математик журналлардан фойдаланиши, ўзига тегишли мақолаларни бемоллол ўқиб тушуниши, фан юзасидан дунё миқёсида фикрлаш, уни жаҳон тан олиши учун хорижий тилларни пухта ўзлаштириш зарур.

Иқтидорли, ўз соҳаси бўйича юқори даражада билимга эга бўлган ёшлар, Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг интеллектуал салоҳиятини ҳамда уни жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллашини таъминловчи омил ва миллатимизнинг зийнати ҳисобланади. Чунки бозор иқтисодиёти шароитида рақобатбардош мутахассислар тайёрлашда таълимнинг ўрни бекиёс эканлигини унутмаслигимиз лозим.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИННОВАЦИИ И ИХ ПЕРСПЕКТИВЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

*Мирзакулова М.,
Маликова Г.,
преподаватели школы №6 г.Навои*

Педагогические и технологические инновации. Ученые утверждают, что, хотя в некоторых странах ноутбуки и видеопроекторы заменяют классные доски и мел, большинство студентов по-прежнему ощущают свою традиционную роль «потребителей информации», а не лиц, решающих проблемы, производителей информации и новаторов. Инновационные процессы обучения с помощью технологий включают в себя полное обновление способов использования и производства информации и знаний. Это видение противоположно использованию технологий для воспроизведения традиционных методов обучения. Его можно распространить на формальную и неформальную учебную среду, обучение взрослых, в школе и университете. Однако потенциал для инноваций, создаваемый технологиями, требует организационных, институциональных и педагогических изменений. На строго педагогическом уровне мы считаем, что хорошей отправной точкой является подход создание цифрового учебного класса. Данный подход выдвигает пять общих принципов:

- учащиеся учатся лучше, когда знания объединяются и / или развиваются из того, что они уже знают;
- учащиеся учатся лучше, когда они работают с другими в процессе обучения, они задают вопросы и размышляют о том, что они узнали и как это было изучено;
- учащиеся учатся лучше, когда предлагаемая информация и контекст адаптированы к их когнитивным потребностям;
- учащиеся учатся лучше, если то, что они изучают, является фундаментальным и всесторонним, и если индивидуальные компетенции / способности прочно привязаны к принципу/общей концепции, и если то, что они изучали, имеет множество приложений;
- учащиеся лучше учатся, когда им дают обратную связь и / или дают возможность оценить собственное обучение.

Пять принципов предлагают основу, которая полезна при разработке учебных решений, направленных на интеграцию технологий в обучение.

Пример интерактивной доски. Интерактивные доски могут быть важным ресурсом для вовлечения учеников во время уроков. Однако вокруг них действительно материализуются проблемы различного характера:

- наблюдается повышение центральной роли учителя и сокращение совместного взаимодействия между учениками;

- наблюдается ускорение темпа уроков в ущерб качеству когнитивного взаимодействия между учителями и учениками.

Если интерактивная доска используется в качестве статической технологии, она не приводит к каким-либо заметным изменениям в практике преподавания. Другими словами, сама по себе технология не поощряет более эффективных способов обучения.

Технологии, компьютеры и обучение. Технологии могут увеличить вероятность обучения. Однако мы не можем однозначно утверждать, что существует прямая связь между технологиями и результатами обучения. Свидетельства в этом отношении противоречивы при пересмотре метаанализа различных типов. Технологии обнаружили эффекты, которые варьировались от 0,09 стандартного отклонения для дистанционного обучения до максимального стандартного отклонения 0,52, связанного с методами обучения на основе интерактивных видео. Говоря более конкретно, метаанализ показывает, что компьютеры используются эффективно:

- когда учителя используют их как часть различных стратегий обучения;
- при предварительном обучении использованию компьютера в качестве учебного пособия;
- когда есть несколько возможностей обучения;
- когда ученик, а не учитель, контролирует обучение с точки зрения времени, темпа, материала, выбора задания;
- когда учителя внимательны к условиям для взаимного обучения
- когда учителя внимательны к отзывам.

Несмотря на некоторые условия использования, технологии могут влиять на процесс преподавания / обучения, прежде всего, когда они ориентированы на студентов. К сожалению, столь же очевидно, что влияние технологий на результаты обучения дало противоположные результаты. Одна из основных причин такого результата может быть связана с методологическими проблемами. Например, большая часть исследований не отделяет основной эффект технологий от других возможных эффектов, связанных с контекстом и отдельными переменными. По нашему мнению, уровни, которые следует учитывать, должны включать следующее:

- уровень школы: организация учебной среды, присутствие и лидерство со стороны директора школы, поддержка со стороны сверстников;
- технологический уровень: устройства (компьютеры, планшеты, видеопроекторы, программное обеспечение);
- уровень учителя: компетентность в использовании технологий, подготовка по использованию технологий, методы обучения и управление классом, цели в использовании технологий;
- уровень учащегося: компетентность и частота использования технологий, пол, социально-экономический статус или семейное происхождение, психосоциальные конструкции, такие как мотивация или самооффективность.

Ограничивая наши выводы содержанием этой статьи, приведенный выше обзор говорит нам о том, что исследования следуют одноуровневой логике и что исследователям все еще трудно получить доступ к уровню студента, особенно в Италии. Данные о студентах представляются актуальными и необходимыми для подтверждения технологических инноваций посредством измерения результатов обучения и образовательных результатов. Мы надеемся, что в будущем попытки

рассмотреть больше уровней анализа будут предприниматься чаще, прежде всего для того, чтобы направлять школы и учителей в технологической интеграции в обучении.

Возможный способ интеграции. В пункте рассматриваются творческие классы с упором на их педагогические, технологические и организационные аспекты инноваций. Целью исследования является обеспечение лучшего понимания инноваций с использованием ИКТ для обучения и определение политических рекомендаций для дальнейшего включения ИКТ в образование и обучение. Помимо кабинетных исследований, был проанализирован ряд существующих кейсов, которые позволили получить представление об основных факторах, способствующих и препятствующих реализации образовательных курсов в реальных условиях.

Основные результаты исследования является многомерный и целостный характер творческих классов как инновационной среды обучения, в которой полностью реализован потенциал ИКТ для обучения. Модель состоит из восьми охватывающих и взаимосвязанных измерений, которые отражают сущность этих обучающих экосистем: содержание и учебные планы, оценка, учебные практики, педагогические практики, организация, лидерство и ценности, взаимосвязанность и инфраструктура. Для педагогов - практиков был разработан набор эталонных параметров, которые отражают системный подход, необходимый для устойчивого внедрения и постепенного расширения творческих классов.

Заключение

Таким образом, в этой статье мы попытались освещать технологии как инструмент для поддержки обучения. Считаем что, что данное исследование, поддержит уровень образовательных инноваций как на местном, так и на национальном уровне, если он поможет сосредоточить внимание на следующих моментах. Во-первых, разработка и внедрение решений для работы в классе, которые помогают учителям интегрировать технологии в преподавание и обучение предметам, поощряют открытое использование аппаратного и программного обеспечения, предоставить ученикам много возможностей для обучения.

НЕКОТОРЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ

Тулаева Г.,

Хусанова К.,

преподаватели школы №6 г.Навои

В условиях стремительной разработки и распространения инновационных технологий, научно-технического прогресса возрастает роль и значение подготовки высококвалифицированных специалистов и, как следствие, приобретают все большую актуальность вопросы предоставления качественных образовательных услуг с целью соответствия уровня подготовки специалистов потребностям экономики, производства и управления. Вместе с тем, влияние интеграционных процессов, растущая роль глобализации обуславливают необходимость использования международных образовательных стандартов и критериев оценки качества в сфере предоставления образовательных услуг.

Качество образования составляет основу обеспечения и повышения уровня жизни индивидуума, что представляет собой главную цель существования государства. Этот критерий является базовым, он занимает особое место в процессе реформирования общества и является составляющим элементом социальной функции

государственного управления, которая рассматривает образование в рамках механизма социального воспроизводства населения с помощью создания условий для развития личности и творческой самореализации каждого гражданина; воспитания людей, способных эффективно работать и обучаться в течение всей жизни; обеспечения социальной среды, которая генерирует потребность в качественном образовании для граждан и предоставляет возможности ее удовлетворения.

В последнее время повышению качества образования, а также совершенствованию системы образования уделяют значительное внимание отечественные и зарубежные ученые. Для эффективного управления, принятия взвешенных решений, сравнения и адекватной оценки современного состояния качества подготовки специалистов необходимо систематическое измерение и оценка качества образования.

По нашему мнению, качество образования это многоплановая категория и критерии ее оценки могут быть самыми разными. Можно выделить четыре основных аспекта оценки качества образования, которые дополняют друг друга:

- гарантированное соблюдение базовых стандартов и эталонов;
- достижение поставленных целей на всех этапах образовательного процесса;
- способность удовлетворять запросы и ожидания потребителей образовательных услуг, а также участников рынка труда;
- стремление к усовершенствованию процесса обучения.

Образовательный процесс является одним из основных процессов деятельности учебного заведения, то оценку качества образования целесообразно осуществлять по трем направлениям: анализ условий оказаний образовательных услуг, оценка текущих показателей реализации образовательного процесса и оценка результатов образовательного процесса. Критерии качества результата образовательного процесса позволяют определить уровень подготовки будущих специалистов для практической деятельности, а критерии качества условий и самого процесса обучения — осуществлять координацию деятельности всех субъектов образовательного процесса по реализации целенаправленных воздействий на процесс. Поскольку основной целью подготовки будущего специалиста является его профессиональная компетентность, то качество результатов представим, исходя из семантической трактовки данной дефиниции: как интегральную характеристику профессиональных и личностных качеств будущего работника.

Таким образом, группа критериев качества результатов образовательного процесса позволит отслеживать практические и личностные навыки будущих специалистов. Критерии качества условий преподавания сводятся к оценке следующих факторов:

- потенциал обучающихся и кадровый потенциал;
- учебно-методическое и дидактическое обеспечение образовательного процесса и учебных программ;
- библиотечный фонд и информационные ресурсы;
- удовлетворенность обучающихся и сотрудников социальными условиями;
- материально-техническое обеспечение;
- научный и инновационный потенциал учебного заведения.

Критерии качества реализации образовательного процесса в учебном заведении:

— обеспечение лидирующей роли руководства в вопросах качества и постоянного усовершенствования всех аспектов деятельности заведения; обеспечение соответствия миссии, видения, основных ценностей политики и стратегии поставленным целям;

— реализация образовательных программ и академической мобильности; эффективное проведение учебно-воспитательной работы;

— организация различных видов практической деятельности для обучающихся;

— осуществление общего менеджмента в учебном заведении, включая управление персоналом, инфраструктурой, материальными и информационными ресурсами, технологиями;

— соблюдение внутренних гарантий качества;

— результативность набора обучающихся;

— успешность, степень их готовности к продолжению образования;

— уровень сформированности профессиональных компетенций;

— удовлетворенность запросов работодателей;

— результаты, которых добилось учебное заведение относительно запланированных целей повышения качества подготовки специалистов.

Подводя итоги отметим, что сегодня существует широкий спектр различных вариантов и возможностей для выбора подходов к оценке качества образования в зависимости от поставленных задач и понимания, того что делает образование качественным.

Литературы

1. Диалог на тему «Развитие человеческого капитала: образование для будущего» был организован ЮНИСЕФ и общенациональным движением «Юксалиш» (Электронный ресурс). – режим доступа <https://www.gazeta.uz/ru/2019/06/26/education/>
2. Итоги 2019 года: качество образования в нашей стране будет оцениваться исследованием PISA 2021 и программой PIRLS-2021 (Электронный ресурс). – режим доступа <https://strategy.uz/index.php?news=744&lang=ru>

MATEMATIKA FANINING INSON HAYOTIDA TUTGAN O'RNINI VA UNI O'QITISHGA TURLI YONDASHUVLAR

Tojiyev G'.N.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Matematika fani asoslarini yaratishga ulkan hissa qo'shgan Muhammad al-Xorazmiy, Ahmad al Farg'oniy, Abu Rayxon Beruniy va Mirzo Ulug'bek kabi buyuk allomalarimizga munosib yosh avlodni tarbiyalash, zamonaviy bilimlarni o'quvchilarga yetkazish hamda mamlakatimiz yoshlarini matematika go'zalliklaridan bahramand bo'lishlariga sharoit yaratib berish – barcha uchun ham qarz, ham farz hisoblanadi.

Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi kechayotgan voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda hamda ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Ma'lumki, matematika fani inson aqlini charxlaydi, diqqatini rivojlantiradi, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalaydi, algoritmik tarzda tartib-intizomlilikka o'rgatadi va eng muhimi mulohaza yuritishga chorlaydi hamda tafakkurni kengaytiradi. Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek,

“Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo‘lib o‘sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi”.

Mamlakatimizda matematika 2020-yildagi ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yunalishlaridan biri sifatida belgilandi hamda matematika ilm-fani va ta'limi rivojlantirishini yangi sifat bosqichiga olib chiqishga qaratilgan qator tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni asosida qabul qilingan “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”, 2019- yil 9- iyuldagi “Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4387-sonli Qarori, 2020-yil 7- maydagi “Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4708-sonli Qarori, 2020-yil 24- yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida matematika fani va ta'limini har tomonlama takomillashtirish va rivojlantirish yuzasidan qator salmoqli vazifalar belgilangan.

Xususan, mazkur dasturdan o‘rin olgan “Matematika ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi” yuqoridagi matematika ta'limini har tomonlama takomillashtirish hamda yangi sifat bosqichiga olib chiqish yuzasidan belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan.

Matematika olamni, dunyoni bilishning asosi bo‘lib, tevarak-atrofimizdagi voqea va hodisalarning o‘ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda juda katta ahamiyatga egaki, matematik bilimlarsiz ishlab chiqarish va fanning rivojlanishini tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shuning uchun ham *matematik madaniyat* — umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Matematika fanini o‘qitishdan ko‘zlangan zamonaviy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

- o‘quvchilarda kundalik faoliyatda qo‘llash, fanlarni o‘rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan matematik bilim va ko‘nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

- jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;

- milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o‘zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo‘lishi fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o‘rgatish bo‘yicha ham xalqaro tajriba va andozalarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Bundan ta'lim bo‘yicha qator xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari ham dalolat bermoqda. Shu o‘rinda, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning 15 yoshli o‘quvchilarning ona tili, matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonlik darajasini baholashga qaratilgan PISA - o‘quvchilar yutuqlarini baholash xalqaro dasturi tadqiqotlari natijalari e'tiborga molik.

Bundan tashqari, ta'limiy yutuqlarni baholash xalqaro uyushmasi (IEA) tomonidan tashkil etilgan TIMSS - matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining xalqaro monitoringi dasturini ham keltirish mumkin. Ushbu tadqiqot o‘quvchilarning turli davlatlarda

matematika va tabiiy fanlardan bilim darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

Tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda matematika fanini o'qitishga xalqaro baholash dasturlarining mazmuni, baholash me'zonlari va mexanizmlari mahalliy sharoitdan kelib chiqqan holda joriy etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

STEAM (S – science - tabiiy fanlar T – technology - texnologiya, E – engineering - muhandislik, A – art - san'at, M – mathematics - matematika) ta'lim texnologiyasi aniq fanlar blok-modulida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishda dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarish, loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu texnologiyani amalga oshirishda o'quvchilar tomonidan turli texnik qurilmalarni yasash uchun loyihalar yaratish, loyiha asosida qurilmaning maketini yaratish va uni amaliyotda ishlatib ko'rish, kamchiliklarini topish hamda uni bartaraf etish kabi vazifalar bajariladi.

Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv kasbiy, shaxsiy va jamiyatdagi kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan turli ko'rinishdagi malakalarni o'quvchilar tomonidan egallashni nazarda tutadi. Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuvda matematik ta'limning asosini amaliy, tadbqiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishga qaratiladi.

O'quvchilarda tayanch kompetensiyalarini shakllantirish, kichik o'quv tadqiqotlarni bajarish orqali umumta'lim fanlarini o'rganishga qiziqishni kuchaytirish maqsadida fan o'quv dasturlariga amaliy mashq va tatbiq hamda loyiha ishi kiritildi. Bu holat nafaqat muayyan o'quv fani bo'yicha o'zlashtirish sifatini yaxshilaydi, balki fanlararo va fanning kundalik turmush bilan bog'lanish imkoniyatlarini ochadi va ta'lim samaradorligini oshiradi.

Matematika darslarini tashkil qilishda nazariyadan ko'ra ko'proq amaliyotga e'tibor berish hamda o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarini berishga asoslangan yondashuvdan ma'lum darajada voz kechish talab qilinadi. Matematika darslarida ko'proq keys, tadqiqot, loyiha, kichik o'quv kashfiyotlari kabi interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. O'quvchilarda kichik tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishda kuzatish, tajriba, o'lchashlar, analiz (tahlil) va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash va analogiya kabi ilmiy izlanish metodlaridan o'rinda foydalanish talab etiladi. O'quvchilarda bilim va ko'nikmalarni shunchaki shakllantirib qolmasdan, ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyalarini ham tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu o'rinda loyiha ishlarining o'rni e'tiborga molik. O'quvchilar bir o'quv yilida o'zlari qiziqqan fani yoki ta'lim sohasidan faqat bitta loyiha ishini bajarishlari tavsiya etiladi. Loyiha ishi mavzulari o'qituvchilar tomonidan bitta yoki bir necha o'quv fanlari doirasida muammoli vaziyat yoki keys sifatida tanlanadi. Loyiha ishi mavzusi ustida o'quvchilar alohida-alohida yoki qiziqishlariga qarab 3-4 kishilik guruh bo'lib ishlashlari ham mumkin. Loyiha ishi o'quv yili oxirida o'tkaziladigan himoya bilan tugaydi. Himoyani bitta yoki bir necha o'quv fanlari doirasida konferensiya tarzida o'tkazilishi mumkin. Loyiha ishi mavzusi ustida o'quvchilarning individual yoki guruhviy ishi quyidagi o'quv faoliyatlarni o'z ichiga olishi mumkin: o'z izlanish faoliyatlarini rejalashtirish, vazifalarni o'zaro taqsimlab olish, oldilariga o'quv maqsadlarini qo'yish, kerakli ma'lumotlarni izlab topish, mavzuga doir muammoli vaziyat yechimlarini qidirish, ulardan eng maqbulini tanlash va uni asoslash, zarur hollarda so'rovlar yoki tajribalar o'tkazish, loyiha ishi natijalari bo'yicha hisobot tayyorlash, o'z faoliyatlarini tahlil qilish va baholash, loyiha ishi himoyasi uchun taqdimot tayyorlash va uni himoya qilish. O'quvchilar loyiha ishi

muammosi bo'yicha izlanishlarini odatda darsdan tashqari mustaqil mashg'ulotlarda olib borishadi.

OILADA ZAMONAVIY TARBIYA PSIXOLOGIIYASI

*Do'sanov E.A.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi*

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov oilaning jamiyat hayotidagi roli haqida to'xtalib: "Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor, oila hayotning abadiyligini, avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'i ekanini tan olishimiz darkor" deb ta'kidlagan edi.

Oila tarbiyasining o'ziga xosligi, uning mohiyati, an'anaviyligi, milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlar tizimida tutgan o'rini, ular bilan uzviy aloqadorligi, o'zaro ta'siri, oila muhitining barkamol avlod va komil insonni tarbiyalashdagi roli klassik va hozirgi zamon falsafiy tafakkur taraqqiyotida muhim o'rinni egallab turibdi. Mazkur masala bo'yicha jahon falsafasida g'oyat muhim va ibratli fikrlar mavjud bo'lgan "Avesto" va "O'rxun Enasoy bitiklari" da, shuningdek, Aflotun, Arastu, Konfutsiy, Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojibdan tortib hozirgi zamon faylasuflarining asarlarida bu haqda qimmatli fikrlar bildirilgan.

Tarbiyaning asosiy maqsadi yetuk, har tomonlama barkamol insonni shakllantirishdir. Komil shaxsni shakllantirish uchun esa qadim-qadimdan quyidagi vositalardan foydalanganlar:

- Ijtimoiy hayotning barcha sohalarida (Vatanni, oilani himoya qilishda, mehnatsevarlik, yuksak axloq va boshqa sohalarda) yoshlarga shaxsiy namuna ko'rsatish orqali;
- Buyuk ajdodlarning ma'naviy va ma'rifiy meroslaridan foydalanish orqali;
- Xalq og'zaki ijodi namunalarida (ertak, rivoyatlardan) qahramonlarning yorqin obrazlari orqali;

Psixoanaliz yo'nalishining asoschisi Zigmund Freydning fikricha, shaxsning kelajakda qanday inson bo'lib shakllanishida uning bolalik davridagi boshidan kechirgan ijobiy va salbiy kechinmalarining ahamiyati juda katta.

Bolalik davridagi psixik travmalar, kelishmovchilik va nizolar, amalga oshmasdan qolgan xohish va istaklar o'z-o'zidan yo'qolib ketmaydi, ular o'zib kelayotgan bolaning ongida chuqur "iz" qoldiradi. Keyinroq bu kechinmalar ong ostidan faol ravishda shaxsning hayotiga, xulq-atvori va xatti – harakatlariga ta'sir etib turadi. Bu esa shaxsning hayoti va faoliyatida turli muammolarga sabab bulishi mumkin.

Psixoanaliz bolaning jinsiy mayllariga katta e'tabor berib, shaxsning turli psixik nuqsonlarining paydo bo'lishini shu jinsiy mayllarning ta'siriga bog'laydi.

Hozirgi kunda psixoanaliz yo'nalishining yutuqlaridan ta'lim – tarbiyada, siyosatda, iqtisodda, biznes va boshqa sohalarda samarali foydalanilmoqda. Freydning fikricha – bola rivojlanib borar ekan, jinsiy energiya (libido) ham rivojlanib, chiqiqshiga joy izlaydi. Ammo, oliy ong bu maylni amalga oshirishni taqiqilaydi. Shaxsning "men"liklari Id (u), oliy ong va Ego o'rtasidagi ziddiyatlar yuzaga kelishi ham mumkin. Ayniqsa, bolalik davridan o'smirlik davrida (6-7 yosh) bu jarayon silliq kechmaydi. Turli biologik ehtiyojlar kuchayib, psixologik kechinmalarda zo'riqishlar, his-tuyg'ularda o'zgarishlar paydo bo'ladi.

Pedagoglar, ota-onalar o'smirlarda yuz berayotgan psixik inqirozlarning asl sabablarini bilishlari, bu davrning muammolarsiz o'tishini ta'minlaydi. O'smirlik davrida intellektual qobiliyat o'sadi, bilimlar va qiziqishlari doirasi tinimsiz rivojlanib boradi.

Pedagog ta'lim va tarbiya jarayonida psixoanaliz metodidan foydalanmaydi. Chunki, psixoanaliz metodi har tomonlama chuqur psixoanalitik bilim va malakaga ega psixologning vazifasi.

Umuman psixoanalitik metodning asosiy maqsadi shaxsning o'zini – o'zi tushunib yetishiga erishishdir. Pedagog talabani “hozir va bugun” metodidan foydalangan holda ko'nglini ko'tarishi, uning mavjud imkoniyalaridan foydalanib o'zini – o'zi tarbiyalash yo'llarini ko'tarishi zarur bo'ladi.

Farzand tarbiyasida oila, maktab va jamoatchilikning faoliyati bir maqsadga qaratilgan hamda bir-biriga mutanosib amkorlikda bo'lmog'i lozim. Shundagina bu faoliyat bir butun holda kutilgan natijalarni beradi.

Ota – ona oilada farzandiga ilm olishning zarurligi, ilm tufayli inson komolot cho'qqisiga erisha olishini uqtirib borishi lozim. Har qanday sohaning kaliti ilm, aql va mehnatda.

Farzand tarbiyasi bir qarashda juda jo'n mashg'ulotdek tuyulishi mumkin. Lekin komil farzand tarbiyasidan murakkabroq ish yo'q. tarbiya jarayonining murakkabligi va o'ziga xosligi shundan iboratki, uning natijasi, hosili tezlik bilan nomoyon bo'lmay, yillar davomida sekin – asta ro'yobga chiqa boshlaydi. Ma'qul tarbiya bergan bulsangiz uning yaxshi, shirin, serhosil mevalaridan bahramand bo'lib, qariganda hayotingiz rohat – farog'atda o'tadi. Yomon tarbiya bergan bulsangiz achchiq, bemaza mevalarini totib, hayotingizdan norizo bo'lib, bu dunyodan armonda ketasiz.

Farzand tarbiyasida ota-onaning bir yoqadan bosh chiqarishi, ularning bu borada hamjihat bo'lislari katta ahamiyatga egadir.

Ma'naviy merosimizdagi tarbiyaviy g'oyalar rivojiga bir nazar soladigan bo'lsak, qanchalik ma'naviy javohirlarga ega ekanligimizga ishonch hosil qilamiz. Ular tubsiz ummon, bitmas – tunganmas boylikdir. Har bir inson ushbu ummonga sho'ng'iganda o'zining fel – atvori, dunyoqarashi, bilim saviyasi va boshqa xususiyatlariga qarab ulush olib chiqishi muqarrardir.

Farzandlaringizni iloji boricha mustaqil ishlashga, mustaqil fikr yuritishga o'rgating. Masalan, biror fandan sizdan yordam so'rasa, uni farzandingiz uchun ishlab bermang, faqat tushuntirish bilan kifoyalaning. Masalani mustaqil hal qilib bo'lgandan keyin “Mana o'zing bemalol yechsang bo'lar ekan-ku”, - deb rag'batlantirib qo'ying. Ana shunda farzandingizda o'ziga bo'lgan ishonchi mustahkamlanib boradi.

Oilada farzandlarimiz ota-onalarining bir-birlariga bo'lgan munosabatlariga qarab izzat – hurmatni, muomalani o'rganib boradi. Ota – onalarimiz bir – biriga mehrli bo'lsalar, shirin muomala qilsalar bolalar ham shunga ko'nikma hosil qilib, shunday muomalaga o'rganadilar.

Yoshlarni tarbiyalashda ota – onaning vazifalariga:

- Oilada sog'lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, farzandlar uchun ota – onalar har tomonlama o'rnatib bo'lishi, farzandlarning ota – onasiga, vataniga mehr – muhabbat tuyg'usini shakllantirish, o'zaro g'amxo'r bo'lishni ta'minlash;
- Farzandlariga chuqur axloqiy bilim asoslarini berish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib yetishishlarini taminlash;
- Farzandlarning ma'naviy barkamol va jismonan so'g'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;

Maqsadli, oilaviy tarbiya shaxsni shakllantirishning boshqa omillaridan

Sifat jihatdan shunisi bilan farq qiladiki, tarbiyalovchi oila o'z oldiga ongli sur'atda ma'lum bir maqsad quyadi va shu maqsadga erishish uchun intilib, uni amalga oshirish vositalarini topadi.

Tarbiya shaxsni muayyan yo'nalishda shakllantirishi bilan turli odamlarning bir – biriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy munosabati hisoblanadi.

E'tiboringiz uchun rahmat!

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNI O'QITISHDA XORIJ TAJRIBASI (Finlyandiya misolida)

Axatova M.Ch.,

Xatirchi tumani 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Finlyandiya dunyodagi eng bolajon mamlakat, desak, yanglishmagan bo'lamiz. Unda jismoniy imkoniyati chegaralangan bolalar oddiy bog'cha va maktablarga borishadi. Bu erda nogiron va sog'lom bolaga ajratish qabul qilinmagan. O'yin bolani rivojlantiruvchi asosiy vositadir. Ota-onalar ham bunga katta e'tibor berishadi. Shuning uchun ham barcha ta'lim muassasalari hamda jamoat joylari o'yingohlar va maydonchalar, bolani ovqatlantirish uchun maxsus xonalar, kafelarda maxsus bolalar uchun taomnomalar, jamoat transporti esa bolalar o'rindiqlari bilan jihozlangan.

Fin jamiyatida jinslar tengligiga qat'iy amal qilinadi. Ota va ona farzandiga birday mas'uldir. 18 yoshga qadar bolaning alkogol ichimliklar iste'mol qilishi yoki tamaki mahsulotlarini chekishi ta'qiqlanadi, shunga qaramay, ular jamiyatning to'laqonli a'zosi hisoblanadi va o'z hayotlariga doir qarorlarni o'zlari qabul qilish huquqiga egadirlar.

Balog'at yoshiga etgach, farzand uyini tark etadi va o'zining oilasini qurmaganicha ota-onasidan alohida yashaydi. Ota-onalarning o'z farzandlariga nisbatan munosabati jarayonidan doimo ijtimoiy xizmat xodimlari xabardor bo'lib turishadi. Biror ishkal chiqsa yoki qo'shnilar farzandga nisbatan nohaqlik bo'layotgani haqida arz qilsa, ota-onalar javobgarlikka tortiladi.

Nufuzli Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan uch yilda bir o'tkaziluvchi xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, finlyandiyalik maktab ta'lim oluvchilari dunyodagi eng yuqori bilimlar darajasini namoyish etishadi. Ular shuningdek dunyodagi eng ko'p kitob ta'lim oluvchi bolalar hamdir. Bundan tashqari, finlyandiyalik maktab ta'lim oluvchilari tabiiy fanlar bo'yicha - dunyoda ikkinchi, matematika bo'yicha esa beshinchi o'rinni egallashadi. Biroq pedagogik jamiyatni quvontiradigani birgina bu natijalar emas. SHunisi ajablanarliki, dunyo miqyosida yuqori ko'rsatkichlarni qayd etishlariga qaramay, finlyandiyalik maktab ta'lim oluvchilari darslarga u qadar ko'p vaqt ajratishmaydi.

Barcha fanlar bir fanning boshqalaridan chuqurroq o'rgatilishi maqsadga muvofiq emas. U erda, masalan, matematika san'atdan muhimroq hisoblanmaydi. Aksincha, qobiliyatli bolalar uchun alohida sinflar tashkil qilinishiga yagona sabab ularning tasviriy san'at, musiqa va sportga moyilligi bo'lishi mumkin.

Ota-onalar o'qituvchi ta'lim oluvchisining ota-onasi kim bo'lib ishlashini oxirgi navbatda, zarurart tug'ilgandagina biladi. O'qituvchilarga ota-onalarning ish joyiga doir savollar berish taqiqlangan.

Ta'lim oluvchilar finlar ta'lim oluvchilarni xususiyatlari yoki tanlovlariga qarab tasniflashmaydi. Shuningdek, "yaxshi" va "yomon" ta'lim oluvchilar ham yo'q. Ta'lim oluvchilarni bir-biriga taqqoslash taqiqlangan. Daho bolalar ham, aqliy salohiyati bo'shroq bolalar ham "o'ziga xos" hisoblanib, barcha bilan birga o'qishadi. Umuman olganda,

jamoada nogironligi bo'lgan bolalar ham ta'lim oladi. Oddiy maktabda ko'rish va eshitish organlari kasalliklari bo'lgan ta'lim oluvchilar uchun sinf tashkil qilingan bo'lishi mumkin. Finlar alohida munosabatga talabgor insonlarni jamiyatga maksimal darajada integratsiya qilishga harakat qilishadi. Bilimi kuchli va bo'sh ta'lim oluvchilar orasidagi farq - juda kichik.

O'qituvchilar o'qituvchilar ham bolalarga bor mehrini beradi, "sevimlilar" ajratilmaydi. Qoidadan har qanday chetga chiqish bunday o'qituvchi bilan shartnoma buzilishiga olib keladi. Fin o'qituvchilari faqat ta'lim beruvchi vazifasini bajarishlari kerak. Jamoada barcha o'qituvchilar - fiziklar ham, adabiyotchilar ham, mehnat o'qituvchilari ham birdek teng.

Finlar bu tamoyilni "ta'lim oluvchiga hurmat" deb atashadi. Bolalarga 1-sinfdan ularning huquqlari tushuntiriladi, ijtimoiy xizmatchiga katta yoshlilar ustidan shikoyat qilish ham shular jumlasidandir. Bu finlyandiyalik ota-onalarni ularning farzandi - mustaqil shaxs ekanini, ularga so'z bilan ham, «qamchi» bilan ham ozor etkazib bo'lmashligini tushunishga rag'batlantiradi. Finlyandiya mehnat qonunchiligiga ko'ra, pedagog o'z kasbidan kelib chiqib ta'lim oluvchini taxqirlashga haqqi yo'q. Barcha o'qituvchilar faqat 1 yilga shartnoma imzolashadi, bu muddatni uzaytirish ham, to'xtatish ham mumkin. O'qituvchilarga juda yaxshi maosh to'lanadi: fan o'qituvchisi - 5000 evrogacha, yordamchi - 2500 evrogacha.

Individuallik har bir bola uchun individual ta'lim va rivojlanish rejasi tuziladi. Individuallik ta'lim oluvchilar tomonidan foydalanilayotgan darsliklar mazmuni, mashg'ulotlar, sinf va uy ishlari soni hamda ularga ajratilayotgan vaqt, shuningdek ta'lim materialiga ham tegishli. Bir sinfning o'zida darsda bolalar turli murakkablikdagi mashqlarni bajarishadi. Baholash tizimi ham personal darajaga muvofiq. Agar "odatiy" mashq a'lo bahoga bajarilsa, ertasiga yuqoriroq darajali mashq beriladi, mobodo uddasidan chiqa olmasa, hechqisi yo'q, yana oddiy mashq beriladi. Finlyandiya maktablarida oddiy ta'lim bilan bir qatorda ta'lim jarayonining ikki noyob turi mavjud:

"Bo'shroq" ta'lim oluvchilar ta'limini qo'llab-quvvatlovchi — bu boshqa mamlakatlarda repetitorlar bajaradigan ish. Finlyandiyada repetitorlik keng tarqalgan ta'lim usuli hisoblanmaydi, maktab ta'lim oluvchilari dars vaqtida yoki undan keyin kerakli ta'lim oluvchilarga qo'shimcha yordam ko'rsatishadi.

Korreksion ta'lim-materialni o'zlashtirishdagi umumiy barqaror muammolar bilan bog'liq. Masalan, bu ta'lim olib boriluvchi fin tilini tushunmaslik yoki eslab qolish yo matematik qobiliyatining yaxshi emasligi, yoxud ba'zi bolalarning asotsial xatti-harakatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Korreksion ta'lim kichik guruhlarda yoki individual tarzda o'tkaziladi.

Amaliyot "Yo hayotga tayyorlaymiz, yoki-imtihonlarga. Biz birinchisini tanlaymiz", - deydi finlar. Shuning uchun Finlyandiyadagi maktablarda imtihonlar yo'q. Nazorat ishlari va oraliq test sinovlari - o'qituvchining qaroriga qarab belgilanadi. Umumta'lim maktabini tugallashda faqat birgina majburiy standart test o'tkaziladi. Shunisi diqqatga sazovorki, o'qituvchilar uning natijalari uchun alohida qayg'urishmaydi, test natijalari uchun birovning oldida javob ham berishmaydi, bolalar ham unga maxsus tayyorgarlik ko'rishmaydi: boriga baraka. Finlyandiya maktablarida hayotda kerak bo'ladigan bilimlar beriladi.

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANLARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV (Janubiy Koreya misolida)

Qandiyora D.,

Qiziltepa tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Janubiy Koreyada maktab tizimi: o'rta va yuqori maktablar Koreys tilida O'rta maktab" chunxakyo" deb nomlanadi va "o'rta maktab" ma'nosini beradi. O'rta maktabda ta'lim majburiy, bepul va 3 yil o'qitiladi. O'rta maktabga 11 yoshdan oshgan, 12 yoshdagilar qabul qilinadi.

Boshlang'ich maktabga nisbatan o'rta maktabda ta'lim oluvchilarga ancha yuqori talablar qo'yiladi. Sinf rahbarlari-xangyillar ta'lim oluvchilar hayotida muhim o'ringa ega, ta'lim oluvchilar ularni qattiq xurmat qilishadi. O'rta maktabda bir kunda 6 ta fan o'qitiladi, shuningdek, alohida maxsus 7-dars ham bor. O'quv dasturining negizini quyidagi fanlar tashkil etadi: matematika, koreys va ingliz tili, qator aniq fanlar, "qo'shimcha" fanlar: san'at sohalari bo'yicha, jismoniy tarbiya, tarix, xancha (xitoy peroglifi), etika, uy iqtisodini yuritish, kompyuter savodxonligi. Mashg'ulotlar 45 daqiqa davom etadi. Boshlang'ich sinfdagi 9 ta fanga, o'rta maktabda yana 4 ta fan qo'shib, jami 13 ta fan o'qitiladi. Maktabda chet tillariga e'tibor kuchli. Ko'pchilik ingliz tilida bemalol gaplasha oladi.

Koreyalik ta'lim oluvchilar ingliz tilidan tashqari klassik xitoy tilini majburiy ravishda o'rganadilar va 5-sinfdan boshlab, Xitoy tarixi o'rgatiladi. Boshlang'ich maktabdagi kabi o'rta maktabda ham ta'lim oluvchi sinfdan-sinfga imtihonsiz o'tadi. Ma'lum fanlar uchun imtihonlarning standart shakllari mavjud, fan o'qituvchilar tavsiya qilingan o'quv qo'llanma va darsliklardan foydalanadilar. O'rta maktabning ko'plab ta'lim oluvchilari darsdan keyin qo'shimcha kurslar "xagvonlar"ga boradilar, yoki xususiy repetitorlarga qatnaydilar. Alohida e'tibor ingliz tili va matematikaga qaratilgan. Ba'zi xavgonlar bitta fanga asoslanadi, ba'zilari barcha asosiy fanlarni qamrab oladi. Bu o'z navbatida maktab mashg'ulotlarining yanada qiyin bo'lgan ikkinchi qismiga aylanadi. Undan tashqari juda irodali ta'lim oluvchilar kurash turlari va musiqa maktablariga qatnashadilar. Ta'lim oluvchilar shu tariqa darsdan keyin uylariga juda kech qaytadilar.

Yuqori maktab koreyschasiga "kodynxakkyo" deb nomlanadi. Koreyalik bolalar yuqori maktabga o'rta maktabdan keyin 17 yoshdan 1-kursga qabul qilinadi va 19 yoshgacha tahsil oladi. Yuqori maktablar bir necha turlarga ajratiladi:

- *Davlat yuqori maktablari:* Koreya Ta'lim va texnika fanlari vazirligi, Madaniyat, Jismoniy tarbiya va sayyohlik vazirligi boshqaradi;

- *Umumiy yuqori maktablar:* har bir viloyatdagi yuqori tashkilotlar tomonidan boshqariladi;

- *Xususiy yuqori maktablar.*

Shuningdek, yuqori maktablar o'qitish fanlariga ko'ra ham bir qancha turlarga bo'linadi:

- Ixtisoslashtirilgan maktablar (qishloq xo'jaligi, sanoat, dengiz xo'jaligi, axborot);

- Umumiy maktablar;

- Maxsus maktablar (litsey shaklidagi maktab);

- Texnika maktablari;

- Chet tili maktablari;

- Jismoniy tarbiya maktablari;

- San'at maktablari va h.

Janubiy Koreya Respublikasida ta'lim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor. Bular asosan qishloq xo'jaligi, baliqchilik, sanoat, xalqaro tillarga

ixtisoslashgan bo'ladi. Yuqori maktab o'rta maktab kabi majburiy emas. Biroq keyingi yillarning barchasida statistik ma'lumotlarga qaraganda 97-98 % koreys yoshlari yuqori maktabni tamomlaganlar. "Ilmiy" yuqori maktablar, chet tillar va san'atshunoslik maktablariga kirish ancha murakkab imtihonlarni topshirishni talab etadi. Yuqori maktablar xususiy va davlat tasarrufida bo'lishi mumkin, bu maktablarda mutaxassislik berilmaydi, balki ularni keyingi ta'lim bosqichiga tayyorlaydi.

Kollejda tahsil olishni istamagan ta'lim oluvchilar kasbiy bilim yurtlariga kirib o'qishlari mumkin. Bu bilim yurtlari texnologiya, agrokultura yoki moliya yo'nalishlariga ixtisoslashgan. Yuqori maktablarning jadvali haqida gapiriladigan bo'lsa, har bir ta'lim oluvchi uchun kun yarmida qaytib kelish odatdagi holatga aylangan.

Janubiy Koreyada hunar maktablari 600 tani tashkil etadi. Bu maktablarning 45% bo'lajak mulkdorlarni tayyorlaydi, 23% da texnik kasb egalari etishib chiqadi. Qolgan maktablarda dengizchilik, qishloq xo'jalik ixtisosliklari o'zlashtiriladi. SHunisi diqqatga sazovorki, bu maktablarga korxonalar otaliq qiladilar. Janubiy Koreya "Ta'lim haqidagi qonun" talablaridan biri ham shudir. Bizning Respublikamizdagi kabi Janubiy Koreyada ham alohida iqtidorli bolalarga e'tibor juda kuchli. Jismoniy tarbiyaning rivojlanishiga Seul olimpiadasi katta ta'sir ko'rsatgan. Rivojlanishdan orqada qolgan bolalar uchun maxsus maktablar mavjud. Bu maktablarning aksariyati xususiy yoki diniy tashkilotlarning xayriya mablag'lari hisobiga qurilgan.

Maktablar uchun pedagog kadrlar tayyorlash masalasiga ham katta e'tibor beriladi. Koreyadagi barcha o'quvchilarning 6.5% bo'lajak pedagoglardir. Mamlakatda 11 ta pedagoglar tayyorlaydigan kollejlari mavjud har bir provinsiya (viloyat) o'z kollejiga ega. Yuqori maktab bitiruvchilari "susen" deb nomlanuvchi standart test topshiradilar. Maktab o'quv dasturlari kirish testlari-imtihonlari mazmunini qamrab olgan. Susen 3 ta asosiy seksiya fanlardan iborat: koreys tili, matematika va ingliz tili. Undan tashqari tabiiy va ijtimoiy fanlardan tanlov asosida qator fanlar kiritiladi. Bunday test 1 yilda 1 marta topshiriladi, u intensiv tayyorgarlikni talab etadi.

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

Muzaffarova Sh.,

Qiziltepa tumani 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Bugunki kunda bir qator mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim tarbiya jarayonini samaradorligini kafolatlovchi interfaol metodlarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan kiritilmoqda. Quyida ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan interfaol metodlardan bir nechtasining mohiyati va ulardan foydalanish borasida so'z yuritamiz:

Interfaol usullar asosida dars jarayonini tashkil etilganda:

1. O'quvchining o'zaro faolligi oshadi, hamkorlik, ijodkorlikda ishlash ko'nikmalari shakllanadi.

2. Ta'lim mazmunini, ma'ruzasini mustaqil o'rganish, ishlash, o'zlashtirish kundalik shaxsiy ishlariga aylanadi.

3. O'quvchi erkin fikr bildirish, o'z fikrini himoya qilish, isbotlay olish, tasdiqlay olishga odatlanadi.

4. Eng muhimi o'quv jarayonida didaktik motivlar vujudga keladi.

Ya'ni, o'quvchining ehtiyoji qondiriladi. O'quv-biluv jarayonida o'quvchining manfaatdorligi oshadi. Bu holat o'quvchini o'quv maqsadlariga erishishda yuqori bosqichga ko'taradi. Darsni interfaol metodlarda tashkil etishning qanday afzalliklari mavjud. O'qitish mazmuni yahshi o'zlashtirishga olib keladi. O'z vaqtida o'quvchi-o'qituvchi-o'quvchilar orasida ta'limiy aloqalar o'rnatiladi. O'qitish usullari ta'lim jarayonida turli xil ko'rinishlarda kechadi.

O'quv jarayonida o'quv ehtiyojini qondirish bilan birgalikda yuqori motivatsiyaga ega bo'ladi. O'quvchilarda o'zaro axborot berish, olish, qayta ishlash orqali o'quv materiali yahshi o'zlashtiriladi.

O'quvchida o'zaro muloqotga kirishish, fikr bildirish, fikr almashinish ko'nikmalari shakllanadi.

O'quv jarayonida – o'quvchining o'z-o'ziga baho berishi, tanqidiy qarashi rivojlanadi. O'quvchi uchun dars qiziqarli va mazmunli o'qitilayotgan fanga aylanadi, o'qish jarayoniga ijodiy va mustaqil yondashishga harakat qiladi va har bir daqiqani g'animat deb biladi. Muhimi o'quvchilarda:

- o'quv mehnatiga o'zida hoxish-istak uyg'ota olishga;
- har qanday vaziyatda faollik ko'rsata olishga;
- ayniqsa, hozirgi tezkor axborot manbalaridan unumli foydalana olishga ko'nikmalari shakllanadi.

Innovatsion texnologiyalar - pedagogik jarayonda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritishi bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol usulblardan foydalaniladi. Faol o'qitish metodlari, ilg'or pedagogik texnologiyalar innovatsion g'oyalarning mahsulidir. Ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metolar interfaol usullar deyiladi. Bunday interfaol usullar ta'lim oluvchilarning bilim faoliyatlarini rag'batlantiruvchi usuldir. U yoki boshqa muammoni echish to'g'risidagi fikrlarni erkin almashinuvini nazarda tutuvchi dialog asosida quriladi.

Interfaol ("Inter"-bu o'zaro, "akt"-harakat qilmoq) o'zaro harakat qilmoq yoki suhbat, muloqot tartibida bo'lishini anglatadi. Interfaol ta'lim – dialogli ta'lim berish bo'lib, bunda ta'lim beruvi va ta'lim oluvchi hamda va kompyuterning ham o'zaro harakatida amalga oshirilishi mumkin. Interfaol usul – ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini ta'minlashga, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday o'zaro harakat turlariga "o'qituvchi-o'quvchi" va "o'quvchi-o'quvchi" ning maqsadli harakatlarini kiritish mumkin. Interfaol o'qitishda o'qituvchi o'quv faoliyatninig faol tashkilotchisi bo'lib, o'quvchi bu faoliyatning sub'ekti sifatida namoyon bo'ladi.

Interfaol o'qitish bu bilish faoliyatini rivojlantirishning maxsus tashkiliy shakli bo'lib, interfaol o'qitish jarayonida ta'lim oluvchi o'qitishning ob'ektidan o'zaro hamkorlikning sub'ektiga aylanishi, o'quv jarayonida faol ishtirok etishi bilan tavsiflanadi. Bunda o'quvchilar axborotlarni o'zlashtirish jarayonida faollik, ijodkorlik, mustaqillikni shakllantiribgina qolmay, ta'lim maqsadlarining to'laqonli amalga oshishiga yordam beradi. Albatta interfaol o'qitish texnologiyasi an'anaviy ma'ruza darslarini amaliy darslarga qarama-qarshi qo'ymaydi. Interfaol ta'limda ma'ruza va amaliyot bir butun mashg'ulotning qismlari deb qaraladi, bu o'qituvchi hamda o'quvchining o'zaro ta'siri va o'quvchilarning mashg'ulot davomida faol ishtirok etish darajasi bilan belgilanadi.

Ma'lumki, an'anaviy ma'ruza darslarida o'qituvchi faolligi ta'minlansa, amaliy mashg'ulotlarda o'quvchi faolligi talab etiladi. Interfaol usulda o'qituvchidan mashg'ulot davomida o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir darajasining bir ko'rinishidan ikkinchisiga mavzuga bog'liq holda ustamonlik bilan ravon o'tishi talab etiladi. Interfaol darslar jarayonini fan bo'yicha mavzuning maqsad va vazifasi hamda ta'lim oluvchilarning ehtiyojiga bog'liq holda taqsimlanadi.

An'anaviy ta'limda ham tabiiy ravishda suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o'qituvchining tajribasi bo'lib, bu jarayonda u etakchilik, dominantlik qiladi, ya'ni u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og'zaki tarzida o'quvchilarga etkazib berishga intiladi. Faollik ko'rsatish o'qituvchigagina xos bo'lib, o'quvchilar bu vaziyatda sust tinglovchi bo'lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o'qituvchini tinglash, zarur o'rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam holatlarda ruxsat etilganidagina so'zlashdan iboratdir. An'anaviy ta'limdagi bir tomonlamalik ta'lim tizimiga ko'ra, yetkazib beruvchi rolda endi o'qituvchi emas, balki o'quvchi namoyon bo'ladi. O'quvchi, asosan, o'zi o'zlashtirgan bilimlarni namoyish etadi, o'qituvchi esa uning fikrlarini tinglaydi, zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladi. O'quvchilar guruhi (jamoasi) bu vaziyatda butunlay sust ishtirokchi, tinglovchi bo'lib qoladi. Bir qarashda o'quvchi yoki o'qituvchi tomonidan uzatilayotgan axborotlarning qabul qilinishi o'quvchilar guruhi (jamoasi) uchun bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratayotgandek taassurot uyg'otadi. Biroq, psixologik tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, shu tarzda qabul qilingan bilim (ma'lumot)lar juda tez unutiladi.

O'quvchi ma'lumotlarni faqat eshitish orqali qabul kilsa, berilgan ma'lumotlarning o'rtacha 20 foizini o'zlashtiradi. Ya'ni, darsda mavzu faqat og'zaki bayon metodi yordamida (an'anaviy) o'tilsa, o'quvchilar ma'lumotlarning 80 foizini esda saqlab qololmaydi va darrov unutishadi. Shu sababli ma'ruzani faqat o'qib berish yoki og'zaki tushuntirish shaklida olib borish samarasiz hisoblanadi.

O'zlashtirish foizlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- 5% -og'zaki ravishda materiallarni o'zlashtirish ko'rsatkichi bo'lgan sharoitda dars o'tish samarasiz bo'ladi;
- 10 % -mashg'ulotlarda o'quv materialni ko'rgazmali shaklda taqdim etilsa, o'zlashtirish ko'rsatkichiko'tariladi.
- 20 % -ham ko'rib, ham eshitilsa, ya'ni texnik vositalardan foydalanilsa;
- 50 % -bahs munozaraga kirishilsa;
- 75 % -mavzu bo'yicha amaliy topshiriqlar bajarilsa;
- 90 % -bir-biriga o'rgatishsa.

Ko'rinib turibdiki, interfaol o'qitish o'quvchilardan axborotni o'zlashtirish jarayonida faollik, ijodkorlik, mustaqillikni shakllantiribgina qolmay, ta'lim maqsadlarining to'laqonli amalga oshishiga yordam beradi.

HUQUQSHUNOSLIK SOXASIDA HUQUQ MANBAI TUSHUNCHASI

Abdullayeva N.,

Xatirchi tumani 85-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Huquqning u yoki bu me'yorini belgilash, aniqlash imkonini beradigan barcha narsalarni anglatadi. Ular oz emas va har birini ahamiyatiga ko'ra muayyan tartibda joylashtirish mumkin. Milliy huquqda qonun qabul qiluvchi tomonidan qabul qilinadigan qonun huquqning asosiy manbai hisoblanadi.

Ma'lumki, xalqaro huquqda qonun qabul qiluvchi va xalqaro huquq sub'ektlarini bajarishga majbur qiladigan bo'lmaydi. Bunda sub'ektlar shartnomalar yaratish yo'li bilan o'zlarini mas'ul etadilar va huquq yaratadilar. Shunday qilib xalqaro huquqning asosiy manbai — xalqaro shartnomalardir. Ular turlicha nomlanishi mumkin: shartnoma, konvensiya, pakt, bitim. Muhimi, ular o'zlarini bajarishga qabul qilgan tomonlar uchun majburiyatlar yaratadi. Zamonaviy shartnomalar orasida eng obro'lisi — bu, shubxasiz, 1945 - yilda San-Fransisko shaxrida (AQSH) imzolangan BMT Ustavi bo'lib, uning ishtirokchilari tarkibiga jahonning amalda barcha davlatlari kiradi. Hozirga kelib, dunyoda ko'plab xalqaro shartnomalar amal qilmokda. Ulardan eng muximlarining aksariyati BMT Kotibiyatida ruyxatga olinadi va Nyu-Yorkda ko'p tomli «Shartnomalar majmui»da nashr etiladi.

Xalqaro taomillar ahamiyatiga ko'ra xalqaro huquqning ikkinchi manbai hisoblanadi. Ushbu tushuncha ostida xalqaro huquq sub'ektlarining o'xshash sharoitlarda ko'p marotaba va uzoq vakt takrorlanib kelgan hamda ular tomonidan majburiy odat sifatida qabul qilingan o'zini bir maromda tutishi tushuniladi. Taomilning xalqaro huquq manbai sifatidagi noqulayligi uning munozarali xollarda turlicha talqin qilinishi mumkinligidadir. Shu sababdan xalqaro davlatlar hamjamiyati XX asr o'rtalaridan boshlab taomillarni tobora faolroq umumlashtirish va yozma bayon etishga o'tib, xalqaro shartnomalarda aniq va tushunarli shaklda qayd etish bilan ularni konvension, shartnomaviy me'yorlarga aylantirmoqdalar. Xalqaro sudlar va hakamliklarning, shuningdek milliy sud va hakamliklarning xalqaro tusga ega bo'lgan ishlar yuzasidan chiqargan qapoplari, ya'ni ajrim ob'ekti chet ellik yoki tomonlardan biri chet ellik shaxe bo'lgan sharoitdagi qarorlari xalqaro huquqning yana bir manbai buladi. Mazkur manba sobiq sotsialistik davlatlardan tashqari barcha mamlakatlarda ko'pdan beri keng ko'lamda qo'llanilmokda. Buning sababi ana shu davlatlarda sudlarning huquqni himoyalash, qonunni talqin etish va uni qo'llash mexanizmidan jazolash quroliga aylantirilganligidadir: Xalqaro xukumatlararo tashkilotlarning majburiy, ba'zan eng muhim tavsiya rezolyusiyalari ham xalqaro huquqning yana bir manbai hisoblanadi. (Masalan, BMT Xavfsizlik Kengashining xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash buyicha rezolyusiyasi yoki BMT Bosh Assambleyasining 1960 yilgi mustamlakachilikni tugatish to'g'risidagi Deklaratsiyasi). Atoqli olimlar va siyosatchilar, jahonda ushbu soha taniqli arboblarning fikrlari, qarashlari va doktrinalari xalqaro huquqning qo'shimcha manbai bo'lishi mumkin.

So'nggi vaqtda amaliyot va adabiyotlarda xalqaro huquq manbalariga nisbatan qat'iy hamda yumshok huquq tushunchalari ko'p qo'llanilmokda. Birinchi xolda xalqaro shartnomalar va xalqaro xukumatlararo tashkilotlarning majburiy qarorlari hakida borayotgan bo'lsa, ikkinchisida ushbu tashkilotlarning tavsiya tusidagi rezolyusiyalari ham nazarda tutiladi. O'zbekiston Respublikasi Tashki ishlar vazirligi vaqti-vaqti bilan respublikaning xalqaro miqyosda e'tirof etilishi to'g'risidagi xabarlarni chop etadi. Bunday e'tirof etishlar bugungi kunda 150 dan ortiq. Xo'sh, xalqaro miqyosda e'tirof etishning o'zi nima? Xalqaro huquqda ob'ektiga ko'ra e'tirof etishni quyidagicha farqlaydilar: xalqaro huquqning yangi sub'ektini e'tirof etish, xukumatni e'tirof etish va qo'zg'olon ko'targan yoki urushayotgan taraf tomonidan e'tirof etilish. O'zbekistonni e'tirof etish haqida so'z borganda u xalqaro huquqning yangi sub'ektini e'tirof etish to'g'risida boryapti, deb aytish mumkin. E'tirof etish avvalo siyosiy akt bo'lib, u e'tirof etuvchining e'tirof etilayotganga nisbatan munosabatini aks ettiradi. Xalqaro huquqning yangi sub'ektini e'tirof etishda ushbu sub'ekt yangidan yaratilmaydi. Xalqaro huquqqa muvofiq e'tirof etilish-etilmaslikdan qat'i nazar u sub'ektligini saqlab qoladi.

Xalqaro huquqda e'tirof etishning uch turini farqlaydilar.

a) Ad hoc (ad xok) yoki amalda e'tirof etish — yangi hokimiyat bilan biron-bir muayyan soxa (savdo, o'z fuqarolarini muxofaza qilish, tabiiy ofat yuz berganida ko'mak berish va hk)da norasmiy munosabatlarga kirishish;

b) De-fakto e'tirof etish — rasmiy, biroq xalqaro huquqning yangi sub'ekti bilan to'la xajmli, birinchi navbatda siyosiy soxadagi munosabatlarni o'rnatmay turib, e'tirof etish. Rasmiy bo'la turib, e'tirof etishning mazkur turi oshkora yoki bir tomonlama akt (nota, bayonot) yoxud ikki tomonlama bitim (bayonnoma, nota almashish) bilan ifodalanadi;

v) De-yure e'tirof etish — to'liq, rasmiy e'tirof etish, ya'ni xalqaro huquqning yangi sub'ekti bilan siyosiy (diplomatik), iktisodiy va o'zga munosabatlarga kirishish. Bu kabi (de-yure) e'tirof etish taraflar zudlik bilan diplomatik munosabatlarni urnatadi va rasmiy (diplomatik) vakolatxonalar bilan almashinadi, degan fikrni anglatmaydi. E'tirof etish hamda diplomatik munosabatlarni o'rnatish va dipvakolatxonalar bilan almashinish o'rtasida muayyan, ba'zan esa ancha vaqt o'tadi.

INGLIZ TILINI O'RGANISHDA OG'ZAKI NUTQNING O'RNI

*Rustamova M.T.,
O'zDJTU magistranti*

Til ishorolari tizimi - gapdir. Ingliz tili grammatikasini o'zlashtirib, yetarli so'z boyligiga ega bo'lganingizda ham, og'zaki nutqqa o'tish paytida ma'lum qiyinchiliklarga duch kelasiz. Nazarimizda, quyidagi ko'rsatmalarni o'zlashtirishingiz mazkur qiyinchiliklarni yengib o'tishga yordam beradi:

1. Ma'lum miqdordagi inglizcha so'z birikmasi, ibora, maqol va matallar bilan tanishish.

2. So'zlarni o'z ma'nosidan tashqari ko'chma ma'noda ham qo'llash mahoratini egallash.

3. Og'zaki muloqat paytida noma'lum so'zlar o'rniga ularga ma'no jihatdan yaqin so'zlarni qo'llash hisobiga vujudga kelgan qiyin vaziyatdan chiqib ketish.

Juda ko'p so'zlarning ma'nosini sizga tanish boshqa so'zlar bilan ifodalash mumkinligini

Yodda saqlang. Masalan :

Direct, indicate, show, point, to, tell, instruct va h.k.

4. Sizga tanish so'zlarning qo'llanilish imkoniyatini ularning ko'p ma'noliligi hisobiga kengaytirish :

match—gugurt, match (uyin), musobaqa, teng kuchli, tengi(mos), yaxshi/mos joy(turmush qurish

borasida), muvofiq bulmoq, mos qilmoq/kelmoq.

5. Inglizcha so'zning aniq tarjimasini bilmaganda ham, predmet yoki ish – harakatni (vazifasi, turiga mos ravishda) qisqacha tasvirlab tushuntirish mumkin:

eye-organ which we can see with.

house-thing in which we live

enjoy-have fun

choose-take one among the things.

6. Tarjima qilayotganda fikrni ifodalayotgan o'zbekcha yoki ruscha gapni emas, balki mazmunni bayon qilish kerak.

7. Ogʻzaki nutqda grammatika talabalarini bir oz chetlab oʻtish mumkin. Asosiy maqsad –fikrni mazmunli etkaza olish.

Maqolaning mazkur qismdagi maʼlimot sizga ogʻzaki nutqqa utish davrida yuqoridagi kursatmalarni amaliy qullashga yordam beradi.

Agreed?	Kelishdikmi?/ Rozimisan?
All the same to me	Menga baribir
An exception to the rule	Qoidadan mustasno
Are you fond of.....?	Sizga....yoqadimi?
Are you kidding?	Hazillashyapsizmi?
Are you o`key?	Yaxshimisiz?
As a matter of fact	Gap shundaki/ aslida
As far as I understand	Mening tushunishimcha
As if dreaming	Xuddi tushdagidek
As well	shuningdek
Bad luck	Omad yuz o`girdi
He is definitely opposed to it	U bunga qat`iyan qarshi
He is losing his good spirits	Uning kayfiyati buzilyapti
Heavens!	Xudoyim-ey!
Help!	Yordam bering!
His dream was realized	Uning orzusi ruyobga chiqdi
His luck has left him	Omad undan yuz o`girdi
Hold on a minute	Bir daqiqa (telefonda)
Honestly speaking	Rostini aytganda
How absent-minded I am!	Buncha parishonxotir bo`lmasam!
How annoying	Esizgina
I am for it	Men buni quvvatlayman
I am in your debt	Men sizdan qarzdorman
I am looking forward	Men sabirsizlik bilan kutypman
I am mad (upset)	Men g`azabdaman (xafaman)
I assure you that	Men sizni ishontirib aytamanki
Good for you	Barakalla!
Go to hell	Yuqol!
God, forgive him	Xudo, uni o`zing kechir
Maqol va matallar	
A burnt child dreads the fire	Sut ichib kuygan qatqni ham puflab ichadi
A great ship asks deep waters	Katta kema chuqur suvni talab qiladi
A shoemaker`s children go barefoot.	Bo`zchi belboqqa yolchimas
A wise man changes his mind, but fool never	Dono kishi fikrini o`zgartirishi mumkin, ahmoq hech qachon
A word in time saved nine	Vaqtida qilingan ish unumli bo`ladi/ qolgan ishga qor yog`ar
A little pot is soon hot	Kichkina dekcha tez qaynaydi/nodonning jahli tez chiqadi
A watched pot never boils.	Tikilgan qozon qaynamas
As the tree, so the fruit.	Qush uyasida ko`rganini qiladi.
As you sow, you shall mow.	Nima eksang, shuni o`rasan.
Better an egg today than a hen tomorrow.	Ertangi tovuqdan bugungi tuxum yaxshi.

Better to do well than to say well	Gap bilguncha ish bil.
Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.	Erta turganning rizqi ortiq.
Easier said than done.	Aytish oson, qilish qiyin.
Don't judge a book by its cover.	Kitob muqovasiga qarab baho berma.
Eat at pleasure, drink with measure.	Istaganingcha yegin, me'yorida ichgin. /nafsi buzuq hayitda o'ladi.
Everything is good in its season.	Hamma narsa o'z vaqtida yaxshi.
Fortune favours the brave.	Baxt mardlarga kulib boqadi.
Good health is above wealth.	Tan sog'lik – tuman boylik.
He who makes no mistakes makes nothing	Hech narsa qilmagan xato ham qilmaydi.
Lost time is never found again	Yuqolgan vaqt hwc h qachon qaytmaydi.
No living man without fire.	Beayb parvardigor.
Great talkers are little doers.	Gap bor joyda ish oz.
No smoke without fire.	Shamol bo'lmasa daraxtning uchi qimirlamaydi.
Out of sight, out of mind.	Ko'zdan yiroq – yurakdan yiroq. Mehr ko'zda.
To know everything is to know nothing.	Hamma narsani bilaman deyish hech narsani bilmaslikdir.
Well begun is half done	Yaxshi niyat – yarim mol.
There is will there is a way.	Xohish bo'lsa chora topilar/ intilganga tole yor
What the heart thinks the tongue speaks.	Yurak o'ylaganini til gapiradi /Dildagi tilda.
Til o'rganuvchiga “pand beruvchi do'st” so'zlar	
Artist - rassom	Actor –artist, aktyor
Billet – qo'noq uchun xona, g'o'la	Ticket – chipta
Blank – bo'sh	Form – blank
Cabinet – hukumat, mahkama	Study – cabinet
Complexion – rang- ro'y	Constitution – tuzilish
Correspondence - muvofiqlik	Mail – xatlar, aloqa qog'ozlari
Compositor - teruvchi	Composer – bastakor
Costume - bichim	Suit – kastyum
Fabric - gazlama	Factory – fabrika
Journal – kundalik daftar, qayd jurnali	Magazine – jurnal
Magazine – jurnal	Shop – do'kon, magazine
Mode – usul	Fashion - kiyinish urfi, moda
Physician – vrach, shifokor	Physicist- fizik
Roman – rimlik, rimcha	Novel – roman
Square - kvadrat	Public garden – skver, xiyobon

BURXONIDDIN MARG'INONIY ASARLARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

**Ergasheva H.S.,
NavDPI magistranti**

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng, islom va uning shariatiga nisbatan sobiq Ittifoq davridagi fikrlar o'zgardi. Keying paytda huquqshunos olimlar, sharqshunoslar, tarixchilar va boshqa sohadagi kishilar ham islom fihi bilan qiziqqa boshladilar. Burxoniddin Marg'inoniyning "Al-Hidoya" asarining N.I.Grodekov tomonidan rus tiliga qilingan tarjimasining huquqshunoslik fanlari doktori, professor A.X.Saidov tomonidan yozilgan mukammal so'z boshi bilan qayta nashr qilingani fikrimizning dalilidir. Islom fiqhshunosligiga oid Sidqiy Handaqliqiyning "Mezoni shariat" kitobi ham M.Hasaniy tomonidan nashr qilindi. Maqsudxo'ja ibn Mansurxo'janing "Muxtasar"ga yozgan o'zbek tilidagi sharhi va tarjimasi ham "Majma' ul-Maqsud yoki Muxtasar ul-Voqiya"ning o'zbekcha sharhi nomi bilan chop qilindi. A.Saidov, A.Juzjoniylar o'zlarining "Sharq va inson huquqlari" nomli kitoblarida: "Haqiqiy musulmon huquqiy madaniyati O'zbekistonda kechayotgan demokratik o'zgarishlarning dushmani emas, balki aksincha ittifoqchidir. Islom huquqshunosligi o'zbek huquqiy madaniyatining bir bo'lagi bo'lib kelgan va bundan buyon ham bo'lishi kerak" deganlarida haqli edilar.

To'liq ismi Abulhasan Ali ibn Abubakr ibn Abduljalil al-Farg'o-niy al-Rishtoniy al-Marg'inoniy (1123 yil 23 sentyabr, Rishton tumani, Dahbet qishlog'i 1197 yil 29- oktyabr, Samarqand)— buyuk faqih, imom. Dastavval otasi Abubakr ibn Abduljalil, so'ng Simom Bahouddin Ali ibn Muhammad Asbi-jobiy qo'lida tahsil ko'rdi. Rishton, Marg'ilon, Buxoro, Samarqand va Movoraunnahrning boshqa shaharlarida islomiy ta'lim olib, hanafiya mazhabining buyuk faqihi sifatida nom qozondi. Shayxulislom bo'lib yetishdi. 1149 yili haj safariga bordi. Burhoniddin Marg'inoniy Samarqand shahridagi Chokardiza qabristoniga dafn etilgan.

Allomaning tavallud sanalari xususida ixtiloflar bor. Ko'pgina manbalarda ul Zotning tug'ilgan kunlari umuman qayd etilmaydi. Abu Tohirxo'ja Samarqandiyning "Samariya" nomli kitobida mavlono Burhoniddin Marg'inoniy hijriy 515- yilning 12-rajab oyida shanba kuni (milodiy 1123- yil 23- sentyabrda) tavallud topgan deb ma'lumot beriladi. Vaholanki, "Hidoya"ning qadimiy qo'lyozma nusxalaridan birida allomaning tug'ilgan kunlari 511- hijriy deb ko'rsatilgan. Shunga asosan 2000 - yili tavalludlarining hijriy 910- yilligi nishonlandi. Bu hisobga ko'ra, Burhoniddin Marginoniy tavalludlari 511 - hijriy yilga to'g'ri keladi.

Burhoniddin Marg'inoniy fiqh bo'yicha asosiy asari "Bidoyat ul-mubtadi'" ("Boshlovchilar uchun qo'llanma")ni hanafiya nazariyotchisi, shariat asoschilaridan Abul Hasan al-Quduriy va Muhammad ash-Shayboniy asarlariga tayanib yozgan. Burhoniddin Marg'inoniyning ushbu kitobi nazariy asar edi, undan amaliy jihatdan foydalanish qiyin bo'lgan. Shu sababli Burhoniddin Marg'inoniy ning o'zi 8 jildli sharh "Kifoyat ul-Muntahiy" ("Yakunlovchilar uchun tugal ta'limot")ni yozishga qaror qilgan. Keyinchalik bu kitobi asosida "Kitob al-Hidoya" (qisqacha nomi "Hidoya" "To'g'ri yo'l")ni yaratadi (1178). Burhoniddin Marg'inoniy bu kitobda o'sha zamonlarda mo'min-musulmonlar duch keladigan dolzarb hayotiy masalalar, jumladan oilaviy va ijtimoiy munosabatlar, mulkchilik, savdo-sotiq, jinoyat va jazo, insonning burch va mas'uliyatlariga taalluqli juda ko'p murakkab muammolarni islomiy huquq nuqtai nazaridan hal etib berdi. Mazkur kitob nafaqat Movoraunnahrda, balki butun islom sharqida bir necha tillarga tarjima etilib ma'lum va mashhur bo'lib ketdi. Bu kitob fiqh ilmi bo'yicha eng aniq, izchil, mukammal asar bo'lgan. Undan asrlar davomida islom huquqshunosligi bo'yicha nufuzli huquqiy manba —

asosiy qo'llanma sifatida foydalanilgan. Shu sababli alloma nafaqat ulamolar, balki oddiy xalq orasida ham "hidoyat yo'lining sarboni" deya katta hurmat-e'tibor topdi. Burhoniddin val-milla (islom dinining dalili, isboti) degan sharaflı nomga sazovor bo'ldi.

Alloma yana bir qancha asarlar yozgan: "Nashr al-mazhab" ("Mazhabning tarqalishi"), "Kitob at-tajnis val-maziyd" ("Fuqarolik huquqini taqvim etish"), "Kitob ul-faroiz" majburiyatlar haqida kitob), "Ziyyat fi furu ul-hanafiyy" ("Hanafiya mazhabiga qo'shimchalar") shular jumlasidandir. U o'z asarlarida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, mulkchilikning turli shakllari (davlat va siyosiy mulkchilik), jinoyat va jazoning huquqiy jihatlarini, fuqarolik huquqi nazariyasi va amaliyoti, jinoiy ishni ko'rish masalalarini batafsil yoritib berdi. Bu asarlarda adolat tuyg'usi, o'z davrining huquqiy mezonlari asosida yashash, eganing mol-mulkiga ko'z olaytirmaslik, haromdan hazar qilish, insof va diyonat, mehr-oqibat kabi tushunchalarning mohiyati ochib berilgan. Burhoniddin Marg'inoniyning o'zi hayoti davomida ana shunday insoniy fazilatlariga amal qilib yashadi. Ilmu urfon yo'lidagi fidoyiligi, kamtarinligi, o'z asarlarida biron marta ham "men" degan so'zni ishlatmay, hokisorlik bilan izoh berishida ko'rinib turadi.

SANOQ TIZIMLARI VA ULARNI KODLASHTIRISH

Xolmurodova D.Y.,

Qiziltepa tumani 14-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Biz bilamiz, qadimda odamlar hisoblash uchun barmoqlardan foydalanishgan. Keyinchalik insoniyat boshqa predmetlardan (tayoqchalar, kichik toshlar, kertma belgilar) foydalana boshladilar: masalan, o'nta barmoqlar sanalgach, tosh bilan belgilab qo'yilgan va shundan so'ng, yana hisoblash uchun barmoqlar foydalanilgan.

So'ng hisoblashlarni oxiriga yetkazish uchun toshlarni sanash kerak, agarda toshlarning soni ham o'ndan oshib ketsa, o'nta mayda toshni bitta katta tosh bilan belgilash mumkin bo'lgan.

Shunday qilib, **pozitsion o'nlik sanoq tizimi** vujudga keldi.

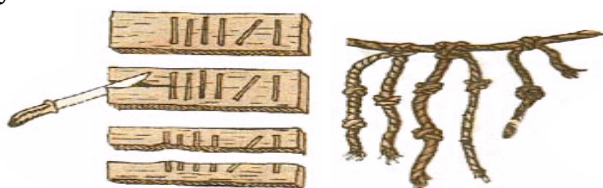
Bu tizim ilk bora Xindistonda qo'llanila boshladi, Markaziy Osiyo buyuk olimi Muhammad Al Xorazmiyning arab tilida yozgan **traktati** orqali arab mamlakatlariga tarqaldi va u yerdan eramizning XV asrida yevropa mamlakatlariga yetib keldi. Aynan shu tufayli, butun jahon mamlakatlari qo'llanayotgan raqamlar, arab raqamlari deya nomlanadi. Evropada o'nlik sanoq tizimi yanada takomillashtirildi, xususan, bo'sh qiymatni ifodalash uchun 0 raqamiga korrekt ta'rif berildi.

Sonlarni raqam belgilari orqali ifodalash usuli sanoq tizimi deb ataladi.

Bir xil ko'rinishda raqamlarni tasvirlash uchun ishlatiladigan raqamli belgilar va ularni yozish qoidalari **sanoq tizimlar** deb ataladi.

Sanoq tizimlar **pozitsion** va **nopozitsion** qismlarga bo'linadi.

Nopozitsion sanoq tizim deb, chegaralanmagan miqdordagi raqamlar majmuasiga aytiladi. Bunday tizimlarda raqamlarning joylashish o'zni raqamning qiymatiga bog'liq bo'lmaydi.

Qadimdagi nopozitsion sanoq tizimi

Rim raqamlari: **I** – 1 (barmoq),

V – 5 (yoyilgan kaft, 5 barmoq), **X** – 10 (ikki kaft),

L – 50, **C** – 100 (*Centum*),

D – 500 (*Demimille*), **M** – 1000 (*Mille*)

Ular orasidagi boshqa sonlar miqdori jihatdan katta bo'lganidan ma'lum sonni ayirish yoki miqdor jihatdan kichik bo'lganiga biror sonni qo'shish ko'rinishida belgilanadi.

Masalan,

Son	Belgi	Rim raqamlar tizimi	Mazmuni
to'rt	4	IV	5-1
olti	6	VI	5+1
to'qqiz	9	IX	10-1
o'n to'rt	14	XIV	10+(5-1)
o'n to'qqiz	19	XIX	10+(10-1)
qirq besh	45	XXXV	10+10+10+10+5
qirq to'qqiz	49	IL	50-1
bir yuz oltmish sakkiz	168	CLXVIII	100+50+10+5+3
bir ming to'qqiz yuz to'qson yetti	1997	MCMXCVII	1000+(1000-100)+(100-10)+5+2

Shuning uchun ham bunday sanoq tizimi raqamlari sondagi o'rniga bog'liq bo'lmagan, ya'ni pozitsiyadagi bog'liq bo'lmagan sanoq tizim deyiladi.

E'tibor qilgan bo'lsangiz, biror sondan boshqa sonni ayirish kerak bo'lsa ayiriladigan son ayiriluvchidan chapda, qo'shiladigan son esa uning o'ng tomonida yoziladi.

RIM SANOQ TIZIMI:

Qoidalar:

- (odatda) uchtdan ko'p bir xil raqamlarni ketma-ket qo'yish mumkin emas.
- Agar kichik raqam (faqat bitta) katta raqamdan chap tarafda turgan bo'lsa, u holda u raqamlar yig'indisi (summasi)dan ayiriladi (qisman nopazitsion!)

Misollar:

$$\text{MDCXLIV} = 1000 + 500 + 100 - 10 + 50 - 1 + 5 = 1644$$

$$2389 = 2000 + 300 + 80 + 9$$

MM CCC LXXX IX

Alifbolik(harflik) sanoq tizimi (nopozitsion)

Nopozitsion sanoq tizimiga doir misollar.

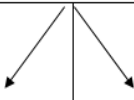
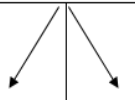
1-misol: 77 sonini rim raqamlari yordamida LXXVII ko'rinishida ifodalaydi.

2-misol: 1960 soni rim raqamlarida quyidagicha ifodalanadi.

1=I; 5=V; 10=X; 50=L; 100=C; 500=D; 1000=M ligidan hamda

$1960 = 1000 + 900 + 60 = 1000 + 500 + 400 + 50 + 10$

Ekanligi inobatga olinib, berilgan 1960 sonini quyidagicha ifodalash mumkin.

1000	900		60	
				
1000	500	400	50	10
↓	↓	↓	↓	↓
M	D	CD	L	X

Bu moslikni belgilar ketma-ketligida ifodallasak quyidagi natijani olamiz;

1960 = MDCDLX

Son tarkibidagi belgilarni kamaytirish ham mumkin. Buning uchun 900 ni **DCD** (ya'ni $500 + (500 - 100)$ kabi) ko'rinishida emas, balki CM (ya'ni $1000 - 100$) ko'rinishida yozsak, unda 1960 soni rim raqamlari yordamida **MCMLX** shaklga ega bo'ladi.

Rim raqamlari hayotda keng tadbqiq topmadi, ammo ularni uchratib turamiz, masalan soat belgilarida, kitob boblarini belgilashda ba'zan taqvimnoma oylarida yozishda bu hanuzgacha ishlatiladi.

Pozitsiyali sanoq tizimining qulayligi shundaki, unda katta sonlarni kam miqdorda raqamlar bilan ifodalash mumkin. Undan tashqari ulardagi sonlar ustida arifmetik amallarni bajarish ancha qulaydir.

Pozitsion ko'rinishli sanoq tizimi deb, ma'lum qoidaga asoslanib joylashgan va chegaralangan holatdagi raqamlar majmuasiga aytiladi. Bunday ko'rinishli sanoq tizimlarga har xil belgili natural sonlar misol bo'ladi (0,1,2,3,4,5,6,7,8,9).

Pozitsion ko'rinishli sanoq tizimlarda ixtiyoriy sonlarni tasvirlash uchun ishlatiladigan raqamlarga sanoq tizimning bazasi deyiladi.

Pozitsion sanoq tizimining ta'rifi kiritiladi: sonni yozishda raqamlar uning yozilishiga va bu raqamning sondagi joylashadigan o'rniga bog'liq bo'lgan, o'zining «salmog'i» bilan qatnashadi. Raqamning sondagi bu o'rni **razryad** deb ataladi.

Agar sonning miqdoriy qiymati, shu raqamning ko'rinishi va sonning yozilishida uning pozitsiyasiga bog'liq bo'lsa sanoq tizimi **pozitsiyon** deb ataladi.

O'nlik sanoq tizimi:

dastlab – barmoqlarda sanash Hindistonda o'ylab topilgan, arablar moslashtirishgan, Yevropaga olib kelingan.

Raqamlar: 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9

Asosiy (raqamlar miqdori): 10

Boshqa pozitsion sanoq tizimlari:

- ikkilik, sakkizlik, o'noltilik (informatika)
- O'nikkilik (1 fut = 12 dyuym, 1 shilling = 12 pens)
- yigirmalik (1 frank = 20 su)
- oltmishlik (1 minut = 60 sekund, 1 soat = 60 minut)

1-misol: O'nlik sanoq tizimidagi 98327 sonida 7 raqami birlikni 2 raqami o'nlikni 3 raqami yuzlikni, 8 raqami minglikni 9 raqami o'n minglikni ifodalaydi.

Yuqoridagi ifodaga ko'ra $a_0=7$, $a_1=2$, $a_2=3$, $a_4=9$ va $p=10$, $k=4$, (ya'ni 5-1) bo'lib berilgan son quyidagi ko'phad shaklida bo'ladi.

$$98327 = 9 \cdot 10^4 + 8 \cdot 10^3 + 3 \cdot 10^2 + 2 \cdot 10^1 + 7 \cdot 10^0$$

O'QUVCHILARDA KASBGA BO'LGAN QIZIQISHNI PSIXOLOGIK SHAKLLANTIRISH

Hamidova L.A.,

Navoiy shahar 19- IDUM amaliyotchi psixologi

Inson ruxiyatini o'rganish, tadqiq qilish va rivojlantirishga jiddiy e'tibor berish masalasi barcha davrlarda ham mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning yetakchi vazifalaridan biri bo'lib kelgan.

Bugungi kunda barcha taraqqiy etgan mamlakatlar birinchi navbatda o'z fuqarolarining ma'naviy va intellektual, jismoniy va ruhiy barkamolligiga va undan ijtimoiy manfaatlar uchun samarali foydalanish yo'llarini izlashga jiddiy e'tibor qaratayotganini ko'rishimiz mumkin.

Psixologiya fani va uning ilg'or vakillari o'zlarining navbatdagi jahonshumul ilmiy maqsadlarini ya'ni insonga, ayni paytda, jamiyatga psixologik xizmat ko'rsatish tizimining muqarrarligini nazariy-ilmiy jihatdan asoslab berishga muvaffaq bo'ldilar. Buni biz umumta'lim maktablari, kasb-hunar kolleji va oliy ta'lim tizimlarida psixologik xizmatni joriy etish borasida izlanishlar olib borgan va olib borayotgan olimlarimizdan E.G'oziyev, M.G.Davletshin, G.B.Shoumarov, B.R.Qodirov, R.Gaynutdinov, V.M.Karimova, Sh.R.Barotovlarning qator nazariy-ilmiy va amaliy-uslubiy ishlari mamlakatimizda psixologik xizmatni joriy etish va rivojlantirish uchun ma'lum darajada asos bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunda barcha taraqqiy etgan mamlakatlar birinchi navbatda o'z fuqarolarining ma'naviy va intellektual, jismoniy va ruhiy barkamolligiga va undan ijtimoiy manfaatlar uchun samarali foydalanish yo'llarini izlashga jiddiy e'tibor qaratayotganini ko'rishimiz mumkin.

Ta'lim to'g'risidagi Qonun va Kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy dasturining amalda qo'llanilishi shaxs faoliyatidan, uning ijtimoiy taraqqiyotiga xizmat qiluvchi omillaridan yanada unumliroq foydalanish yo'llarini izlashga undaydi.

Bular qatoriga oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, umumta'lim maktabi, kasb-hunar ta'limi muassasalari bilan ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, ta'lim tizimini iqtisodiyot va ishlab chiqarishdagi o'zgarishlarga tezkor moslashtirishini tashkil etish, eng muhimi esa o'quvchilarni bolalik davridan boshlab uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining mazmunini belgilash, natijani tahlil etish va navbatdagi bosqichda amalga oshirilishi kerak bo'lgan faoliyatni asosli rejalashtirish lozim. Chunki ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq uning kelajagi to'g'risida o'ylab qolishadi. Farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kelajakda qanday kasb egasi b'lishini aniqlashga harakat qiladilar va bu holat hech bir ota-onani befarq qoldirmaydi. Shunday ekan maktab jamoasi va ota-onalar o'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda turli yosh davrlariga oid psixofiziologik bilimlarga ega bo'lishlari uchun maktab amaliyotchi psixologlari psixologik ma'rifat ishlarini talab darajasida olib borishlari hamda yosh davrlariga xos empirik bilimlarga tayangan holda faoliyatlarini tashkil etishlari

kerak bo'ladi. Jumladan: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini erta yoshdan kasb-hunarga yo'naltirish – hozirga kunda umumta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlari bilan birgalikda olib boriladigan uzluksiz jarayonlardan biridir. Boshlang'ich sinflarda kasbga yo'naltirish ishlari dars va darsdan tashqari soatlarda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda kasb turlari bilan tanishtirish hamda o'yinlar orqali ularda turli kasblarga bo'lgan ilk qiziqishlarini aniqlashdan iborat. Shuning uchun birinchi sinflarda kasbga yo'naltirish mashg'ulotlari o'yin tarzida tashkil etilishi lozim. Olti-yetti yoshga kelib bola biror-bir buyumni qismlarga bo'lib ularni yana qayta yig'a oladigan bo'ladi. Ammo bu qobiliyatning rivojlanishi boladagi badiiy, ijodiy faoliyatning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Shuni inobatga olgan holda, mashg'ulotlarni bolalarning qiziqishlariga qarab rejalashtirish lozim. Bolalarga ertaklarni tinglash va muhokama qilish, unga o'z fikrini bildirishi, rebus, turli boshqotirmalarni yechish bilan ularning aqliy-intelektual qobiliyatini rivojlantirish orqali ilk kasbga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirib boorish lozim.

12-13 yoshga kelib esa o'quvchilarini ko'plab mashhur insonlar – olimlar, yozuvchilar, bastakorlar, rassomlarning ilm-fanga, adabiyot, musiqa va san'atga bo'lgan qiziqishlari bolalikdanoq namoyon bo'lganligini, lekin bu qiziqish o'z-o'zidan vujudga kelmasdan, balki bu qiziqishlarning shakllanishiga atrof-muhit, ta'lim-tarbiya ta'sir ko'rsatishini psixologlarimiz kuzatishlari jarayonida har bir insonning o'z hayotiy senariysi, ya'ni "dasturi" mavjud bo'lib, bu senariy bolalik davridanoq asosan otalarning hamda o'qituvchilarning ta'siri ostida shakllanib borishini aytib o'tgan.

15-16 yoshlarda o'quvchilarni kasbiy ma'lumotlar, kasblarning insonlarga qo'yadigan talablari, kasblar bo'yicha mehnat jarayonlarining xususiyatlari, mazkur kasblarni egallash borasida o'quvchilar o'rtasida har-xil so'rovnomalar, suhbatlar tashkil etish, ularni o'ziga yoqqan kasbga qat'iy qiziqish hosil qilishi uchun zarur ma'lumotlar bilan tanishtirish, to'g'ri maslahatlar berib ularni o'zining individual-psixologik xususiyatlariga ko'proq mos keladigan kasb-hunarga yo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazkur ishlarning dastlabki bosqichi albatta umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan psixologlar, kasbga yo'naltiruvchilar, fan o'qituvchilari, sinf rahbarlari tomonidan olib boriladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, kasb-hunarga tayyorlash o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ijodkorlik qobiliyatlari, ko'nikma va shaxs sifatlarining shakllanishida muhim bosqich bo'lib, o'quv fanlari va darsdan tashqari mashg'ulotlarga ijodiy yondashish, ta'lim jarayoni hamda kasbiy tarbiyani muammoli ta'lim asosida umumlashtirilishiga asos bo'lib, kasb-hunarga yo'naltirish bilan ulardagi mavjud bilimlarni barqaror kasbiy qiziqish va moyillikka hamda, ularda umumiy manfaat uchun mehnat qilish hissiyatini shakllantirishga, mamlakat hayotidagi vazifasini chuqur anglash, yoshlarda mustaqillikni, tashabbusni, ma'suliyat hissini, jonajon o'lkaga bo'lgan vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda iboratdir.

PSIXOLOGIYANING RIVOJLANISHI MUAMMOLARI VA YECHIMLARI HAMDA FANLARARO INTEGRATSIYA TUSHUNCHASI

Rahmatova M.U.,

Navoiy shahar 3 umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Integratsiya, sivilizatsiya, platforma, obyektivlik, psixologiya, taraqqiyot, ijtimoiy, referent, ijtimoiy-iqtisodiy.

XXI asrda O'zbekistonda psixologiya fanlarining istiqboli alohida ahamiyat kashf

etadi. Chunki, u yoki bu fanning o'tmishini, shu fanlar mutaxassisleri tomonidan yaratilgan ilmiy qarashlar tarixini o'rganadigan bo'lsak, u fanlarning integratsiyada, yurtdoshlarimiz tomonidan bajarilgan ilmiy izlanishlar, u yoki bu fan yutuqlarini hayotga joriy etilishi borasida, hozirgi zamon psixologiyasi ta'limotlariga oid mislsiz ishlarning amalga oshirilganligini ko'rishimiz mumkin. Respublikamizda olib borilayotgan turli islohotlar bugungi kunda yosh avloddan ijobiy xulq-atvor me'yorlari va qoidalarini, kasb-hunar, malaka va ko'nikmalarini har tomonlama puxta egallab borishni talab qiladi. Arastu ta'kidlagani kabi "munosib odam bo'lmoq, fazilatlar egasi- fozil bo'lmoq demakdir"¹

Shuni ta'kidlash lozimki, XXI asr insonlarning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanish davri hisoblanadi. Bas shunday ekan, sotsiologiya va psixologiya, matematika fanlarining o'zaro integratsiyasi asosida ijtimoiy muammo va masalalarni tezkorlik va obyektivlik bilan hal qilishga yordam beradigan matematik modellar turkumini yaratish davr talabidir. Bunday integratsion modellar tizimi orqali sotsial-psixologik masalalarni yechishda ilmiy-amaliy imkoniyatlar yaratiladi.

"Integratsiya" atamasi mazmun va mohiyat jihatdan uzoq tarixga ega. "Integratsiya" – lotincha «integration» so'zidan olingan bo'lib, "integr" – "to'liq, yaxlit", "bir butun" degan ma'nolarni anglatadi. Bugungi kunga kelib, kishilar integratsiya jarayonining mohiyatini yaxshi anglashi, uning rivojlantiruvchi funksiyalaridan foydalana olishlari natijasidagina muhim ilmiy muammolarni hal qilishda unga ehtiyoj sezmoqdalar. Biz integratsiya bir nechta o'quv predmeti materiallarini metodikaning vazifasi va yagona maqsadiga tabiiy bo'ysundirish asosida tuzish usuli yoki predmetlararo bog'lanishning eng yuqori darajasi, umummetodologik prinsiplar asosida muammoni kompleks o'rganish yo'li deb hisobladik. Unga bir butun bilimlar «monoliti»ni yaratishga imkon beruvchi vosita, atrof-muhit haqida yaxlit tasavvurni yaratishda bilimlarni yaqinlashtiruvchi, umumiy platformani belgilovchi omil deya ta'rif berish maqsadga muvofiqdir.

Integratsiya g'oyasi – ta'lim muassasasi taraqqiyotining hozirgi bosqichida eng istiqbolli g'oyalardan hisoblanadi. Bir tomondan, o'quv soatlarining qisqarib borishi sharoitlarida fanlararo integratsiya dars doirasida didaktik maqsadlarga erishishga imkon beradigan resurs bo'lib qolishi mumkin. Boshqa tomondan esa, fanlararo aloqalardan foydalanish talaba va o'quvchining o'ziga atrofda dunyoni turli-tumanlikda va yaxlitlikda bilish imkonini beradi.

"Biz o'z tariximizni xolisona va haqqoniy baholab, ma'naviy merosimizni boyitish va rivojlantirishga o'z hissamizni qo'shishimiz, shu asosda bugungi jahon ilmiy fani va madaniyatining yuksak cho'qqilarini egallashdek buyuk vazifaga har tomonlama munosib va qodir bo'lishimiz darkor".² Buning uchun bizda yetarli asos, buyuk o'tmishimiz, ulkan ilmiy merosimiz bor. O'tmish va kelajak haqida, shuningdek, boshqa fanlar yutuqlari haqida to'g'ri bilim va tasavvurga ega bo'lsak, fanlararo integratsiyadan psixologik ta'limotlarni rivojlantirish uchun oqilona xulosalar chiqarib, uni keng ilmiy jamoatchilik hukmiga havola etsak, bu ayni vaqtda fan taraqqiyotiga qo'shilgan munosib hissa bo'ladi.

Biz qadriyatlarimizni qadrlay olish sharoitida yashab ijod etayotgan ekanmiz, qator allomalarimizning fanlar integratsiyasida ijod etganlarini unutishimiz mumkin emas, albatta. Allomalarimiz eng kamida uch-to'rt fanlar integratsiyasida ijod etib, faqat ulug' g'oyalarni bunyod etib, jahon fani taraqqiyoti va sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shganlar va bu borada

¹ Arastu. Poetika. Axloqi kabir- T, 2004.

² Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat engilmas kuch".__ T.: «Ma'naviyat», 2008.

bir-birlarini kamsitib yoki ayblagan emaslar.

Fanlararo integratsiyada, psixologiya fanlari sohaları taraqqiyoti uchun ma'naviy asos, ildiz bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan, milliy qadriyatlarimizga oid ma'lumotlar, milliy mafkura chig'irig'idan o'tkazilib, psixologik tahlil qilinib, sharhlanib, o'quvchilar e'tiboriga xavola etilsa, bu o'quvchilarda o'z o'tmishi, yurti, fanidan fahrlanish, g'urur hissini shakllantiradi. Bu esa, mutaxassislar tomonidan fanni o'rganish va uni rivojlantirish uchun kuchli ichki, shaxsiy ahamiyatli motiv bo'lib xizmat qiladi. Bunday motiv, O'zbekistonda mazkur fan rivojlanishida hal qiluvchi kuch hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlar shundan dalolat berayaptiki, turli xil fanlarning, shu jumladan, sotsiologiya va psixologiya fanlarining egizak bo'lishi muhim va nozik muammolarni hal etishda qo'l kelar ekan. O'z-o'zidan ravshanki, sotsiologiya va psixologiyani bir-biri bilan chambarchas aloqasi mavjudligini ilg'or, taniqli sotsiologlar va psixologlar ta'kidlab, tasdiqlab kelishgan. Ilg'or psixologlarning fikricha, psixologik tadqiqotlar ta'lim va tarbiya ishida yangilikning keng miqyosda qidirilishini ta'minlaydigan yo'nalishda olib borilishi kerak. Psixologiya oldidagi muhim vazifalarga jumladan, kishining tarbiyasi va ruhiy jihatdan rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib bergan holda talim va tarbiya jarayonida uning shaxsini shakllantirishning psixologik asoslarini ko'rsatib berish; odamlarning yoshi va individual xususiyatlari o'rtasidagi nisbatni o'rganish va shu kabilar kiradi.

Sotsiologiyada va psixologiyada odamlarning o'zaro yoqtirish tuyg'ulari asosidagi birlashuvlarini referent guruhlar atamasi orqali o'rganiladi. Hayotda insonlar ikki, uch, uzog'i bilan to'rt kishilik ko'ngilga yaqin odamlardan iborat o'zaro ahil kichik guruhlariga birlashadilar, hamda mazkur guruhlar doirasida kasbiy, maishiy va ijtimoiy masalalarni o'zaro hamkorlikda hal etib yashaydilar. Odamlarning o'zlariga mos odamlarni topib birlashishlari maktabgacha tarbiya muassasalaridan boshlanib, keksa yoshga etganlarida ham uzluksiz davom etadi. Odamlarning bunday yoqtirib birlashish holatlari oxir – oqibatda, o'zaro do'stlik darajasiga o'sib chiqishi ko'p martalab kuzatilgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, fanlararo integratsiya bu albatta taraqqiyot, sivilizatsiya, samaradorlik posbonidir bunga shubha bo'lishi mumkin emas. Biroq, bir fan sohibi, boshqa fan yutuqlariga asoslanib o'z sohasini rivojlantirishga intilsa, albatta qandaydir og'ish va cheklanishlarga yo'l qo'yishi mumkin. Eng keraklisi – bu yo'lda soflik, poklik haqiqatgo'ylik, adolatga bo'ysunishi, bir fan sohasi sohibi boshqa fan sohasi sohibiga hayrixohlik, maslahat berishi, yordam qo'lini cho'zishidir. Faqat shundagina fanlararo integratsiya o'z mazmunini yo'qotmaydi, degan fikrdamiz.

YOSHLARNI TARBIYALASHDA SOG'LOM G'OYALARNI SINGDIRISHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Sharipova N.L.,

Navbahor tumani 5 umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Dunyoning taniqli siyosiy arboblardan biri Maxatma Gandi shunday yozgan edi: “Men uyimning darvoza va eshiklarini mahkam berkitib o'tira olmayman. Chunki unga toza havo kirib turishi kerak. Va shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, xonadonimni ag'dar-to'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham hohlamayman”. Bu falsafiy so'zlarni bugungi axborot xurujlari va yod g'oyalarning turli yo'llar bilan mamlakatimizga u yoki bu mintaqada asrlar mobaynida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, e'tiqod shakllariga va ta'lim-tarbiya tizimiga salbiy yoki ijobiy ta'siri jarayonlari ma'nosida

qo'llash ham mumkin. Sanoati va yuqori texnologiyalari rivojlanayotgan jamiyatda odamlarning ijtimoiy-iqtisodiy muhitini yaxshilanishi to'kin hayotga erishishga bo'lgan shaxsiy intilishi ularning asl qadriyatlariga, jumladan, oila va nikohga, yoshlar tarbiyasiga bo'lgan munosabatlarida keskin inqirozni keltirib chiqarmoqda. Bugungi kunda bu holat gedonistik psixologiya asosi deb baholanadi, uning oqibati jamiyatda qator ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarayotganligini ochiq e'tirof etadi. Gedonezmning ma'nosi, shaxs va uning xulq-atvori motivlarida faqat nimalardandir lazzatlanish, qoniqish olish va o'zidagi ichki ruhiy iztiroblardan holi bo'lishga intilish ustivor bo'ladi. Aslida insonning to'q va farovon hayotga intilishi, yaxshi yashashni xoxlagani ayb emas, lekin bunday to'kinchilik insoniylik qoidalariga zid bo'lishi mumkin emas. Insoniyatni tashvish va xavotirga solgan narsa shuki, bunday ong va shuurdagi o'zgarishlar ba'zi bir evropa xalqlarining eng zarur va muhim qadriyatlariga nisbatan salbiy munosabatlarda ifodalanadi. Masalan, Evropada tug'ilayotgan bolalarning har uchtasidan bittasi nikohsiz tug'ilayotganligi, tug'ilishning keskin kamayib ketganligini, umuman ayollar o'zidan sog'lom zurriyod qoldirishni istamayotganligi, ijtimoiy yashash tarzi yaxshi bo'la turib farzand tug'ilishi va uni tarbiyalashga sarflanadigan xarajatlardan qochayotganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bunday salbiy g'oyalar yoshlarimizning ayrimlarida kuzatilishi juda achinarli albatta va bunday illatlarni oldini olish uchun har bir shaxsga psixologik himoya zarur. Psixologik himoya bo'lishi uchun yoshlarda mustaqil fikr bo'lishi lozim. Darhaqiqat, birinchi Prezidentimiz I.Karimov "Milliy g'oya va istiqloq mafkurasi haqida gap borar ekan, biz nihoyatda keng qamrovli, murakkab, ser-qirra, insoniyat tarixida aniq va mukammal ifodasi, tugal namunasi hali-xanuz yaratilmagan tushunchalarni o'zimizga tasavvur qilishimiz kerak, deb o'ylayman. Bu tushunchalar Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi kabi yuksak g'oyalarning ma'no-mazmunini teran anglab etishga xizmat qiladi. Bu mafkura xalqni xalq, millatni millat, uning sha'nu sharafi, or-nomusi, ishonch-e'tiqodini ifodalaydigan, jamiyatimizning o'ziga xos taraqqiyot yo'li, turmush tarzi, tub manfaatlariga tayangan holda muttasil rivojlanib, takomillashib boradigan g'oyalar tizimidir." deb ta'kidlaydilar

Shunday ekan milliy g'oya mamlakatimizda istiqomat qilayotgan 33.500 million aholining 60 foizidan ortig'ini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etishini inobatga oladigan bo'lsak yoshlarimizning maqsad-muddaolari, istiqbolda tinch va farovon yashashiga kafolat beruvchi g'oyaviy kuch bo'lib, u millatni millat, xalqni xalq etib birlashtiruvchi kuchli omildan biridir. Bugungi kunda milliy g'oya, va mafkura targ'iboti bilan keng jamoatchilik shug'ullanmoqda, ayniqsa, xalq ta'lim tizimida bir qator ilmiy manbalar, darsliklar yaratilib, o'quv jarayonlarida qo'llanilishi va yoshlarni o'z Vataniga sodiq, mard, fidoyi, yuksak ma'naviy fazilatlar egasi bo'lishga undamoqda.

Yuqoridagi fikrlarimiz misolida yoshlarimizga ezgu g'oyalarni targ'ibot tashviqot qilishda quyidagi usullardan foydalanish yaxshi samara berish mumkin:

- ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot orqali hamma oilada, mahallada, keng jamoatchilikda axborot tarmoqlari, jamoat tashkilotlari orqali uzatishi targ'ibot va tashviqot ham ta'lim-tarbiyaning bir ko'rinishidir, agarda to'g'ri targ'ib qilinsa, yoshlarni buzg'unchi g'oyalardan asraydi, o'z qarashlarini o'zgartiradi;
- ijtimoiy so'rovlar orqali yoshlarni fikrini o'rganib borish, ular bildirgan fikr-mulohazalari asosida mafkuraviy targ'ibotni olib borish mumkin. Bunga asosan quyidagi uchta omilga ahamiyat berish zarur.
- birinchi omil-so'rovda ishtirok etayotganlarni mazkur so'rovdan ijtimoiy manfaatdorligini,
- ikkinchi omil bahs-munozaraga sabab bo'ladigan vaziyat,

– uchinchi omil-ishtirok etayotganlar mazkur fikrga nisbatan aniq qarashlari bo'lishi kerak;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki ommaviy axborot vositasi orqali yoshlar fikriga tez va kuchli ta'sir eta olish. Chunki har bir oilada ommaviy axborot vositalari xabarlaridan foydalaniladi va insonlarning ma'lumot olish manbai bo'lgan bu vosita orqali yoshlarimizga milliy g'oyalarni singdirish qulayroqdir. Badiiy adabiyot orqali ham yoshlarimizga sabr-qanoat, halollik, vatanparvarlik, sadoqat kabi fazilatlarni qalblarga singdirish yaxshi samara beradi deb uylaymiz.

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯГА ПСИХОЛОГИК ЁНДОШУВЛАР

Досбоева С.Х.,

Нурота тумани 53 умумий ўрта таълим мактаби амалиётчи психологи

Давлатимиз истикболи, бозор иқтисодиёти қонунларига асосланган жамият қуриш соҳасидаги ишларнинг самарадорлиги юқори малакали, маънавиятли, рақобатбардош мутахассислар тайёрлаш, баркамол авлодни шакллантириш муаммоси билан узвий боғлиқ. Олий Мажлиснинг иккинчи чақириқ IX сессиясида қабул қилинган «**Таълим туғрисида**»га Қонун, «**Кадрлар тайёрлаш миллий дастури**» ва Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган бир қатор қарорлар ана шу мақсадларни рўёбга чиқаришга қаратилган.

Кадрлар тайёрлаш ва таълим тизимидаги, ўқув-тарбия ишлари соҳасидаги муаммоларни изчиллик билан, босқичма-босқич ҳал этиш йўллари ва воситалари Вазирлар Маҳкамаси ва Халқ таълими вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган ҳужжатларда белгилаб берилган. Таълимнинг самарадорлигини оширишда юксак имкониятларга эга бўлган воситалардан бири сифатида таълимнинг фаол усуллари қаралаёпти. Таълим-тарбия жараёнига илғор педагогик технологиялар тушунчасининг кириб келиши ва ўша технологияларнинг кенг қўлланилиши ҳозирги замон талабидир.

Шуни таъкидлаш лозимки, таълим тизимини, кадрлар тайёрлашни янгилаш вазифаларини таълим-тарбия жараёнига педагогик технологияларни жадал киритиш, аудиторияда, синфда, дарсдан ташқарида ўқув-тарбиявий ишларни амалга оширишда ўқувчиларнинг фаоллигини оширишга эришиш орқалигина бажариш мумкин. Биз ушбу рисолада шу кунда таълим-тарбия жараёнидан кенг ўрин ола бошлаган ва шу билан бирга ўқитувчиларимиз айна пайтда катта эҳтиёж сезаётган таълимнинг фаол усуллари тўғрисида фикр юритамиз.

Таълим-тарбия амалиётида турли хил ёндошувлар кузатилади: анъанавий ёндошув, тизимли ёндошув, технология ёндошув, тадқиқий ёндошув, функционал, комплекс, фаолиятли ёндошувлар шулар жумласига киради. Биз қуйида юқоридаги ёндошувларнинг айримларига тўхталиб ўтамиз.

1. Анъанавий ёндошув. Даставвал «ёндошув» деганда нимани назарда тутаётганимизни айтايлик. Бу ўринда «ёндошув» деганда ўқитувчининг дарс бериш жараёнига муносабати, алоқаси назарда тутилаяпти. Анъанавий ёндошувда ўқитувчи маълум бир маълумотларни ўқувчига гапириб беради, тушунтиради, ўқувчи эса мазкур билимларни хотирасида сақлайди, зарур пайтда уни юзага чиқаради. Бу ўринда ўқувчининг “билими” деган тушунча унинг хотирасида сақланган маълумот билан чегараланади. Анъанавий таълим усулининг камчиликларидан бири ҳам шундаки, ўқувчининг билимли ёки билимсиз эканлиги унинг хотирасининг кучи

билан баҳоланади. Чунки ўқувчининг билими ҳақида унинг ўзлаштирган маълумотларининг қанча қисмини, қанчалик аниқлик билан эслашига қараб хулоса чиқарилади. Холбуки билим фақат хотирага эмас, кўпроқ тафаккурга тааллуқли тушунчадир. Тарихдан маълумки, хотираси кучли одамлардан эмас, балки ижодий тафаккури кучли одамлардан буюк олиму-фозиллар кўплаб етишиб чиққан. Анъанавий таълим услуги буйича ўқувчилар ижодий тафаккури даражаси аниқланмайди.

Анъанавий таълим услубининг яна бир камчилига шундаки, «кимдир гапиради — кимдир тинглайди» қабiliдаги дарс ўтиш усулида ўқувчида хотирада сақланиб қоладиган ахборотдан ташқари айтарли ҳеч нарса қолмайди, етарли даражада на кўникма шаклланади, на малакаси ошади, на ижодий тафаккури ривожланади? Ўқувчининг ўзлаштириш даражаси, сифати, хотирада қолган ахборотнинг унинг ҳаётий тажрибаси билан боғланганлиги ҳақида ўқитувчи аниқ тасаввурга эга бўлмайди.

Шундай бўлсада, анъанавий таълим мамлакатимиз ўқув юртларида кенг тарқалган, унинг турли жиҳатлари педагогика, методика фанларида ишлаб чиқилган, катта тажриба тўпланган. Анъанавий ўқитиш усулини такомиллаштириши соҳасида изланишлар давом этаётир, лекин унинг объектив имкониятлари чекланган.

2. Тизимли ёндошув. Тизим сўзи — тузилма, қисмлардан тузилган, бириккан яхлит нарса ёки ходиса маъносиди келади. Тизимни бошқа маънолари ҳам бўлиб; масалан, кибернетик тизим, ахборотлар тизими, ижтимоий муносабатлар тизими, ҳаракат тизими, педагогик тизим шулар жумласидандир.

“Тизимли ёндошув” тушунчаси одатда “tizimli метод”, “tizim taḥlil usuli” тушунчалари билан узвий боғлиқ ҳолда қўлланилади. Чунки тизимли таҳлил усуллари ҳам объектни яхлит тизим сифатида ўрганишни назарда тутди. Тизимли ёндошув, айниқса, тузилиш вазифасига кўра бажариладиган таҳлилга жуда яқин. Тизимли таҳлилнинг объекти яхлит нарса ёки ходиса ҳисобланади, у, биринчидан, объектнинг турли қисмларини; иккинчидан, қисмларнинг ўзаро боғлиқлигини; учинчидан, тизимнинг чегараларини ва тўртинчидан, тизимнинг атроф муҳит билан боғлиқлиги, алоқадорлигини назарда тутди.

Тизимли ёндошувда бир қанча қонун-қоидалардан фойдаланилади: мавхумликдан яққолликка бориш; анализ билан синтезнинг, мантиқийлик ва - тарихийликнинг бирлиги: объектда боғланишлар ва ўзаро таъсирларнинг турличалиги ва ҳ.к.

Биз қуйида тизимлардан бири — педагогик тизимга тўхталиб ўтамиз. Педагогик тизим — ўқувчиларни баркамол шахс, бирор касб эгаси сифатида шакллантирувчи яхлит ижтимоий-педагогик ходиса бўлиб, унинг таркиби қуйдагичадир: ўқувчи (1), таълим-тарбиянинг мақсади (2), мазмуни (3), ўқув жараёни (4), ўқитувчи ёки техник воситалар (5), ва таълим-тарбиянинг ташкилий шакллари (6). Педагогик тизимда, тизимли ёндошувда мана шу таркибий компонентларнинг ўзаро таъсири муносабатларининг ўзига хослиги, бажарадиган вазифалари, фаолиятлари шакл-усуллари ва уларни бошқариш йўл-йўриқлари, компонентлар билан умум тизим ўртасидаги алоқалар ўрганилади.

Дарс ўтиш жараёнларига тизимли ёндошув таълим-тарбия жараёнини олдиндан режалаштиришда ва мазкур жараёнини бажаришда жуда қўл келади.

3. Технологик ёндошув. Технология юнонча сўз бўлиб, техне-махорат, санъат, логос — тушунча, таълимот маъноларини англатади. Технология тушунчаси - тайёр маҳсулот олиш учун ишлаб чиқариш жараёнларида қўлланиладиган усул ва методлар

мажмуи; шундай методлар ва усулларни ишлаб чиқувчи ва такомиллаштирувчи фан сифатида таърифланади. Бу технологик ёндошувга умумий таъриф ҳисобланади. Бундай ёндошув таълим жараёнида қандай ўзига хосликка эга бўлишлигини куйидагилар орқали билса бўлади:

Технологик ёндошув. Ўқиш-ўқитиш жараёнини ўзаро узвий боғлиқ босқичлар, фазалар, амалларга ажратиш, бўлишни:

- таълимдан мўлжалланган натижага эришиш учун бажариладиган ҳаракатларни мувофиқлаштириш, кетма-кет, босқичма-босқич амалга оширишни;
- лойиҳалаштирилган ишлар, амалларнинг барчасини бирдек бажаришни назарда тутати.

Бу ёндошувда асосан таълимдаги типик вазиятларда бирор иш-ҳаракатни олдиндан билиб олинган қоидалар асосида бажариш назарда тутилади.

Янги педагогик технология усулида таълим такрор ишлаб чиқиладиган конвейерли жараён сифатида ташкил этилади, ундан кутиладиган натижа ҳам муфассал тасвирланиб, аниқ қайд этилади. Ўқув материали аниқ ифодаланган ўқув мақсадига мос қайта тузиб, ишлаб чиқилади, айрим бўлак (қисм, модул)ларга ажратилади, ўқув материални ўргатишнинг алтернатив йўллари назарда тутилади, ҳар бир бўлакни ўрганиш тест ёрдамида назорат этилиб, хато, камчиликлар тузатилиб, тўғирлаб борилади. Ўқув иши эталонда кўрсатилган натижага эришишни назарда тутати. Бу ўқувчиларни қизиқтиради, мусобақа ва ўзаро ёрдамлашиш кайфиятини ўйғотади. Бу усул билим, кўникма ва малакаларнинг зарур қисмини эгаллашда кўпроқ самара беради.

4. Тадқиқий — ижодий ёндошув. Бу ёндошувга асосланган таълимнинг мақсади ўқувчида бирор муаммони ечиш қобилиятини ўстириш, янги билим (тажриба)ни мустақил умумлаштириш, ҳаракатнинг янги усуллари топиш, шахсан ташаббус кўрсатиши кўзда тутати.

Тадқиқий ёндошув фаолиятининг ижодий, фаол характери билан боғлиқ. Бу ёндошувда педагог ўқувчининг ўқув-билиш фаолиятига раҳбарлик қилади, унинг шхсий ташаббусини, мустақил фикрларни қўллаб қувватлайди, у билан ҳамкорлик қилади. Янги педагогик технологияларда тадқиқий-ижодий усуллар ҳам ишлаб чиқилган.

Анъанавий таълим усули, ўзининг ички имкониятларини тўлиқ намоён қилган бўлса, таълим-тарбияга сўнги ёндошувлар (технологик, тизимли, тадқиқий ва х.) ҳали ўзининг барча имкониятларини намоён қилмаган. Юқоридаги барча ёндошувлар ўзаро омукта ҳолда олиб борилсагина, таълим энг самарали амалга оширилади.

INTERENETDA VIRTUAL MULOQOTNING YOSLAR PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI

Hamidova F.R.,

Nurota tumani 2 umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Bugungi kunda axborot texnologiyalari shiddat bilan yoyilmoqda. Interenet kun sayin har bir tashkilot, ijtimoiy muassasa, o'quv yurtlari, xonadonimizga kirib kelmoqda. Respublikamizda internetdan foydalanuvchilar soni hatdan tashqari yoshlar hisobida ortib bormoqda. Umumjahon miqyosida olganda ham bu miqdorni sezish mumkin. Ko'pchilik yoshlar hayotiy tasavvurga etarlicha ega bo'lmasa-da, ammo axborot vositasiga aylanib qolmoqda. Bu taajjubsiz holatki, chunki yoshlar o'zlariga referat yoki kurs ishi izlab,

musiqa eshitish, o'ziga yoqqan kitobni sotib olish yoki forum mavzularini jonli mushohadalarida ishtirok etish orqali internetga kirib bomoqdalar. Internet ta'lim olish, dam olish yoki do'stlar bilan muloqot qilishning ajoyib va foydalasi vositasi bo'lishi mumkin. Ammo hayotga real ko'z bilan qaraydigan bo'lsak, tarmoq o'z o'rnida xavfdan ham xoli emas: uning ham o'ziga xos bezoriligi, jinoiy olami, zarari va nomaqbullik tomonlari mavjud. Virtual muloqot insonlarga bolalarga zarar keltiruvchi manba bo'lib qolishi ham hech gap emas. Oxirgi paytlarda internetda ko'pgina tajovuzkor va ijtimoiy xavfli materiallar paydo bo'lib qolmoqda. Katta yoshdagilar bolalarni ushbu xavflardan asrash uchun internetdan foydalanishlariga e'tibor qaratishlari muhimdir.

Bugungi kunda 600 millionga yaqin kompyuterdan foydalanuvchilar haqida so'z borayotgan bir sharoitda uning miqdori 1 milliardga etishi ham shubhasiz. Kompyuterdan faqat ishchi o'rinlarida emas, balki maishiy turmush masalalari, xonadonda va dam olishda ham keng foydalanilmoqda. Bular orasida shaxsiy kompyuterdan tashkilotlardan ko'ra xonadonda foydalanishi ko'p hajmni tashkil etmoqda. Bu xalqaro an'anaga aylangan holat bo'lib, bizning mamlakatimizni ham chetlab o'tmaydi. Fomicheva Yu.V. o'tkazgan tadqiqoti ham «kompyuter» guruhidagilarning motivatsiya sohasida yuqoriroq ko'rsatkichga egaligini aniqlagan. Kompyuter o'yinlarini o'ynayotganda o'smir o'z qobiliyatini, imkoniyatlarini va kamchiligini anglay boshlaydi. Bu o'smir shaxsini va qat'iy «Men» obrazini shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi¹. Axborot texnologiyalardagi taraqqiyot yoshlarimizni, o'sib kelayotgan avlodni uchun yangi qirralarni ochilishiga imkon bersada, undan foydalanishning ham o'ziga xos muammolari mavjud. Bolalar internetdan foydalana turib yovuz niyatli odamlarga duch kelib qolmoqdalar. Internetdagi noma'lum kishi bilan muloqot ishonchli va do'stona munosabat o'rnatishga imkon yaratadi. Jinoyatchi ushbu afzallikdan foydalangan holda tajribasiz yoshlarni o'ziga bog'lab olmoqda. Siz farzandingizni internetdagi xavfdan asray olasiz, qaysiki uni tarmoqdan qanday foydalanayotganligini nazorat qila olsangiz. Jinoyatchilar bolalar bilan chatda lahzali axborotlar almashtirishda, elektron pochta yoki forumlardan foydalanib aloqa o'rnatish ustunligiga erishmoqda. Ko'pgina o'smirlar o'zlarini muammolarini hal etish uchun konferensiyaga murojaat etadilar. Yovuz niyatli kishilar esa bundan foydalangan holda, ularga mehribonlik, g'amxo'rlik ko'rsatish va sovg'alar berish orqali o'smirlarni e'tiborini o'ziga qaratib olmoqda.

O'smirlar muammosiga e'tiborni kuchaytirish zarurligining asosiy sabablari:

1) fan va texnika rivojlanishi natijasida madaniyat, san'at va adabiyot, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarning o'zgarayotgani;

2) ommaviy axborot tizimining kengayishi tufayli o'smirlar ongliligi darajasining ko'tarilgani;

3) o'g'il va qizlarning dunyo voqealaridan, tabiat va jamiyat qonunlaridan, tarixdan yetarli darajada habardorligi;

4) ularning jismoniy va aqliy kamoloti jadallashgani;

5) o'smirlar bilan ishlashda g'oyaviy-siyosiy, vatanparvarlik va baynalminal tarbiyaga alohida yondashish zarurligi;

6) o'smirlar uchun mustaqil bilim olish, ijodiy fikr yuritish, o'zini o'zi boshqarish, anglash, baholash va nazorat qilishga keng imkoniyat yaratilgani.²

Shuningdek, ular yoshlar yoqtiradigan va qiziqadigan yangi hamda zamonaviy musiqalarni yaxshi o'zlashtirib olganlar. Ular o'smirlar muammosini tinglaydi va ularga

¹ Фомичева Ю.В. «Психогический каореляты увлеченности компьютерными играми» // Вестник МГУ. Психология. 1991г., №3.

² G'oziyev E. Ontogenez psixologiyasi: nazariy eksperimental taxlil. – Toshkent: Noshir. 2010, 176 bet.

hamdard bo'ladi. Yovuz niyatli kishilar sekin-astalik bilan suhbat mavzusiga shahvoniy (seksual) tus berib boradi yoki erotik mazmundagi materiallarni ochiqdan ochiq namoyish etib boradilar. Bu orqali o'smirlarning axloqiy taqiblarini susaytirib boradi. Ayrim jinoyatchilar esa suhbat mavzusini birdaniga shahvoniy mavzuga bag'ishlaydilar va o'smirlarni kechinmalarini o'zlariga bog'lab olishga erishadilar. Shuningdek, jinoyatchilar o'smirlar bilan real kundalik turmushda uchrashish imkoniyatini ham baholashga erishadilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yoshlarni tarbiyalash uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim: Farzandingiz ko'p vaqtini internetda chatda uy xonalari eshigini bekitib olib nima bilan mashg'ul ekanliklarini yashiradigan ko'pgina bolalar internet jinoyatchiligi tuzog'iga tushib qolmoqda.

RUS TILI VA ADABIYOTI FANINI O'QITISHDA ELEKTRON DARSLIKLARDAN FOYDALANISH

Irnazarova G.A.,

Jumanova D.S.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Hozirgi kunda ta'lim tizimida ko'pgina islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartining qabul qilinishi va amaliyotga tatbiq etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kun o'quvchisini barkamol shaxs sifatida tarbiyalash uchun birinchi navbatda o'qituvchining o'zi axborot kommunikatsion texnologiyalarini chuqur bilmog'i lozim. Umumiy o'rta ta'lim fanlarini o'qitishda turli vositalardan foydalanish bugungi kun talablaridan biri sifatida dolzarb bo'lib bormoqda. Shuni hisobga olgan holda ta'lim sohasida olib borilayotgan izlanishlar anchagina keng qamrovli bo'lib qoldi. Bugungi kunda juda ham ko'p bora quloqlarga chalinayotgan tushunchalardan biri yangi pedagogik texnologiyalar va axborot kommunikatsion texnologiyalar hisoblanadi. Biz qanchalik fanni ildamlatib bormaylik davr talabi ham unga nisbatan oshib bormoqda. Shunisi ayonki, fandagi har bir yutuq bu izlanishlar oqibatida paydo bo'ladi. AKTni fanda ishlatish, uni amaliy tadbiri fandagi bir yutuq sifatida qaralsa, undan mohirona foydalanish, davr talabi hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida AKTdan foydalanib darslarni tashkil etish o'quvchilarga bilim berishda eng samarali vosita hisoblanadi. Har bir dars o'ziga xos pedagogik texnologiyalardan foydalanib AKT asosida tashkil qilinsa o'quvchi uchun bu mavzu esda qoladigan mavzu hisoblanadi. Buning uchun har bir darsga alohida tayyorgarlik ko'rishimiz lozim. O'tilgan mavzuni so'rash uchun masalan, multimediya mahsulotlari asosida test yoki bir necha savollar berilib, to'g'ri javob aytilganda o'quvchini rag'batlantiradigan qarsaklar yoki biror- bir musiqa orqali olqish berilsa, o'quvchida darsga qiziqish yanada ortadi. Yangi mavzuni tushun tirish jarayonida esa, elektron darsliklardan foydalangan holda yoki bir nechta taqdimotlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'tilgan mavzuni mustahkamlash qismida esa, AKT asosida tayyorlangan biror pedagogik texnologiya o'quvchini diqqatini jalb qilmasdan qo'ymaydi. O'quvchini baholashda ham bu metodlar juda qulay hisoblanadi. O'quvchini har bir darsda baholab borish mumkin. Bu esa o'quvchini darsga alohida tayyorgarlik bilan kelishga undaydi. O'ylaymanki munday tashkil qilingan darsda o'quvchini diqqatini darsdan tashqari biror nima jalb qila olmaydi.

Rus tili va adabiyot darslarida multimediya vositalaridan foydalanish, ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni jonli, qiziqarli va rang-barang o'tkazishga xizmat qiladi.

Rus tili va adabiyot fanini o'qitishning bosh maqsadi yoshlarimizni ijobiy fikrlash, o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda erkin va ta'sirchan ifodalash, o'quvchi fikr doirasini kengaytirish, ona Vatanimiz, milliy an'analarimiz, boy ma'naviyatimizga muhabbatini oshirib tarbiyalashimiz muhimdir. Turli yangi dars shakllaridan foydalanish bugungi kun talabi hisoblanadi. AKT, ya'ni axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ayniqsa o'quvchilarga yangi ma'lumotlarni tez yetkazish, ularning intellektual salohiyatini oshirishda muhim vosita bo'lib kelmoqda.

Elektron o'quv adabiyotlari bilim oluvchilarning tasavvurini kengaytirishga, dastlabki bilimlarini rivojlantirishga va chuqurlashtirishga, qo'shimcha ma'lumotlar bilan ta'minlashga mo'ljallangan bo'lib, ko'proq chuqurlashtirib o'qitiladigan fanlar bo'yicha yaratilishi maqsadga muvofiq. O'quv adabiyotlarining mazmuni bilim oluvchilarda mustaqil va erkin fikrlash, olingan bilimlarni bosqichma-bosqich boyitish, mukammallashtirib borish, mustaqil ta'lim olish, yangi bilimlarni o'quv adabiyotlardan izlab topish ko'nikmalarini hosil qilishni ta'minlashi kerak.

Elektron darslik - universal dasturiy ta'minot sifatida muayyan fanni o'qish turlaridan bo'lib, axborot turlari, yoki axborot turlarini qayta ishlashni avtomatlashtirishga imkon beradi. Elektron darslikning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

-rus tili va adabiyoti faniga doir o'quv materialini bayon qilinadi.

-rus tili va adabiyoti faniga doir yangiliklar, yutuqlar, elektron darslikda yoritilgan bo'lishi kerak.

-rus tili va adabiyoti faniga doir darslikning butunligini ta'minlashi, chuqur ma'noli, kitobning barcha boblari elementlaridan tashkil topgan va tugallangan asar kabi bo'ladi.

Rus tili va adabiyoti darslarini tashkil etishda elektron darslikdan foydalanishi o'quvchilarda ijodiy faoliyat va o'z ustida mustaqil ishlash ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi, o'z ustida ishlashga undaydi va o'z navbatida ta'limda yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. O'quvchilarning bilish faoliyatining bu tarzda tashkil etishi ularda ijodiy faoliyatni tarkib toptirishga imkon yaratadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, elektron darsliklardan rus tili va adabiyot darsida unumli foydalanish o'ziga xos qulayliklarga ega bo'lib, dars samarasini tubdan yaxshilaydi, yosh avlodni komil inson, yetuk mutaxassis bo'lib shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

YOSHLARNI XALQ HUNARMANDCHILIK SAN'ATINI ISH USULLARINI O'RGATISHDA "USTOZ-SHOGIRD", AN'ANALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xushvaqtov R.N.,

Yaxshilikov A.R.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Respublikamizda amalga oshirilgan istiqlool tufayli yo'qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o'sib kelayotgan yosh avlodgi o'rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. O'quvchilarga bilim berishda avvalambor "Hunarmandchilik" so'zining asl ma'nosini izohlab berish lozim. Hunarmandchilik degani har xil mehnat qurollari yordamida xomashyodan chiroyli buyumlar ishlab chiqaradigan kasblarning

umumiy nomini anglatadi. Tarixan olib qaraydigan bo'lsak, milliy mentalitetimizga muvofiq kadrlar tayyorlashda "Ustoz-shogird" tamoyiliga amal qilib kelingan. Qadim-qadimdan kadrlar, asosan, shogird sifatida tayyorlangan. Yosh avlod qalbiga milliy, axloqiy, madaniy va ma'naviy tushunchalarni shakllantirish, o'zbek xalqining milliy qadriyatlari asosida tarbiyalash, o'zbek va boshqa xalqlarning madaniy va ma'naviy merosini o'rgatish. Milliy an'analarni, urf – odatlarni udumlarni, hayotga tadbiq etish, ma'naviyat va buyuk merosimiz ekanligi, milliy, tarixiy, madaniy merosimizni o'quvchi – yoshlarni qalbiga singdirish;

Odam hunarning mohiyatini, yaxshi va yomon sifatlarini bilgandagina hunarga oid bilimlarni mukammal egallashi, hunarmandlar ahlini qo'llab quvvatlashi mumkin.

Darhaqiqat Sharq mutafakkir allomalari, hunar va hunarmandlarga katta e'tibor berganlar. Jumladan Alisher Navoiyning fikricha, inson bo'lib dunyoga keldingmi? – biror kasbni egallash, hunar o'rgan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvinib chiqmagan kishidek o'tmaysan – deydilar. Alisher Navoiy o'z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli tuman hunar sohiblarining hammasiga zo'r hafsala, qunt va e'tibor bilan maslaxatlar berib, xusunga rag'bat ko'rsatib hamda ularga homiylik qilganlar. Shuningdek donishmandlarimiz o'git qilganlarki, vaqtida ilm hunarga muhabbat qo'ying, o'rgatilgan narsalarni yodingizda tuting, ilm hunar o'rganishga chin ixlos bilan kirishing, yoshligingizni bekorga o'tkazmang. Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror hunar egasi bo'lganlar masalan, Shayx Muhammad Sakko mashhur pichoqchi, Shayxul Mashoyix Abu Said Xarros etikdo'zlik qilgan. Shayx Hoja Bahvouddin Naqshbandiy ajoyib naqqosh bo'lganlar. Boshqalarni hunar o'rganishga da'vat etganlar. Hoja Bahvouddin Naqshbandiy aytadilar. «Dil bayoru dast bakor» ya'ni diling ollohda, qo'ling doim mehnatda bo'lsin.

Abu Rayhon Beruniy mehnat va hunar avloddan –avlodga meros bo'lib o'tishni sinchklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U «Hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik san'atini egallab olishi kerak», - degan fikrni aytadi. Abu Rayhon Beruniy mehnat va hunar avloddan –avlodga meros bo'lib o'tishni sinchklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U «Hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik san'atini egallab olishi kerak», - degan fikrni aytadi. Odatda o'sha davrda hunar va tabiiy bilimlar maktablarda o'rgatilmay yakka tartibda berilgan.

- 1.Ota kasbini egallash, oiladagi kattalardan yakka shogird shaklida.
- 2.Shogird etish tanilgan usta qo'lida yakka shogird bo'lishi.
- 3.Ustaxonalarda yakka shogirdlik tartibida o'rganilgan.

Yoshlarga xalq hunarmandchiligi kasblarini o'rgatish orqali xalqning milliy ruhini saqlab qolish, an'analarni tiklash va rivojlantirish, milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklarni avaylab asrash, xalq ustalarining boy kasbiy mahoratini avloddan-avlodga yetkazish va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlashga muvaffaq bo'linadi. O'quvchilarni shu yo'sinda kasb tanlashga yo'naltirish bugungi kun talabidir. Milliy hunarmandchilik darslari jarayonida o'quvchilarda quyidagi bilim va malakalarni hosil qilish imkoniyatlari mavjud:

Ushbu har bir mehnat yo'nalishlari o'zlariga xos xalq hunarmandchiligi, ishlab chiqarish va "Ota-kasb", "Ustoz-shogird" asoslari hamda kasb tanlashga yo'naltirish bilan uzviy bog'lanib yakunlanishi maqsad qilingan.

Xalq hunarmandchiligida o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilimlar:

- xalq hunarmandchililigi va ularning turlari to'g'risida aniq ma'lumotlar;
- Yog'och o'ymakorligi va ularning turlari to'g'risida aniq ma'lumotlar, yog'och o'ymakorligining o'ziga xos xususiyatlari, badiiy manzarali talablar:

-amaliy hunarmandchilik tarmoqlari (buyrachilik, savat to'qish, zargarlik, temirchilik, kulolchilik, pichoqchilik va boshqa) ularning ish uslublari, o'ziga xos xususiyatlari. O'quvchilarda shakllanish lozim bo'lgan ko'nikma, malakalar, mahxorat, tajriba, ijod; O'z farzandiga kasb-hunar o'rgatgan ular ustazodalari (Usta darajasiga ko'tarilgan farzand) bo'lib yetishganlar. Tanlangan usta hunarmandlar uyida yakka shogirdlikka tushgan bola bir necha yil hunarga taaluqli bo'lmagan yumushlarni ham bajarib yuraverganlar.

Xalq hunarmandchiligining bir necha turi bo'yicha buyumlarni loyixalash, yasashni o'zlashtirish mumkin. Bu uning mahorati darajasi yuqori ekanligini ko'rsatadi. Xalq hunarmandchiligi kasblari bo'yicha umumiy ma'lumotlar berish va o'zaro turdosh uchta kasb yo'nalishi bo'yicha kasbgacha tayyorgarlikni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

-Xalq hunarmandchiligining ayrim nodir kasblarini o'rgatish uchun "Ustoz-shogird" yoki "Ota-o'g'il", "Tog'a-jiyan", "Amaki-jiyan", "Aka-uka", "Ona-qiz", "Amma-jiyan", "Xola-jiyan", "Opa-singil" shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday mashg'ulotlarni tegishli xalq ustolari bilan maktab o'rtasida va kasb-hunar kollejda tuziladigan shartnomalar asosida tashkil qilinadi. Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur vazifalaridan biri hisoblanadi, chunki mehnat har qanday rivojlanish va taraqqiyot jarayonining asosidir.

PEDAGOGIK VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Adizova G.A.,

Boboniyozova Z.F.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Hozirgi davrda pedagogik innovatsion texnologiyalari turmushimizning barcha sohalarini qamrab olayotganligini e'tiborga olsak, ta'lim tizimida undan o'rinli foydalanish mexanizmini ishlab chiqish pedagogik muammolardan biri sanaladi. Ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim vazifalaridan biriga aylanganligi hammamizga ma'lum. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni intellektual va texnikaviy qobiliyatlarini rivojlantirib shaxs xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. "Vatanimiz kelajagi, xalqimizni ertangi kuni mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-etibori, avvalambor, yoshlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak. I.A.Karimov.

Ta'lim jarayonida pedagogik innovatsion texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy pedagogik innovatsion texnologiyalarda esa, ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Pedagogik innovatsiyada «yangi» tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Shuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va subyektiv yangilikka qiziqish uyg'otadi. Ilmiy yo'nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari farqlanadi. Yangilik - bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar. V.I. Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta'rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g'oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir. Lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari

majmua yoki alohida olingan unsurlari bo'lib, o'zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg'or boshlanmalarini o'zida aks ettiradi. "Bugungi kun jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o'ziga xos xususiyatga egaki, unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, ijodiy fikrlash, yangi innovatsion texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi."

Pedagogik innovatsiyada R.N.Yusufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok-pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning me'yorlari, yangining uni o'zlashtirish va foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok-yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarni qamrab olgan tizimdan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda pedagogik innovatsion texnologiyalar faoliyatga yangiliklar olib kirish orqali ta'lim rivojiga hissa qo'shadi. O'qituvchining innovatsion faoliyati butun pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuch vazifasini bajaradi va ta'lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shuning uchun ham pedagogik innovatsion texnologiyalarini har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent "Ma'naviyat" 2010 yil
2. Ishmuhammedov R., Abduqorirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari tarbiyachi-o'qituvchilari va guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar) - T.: Iste'dod, 2010 yil
3. Burgen M.S. Innovatsii i novizna v pedagogike Sovetskaya pedagogika – 1989 yil

TEXNOLOGIYA FANIDA STEAM TA'LIMINING AFZALLIKLARINI O'RGANISH USULLARI

**Umurzoqova M.E.,
Egamberdiyeva Z.Q.,**

Navoiy shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-sonli qarori bilan tasdiqlangan "2018-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi"ning II bo'lim, 11-bandida – umumiy o'rta ta'limning yangi davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarini takomillashtirish va shu bilan birga STEAM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) ta'limini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish belgilab berilgan. Mazkur vazifalarni bajarish uchun, avvalo, ta'lim ishtirokchilari – pedagoglar, metodistlar, o'quvchilar, otalar va boshqalar STEAM ta'limi yo'nalishida o'tkaziladigan xalqaro tadqiqotlar haqida ma'lumotlarni bilishi hamda ularni amaliyotda qo'llash uchun malakalarga ega bo'lishlari

zarur bo'ladi. Hozirgi vaqtda texnologik inqilob mavjud. Yuqori texnologiyali mahsulotlar va innovatsion texnologiyalar zamonaviy jamiyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Zamonaviy maktablarda robot dizayni, modellash va dizayn loyihalashtirish ishlari yetakchi o'rinni egallamoqda.

Mamlakatimizning raqobatbardoshligini oshirish uchun ko'proq texnik ta'lim talab etilayotganligi dolzarb muammolardan hisoblanadi. Bugungi kunda STEAM ta'limi jamiyat va davlatning rivojiga katta hissa qo'shadigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash imkonini bermoqda. Ma'lumki, zamonaviy ta'lim tizimi, an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, amaliyotda o'rganilayotgan ilmiy-nazariy va metodik uslubni kundalik hayotda qanday qo'llash mumkinligini ko'rsatishga imkon beradigan aralash muhit hisoblanadi. Matematika va fizika bilan bir qatorda o'quvchilar robototexnika va dasturlashni o'rganadilar. Bu jarayonda o'quvchilar aniq va tabiiy fanlardan olgan bilimlarini amaliyotdagi natijasini shaxsan ko'rib turadilar. STEAM ta'limining muhimligi shundaki, haqiqiy fan sohasida ta'lim sifatining pastligi, moddiy-texnika bazani yetarli darajada emasligi, o'qituvchilar va o'quvchilarning sust motivatsiyasi – bularning barchasi ta'lim tizimining eng katta muammosidir. Shu bilan birga, bosqichma-bosqich rivojlanib borayotgan davlatimiz yuqori texnologiyalar sohasidagi fanlarning turli xil ta'lim yo'nalishlari bo'yicha yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashni talab qiladi. Shu munosabat bilan, bugungi kunda STEAM ta'limi birinchi o'rinda turadi. Bu esa kelajakda texnologik jarayonni rivojlantirish va mamlakatimizda ilmiy va muhandislik kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qoplanishiga yordam beradi.

STEAM atamasi ilk bor AQSHda maktab dasturiga kiritilgan bo'lib, o'quvchilarning ilmiy-texnika yo'nalishlaridagi kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Keyinchalik bu yo'nalish kengaytirilib, atamaga qo'shimcha harflar kiritildi. Jumladan, unga "R" – robotics – robototexnikani qo'shib, STEAM deb "A" – art – san'atni qo'shib, STEAM deb atala boshlandi. Bugungi davr talabi dunyo ta'limi oldiga katta vazifani qo'yimoqda. Bu esa o'quvchilarni jamiyatda yashashga tayyorlay olishi kerak. Bunda birinchi navbatda tez o'zgarayotgan axborot bilan ishlaydigan kasblar bilan bog'liq xususiyatlarni o'quvchida shakllantirish lozim. Axborotni olish, qayta ishlash va amaliyotda foydalanish STEAM ta'limi dasturining asosini tashkil qiladi. STEAM ta'limi texnologiyasi loyihalash metodiga tayangan holda uning asosida bilash va ijodiy izlanish yotadi. Bunday izlanish amaliy faoliyat jarayonida bilimlarni olish, ulardan amaliyotda qayta foydalanish, ya'ni o'yinlarda turli konstruksiyalar tuzish, texnik ijodiyot elementlarini qo'llab, bilim olishga oid tadqiqot ishlarida amalga oshiriladi. STEAM ta'limi o'quvchining rivojlanishini tashqi olam bilan bevosita bog'laydi. Ma'lumki, texnologiya fani kundalik hayotimizda doimiy qo'llaniladi, muhandislik esa uylar, yo'llar, ko'priklar va mashina mexanizmlarda o'z aksini topgan biror bir kasb, kundalik mashg'ulotlarimiz ozmi-ko'pmi matematik hisob-kitoblar bilan bog'langandir.

STEAM ta'limiy yondashuvi o'quvchilarga dunyoni tizimli ravishda o'rganishga, atrofda ro'y berayotgan jarayonlarni mantiqiy mushohada qilishga, ulardagi o'zaro aloqani anglab yetishga, o'zi uchun yangi, noodatiy va qiziqarli narsalarni ochishga imkon beradi. Qandaydir yangilikni kutish orqali o'quvchida qiziquvchanlikni rivojlantiradi. O'zi uchun qiziqarli masalani aniqlab olishni, uning yechimini topishning algoritmini ishlab chiqishni, natijalarini tanqidiy baholashni, fikrlashni muhandislik stilini shakllantirishga olib keladi. Jamoaviy faoliyat olib borish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bularning barchasi o'quvchi rivojlanishining yuqori bosqichga ko'tarilishini va kelajakda to'g'ri kasb tanlashga zamin yaratadi. Shunga ko'ra dunyoning ko'pgina mamlakatlarida STEAM ta'limiy yondashuvga katta e'tibor berilmoqda. Jumladan, yevropaning 10 dan ortiq mamlakatlari (Avstriya,

Germaniya, Fransiya, Italiya, Niderlandiya, Norvegiya, Angliya, Irlandiya, Ispaniya va boshqalar) milliy strategiya va tashabbuslarida bu hisobga olingan. STEAM ta'limni amalga oshirish uchun davlat ta'lim standartlariga o'zgartirishlar kiritish lozim. Masalan, bunda AQSH tajribasidan ijodiy ravishda foydalanish mumkin.

Ilmiy texnik bilimlarni real hayotda qo'llash.

STEAM ta'limida amaliy mashg'ulotlar yordamida, bolalarga ilmiy-texnik bilimlardan real hayotda foydalanish namoyish qilinadi. Har bir darsda o'quvchilar zamonaviy loyihalashga oid modellarni ishlab chiqadi, quradi va modelni takomillashtiradi. Ular aniq loyihani o'rganadi, natijada real mahsulotning prototipini yaratadilar. Masalan, o'quvchilar harakatlanuvchi sodda robotni yasashda muhandislik kasbi, muhandislik dizayni, elektrotexnik, konstruktor, loyihalash, texnologik jarayon, texnologik xarita kabi tushunchalar bilan tanishadilar.

Tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish va muammolarni yechish.

STEAM dasturi, bolalar kundalik hayotlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishda zarur bo'ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar tez yuradigan mashina modelini yig'adilar, so'ngra uni sinovdan o'tkazadilar. Birinchi sinovdan so'ng kutilgan natijaga erishilmasa, uning sabablari haqida o'ylaydi va topadilar. Balki, g'ildiraklarning kattaligi yoki ishlash mexanizmlari to'g'ri kelmagandir. Har bir sinovdan so'ng mavjud kamchiliklarni bartaraf etib boriladi.

Falol kommunikatsiya va jamoada ishlash.

STEAM dasturi faol kommunikatsiya va jamoada ishlash bilan farqlanadi. Muloqat davrida o'z fikrlarini bayon qilish va bahs-munozara olib borish uchun erkin muhit vujudga keltiriladi. Ular gapirishga va taqdimot o'tkazishga o'rganadilar. O'quvchilar doimo o'qituvchi va sinfdoshlari bilan muloqotda bo'ladilar. O'quvchilar har bir ish jarayonda faol qatnashsalar, mashg'ulotni yaxshi eslab qoladilar.

Texnik fanlarga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish.

Boshlang'ich ta'limda STEAM ta'limining vazifasi, o'quvchilarni texnologiya faniga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat bo'lib, bajaradigan ishini sevib bajarish, qiziqishlarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. STEAM mashg'ulotlari juda dinamik va qiziqarli bo'lsa o'quvchilar mashg'ulot vaqtida zerikishmaydi va darsdan unumli foydalanadilar.

Masalan, fizika darslarida yerning tortishish kuchi o'rganilganda doskada formulalarni yozish tushuntirilsa, STEAM to'garaklarida raketalar, samolyotlar, elektrtexnik ishlari, robototexnika, xalq hunarmandchiligi va boshqa amaliy ishlarni bajarish orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydilar.

XALQ HUNARMANDCHILIGI TURLARINI O'RGANISHDA TEXNOLOGIYA FANINING AHAMIYATI VA O'RNI

*Egamberdiyeva F.Q.,
Ochilova N.F.,*

Qiziltepa tumani 26-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Respublikamizda amalga oshirilgan istiqloq tufayli yo'qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o'sib kelayotgan yosh avlodga o'rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yilning 7 fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar

strategiyasi to'g'risida"gi farmoni¹ asosida **2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini keltirishimiz mumkin. Mazkur Harakatlar strategiyasining to'rtinchi ustuvor yo'nalishi** ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, unda "...ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish" masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Ma'lumki, Harakatlar strategiyasi asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 140-sonli, 2017 yil 6 aprelda "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" 187-sonli Qarorlari qabul qilinganligi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish hamda uzviyligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbus muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi. Birinchi tashabbus yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr va sanyoatning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste'dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Ikkinchi tashabbus yoshlarni jismoniy chiniqtirish, ularning sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan. Uchinchi tashabbus aholi va yoshlar o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan. To'rtinchi tashabbus yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo'naltirilgan. Beshinchi tashabbus xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalarini nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 1997-yil 31-martda e'lon qilingan "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmonida milliy madaniyatni rivojlantirishda xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy sa'natining ahamiyatini oshirish, qo'lda yuksak badiiy buyumlar yasashning asriy an'analarini qayta tiklash hamda xalq hunarmandchiligini taraqqiy ettirishga davlat tomonidan aniq yordam ko'rsatish belgilab berildi. Respublikamizda amalga oshirilgan istiqlool tufayli yo'qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o'sib kelayotgan yosh avlodgi o'rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. O'quvchilarga bilim berishda avvalambor "Hunarmandchilik" so'zining asl ma'nosini izohlab berish lozim. Hunarmandchilik degani har xil mehnat qurollari yordamida xomashyodan chiroyli buyumlar ishlab chiqaradigan kasblarning umumiy nomini anglatadi. Tarixan olib qaraydigan bo'lsak, milliy mentalitetimizga muvofiq kadrlar tayyorlashda "Ustoz-shogird" tamoyiliga amal qilib kelingan. Qadim-qadimdan kadrlar, asosan, shogird sifatida tayyorlangan. Yosh avlod qalbiga milliy, axloqiy, madaniy va ma'naviy tushunchalarni shakllantirish, o'zbek xalqining milliy qadriyatlari asosida tarbiyalash, o'zbek va boshqa xalqlarning madaniy va ma'naviy merosini o'rgatish. Milliy ananalarni, urf – odatlarni udumlarni, hayotga tadbiiq etish, maonaviyat va buyuk merosimiz ekanligi, milliy, tarixiy, madaniy merosimizni o'quvchi – yoshlarni qalbiga singdirish;

Odam hunarning mohiyatini, yaxshi va yomon sifatlarini bilgandagina hunarga oid bilimlarni mukammal egallashi, hunarmandlar ahlini qo'llab quvvatlashi mumkin.

Darhaqiqat Sharq mutafakkir allomalari, hunar va hunarmandlarga katta e'tibor berganlar. Jumladan Alisher Navoiyning fikricha, inson bo'lib dunyoga keldingmi? – biror kasbni egalla, hunar o'rgan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvinib chiqmagan

kishidek o'tmaysan – deydilar. Alisher Navoiy o'z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli tuman hunar sohiblarining hammasiga zo'r hafsala, qunt va e'tibor bilan maslaxatlar berib, xusunga rag'bat ko'rsatib hamda ularga homiylik qilganlar.

Shuningdek donishmandlarimiz o'git qilganlarki, vaqtida ilm hunarga muhabbat qo'ying, o'rgatilgan narsalarni yodingizda tuting, ilm hunar o'rganishga chin ixlos bilan kirishing, yoshligingizni bekorga o'tkazmang. Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror hunar egasi bo'lganlar masalan, Shayx Muhammad Sakko mashhur pichoqchi, Shayxul Mashoyix Abu Said Xarros etikdo'zlik qilgan. Shayx Hoja Bahvouddin Naqshbandiy ajoyib naqqosh bo'lganlar. Boshqalarni hunar o'rganishga da'vat etganlar. Hoja Bahvouddin Naqshbandiy aytadilar. «Dil bayoru dast bakor» ya'ni diling ollohda, qo'ling doim mehnatda bo'lsin.

Abu Rayhon Beruniy mehnat va hunar avloddan –avlodga meros bo'lib o'tishni sinchklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U «Hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik san'atini egallab olishi kerak», - degan fikrni aytadi. Abu Rayhon Beruniy mehnat va hunar avloddan –avlodga meros bo'lib o'tishni sinchklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U «Hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik san'atini egallab olishi kerak», - degan fikrni aytadi. Odatda o'sha davrda hunar va tabiiy bilimlar maktablarda o'rgatilmay yakka tartibda berilgan.

1.Ota kasbini egallash, oiladagi kattalardan yakka shogird shaklida.

2.Shogird etish tanilgan usta qo'lida yakka shogird bo'lishi.

3.Ustaxonalarda yakka shogirdlik tartibida o'rganilgan.

Yoshlarga xalq hunarmandchiligi kasblarini o'rgatish orqali xalqning milliy ruhini saqlab qolish, an'analarini tiklash va rivojlantirish, milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklarni avaylab asrash, xalq ustalarining boy kasbiy mahoratini avloddan-avlodga yetkazish va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlashga muvaffaq bo'linadi. O'quvchilarni shu yo'sinda kasb tanlashga yo'naltirish bugungi kun talabidir. Milliy hunarmandchilik darslari jarayonida o'quvchilarda quyidagi bilim va malakalarni hosil qilish imkoniyatlari mavjud:

Ushbu har bir mehnat yo'nalishlari o'zlariga xos xalq hunarmandchiligi, ishlab chiqarish va "Ota-kasb", "Ustoz-shogird" asoslari hamda kasb tanlashga yo'naltirish bilan uzviy bog'lanib yakunlanishi maqsad qilingan.

8-sinflarda Xalq hunarmandchiligida o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilimlar:

- xalq hunarmandchililigi va ularning turlari to'g'risida aniq ma'lumotlar;

- Yog'och o'ymakorligi va ularning turlari to'g'risida aniq ma'lumotlar, yog'och o'ymakorligining o'ziga xos xususiyatlari, badiiy manzarali talablar:

-amaliy hunarmandchilik tarmoqlari (buyrachilik, savat to'qish, zargarlik, temirchilik, kulolchilik, pichoqchilik va boshqa) ularning ish uslublari, o'ziga xos xususiyatlari. O'quvchilarda shakllanish lozim bo'lgan ko'nikma, malakalar, mahxorat, tajriba, ijod; O'z farzandiga kasb-hunar o'rgatgan ular ustazodalari (Usta darajasiga ko'tarilgan farzand) bo'lib yetishganlar. Tanlangan usta hunarmandlar uyida yakka shogirdlikka tushgan bola bir necha yil hunarga taaluqli bo'lmagan yumushlarni ham bajarib yuraverganlar.

Xalq hunarmandchiligining bir necha turi bo'yicha buyumlarni loyixalash, yasashni o'zlashtirish mumkin. Bu uning mahorati darajasi yuqori ekanligini ko'rsatadi. 8-sinflarda Xalq hunarmandchiligi kasblari bo'yicha umumiy ma'lumotlar berish va o'zaro turdosh uchta kasb yo'nalishi bo'yicha kasbgacha tayyorgarlikni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

-Xalq hunarmandchiligining ayrim nodir kasblarini o'rgatish uchun "Ustoz-shogird" yoki "Ota-o'g'il", "Tog'a-jiyan", "Amaki-jiyan", "Aka-uka", "Ona-qiz", "Amma-jiyan", "Xola-jiyan", "Opa-singil" shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday mashg'ulotlarni tegishli xalq ustolari bilan maktab o'rtasida va kasb-hunar kollejda tuziladigan shartnomalar asosida tashkil qilinadi. Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur vazifalaridan biri hisoblanadi, chunki mehnat har qanday rivojlanish va taraqqiyot jarayonining asosidir.

TA'LIM JARAYONLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O'RNI

*Xoliqova Z.G'.,
Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining 3-bosqichida barcha bosqichdagi ta'lim jarayonlarini kompyuterlashtirish va axborotlashtirish, ta'lim tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish ko'zda tutilgan edi. Unda "Zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlash va kompyuter tarmoqlari negizida ta'lim jarayonlarini axborot bilan ta'minlash rivojlanib boradi. Fan va ta'limning nashriyot bazasi rivojlantiriladi, o'quv, o'quv-uslubiy, ilmiy, qomusiy adabiyotlar va ma'lumotnomalar bilan ta'minlashning barqaror tizimi shakllantiriladi" deb yozilgan. Elektron darslik zamonaviy axborot kommunikasion texnologiyalar yordamida o'quv uslubini, mustaqil ta'lim olishning samarali usullarini qo'llash orqali o'quv materiallari va ilmiy ma'lumotlarni har tomonlama chuqur o'zlashtirilishiga mo'ljallangan darslikdir, ya'ni oddiy darslikning raqamli ifodasidir. U oddiy o'quv darsliklariga o'xshash o'quv dasturlarga asoslanib tayyorlanadi. U o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish, ijodiy fikrlash, malaka va ko'nikmalarini shakllantiradi. O'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri har bir o'quvchiga rejalashtirilgan o'quv materiallarini yetkazib berish va uni o'zlashtirish darajasini oshirishdan iborat. Kompyuter va axborot texnologiyalarini o'quvchi shaxsini rivojlantirishning to'laqonli vositasiga aylantirish uchun o'qituvchining o'zi axborot texnologiyalari sohasida bilimdon salohiyatli bo'lishi kerak. Ta'lim tizimini takomillashtirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish bilan bog'liq. O'quv fanlari bo'yicha elektron o'quv vositalarining yaratilishi fanlarni o'qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini yanada kengaytiradi. Bu o'z navbatida, o'quvchilarning fanlar bo'yicha bilimlarini chuqur o'zlashtirishlarining asosiy omili bo'lib, ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshiradi. Ayni shunday sa'y-harakatlar amalga oshirilishi ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini keng tadbiq etishni yanada jadallashtirish, o'qituvchilarni ilg'or pedagogik bilimlar va texnologiyalar bilan qurollantirish, ularning mahoratini oshirish, xorijiy oliy ta'lim muassasalari tajribasini chuqur o'rganish hamda ulardagi samarali usul va vositalarni milliy ta'lim tizimimizga joriy etish imkonini yaratadi. Multimedia vositalari ta'lim berishning samarali va istiqbolli quroli (instrumentlari) bo'lib, u o'qituvchiga an'anaviy ma'lumotlar manbaidan ko'ra keng ko'lamdagi ma'lumotlar massivini taqdim etish; ko'rgazmali va uyg'unlashgan holda nafaqat matn, grafiklar, sxemalar, balki ovoz, animatsiyalar, video va boshqalardan foydalanish; axborot turlarini o'quvchilarning qabul qilish (idrok etish) darajasi va mantiqiy o'rganishiga mos ravishda ketma-ketlikda tanlab olish imkoniyatini yaratadi. Xususan,

multimediya texnologiyalaridan foydalanib interfaol darslarni o'tkazish yaxshi samara beradi. Odatdagi darsda o'qituvchi dars mavzusi mazmunini bayon qiladi, o'quvchilar esa tinglab, ko'rib, eslab qoladilar, kerakli yozuvlarni daftarlariga yozadilar. Ular har qanday ma'lumotni tayyor holda qabul qiladilar. Aksincha, interfaollik o'quvchilarga o'qitish jarayoniga faol kirishishga imkon beradi. Bolalar shunchaki tinglamaydilar. Ular savollar berib, o'z fikrlarini bildiradilar, o'quv materialining tushunarsiz qismlarini batafsilroq anglab olishga intiladilar, baxslashadilar, o'zlari to'g'risida xulosalarga va yechimlarga keladilar. Interfaollikda har ikki tomon: o'qituvchi ham, o'quvchilar ham faollik ko'rsatadi, birgalashib, hamkorlikda darsda qo'yilgan maqsadlarga erishadilar. Biron bir o'quvchi darsdagi asosiy ishdan chekkada qolmaydi. Hamma o'qiydi, hamma bir - birini o'qitadi. Interfaol dars o'qituvchi boshchiligi bilan amalga oshiriladigan an'anaviy o'qitish usullarining va yakka tartibdagi kompyuterli o'qitishning yaxshi tomonlarini birlashtiradi. Kompyuter o'qituvchining faol yordamchisiga aylanadi. Kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'lim sohasida, o'quv faoliyatida va o'quvchilar ijodiy tafakkurini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratiladi. Axborot texnologiyalari ta'limni amalga oshish jarayonida hayot bilan uyg'unlashtirishga imkon beradi. O'qitishni kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan chambarchas bog'lash imkoniyati paydo bo'ladi. Axborot texnologiyalarini qo'llashda o'quvchi shaxsining butun imkoniyatlarini amalga oshirishga: kompyuter vositalari orqali bolaning bilishga oid, axloqiy, ijodiy, muloqot qilish va estetikaviy imkoniyatlarini, qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga intilish lozim. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishining zamonaviy jahon darajasi shundayki, respublikada jahon axborot makonining infratuzilmalari va milliy axborot-hisoblash tarmog'i integratsiyasiga mos keluvchi milliy tizimni yaratish milliy iqtisodiyot, boshqarish, fan va ta'lim samaradorligining muhim omili bo'lmoqda. Bu muammolar ancha murakkab va ayni paytda respublikamiz uchun dolzarbdir. Hozirda olib borilayotgan iqtisodiy, tuzilmaviy va boshqa o'zgarishlarni amalga oshirish natijalari respublikada axborotlashtirish bilan bog'liq muammolarning qanday va qaysi muddatlarda hal etishga ham bog'liqdir. Kompyuter slaydlarini foydalanish evaziga interfaol darslar bilishga taqdim etiladigan axborot mazmuni bilan birga, ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Dars mavzusini bayon qilishda o'qituvchi illyustratsiya sifatida slaydlardagi axborotni kerak joylarda taqdim etib boradi. Rasmlar, grafiklar, jadvallar, diagrammalar, formulalar ovoz jo'rligida, multiplikatsiya elementlari hamkorligida taqdim etilib, o'qituvchining izohlari bilan beriladi.

Xulosa qilib aytganda, multimediaviy texnologiya asosidagi interfaol darslar tayyorgarlik darajasi har xil bo'lgan bolalarning dars materialini yaxshi o'zlashtirilishiga, olgan bilimlarini yanada kengaytirishga bo'lgan istaklarining paydo bo'lishiga turtki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. U.K.Tolipov, M.Usmanboyeva. Pedagogik texnologiyalarni tadbiqiy asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Fan", 2006 y.
2. R.Ishmuxamedov, A.Abduqodirov, A.Pardayev. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar). O'quv qo'llanma. Toshkent, "Iste'dod", 2008 y.
3. A.Abduqodirov, A.Xaitov, Shodiyev R. Axborot texnologiyalari. Darslik. T.: "O'zbekiston", 2004 y.

УЧЕТ ГЕНДЕРНЫХ РАЗЛИЧИЙ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

**Мансурова С.Р.,
преподаватель НавГПИ**

Воспитание здорового ребенка стало приоритетом государственной политики и занимает особое место в развитии нашего общества. Одна из самых важных и огромных задачи, стоящих перед нами сегодня, обучить подрастающее поколение современным знаниям и мышлению. В этой связи Президент Узбекистана Ш. Мирзиёев подчеркнул важность данного вопроса, заявив, что «подготовка здорового генофонда нации начинается, прежде всего, с системы дошкольного образования».

Основная цель реформ в сфере дошкольного образования в стране-внедрение современных образовательных программ и методик в процесс обучения, и воспитания подрастающего поколения, создание условий для полноценного развития детей.[1:157] Для этого педагогам дошкольных образовательных организаций необходим новый подход к воспитанию детей, всесторонние и глубокие знания детей с учетом специфики функциональной асимметрии полушарий головного мозга при организации их образовательного процесса.

Потому что оба полушария мозга человека участвуют в сложных когнитивных процессах, но их стратегии работы существенно отличаются друг от друга. Именно эта разница делает каждого человека уникальным. Учет функциональной организации полушарий головного мозга детей в дошкольном образовании положительно сказывается на ускорении их познавательного процесса [2:6]. Цель подхода к детям, ориентированного на воспитание, состоит в том, чтобы развивать образование, а не «изменить» его под заданным стандартом и давлением, а создать условия для его принятия такового. Следует также уделять внимание обучению посредством принуждения, самоанализа, интеллектуального фона группы и сотрудничества педагогов и родителей. Следует отметить, что подготовка детей к школе в дошкольных учреждениях направлена на приобретение базовых знаний, навыков и умений, не соответствующих их возрасту, но также требует развития речи, мышления и нравственных качеств. Поскольку этот этап представляет собой период, когда дети становятся людьми с очень сложной психикой, этот период, связан с приобретением их знаний и познавательной деятельностью.

Задача воспитателя-осознанно подойти к детям. Развитие образования направлено на создание условий для его принятия таким, какое оно есть, а не как «изменение» под заданным стандартом и давлением. Следует также уделять внимание обучению посредством принуждения, самоанализа, интеллектуального фона группы и сотрудничества педагогов и родителей [3:62].

Следует отметить, что подготовка детей к школе в дошкольных учреждениях направлена на приобретение элементарных знаний, навыков и умений, не сложных для их возраста, но также требует развития речи, мышления и нравственных качеств. Поскольку этот этап представляет собой период, когда дети становятся людьми с очень сложной психикой, этот период имеет ряд особенностей, связанных с приобретением их знаний и познавательной деятельностью. Одна из таких особенностей заключается в том, что тип асимметрии полушарий головного мозга также зависит от пола человека. В науке это называется «нежной чертой».

В английском языке термин «гендер» означает «пол». Исследователи доказали, что активность полушарий головного мозга в развитии речи и мышления

ребёнка также от пола ребенка. С первых лет жизни ребенка из вестно, что его поведение и психика также зависят от его пола. Поскольку мозговая активность мальчиков и девочек отличается с раннего возраста, ход психических процессов также отличается. На основе анализа результатов научных исследований взаимодействия полушарий головного мозга детей с гендерными различиями целесообразно организовать процесс их воспитания и обучения.

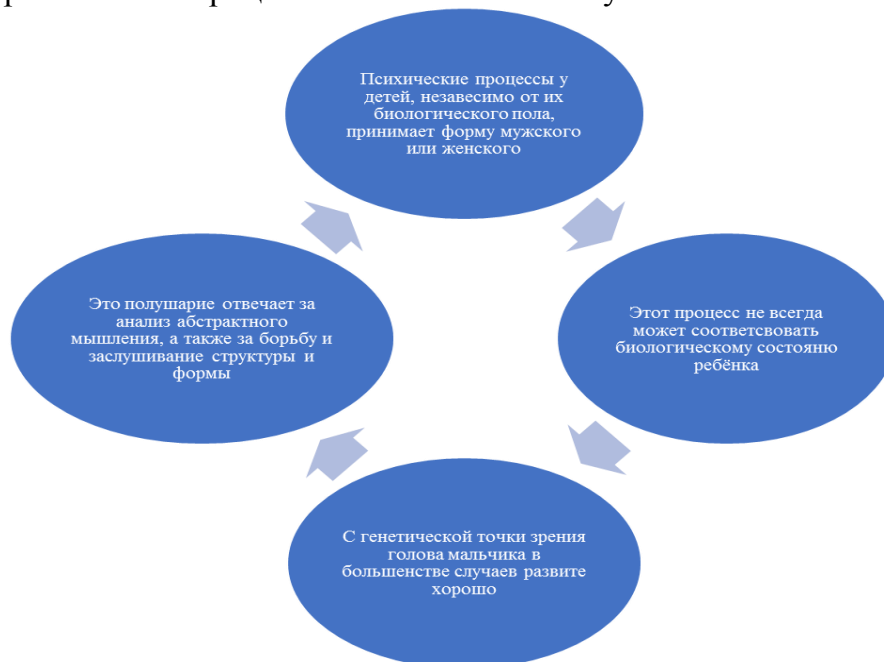

Рисунок 1. Организация процесса обучения и тренинга.

Поскольку активность и функциональная типология полушарий головного мозга зависит от пола ребенка, при организации учебного процесса педагог должен учитывать тот факт, что дети- это мальчики и девочки с разным восприятием, мышлением и эмоциями [1:73].

Необходимо учитывать то, что мальчик и девочка разные. В заключение, одним из

важнейших достижений в области педагогики сегодня является открытие возможностей получения образования на основе гендерных различий. Это явление имеет особое значение с точки зрения гуманизации образования. В процессе достижения этой цели целесообразно дифференцированно подходить к обучению и воспитанию мальчиков и девочек в дошкольном образовании, прежде всего, к развитию речи и мышления. В этом случае необходимо не разделять мальчиков и девочек на отдельных группы, а учитывать эти особенности при подготовке предоставляемой им учебной информации. Такой образовательный процесс требует создания новых учебных пособий – современных учебных материалов и дидактических разработок.

Использованная литература

1. Мирзиёев Ш.М. Мы видим свое великое будущее вместе с нашим смелым и благородным народом.- Тошкент: «Узбекистан»,2017.
2. Гулямов.Д.Р. Нурбоева К.М. Хамидова Ф.Т. Турсунова Ф.О. Основы нейропедагогика/Учебное пособие. Навои управление А.Наук. Навои, 2019.
3. Кодирова Ф.Р. и др. Дошкольная педагогика. Учебник. Издательство «Тафаккур»,- Ташкент, 2019.С-62.

МУНДАРИЖА

1-SHO'BA: TA'LIMDA INNOVATSION ISHLANMALAR VA
TEKNOLOGIYALAR: IMKONIYATLAR, TAHLILLAR VA ISTIQBOLLAR.

<i>Rўziqulov Ф.Р.</i>	Ёш авлодни тарбиялашда улар хулкидаги девиантлик ҳолатларини психологик жиҳатдан ўрганиш	3
<i>Сувонов О.О., Журакулов Т.Т.</i>	Таълим жараёнини дифференциал тенгламали модел ёрдамида таҳлил қилиш	5
<i>Xasanova X.N.,</i>	Kimyo darslarini o'qitish jarayonini takomillashtirishda zamonaviy metodlardan foydalanishning ahamiyati	6
<i>Қурбонов М.И., Юсупова Н.Х.,</i>	Ўқувчиларнинг компетенцияларини шакллантиришда тенгламаларни ностандарт усуллар билан ечишнинг аҳамияти	8
<i>Azizova S.T.,</i>	O'quvchilar nutqini o'stirishda jahon adabiyotidan foydalanish	10
<i>Xoliqova G.T.,</i>	Kompyuter texnologiyalarida matematik paket dasturlaridan samarali foydalanish	11
<i>Джураева Д., Раупова З.,</i>	Мактабгача таълимни ривожлантиришда интерактив методлардан фойдаланишнинг аҳамияти	14
<i>Оқназаров Т.Ж.,</i>	Виртуал таълим технологиялар асосида ўқитувчилар компетентлигини ривожлантириш усуллари ва дастурий воситалари	15
<i>Ikromova Sh.R., Axtamova D.U.,</i>	O'quvchi-yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashda axborot texnologiyalarining ahamiyati	18
<i>Mardonova D.D., Baxronova Z.J.,</i>	Boshlang'ich sinf matematika darslarida axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish	20
<i>Mardonova Sh.S.,</i>	Boshlang'ich ta'lim darslarida o'yinli texnologiyalardan foydalanish	21
<i>O'roqova N.N.,</i>	O'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda axborot texnologiyalarining o'rni	23
<i>Qambarova I.I., Rajabova Sh.T.,</i>	Ona tili va o'qish darslarida savodxonlikni oshirishda aktdan samarali foydalanish	24
<i>Jalilova M.T.,</i>	Geografiya darslarida multimediyadan foydalanishning afzalliklari	26
<i>Berdiyeva D.M., Tursunova N.B.,</i>	Ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	27
<i>Нурова С., Юсупова С.,</i>	Ахборот технологияларини ўрганиш ва ривожлантиришда математика фанининг аҳамияти	29
<i>Орипов Б.,</i>	Мактаб математика таълимидаги айрим муаммолар	31
<i>Berdiyeva M.M., Murodova D.F.,</i>	Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	33
<i>Xo'jaqulova M.A., Teshayeva D.Sh.,</i>	Kimyo fanini o'qitish samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati	35

Bo'ronova N.,	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish	36
Ulashova G., Xo'jaqulova I.,	Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda noan'anaviy ta'lim usullaridan foydalanish	38
Xolboyeva M.,	Biologiya darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish	39
Bo'ronova X.,	Boshlang'ich sinf o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda axborot texnologiyalarining o'rni	41
Мардонова Н., Раджабова К.,	Ўқувчиларда функция графигини чизиш кўникмаларини шакллантириш	43
Salimova M.I.,	Ta'lim tizimini texnologiyalashtirish g'oyasining bugungi kundagi ahamiyati	45
Bobojonova N., Nosirova Sh.,	Zamonaviy axborot texnologiyasidan foydalanish	47

2-SHO'BA: UMUMIY O'RTA TA'LIM FANLARINI O'QITISHGA INNOVATSION YONDOSHUVLAR.

Базарова С.Ж., Байчаев Ф.Х.	Физикадан касбий йўналтирилган масалалар танлаш услубияти	49
Сувонов О.О.	Об одной нелинейной задаче управления в системах с распределенными параметрами	51
Xasanova Sh.B., Jurayeva L.K.	Biologiya darslarida steam yondashuvlaridan foydalanish	52
Do'sanov E.A.	Virtual o'yinlari oqibatida o'smirlar xulqida paydo bo'ladigan ludomaniya - kasalligi	54
Samyayev A.Q., Ergashova A.R.	Geografiya darslarida amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni pisa tadqiqotlariga tayyorlash	56
Hamdamova N.X.	Boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish xususiyatlari	59
Djurayeva P.S.	Pedagog xodimlar malakasini oshirish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llash mexanizmlari	60
Habibullaev D., Tugalov R.	Ta'lim jarayonini fanlararo integratsiya asosida tashkil etishda innovatsion yondashuvlar	62
Кучкарова С.С., Жураева Л.	О численных алгоритмах решения дифференциальных уравнений	65
Murodova M.N.	Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar asosida dars o'tish	68
Suyunova H.N., Suyunova D.N.	Ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishda interfaol metodlarni qo'llash	69
Tosheva N.A., Tosheva H.A.	Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash	71
To'yirolva L.A., Nuraliyeva A.I., Shoyiqulova M.R.	Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlardan foydalanish orqali intellektual qobiliyatlarini o'stirish	72
Xasanova M.A.	Boshlang'ich ta'lim darslarida innovatsion usullardan	74

	foydalanish	
Xayitova Sh.I.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil ta'lim olish va o'z-o'zini boshqarishda innovatsion yondashuvning o'rni	75
Jo'rayeva N.I.	Boshlang'ich sinf o'quvchi larini kompetensiyasini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar	76
G'aybullayeva M.R.	Boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish	78
Буранов Ж., Толибова Х.	Педагогик инновация ва инновацион фаолият-таълим сифатинининг кафолати	80
Hamdamova D.Z.	Ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligi	82
Nurmatova D., Ravshanova S.	Boshlang'ich ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish masalalari	83
Berdiyeva I., Qobilova F.	O'quvchilarning mustaqil bilim olishlarini tashkil etishning ahamiyati	85
Ochilova G., Rustamova D.	Boshlang'ich sinflarda qo'llaniladigan interaktiv usullarning ahamiyati	86
Ravshanova Sh.R.	Ta'lim jarayonida innovatsion zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish	88
Qudratova D.M.	Boshlang'ich sinflarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari	90
Xamdamova G.F., Bektamisheva G.M.	Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish	91
Allayeva G., Tursunova N.	Boshlang'ich fanlarini o'qitishda innovatsion metodikalar	93
Egamova D., Baymanova N.	O'zbek tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyaning o'rni va ahamiyati	94
Boltayeva H.	Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuv	95
Temirova D., Shaymanova D.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini didaktik o'yinlar orqali tafakkurini rivojlanish	96
Алиева З.О.,	Математика дарслари самарадорлигини оширишда ахборот коммуникацион технологияларнинг аҳамияти	98
Бозорова О.А.	О компьютерном моделировании физических процессов, требующие решения алгебраических уравнений	100

3-SHO'BA: TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MA'NAVIY MEROS VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNING O'QITILISHIDA INNOVATSION YONDOSHUVNING O'RNI VA AHAMIYATI.

Лутфиллаев М.Х., Лутфиллаев У.М.	Квалиметрический метод асосида ўтказилган тажриба – синов ишларининг самарадорлик даражаси аниқлаш методикаси	103
Сафаров Д.Х.	“Сотувчи-харидор” муносабатларининг ижтимоий-психологик жиҳатлари	104
Azizova S.T.	Mumtoz adabiyotda badiiy san'atlarning qo'llanilish	107
Djurayeva D., Kazakova N.	Maktabgacha ta'lim tizimiga zamonaviy yondashuv	108

Qurbonova X.T., Sharipova N.H.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda o'qish darslarining samarali usullari	109
Sapoyeva H.B., Turobova G.E.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy ruhda tarbiyalash usullari	111
Shodiyeva D.G., Fattoyeva L.S., Urakova G.S.	Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali, o'quvchilar faolligini oshirish usullari	112
Odilova N., Rajapova F.	Bola tarbiyasida oila, maktab va mahallaning o'rni va tarbiyaviy imkoniyatlari	114
Berdiyeva B.	Texnologiya darslarda sharq mutafakkirlarining kasbiy ta'lim – tarbiya usullaridan foydalanish	116
Nazarova G., Xoliqova N.	Sog'lom avlod tarbiyasida oilaning o'rni	118
Suvonova Z.T., G'oyibova F.S.	Innovatsion texnologiyalar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirish	119
Eshonqulova X.A.	Barkamol shaxsni shakllantirishda milliy qadriyatlarning o'rni	121
Mamurova M.A., Xayrullayeva L.X.	Vokal-xor malakalari va ularni musiqa Darsidagi ahamiyati	122
Haydarova N.,	Boshlang'ich sinf dars jarayonlarida ta'limiy o'yinlar va interfaol usullardan doydalanish	125
Husaynova N.	Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuvlar	127
Taniyeva L., Rahmonova M.	Muammoli ta'lim orqali o'quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish	129
Хўжамова Ф., Холова М.	Нодира	132
Odilova D.	Ta'lim sifatini oshirishda tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni	134
Жумаева Х.Ж., Базарова Г.И.	Комил хоразмий	135
Бозорова Г., Хатамова С.	Ёшларни маънавий шаклланишида интерфаол методлардан фойдаланиш	137
Usmonova D., Maxmudova M.	Tarbiya jarayonida o'qituvchi faoliyatining xususiyatlari	139
Байчаев Ф.Х.	Физиканинг “молекуляр физика” бўлимидан касбга йўналтирилган масалалар ечиш орқали мавзуларни мустахкамлаш	141

4-SHO'BA: TA'LIMDA INSON KAPITALI SHAKLLANISHINING TASHKILIY, IJTIMOIIY MASALALARI.

Pulotov A.M., Boboqulov J.Q.	Delphi dasturlash tilining «radiotugmalar» komponentini inovatsion yondashuv asosida o'qitish metodikasi	145
Қосимов У.А.	Шахсда психологик химояни шакллантириш—ёт ғоялардан асрашнинг муҳим шарти сифатида	147

Axatova D.A., Parmonov S.	I-renessans davri allomalarining pedagogik qarashlarini o'rganishga innovatsion yondashuv	150
Mannabov J.T.	Masofaviy malaka oshirish kurslarini shakllantirish jarayonida o'qituvchilarning texnologik kompetentligini takomillashtirishning pedagogik muammolari	152
Aripov I.Yu.	Texnologiya darslarda kompetensiyalarda shakllantirishda fanlararo boglanishlarda foydalanish	155
Астанақулов К.М.	Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш механизмлари	158
Raximova M.T., Farmonova D.M.	Ona tili darslarida zamon bilan hamnafaslik	162
Abdullayeva T., Murtozayeva I.	Boshlang'ich va umumiy o'rta ta'limda o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirish	164
Bozorova S., Safarova M.	Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda ruhiy jarayonlarning rivojlanishi	166
Shonazarova N.X., Raxmonova G.Z.	Shaxs kamolotini rivojlantirishda musiqa Tarbiyasining roli	167
Qurbonova S.R., G'afurova D.F.	Globalashuv sharoitida jismoniy tarbiya darslarini o'tish samaradorligini oshirish omillari	169
Жўраева Н.Ж.	Мактаб ички бошқарув амалиётида менежментнинг асосий тамойиллари	170

5-SHO'BA: TA'LIMDA SIFAT VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH UCHUN XORIJIY TILLAR O'QITILISHINING O'RNI VA AHAMIYATI.

Pulatov J.N.	O'zbekistonda barqaror rivojlanishning ijtimoiy-siyosiy ahamiyati	174
Xasanova Sh.B., Begmurodov B.A.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida didaktik o'yinlardan foydalanish	176
Шомиев Г.У.,	Тенденции развития рынка медицинских услуг в навоийской области и его влияние на формирование человеческого капитала	178
Бобоқулов Ж.Қ., Қурбонов М.	Математика фанини ўрганишда хорижий тилларнинг аҳамияти	182
Мирзакулова М., Маликова Г.	Образовательные инновации и их перспективы в узбекистане	184
Тулаева Г., Хусанова К.	Некоторые подходы к оценке качества образования	186
Tojiyev G'.N.	Matematika fanining inson hayotida tutgan o'rnini va uni o'qitishga turli yondashuvlar	188
Do'sanov E.A.	Oilada zamonaviy tarbiya psixologiyasi	191
Axatova M.Ch.	Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda xorij tajribasi (Finlyandiya misolida)	193
Qandiyora D.	Davlat va huquq asoslari fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuv (Janubiy Koreya misolida)	195
Muzaffarova Sh.	Davlat va huquq asoslari darslarida interfaol usullardan foydalanish	196

Abdullayeva N.	Huquqshunoslik sohasida huquq manbai tushunchasi	198
Rustamova M.T.	Ingliz tilini o'rganishda og'zaki nutqning o'rni	200
Ergasheva H.S.	Burxoniddin marg'inoniy asarlarining ilmiy-nazariy asoslari	203
Xolmurodova D.Y.	Sanoq tizimlari va ularni kodlashtirish	204
Hamidova L.A.	O'quvchilarda kasbga bo'lgan qiziqishni psixologik shakllantirish	207
Rahmatova M.U.	Psixologiyaning rivojlanishi muammolari va echimlari hamda fanlararo integratsiya tushunchasi	208
Sharipova N.L.	Yoshlarni tarbiyalashda sog'lom g'oyalarni singdirishning ijtimoiy psixologik mexanizmlari	210
Досбоева С.Х.	Таълим-тарбияга психологик ёндошувлар	212
Hamidova F.R.	Interenetda virtual muloqotning yoshlar psixologiyasiga ta'siri	214
Irnazarova G.A., Jumanova D.S.	Rus tili va adabiyoti fanini o'qitishda elektron darsliklardan foydalanish	216
Xushvaqto'v R.N., Yaxshilikov A.R.	Yoshlarni xalq hunarmandchilik san'atini ish usullarini o'rgatishda "ustoz-shogird", an'alarining o'ziga xos xususiyatlari	217
Adizova G.A., Boboniyozova Z.F.	Pedagogik va innovatsion texnologiyalar	219
Umurzoqova M.E., Egamberdiyeva Z.Q.	Texnologiya fanida steam ta'limining afzalliklarini o'rganish usullari	220
Egamberdiyeva F.Q., Ochilova N.F.	Xalq hunarmandchiligi turlarini o'rganishda texnologiya fanining ahamiyati va o'rni	222
Xoliqova Z.G'.	Ta'lim jarayonlarida axborot texnologiyalarning tutgan o'rni	225
Мансурова С.Р.	Учет гендерных различий в образовании детей в дошкольных учреждениях	227

“TA’LIMDA INNOVATSIYALAR, INVESTITSİYALAR VA INTELLEKTUAL SALOHIYAT: MUAMMOLAR, TAHLILLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

2021-yil, 19-noyabr.

Texnik muharrir

Axmedov S.T.

«Qoʻldovli yangi obod» x/κ matbaa boʻlimida chop etildi.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma №30. hajmi 236 bet. Format A5. 2021 yil.